

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME BÖLÜMÜ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
RUSYA'NIN GÜVENLİK
POLİTİKALARI
BUNUN ABD-AB VE TÜRKİYE'YE
ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CİHAN KESKİN

İSTANBUL,2009

T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME BİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
RUSYA'NIN
GÜVENLİK POLİTİKALARI
BUNUN ABD-AB VE TÜRKİYE'YE
ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CİHAN KESKİN

Danışman: YARD.DOÇ. DR.UĞUR ÖZGÖKER

İSTANBUL,2009

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	:Cihan Keskin
Anabilim Dalı	:Uluslararası İlişkiler
Programı	:Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme
Tez Danışmanı	:Yard. Doç. Dr. Uğur Özgöker
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Aralık 2009
Anahtar Kelimeler	:Güvenlik, Soğuk Savaş,Rusya

ÖZET

Kökleri Slav ailesine dayanan Rusya, dünya siyaset sahnesinde her zaman önemli bir aktör olarak varlığını sürdürmüştür. Çarlık Rusyası'yla ciddi anlamda varlığını hissettirmiştir. Çarlık Rusyası'nın yıkılışıyla, Sovyet Rusyası (SSCB) adıyla yeniden uluslararası sistemde yerini almıştır.Soğuk savaş döneminin en önemli iki süper gücünden biri olma konumuna yükselen Sovyet Rusyası, bu dönemde izlediği politikalarla dünya güvenlik politikalarının şekillenmesinde önemli roller oynamıştır. ABD,AB ve Türkiye başta olmak üzere bir çok devletin dış politikalarının şekillenmesinde ve uluslararası güvenlik ittifaklarının oluşmasında yine Rusya'nın izlediği güvenlik politikaları etkili olmuştur.NATO bu politikaların neticesi olarak en bilinen en etkin bir güvenlik ittifakı olarak örnek gösterilmiştir.Tarihin tekrar tekerrür etmesiyle Sovyet Rusyası'nda yıkılmış ve tarih ilk defa bir büyük devletin savaşmadan yıkılmasına şahitlik etmiştir.Sovyet Rusyası'nın yıkılması tabi olarak uluslararası sistemin tekrar şekillenmesini beraberinde getirmiştir.Artık soğuk savaş dönemindeki "iki kutuplu" sistem,yerini ABD'nin başını çektiği "tek kutuplu" bir sisteme bırakmıştır.Sovyet Rusyası'nın yıkılmasıyla bayrağı devralana Rusya Federasyonu,yeni dönemde ABD,AB ve Türkiye ile daha dengeli ve uyumlu politikalar izlemiş bir bakıma eski gücüne kavuşmak için zaman kazanmıştır. Özellikle Putin Döneminde izlenen güvenlik politikaları, Rusya'nın tekrar toparlanması ve eski gücüne kavuşmasının işaretleri olarak algılanmıştır.Şimdilik "büyük güç" olma hedefini yakalamış görünen Rusya, ideal hedefi olan "süper güç" olma hayallerine doğru emin adımlarla ilerlediği görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda sahip olduğu yer altı ve yerüstü kaynaklarını bir güç olarak kullanmaktan vazgeçmeyeceği düşünülmektedir. Özellikle enerji alanındaki politikaları başta AB ülkeleri olmak üzere ABD ve Türkiye ile olan ilişkilerini belirleyecektir.Rus tarihini arka planına da göz atıldığında önümüzdeki yıllar bize Rusya'nın tekrar uluslar arası sistemin en önemli aktörlerinden birisi olacağını söylemektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	:Cihan Keskin
Field	:International Relations
Programme	:International Relations and Globalisation
Supervisor	:Ugur Ozgoker
Degree Awarded and Date	:Master-December 2009
Keywords	:Security,Cold War,Russia

ABSTRACT

As Russia's roots extend to slavonic it has always played an important role in World Policy. It has proved its presence seriously on its Czardom period. As Czardom collapsed it was reformed as USSR (United Soviet Socialist Republics) an international formation. It had become one of the two superpowers during The Cold War and played very important role in the formation of Global Security Policies. Also Russia's Security Policies affected the formation of The Center for Interneational Security and Cooperation(CISAC) and was influential in the formation of Foreign Policies of many countries including Turkey, EU and USA. NATO is shown as a model for the most known and most efficient Security Cooperation as the result of these Policies. As every country has collapsed in the history, The Soviet Union has also collapsed but this time The World has witnessed a collapse of a country without any wars. The collapse of USSR brought about the reformation of International System. Bipolar World from The Cold War has become Unipolar World in the leading of US. As the collapse of USSR, Russian Federation has gained time to recover its power by following more balanced and friendly policies with Turkey, EU and USA. Especially the Security Policies followed on Putin Period was perceived to be the signs of Recover of Russia. It is obviously seen that Russia has occupied its place as Great Power and is pushing ahead to become a Super Power. It's supposed that Russia will use its underground and overground sources effectively to achieve The Goal. More particularly its Policies on Energy Sources will determine its relationships with especially EU Countries, USA and Turkey. As we glance at its background on history the upcoming years will show us that Russia will play efficient roles again.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada sık sık karşımıza çıkan iki kavram bulunmaktadır; güvenlik ve soğuk savaş kavramı. Bu iki kavramın şekillenmesinde ve farklı boyutlar kazanmasında şüphesiz Rusya'nın izlediği dış politika etkili olmuştur. Soğuk savaş döneminin iki kutuplu dünya sisteminin ana aktörlerinden olan Sovyet Rusyası'nın yıkılmasından sonra uluslar arası sistem ABD'nin etkin olduğu tek kutuplu bir yapıyla tanışmıştır. Çarlık Rusyası'nın yıkılmasından sonra kurulan Sovyet Rusyası, kısa sürede dünyanın ABD ile birlikte iki süper gücünden biri haline gelmiştir. Bu tarihi arka plan Sovyet Rusya'sının yıkılmasından sonra kurulan yeni Rus devleti olan Rusya Federasyonu'na cesaret vermiştir. Rusya federasyonu izlediği politikalarla tekrar eski parlak günlerine doğru adım adım ilerlerken, kendisini şimdiden uluslara arası sistemde "büyük güç" olarak konumlandırmış ve diğer uluslar arası aktörlere kabul ettirmiştir. Soğuk savaş sonrası dönemde Rusya'nın bu politikaları güvenlik kavramına yeni boyutlar kazandırmıştır. Artık güvenlik; askeri boyutların dışında, uzay boyutu, ekonomik gelişmeler, dünyadaki enerji dağılımı, etnik yapıların etkisini de kapsayan bir kavram haline gelmiştir. Tabi ki bu dönemde Rusya'nın sahip olduğu yer altı kaynakları giderek bu dönemde önem kazanmıştır. Dolayısıyla Rusya'nın bu dönemdeki ilişkileri ABD, AB ve Türkiye başta olmak üzere diğer dünya ülkeleri için önem kazanmıştır. Bu tarihi perspektiften bakıldığında Rusya'nın yeni dönem stratejilerinin iyi okunmasının gerektiğini düşünüyorum. Bu dönemde Rusya'daki bu dönüşümün uluslar arası sistemin tekrar şekillenmesinde öncü olacağını düşünüyorum. Bu çalışmam sırasında yönlendirmeleriyle yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yard.Doç.Dr.Uğur Özgöker'e teşekkürü bir borç bilmekteyim. Bu çalışmanın, bu alanda çalışacak arkadaşlarıma faydalı olmasını temennisiyle.

İstanbul, 2009

Cihan KESKİN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
İÇ KAPAK.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALARA.....	xii
GİRİŞ.....	1
1.GÜVENLİK KAVRAMI.....	6
1.1. GÜVENLİK KAVRAMI.....	6
1.1.1.Güç Kavramı.....	8
1.2. FARKLI GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI.....	9
1.2.1.Realist Yaklaşım.....	9
1.2.2.Neo-Realist Yaklaşım.....	12
1.2.3. Liberalist Yaklaşım.....	14
1.2.4.İdealist Yaklaşım.....	16
2.SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ.....	17

2.1.SOĞUK SAVAŞ KAVRAMI.....	17
2.1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Sistem.....	17
2.1.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Gelişmeler.....	19
2.1.2.1Soğuk Savaşa Geçiş Dönemi (1945 – 1949).....	21
2.1.2.2. Denge ve Çatışmalar Dönemi (1950-1962).....	21
2.1.2.3. Yumuşama Dönemi (1963–1989).....	22
2.2. SOĞUK SAVAŞ’IN SONU.....	23
2.3. SOĞUK SAVAŞ’TAN ALINAN DERSLER	26
2.4.SOĞUK SAVAŞ SONRASI BARIŞI KORUMA ÇABALARI.....	28
3.SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA’NIN GÜVENLİK POLİTİKASI....	33
3.1.TARİHİ ARKA PLAN.....	33
3.1.1.ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİ.....	35
3.1.1.1. I.PETRO(1672-1725).....	35
3.1.2.SOVYET RUSYASI DÖNEMİ.....	35
3.1.2.1. VLADİMİR İLYİCH ULYANOV-LENİN(1870-1927).....	35
3.1.2.2. JOSEF VİSSARİONOVİCH CUGASHVİLİ-STALİN.....	37
3.1.2.3. NİKİTA KRUSHCHEV(1894-1971).....	38
3.1.2.3.1.Küba’da “Ekim Füzeleri” Bunalımı.....	39

3.1.2.4. BREJNEV DÖNEMİ(1906-1982).....	41
3.1.2.5. YURİ ANDRAPOV DÖNEMİ (1914-1984).....	41
3.1.2.6. MİKHAİL SERGEYEVİCH GORBAÇOV(1931-).....	43
3.1.3.RUSYA FEDERASYONU.....	45
3.1.3.1.BORİS YELTSİN DÖNEMİ (1931-2007).....	45
3.1.3.2 PUTİN DÖNEMİ(1952-).....	51
4.RUS GÜVENLİK POLİTİKASI.....	53
4.1.GÜVENLİK POLİTİKASINI ETKİLEYEN YAKLAŞIMLAR.....	53
4.1.1.Batılı Yaklaşım.....	53
4.1.2.Avrasya Yaklaşımı.....	54
4.1.2.1.Avrasya Ekonomik Birliği (AEB).....	55
4.1.3.Batı Karşıtı Yaklaşım.....	62
4.2. GÜVENLİK POLİTİKASINI ETKİLEYEN DURUMLAR.....	63
4.2.1.Ekonomi ve Enerji Boyutu.....	63
4.2.1.1.Petrol.....	64
4.2.1.1.1.Rusya'nın Petrol Dengesi	66
4.2.1.1.2.Boru Hattı Projeleri.....	66
4.2.1.2.Doğal Gaz.....	67
4.2.1.3.Elektrik.....	68

4.2.2.Güvenliğinin Bölgesel boyutu.....	69
4.2.2.1. Güney Kafkasya.....	69
4.2.2.2.Çin İle İlişkiler.....	71
4.2.2.2.1.Şanghay İşbirliği Örgütü.....	73
4.2.3.Rus-Ukrayna İlişkileri.....	76
4.2.4.Rus-İran İlişkileri.....	76
5.RUS GÜVENLİK POLİTİKASINDA ORTA ASYA.....	78
5.1.ORTA ASYA JEOPOLİTİĞİNİN ETKİSİ.....	79
5.2.ORTA ASYA 'NIN ETNİK YAPISININ ETKİSİ.....	83
5.3.EKONOMİK BOYUTUN ETKİSİ.....	90
5.4.ENERJİ BOYUTUNUN ETKİSİ.....	92
5.4.1.Doğalgaz.....	92
5.4.2.Petrol.....	95
5.5. BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU(BDT).....	97
5.6. RUSYA 'NIN DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA'NIN ÖNEMİ.....	102
6.RUSYA 'NIN GÜVENLİK POLİTİKASININ ETKİLERİ.....	105
6.1. ABD ÜZERİNE ETKİLERİ	105
6.1.1.Genel Bakış.....	105
6.1.2.Ortak Savunma ve İşbirliği Örgütlerinin Etkisi.....	112

6.1.3.Yakın Çevre Politikasının Etkisi.....	118
6.2. AB ÜZERİNE ETKİLERİ.....	127
6.2.1.Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa Güvenliği.....	127
6.2.1.1. Almanya Sorunu.....	127
6.2.1.2. Almanya'nın NATO Üyeliği.....	128
6.2.1.3. SSCB'nin Batı'da Tehdit Olarak Algılanması.....	129
6.2.2. Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa'da Güvenlik İttifakları.....	130
6.2.2.1.Batı Avrupa Birliği.....	131
6.2.2.2. NATO.....	133
6.2.2.2.1.Soğuk Savaş Döneminde NATO'nun Stratejileri.....	134
6.2.2.2.1.1. Topyekûn Karşılık Stratejisi.....	134
6.2.2.2.1.2. Esnek Mukabele Stratejisi.....	139
6.2.2.2.1.3. Esnek Mukabele ve İleri Savunma Stratejisi.....	144
6.2.2.2.2.Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Dönüşümü.....	148
6.2.2.2.2.1. NATO'nun Londra ve Roma Zirvelerinden Sonra Ortaya Çıkan Yeni Misyonu.....	153
6.2.2.2.2.2. AGİK.....	155
6.2.3. Genel Politikalarına Etkisi.....	161
6.2.4.Yakın Çevre Politikalarının Etkisi.....	167

6.2.5. Enerji Politikasının Etkisi.....	169
6.3.TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ.....	173
6.3.1. Jeopolitik Konumun Etkisi.....	174
6.3.2.Bölgesel Sorunların Etkisi.....	175
6.3.3.Ekonomik ve Enerji Boyutunun Etkisi.....	180
7.SONUÇ.....	185
KAYNAKÇA.....	188

KISALTMALAR

AAOK	Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
ALB	Hava-Kara Muharebe Doktrini
AMB	Anti-Balistik Füze
BAB	Batı Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
ÇEV	Çeviren
FOFA	Birbirini İzleyen Kuvvetler Üzerine Taaruz Konsepti
FSB	Federal Güvenlik Servisi
GUAM	Gürcistan,Ukrayna,Özbekistan,Azerbaycan,Moldova
ICBM	Kıtalar Arası Uzun Menzilli GÜdümlü Füze

INF	Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler
IRBM	Orta Menzilli Balistik Füze
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KAK	Kuzey Atlantik Konseyi
KGB	Rus Gizli Servisi
MBFR	Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirim
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
OİA	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması
RF	Rusya Federasyonu
S	Sayfa
SALT	Nükleer Silahların Sınırlandırılması Müzakereleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	Stratejik Silahlarda İndirim Müzakereleri
ŞİO	Şanghay İşbirliği Örgütü
WMD	Kitle İmha Silahları

GİRİŞ

İkinci dünya savaşı Avrupa'daki güvenlik anlayışını kökten değişimine yol açacak biçimde neticelendi. Sovyet Rusya ve ABD, bu savaştan dünyanın iki büyük devleti olarak çıktılar. 2. Dünya savaşı içinde gerçekleşen antlaşmalarla dünya barışının korunması görevi büyük devletlerarasındaki denge gözetilerek kurulan BM teşkilatı'na bırakılmıştı. Savaş sonunda özellikle Almanya'nın statüsü konusunda doğu-batı arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve Stalin Rusya'sının yayılmacı politikası, bir şekilde bu zihniyetin denetim altına alınmasını gerektirdi.

Sovyet Rusya, Doğu Avrupa'nın 1944-1945 yıllarında Rus ordularının ele geçirdiği bölgelerinde kendisine müzahir rejimler kurdu ve bu ülkelere, iki yıl içinde komünist parti diktatörlükleri geldi. Ayrıca Akdeniz'e çıkmak için Türk boğazlarını ele geçirmeyi, Ortadoğu'yu kontrol etmek için de İran'ı işgale yönelik talep ve uygulamalarda bulundu. Bu uygulamalar, Amerika ve Avrupa'yı endişeye sevk etti.

Batı Avrupa'nın Almanya'ya komşu olan 5 ülkesi tarafından Almanya'nın yeniden güçlenip çevresindeki ülkeler için tekrar tehdit oluşturabileceği savından hareketle 1948'de, daha sonra batı Avrupa birliği adını alacak olan "Brüksel antlaşması örgütü" kuruldu. Ancak konjonktürün değişmesiyle birlikte alman tehdidinin yerini çok daha ciddi bir Sovyet tehdidi alınca örgütte revizyona gidildi. Buna rağmen, bu ittifakın gücünün Sovyetleri dengeleme hususunda yetersiz kaldığı görüldü.

İkinci Dünya Savaşı sonrası barışı korumak maksadıyla kurulan BM teşkilatı Sovyetler birliği'nin vetoları nedeniyle işlemez duruma gelince, batılı ülkelerde, bu amacın ancak ABD'nin de içinde yer alacağı askeri ve siyasi bir ittifakla gerçekleştirilebileceği kanaati hâkim oldu.

Bu bağlamda artan Sovyet tehdidi karşısında Brüksel antlaşması örgütü ile de yetinmeyerek, 4 Nisan 1949'da Washington'da; Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç, Portekiz, ABD ve Kanada, bu antlaşmanın Kuzey Atlantik bölgesini içine alacak şekilde

genişletilmesini öngören antlaşmayı imzaladılar. Böylece Atlantik'in her iki yakasından toplam 12 lke Sovyetler birliği'nin doğu Avrupa'daki kontrolünü, kıtanın diğer bölgelerine yayma riskine karşı koymak için Kuzey Atlantik antlaşması örgütünü kurup NATO savunma ittifakını oluşturdular. Sovyetlerin Türkiye ve Yunanistan'a yönelik tehditlerinin son bulmaması ve ortamda gerginliğin daha da artması nedeniyle bu devletler müracaatları doğrultusunda 1952 yılında NATO'ya kabul edildiler. Bunları takiben 1955'te Federal Almanya ve 1982'de İspanya da ittifaka katılınca NATO'nun üye sayısı 16'ya ulaştı.

NATO'nun kuruluş yıllarında, Sovyetler birliği'nin sahip olduğu konvansiyonel güç karşısında NATO'nun Avrupa kıtasında bir denge sağlayabilmesi imkansız olduğundan NATO stratejisi "topyekun nükleer mukabele stratejisi" olarak adlandırılan nükleer silahların caydırıcı olarak oynayacağı role dayandırılmıştır. İlk stratejik konseptin temel öğesi Sovyetler birliği'nin NATO ülkelerine herhangi bir saldırısı halinde nükleer silahların daha baştan itibaren kitlesel boyutta kullanılması olarak kabul edilmiştir.

Ancak, ABD ile Sovyetler birliği arasında nükleer silahlar bakımından yeterince bir denge sağlandıktan sonra, karşılıklı bir nükleer düellonun Avrupa ve Amerika kıtalarında telafisi mümkün olmayan ağır tahribata yol açacağı, sonunda taraflardan biri zafer kazanmış olsa bile uğranılan kayıpların yanında bu zaferin hiçbir anlam taşımayacağı görüşü ağırlık kazanmıştır. Bunun üzerine topyekun nükleer mukabele stratejisindeki katı hareket tarzından vazgeçilerek, daha akılcı ve yumuşak esaslar çerçevesinde stratejik konseptte değişiklikler yapılmıştır.

ABD ile Sovyetler birliği arasında ekim 1962'de patlak veren Küba krizi doğu-batı arasındaki gerginliği doruk noktasına ulaştırarak dünyayı genel bir nükleer harp tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Ancak olası bir nükleer harbin kazananı olmayacağı düşüncesinin de ağır basmasıyla aynı zamanda gerginlikten yumuşama dönemine geçişi sağlayan bir dönüm noktası da oluşturmuştur. Yumuşama döneminde NATO'nun savunma planlaması için "esnek mukabele stratejisi" kabul edilmiştir. Stratejinin esasını tecavüzle orantılı

mukabelede bulunma oluşturmaktadır. NATO, bu süreç içinde çatışma konvansiyonel silahlarla başlasa dahi herhangi bir zamanda nükleer silah kullanabileceğini açıklamıştır. Zira NATO, bir savunma örgütü olması nedeniyle, kullanımın taarruz amaçlı olmayacağını da belirtmiştir. 1966 yılına gelindiğinde Fransa, bu stratejinin milli menfaatleri ile bağdaşmadığı gerekçesini öne sürerek ittifakın askeri kanadından çekilmiştir.

"Avrupa'da güvenlik ve işbirliği konferansı" (AGİK) diye adlandırılan bu konferanslar dizisi, doğu ile batı arasındaki sorunların barışçıl yollardan çözümü için bir "diyalog" platformu haline dönüşmüştür. 1975 yılında AGİK üyesi ülkeler tarafından imzalanan "Helsinki Nihai Senedi" ile Avrupa'nın güvenliği konusunda esaslar ve yükümlülükler saptanmıştır.

Uzlaşma döneminde ABD ile Sovyetler birliği arasında, nükleer silahların sınırlandırılması müzakereleri (SALT); Stratejik Silahlarda İndirim Mütarekeleri (START); Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF); Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimi (MBFR) gibi konularda gelişmeler sağlanmıştır. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra bu konularda anlaşmalara varılarak mevcut sorunlar makul bir düzeyde çözümlenmiştir.

Soğuk savaş döneminde Rusya'nın başını çektiği Doğu bloku ile ABD'nin başını çektiği Batı bloku arasında bölgesel savaşlar dışında ciddi anlamda sıcak savaş yaşanmamıştır. Gorbaçov' döneminde Sovyet Rusyasında başlayan çözümlerin önü alınamamış ve belki de ilk defa bir devlet savaşmadan tarih sahnesinden silinip gitmiştir.

Soğuk savaş döneminin süper gücü tarih sahnesinden çekilince uluslar arası sistem yeniden yapılmış ve kimilerinin "yeni dünya düzeni" dedikleri yeni bir dönem başlamıştır. Soğuk savaş döneminin iki kutuplu yapısı yok olmuş, yerine tek güç olarak kalan ABD'nin kontrolünde yeni bir dönem başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı Rusya'nın Soğuk savaş döneminden sonra geçirdiği evreleri incelemek bunun bölgeye ve dünyaya olan etkisini incelemektir.

Çalışmanın ilk bölümünde “güvenlik kavramı” üzerinde durulmuş ve değişen uluslar arası sistem yapılanmasının “güvenliği” nasıl algıladığı incelenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan uluslararası ilişkiler teorilerinden, Realist, Neo-realist, Liberalist ve İdealist yaklaşımı benimseyenlerin güvenliğe nasıl bir yorum getirdikleri açıklanmıştır.

Çalışmanın 2. Bölümünde ise daha çok “soğuk savaş” kavramı üzerine durulmuş ve bunun tarihsel arka planının boyutları, farklı dönemlerde benzerlik gösteren olayların yorumlanmasına çalışılmış bu çerçevede soğuk savaş dönemi 3 ayrı döneme bölünerek izah edilmiştir. Bu soğuk savaş döneminin aktörlerinin dış politikalarının önemli noktalarına değinilmiştir.

Asıl konumuz olan Rusya’nın Güvenlik Politikalarının tam anlaşılması için öncelikle birinci ve ikinci bölümde gerekli bilgi altyapısı hazırlanmıştır. Birinci ve ikinci bölüm asıl konunun anlaşılması için bir ön hazırlık görevi görmüştür.

3. Bölümde çalışmanın asıl omurgasını oluşturan “Rusyanın Güvenlik Politikaları”na giriş yapılmıştır. Günümüz Rusyası’nın güvenlik politikalarını anlamak için en az birinci ve ikinci bölüm kadar önemli olduğunu düşündüğüm “Rus Tarihi”nin arka planını gözler önüne seren kısa bir hazırlık çalışması yapılmıştır. Rusya’nın sahip olduğu tarihi miras ve birikim kısa bir şekilde özetlenmiştir. Rus tarihinde iz bırakan liderlerin hayatlarından kesitler verilerek günümüzdeki liderlerle de karşılaştırılması imkanı verilmiştir.

Bu kısa tarihi arka plandan sonra Rusya’nın Güvenlik Politikalarının belirlenmesinde önemli olduğunu düşündüğüm 3 farklı yaklaşım izah edilmiştir. Bunlardan etkisini hissettiren “Avrasya yaklaşımına” dikkat çekilmiş ve hemen arkasından konunun daha da netleşmesi için “Avrasya Ekonomik İşbirliği” nin bu yaklaşımın bir yansıması olduğu açıklanmıştır.

Bu bölümde ayrıca, Rus güvenlik politikasını belirleyen en önemli kavramın “jeopolitik” kavramı olduğundan hareket ederek Rusya’nın yakın komşuları ve nüfuz

bölgeleriyle olan ilişkileri incelenmiş bu çerçevede Güney Kafkasya, İran ve Çin ile ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca günümüz sisteminde güvenliğin vazgeçilmez boyutu olan enejji ve ekonomik boyutun güvenlik politikalarına etkisi izah edilmiştir.

Yine bu Bölümde Rus Güvenlik Politikasının ana stratejilerini içeren Şanghay İşbirliği Örgütünün yapısı ve çalışmaları izah edilmiştir.

Rus politikasını yakından takip eden herkesin rahatlıkla kabul edebileceği gibi Orta Asya coğrafyası Rusya için vazgeçilmez bir bölgedir. Rus Güvenlik Politikasının belirlenmesinde öncü rol oynayan bir siyasi ve coğrafi alandır. Rusya'yı bu derece etkileyen "jeopolitik" özelliğinin yanında "jeoenejik" özelliği de olan bu bölge Rusya için vazgeçilmezdir. Bu sebeplerden dolayı Orta Asya konusu 4. Bölüm'de ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) da bu bölümde incelenmiştir.

Çalışmanın 5.bölümünde ise Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde ayrı ayrı olarak soğuk savaş dönemindeki arka plan da hatırlatılarak ABD,AB ve Türkiye'ye etkisi araştırılmıştır.Yine bu bölümde NATO'nun etkisi geniş bir biçimde ele alınarak incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise, genel bir değerlendirme yapılmış, Çarlık Rusyası ve Sovyet Rusyası mirasına sahip Rusya Federasyonunun dünya güç dengelerinde tekrar önemli bir aktör olduğu vurgulanmıştır.

1.GÜVENLİK KAVRAMI

1.1. GÜVENLİK KAVRAMI

Nadir değerlere yönelik tehditlerin yokluğunu ifade eden bir terimdir. İlke olarak güvenlik mutlak olabilir; yani her türlü tehditten uzak oluş,tam bir güvenlik halinin karşılığıdır. Bunun tam tersi de bütünüyle tehdit içeren bir ilişkiler sistemi içerisinde yatıştırılmayan bir düşmanlık sistemi, sistemli bir paranoyanın eşiğine gelecektir. Güvenlik tecrübi açıdan göreceli bir kavramdır ve bu kavramı da uluslar arası ilişkiler alanında tam veya hiç olup olmaması çerçevesinden ziyade genellikle daha çok veya daha az olması çerçevesinde incelemek rutin bir hal olmuştur.¹

Güvenliği “sahip olunan değerlere karşı zararın en düşük olduğu durum” olarak tanımlayabileceğimiz gibi “ bir ulusun az yada çok sahip olduğu ve daha büyük veya daha az oranda sahip olma gayesinde olduğu bir değer “ yada tehditin yokluğunda değerler kazandıran bir kavram olarak nitelendirilebilmektedir. Güvenlik kavramı objektif ve subjektif olarak ikiye ayrılır . objektif güvenlik “ tehlikenin olmadığından şüphe etmeme durumu “ , subjektif güvenlik ise “ şüphelenilecek bir tehlikenin olmadığına “ inanmayı ifade etmektedir.²

Uluslararası sistemde yer alan tüm aktörler, büyüklük ve amaçlarına göre farklı farklı güvenlik anlayışlarına sahiptirler. Aynı uluslar arası konjüktörde bile her aktörün tehdit anlayışı farklı olmakta,güvenlik anlayışı ,özü bakımından değişmese bunun arayışı farklı özellikler gösterebilmektedir.bu durum uluslar arası sistemde taşıdığı , güç ve kapasite büyüklüğüne içsel dinamiklerine , uluslar arası sistemin anlayış biçimine ve kendisine biçtiği role göre değişmektedir.ayrıca uluslar arası sistemde gelişmeleri karşılama

¹Graham Evans-Jeffery Newnham,”**Uluslararası ilişkiler sözlüğü**”, H. Ahsen Utku(çev.) ,İstanbul:Gökkube yayınları,2007, s.251.

² Mesut Hakkı Caşın,Uğur Özgöker,Halil Çolak, “**Küreselleşmenin AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikalarına Etkisi**” **Avrupa Birliği**, İstanbul: Nokta Kitap,2007,s.35.

biçimi,olumsuz olgulardan etkilenme biçimi dönüşüm ve oluşumları etkileyebilme biçimide farklı güvenlik anlayışlarının oluşmasına yol açmıştır.³

Dünyanın güvenlik meselelerini ele alma biçimini doğrudan değiştirmek amacıyla, 20. Yy da yapılan en önemli girişim “kolektif güvenlik” doktrnidir. Kolektif güvenlik , 1914’ten önce var olan ve kendine – yardıma dayanan güç dengesi sisteminin yerine , her devletin diğer bütün devletlerin güvenliği konusunda güvence vermesine dayanan bir sistemi geçirmeyi amaçlamıştır. Kolektif güvenlik doktrini , barış projelerinin evrenselliğine-birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için- yönelmektedir, ancak proje sahiplerinin öngördükleri kurumlardan farklı olarak, kolektif güvenlik yükümlülüklerinin ne zaman bağlayıcı olacağına karar verme gücünü ellerinde tutan devletler tarafından işletilmesi gerekir. Dahası kolektif güvenlik barışçıl değişim mekanizmalarını başıyla sessizce onaylamakla yetinir, esasen mevcut dengeyi korur. Milletler Cemiyeti Konseyi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi belirgin biçimde Büyük Devletlerin uyumu düşüncesini yansıtır, ancak aynı zamanda sistemin diğer kısımlarını da temsil etmeyi amaçlamaktadır.⁴

20.yüzyıl başlarında sistemin güçlü aktörleri, tüm dünyaya egemen olma anlayışını dahada geliştirmişler ve sömürgecilik faaliyetleri sistemin temel dinamiğini oluşturmuştur. Kolonileştirme sistemi ,koloni yaratma faaliyetlerini sürdüren aktörler arasında giderek ciddi bir rekabete yol açmış ve özellikle 1925 sonrasında taraflar arasında rekabet giderek çatışmaya dönmüştür. Bu dönemin etkileri ile faşizm ortaya çıkmış ve dünyaya egemen olmak isteyenler ile onları bir biçimde durdurmak isteyenler arasında iki kez küresel savaş yaşanmıştır.⁵

³ Beril Dedeoğlu, “**Uluslararası Güvenlik ve Strateji**”, 1.Baskı,İstanbul :Derin Yayınları, ,2003,s.12.

⁴Chris Brown-Kirsten Ainly, “**Understanding International Relations**”, Arzu Oyacıoğlu(çev.), İstanbul :Yayıncısı, 2007, s.122-123.

⁵ Dedeoğlu, s.25.

Ancak şunu görmekteyiz ki , “**güvenlik**” bir fikir olarak ileri sürülmekten çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Soğuk savaşın 1990 yılında yapılan Londra konferansı sonuç bildirgesi ile resmen sonuçlanmasının ardından “güvenlik “ sorunsalının geniş bir şekilde akademisyenler, askerler ve politikacılar tarafından yeniden düşünüldüğü görülmüştür. Bu dönem güvenlik çalışmalarıyla ilgili genel ana sorun , güvenliğin temel konusunda herhangi bir fikir birliğinin olmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenliğin aslında bir mücadele-çekişme kavramı olduğu savunulmaktadır. Güvenliğin 20 den fazla tanımı ortaya çıkmış, muazzam bir genişlikte yer tutmaya başlamıştır. “güvenlik doğası gereği üzerinde anlaşılmış bir tanıma direnmektedir.⁶

1.1.1.GÜÇ KAVRAMI

Uluslararası ilişkilerde ‘güvenlik kavramı’ incelenirken karşımıza sıkça çıkan bir diğer kavram ise ‘güç kavramı’dır.

Thucydides’ten Morgenthau’ya kadar siyasi tarihin seyri ve siyasi aktörlerin bu seyir içindeki konumları konusunda çalışmalar yapan düşünürlerin odaklandıkları temel soru gücün tanımı, tezahürleri ve eksen değişimi ile ilgili olmuştur. Antik dönemden bugüne kadar siyaset felsefesi güç-değer ilişkisini anlamlandırmaya ve yorumlamaya yönelirken, siyasi gerçeklikle ilgili tahliller gücün eksen değişimini anlamayı ve bu değişimin dinamiklerini anlamayı amaçlamışlardır.⁷

Güç kavramını en sık kullanan ve uluslar arası politika analizinin merkezine yerleştiren politikayı güç mücadelesi olarak tanımlamakla beraber güç kavramını ayrıca ele alıp tanımını yapmamıştır. Morgenthau’ya göre güç politikanın temel amacını ve herhangi bir siyasal davranışın temel güdüsünü oluştururken bir başka yerde güç kavramının bir ilişki biçimi veya amacı gerçekleştirmek için bir araç olduğunu ifade etmektedir. Kenneth

⁶ Caşın, Özgöker, Çolak, s.36.

⁷ Ahmet Davutoğlu, “**Stratejik Derinlik; Türkiye’nin Uluslararası Konumu**”,26.Baskı , İstanbul:Küre Yayınları,2008,s.15.

Waltz ise gücü bir amaç olmaktan ziyade bir araç olarak, devletin varlığını sürdürmesinin ve güvenliğinin sağlanmasının aracı olarak görmektedir.Waltz'a göre güç, devletin daha fazla güvenliğe sahip olmasının adıdır.⁸

Ulusal güç; bir devletin diğerini, belirli tutum ve davranışları yapma yada yapmama açısından zorlamakta kullanabileceği olanakların toplamıdır.bu olanaklar maddi ve manevi olabilir.ülke coğrafyaso,doğal kaynaklar,sanayileşme kapasitesi,askeri hazırlık derecesi,nüfus özellikleri ,hükümet ve yönetim niteliği diplomasi kalitesi birer güç unsuru bileşenidir.⁹

K.J.Holsti ve Frankel gibi bir çok yazar tarafından kapasite olarak tanımlanan, Morgenthau'ya göre bir ulusu diğer uluslar karşısında kuvvete sahip kılan faktörler ve doğrudan Ulusal güç olarak kabul edilen nicel ve nitel unsurlardan oluşmaktadır.Bunlardan coğrafya ve nüfus nicel unsurlar ,ulusal moral ,ulusal karakter ,diplomasi niteliği ise niteliksel unsurları oluşturmaktadır.¹⁰

1.2.ULUSLARARASI TEORİLERİN FARKLI GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI

1.2.1.Realist Yaklaşım:

Realist yaklaşıma göre, uluslar arası ilişkilerin “**anarşik yapıda**” cereyan etmesi, yani bir uluslar arası hükümetin yokluğu , devletleri çatışmacılık ve doğal olarak anarşik eylemlere itecektir. Bu yaklaşımda dünya barışını koruyan temel unsur, uluslar arası sistemde güç dengesidir. Ancak Morgenthau'ya göre ,barışı koruyan, güç dengesinin kendisi olmaktan ziyade, bu hususta devletler arasındaki konsensustur.Devletlerin dış politik eylemleri , 3 alternatiften birini yansıtmaktadır:

⁸ Tayyar Arı, “Uluslararası İlişkiler Teorileri”, 5. Baskı, Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık,2008,s.165.

⁹ Dedeoğlu, s.44.

¹⁰ Hans Morgenthau, “**Uluslar arası Politika**”,Baskın Oran ve Ünsal Oskay (çev.), Cilt 1, Ankara: Sevinç Matbaası,1970,s.94.

-status Qua politikası: mevcut gücün muhafaza edilmesi,

-Emperyalizm politikası: gücün artırılması,

-Prestij politikası: mevcut gücün gösterilmesi.

Devlet eğer, status qua politikası izliyorsa, tarihin belli bir anındaki güç dağılımını sürdürmeye çalışmaktadır. Eğer emperyalizm politikası izliyorsa da, mevcut gücün artırılması amacı güdüyor demektir. Bu bağlamda devletler daha fazla güç elde edebilmek için de, var olan güç ilişkilerini/dağılımını ters yüz etmeye çalışacaktır. Devlet bu anlamda , askeri,ekonomik ve kültürel ağırlığı olan emperyalist politikaları izleyebilmektedir.¹¹

Realist görüşte evrensel devletlin ortak özellikleri anarşik ortamda en önemli aktör olması ,üniter bir yapısı olması ,rasyonel olması ve uluslar arası arenada karşılaştıkları sorunlar hiyerarşisinde ulusal güvenliğin en tepe de olmasıdır. Devletin bekası için şart görülen askeri güvenlik ve stratejik meseleler(high politik) ve daha az önem verilen ekonomik ve sosyal meseleler (low politics) arasında ayırma giderler. Realizmin normatif yönü ,devlet adamlarının ulusal güvenliği ve devletin varlığının devamını sağlamasıdır. Diğer taraftan toplumsal değerler devletlerle sınırlıdır ve devletlerarası çatışma ve gerilim alanı olan uluslar arası ilişkilere uygulanmazlar.¹²

Realist yaklaşımın ilkelerinin oluşmasında önemli katkıları bulunan Machiavelli,devletlerinin başlıca dış politika amaçlarını tanımlarken , güvenlik kavramına da açıklık getirmiştir.yaklaşımında doğrudan bir güvenlik tanımı yapma endişesi bulunmasada dolaylı olarak bir devletin güvenlik koşullarının neler olduğu tanımlanmıştır.Machiavelli ye göre devletin varlığını koruması ve sürdürmesi ile “güç” olgusu arasında doğrudan ve simetrik bir ilişki söz konusudur.buna göre bir devletin iyi

¹¹ Hans J. Morgenthau, “Peace , Security,and the United Nations, Chicago:Universty Of Chicago Press”, 1946, s.192.

¹² Caşın, Özgöker, Çolak, s.69.

yönetilmesi için iyi yasalara ve iyi yasaların iyi işleyebilmesi için de iyi bir orduya gerek bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle yaşamın teminatı ordudur. Ordunun ve dolayısıyla yasaların iyi işleyebilmesi koşulu ise ,ordunun iktidara sıkı sıkıya bağlı kişilerden oluşmasına bağlanmıştır.bu durumda güvenlik,güvenliği sağlayan kişilerin iktidara bağlılığı ile bir tutulmaktadır.¹³

Güçler Dengesi,son üç veya dört yüzyıldır geliştiği biçimiyle uluslar arası ilişkiler söyleminin gerçekten kaçınılmaz kavramlarından biridir. Terimin tarihi, modern öncesi zamanlara kadar olmasa bile en azından 16. Yüzyıla kadar uzanır ve 18. Yüzyıldan sonra kuramlaştırılmıştır.1713 Utrecht Antlaşması gibi antlaşmalarda, devlet adamlarının ve diplomatların anılarında, tarihçilerin ve avukatların da yazılarında görülür. Güçler dengesi sistemi, yalın anlamıyla egemenliğe ve dünya hükümetinin olmamasına dayalı sisteme verilen isimdir. Buradaki temel fikir, kuvvetin etkisini sadece kuvvetin önleyebileceği ve anarşik bir dünyada istikrarın, tahmin edilebilirliğin ve düzenliliğin ancak devletlerin çıkarları doğrultusunda uyguladıkları güçler dengede olduğu zaman ortaya çıkacağıdır.¹⁴

Realist yaklaşıma yönelik eleştiriler elbette yok değildir. Metodolojik tutarlılıktan yoksun oluşu, anahtar kavramların tanımlarının kesin olmayışı ve bütün etik sonuçları ile genel siyasi bedellerinden dolayı saldırılara maruz kalmıştır. Eleştirmenler aynı zamanda siyasi realizmin, 2. Dünya savaşı sonrası dönemin büyük gelişmelerinden bazılarını ve özellikle de Batı Avrupa'daki kooperatif ve bütünleşmecî hareketlerin yanı sıra uluslar arası siyasette giderek artan faaliyet alanlarında askeri gücün kullanılmazlığını izah etmek bir yana, tam olarak tanımlayamadığına işaret etmektedirler.¹⁵

20. yüzyıl ikinci yarısından itibaren uluslararası ilişkiler hakkındaki düşünceler içinde realizm ve neo-realizm hakim ekoller olmuşlardır. Realizm 2. Dünya savaşı sonrasında aralarında Morgenthau,Aron,Neibuhr,Kennan,Herz ve Wight gibi ana düşünceleri üreten etkili bir grup ile teori ve uygulamaya hakim olmuştur. Bunlar

¹³ Dedeoğlu, s.28.

¹⁴ Chris Brown-Kirsten Ainley, "Understanding International Relations", Arzu Oyacıoğlu(çev.) İstanbul:Yayıncısı,2007, s.89.

¹⁵ Evans, Newnham, s.516.

kendilerine realist unvanını vermişler ve dünyanın nasıl olması gerektiğinden çok ona olduğu gibi bakmaya çalışmışlardır. Teorik altyapısı 1960'ların sonunda atılmaya başlayan realizm pek çok sebepten dolayı eleştirel sorulara maruz kalmış ve neo -realizm ortaya çıkan bu parçalanmalardan meydana gelmiştir. Kökeni Thucydides'e kadar genişletilebilen realizmin temeli genel olarak Machiavelli ve Hobbes'a dayandırılmaktadır. Realizm, iki dünya savaşı arası dönemdeki düzenlemelerin başarısızlığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yukarıda saydığımız isimlerle beraber diplomat ve aynı zamanda siyaset adamı da olan Churchill , Kennan ve Kissinger uygulamaları ve politikalarıyla realizme yön verenler arasında olmuşlardır.¹⁶

Gücün farklı kullanımını üzerinde duran Stefano Guzzini de, realistler tarafından genellikle kapasite dağılımı olarak görülerek , gücün hem karşılaştırma sonucu açığa çıkan hem de her ilişki sonucu anlam kazanan bir anlam olduğu gerçeğinin yadsındığına dikkat çekmektedir.¹⁷

1.2.2.Neo-Realist Yaklaşım:

Bazen yeni ve *yapısal realizm* diye adlandırılan bu yaklaşım K. N. Waltz'ın yazıları, özellikle de onun etkili "Theory of International Politics" isimli eseriyle ilişkilendirilmektedir. Klasik realizmin bir çok temel özelliğini barındırırken Neo-realizm, kurucu unsurlardan ziyade uluslar arası devletler sisteminin yapısal özelliğine dikkat çekmektedir. 'Yapı' yada 'tanzim edici kısımlarına işaret etmektedir ve Waltz'ın formulasyonunda; devlet davranışını açıklayan ve uluslararası sonuçlarını etkileyen , belirli kurucu unsurların tutumlarından ziyade küresel sistemin bizzat kendi yapısal kısıtlamalarıdır.Waltz'ın ifadesiyle:

"Uluslar arası siyasi bir sistemi,aynı anda hem ayrı hemde temas halinde bulunan yapısal ve birim düzeyleri ile birlikte bir bütün olarak tasvir etmek suretiyle neo-realizm,uluslar arası siyasetin özerkliğini tesis eder ve böylece onunla ilgili kuramı

¹⁶ Caşın, Özgöker, Çolak, s.71.

¹⁷ Stefano Guzzini, "Structural Power:The Limits of Neorealist Power Analysis", International Organization, vol,47,no 3,summer,1993,s.448.

olası kılar. Neo-realizm, uluslar arası siyaset uzmanlarının alanlarına sirayet eden bir sistemin yapısına dair bir kavram geliştirmiştir ve söz konusu uzmanların, sistemin yapısının ve içindeki farklılıkların, etkileşim halindeki birimleri ve ürettikleri sonuçları nasıl etkilediğini görmelerini imkanı sağlamıştır. Uluslar arası yapı; devletlerin etkileşiminden ortaya çıkar ve sonra onları, bazı eylemlere teşvik ederken belli hareketlere girişmelerine de kısıtlamalar koyar.”¹⁸

Neo realizm etkisini göstererek geniş bir alana yayılmış ve günümüzdeki hakim paradigmalardan birisi olarak görölmeye başlanmıştır. Realizm ve neo realizm halihazırda birbirlerinden farklı olarak ilişkilendirilmiştir. Waltz neo realist olduğunu kabul etmekle birlikte realist olarak karakterize edilmesine karşı çıkmış ,kendisini eski geleneksel realizmden uzak görmüştür. Neo realist teorinin gelişmesinde en önemli katkıyı Waltz ın gerçekleştirmesinin yanında ,Robert Gilpin ise genelde realistlerin göz ardı ettiğiuluslararası siyasal değişim sorununu ele alarak,uluslar arası sistemin oluşumundaki amaçlar ile toplumsal yada siyasal sistemin oluşumundaki temel amacın aynı olduğu düşüncesinden hareket etmektedir.¹⁹

Neo-realist yaklaşıma göre, uluslar arası sistemde farklı bir dünya düzeni için moral değerler geliştirilse bile , devletler arasında çatışma ve savaşların ortaya çıkması yine de önlenemeyecektir. Bu akımın önemli bir savunucusu olan John Mearsheimer, sistemde uzun süredir korunan istikrarın temel sebebini, 2. Dünya savaşından beri mevcut olan nükleer çift kutupluluk olarak görmektedir. Ona göre , bu iki kutupluluğun ortadan kalkması ise, devletler arası ilişkilerde yeni tehlike ve istikrarsızlıkları gündeme getirecektir.²⁰

Neo-realist teori dünyayı algılama şekli dört temel varsayım üzerine dayanır...bunlar; ortak bir egemen devlet eksikliği ve merkezi otorite yokluğu nedeniyle anarşik bir ortamın olması ,uluslar arası sistemde devletlerin rasyonel ,bağımsız ve baş

¹⁸ Evans,Newnham, s.516.

¹⁹ Caşın, Özgöker, Çolak, s.73.

²⁰ John J. Mearsheimer, “Back to the Future:Instability in Europe After the Cold War” , International Security, Vol . 15, No. 1, Summer 1990 s.56.

aktör olmasıdır. Neo realizm uluslar arası kurumları ve devletler arası işbirliğini ele alırken iki ayrı şekilde yaklaşır. Bunlar saldırgan neo realizm ve savunmaya yönelik neo-realizmdir. Saldırgan neo-realizmin esası , uluslar arası sistemin saldırı ve çatışma üzerine kurulu olduğunu savunur.savunmaya yönelik neo-realizm de uluslar arası sistem savaş ve çatışma üzerine kurulu değildir. Uluslar arası sistemi anlayan devletler ,güvenliğin bolluk olduğunu ve güvenliğe giden en iyi yolun savunma stratejileri olacağını anlayacaktır. Tehlikenin seviyesi ve yönü gücün dağılımından daha önemlidir.²¹

1.2.3. Liberalist Yaklaşım:

Liberalist yaklaşım, realizme paralel bir şekilde, uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde devletlerin üniter ve rasyonel olarak hareket ettiklerini varsaymaktadır. Liberalist yaklaşımının uluslararası sistem anlayışında,uluslararası politika, gücün uluslar arası sistemde dağılımına değil,toplumsal çıkarların birbirine yakınlaşması veya birbirinden uzaklaşması üzerine dayanır. Bilhassa neo-liberal kurumsalcı yaklaşıma göre devletler; üst kurumlar, normlar, rejimler ve değişik entegrasyon süreçleri yoluyla işbirliğine yaklaşırlar.²²

Liberalizmin bir uluslar arası ilişkiler teorisi olarak görülmeye başlanması, 1. Dünya savaşı sonrasında uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve savaşın yıkıcılığının önlenmesi çabalarının bir sonucu olarak meydana gelmiştir.realizm ile liberalizm arasında derin bir geleneksel anlaşmazlık mevcuttur. Realistlerin şüpheciliği, dünya siyasetinde zalim ve çoğunlukla kötülükte mücadelenin analizine dayanmaktadır. Buna karşılık olarak liberallerin iyimserliği ,insanoğlunun kurduğu ilk toplumların varoluşundan itibaren ortaya çıkmıştır. Uluslar arası liberal teori ,realizmden farklı olarak uluslar arası çatışma yerine barış ve işbirliği konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Liberallere göre uluslararası ilişkilerin tek gündemi güvenlik konularından ibaret değildir. Diğer bir değişle artık dış politikayı etkileyen sadece güvenlik olmaktan çıkmış

²¹ Caşın, Özgöker, Çolak, s.69.

²² Ömer Göksel İşyar, “**Karşılaştırmalı Dış Politikalar**”, Bursa :Dora Yayınları, ,2009,s.369.

göçler,sağlık,,ekonomi,çevre ve benzeri konular güvenlik konuları kadar önemli hale gelmiştir.²³

Liberal yaklaşım aynı zamanda, bir çoğu devletlerin içindeki bireylerin aralarındaki ilişkilerle ilgili olarak yapılan iç kıyastan alınan birtakım önermeler içermektedir. Bu önermelerin en önemlileri şu şekildedir:

-barış en iyi, dünya çapında demokratik kurumların yayılması yoluyla güvence altına alınabilir. İnsanlar değil hükümetler savaşa neden olmaktadır. Demokrasi de insanların iradesinin en yüksek ifadesidir; dolayısıyla demokrasiler doğaları itibarıyla diğer siyasi sistemlerden daha barışçıldır. Demokratik devletlerden mürekkep bir uluslar arası sistem, sonuç olarak, çatışma ve savaşın ortadan kalkacağı kalıcı barış durumunun önünü açacaktır.

-Buna bağlı olan ve bunu destekleyen ‘çıkarların doğal uyumu’ inancıdır. Eğer insanlar ve devletler, kendi menfaatlerine yönelik rasyonel hesaplar yapıyor ve bu hesaplar üzerine hareket ediyorsa, Adam Smith’in ‘görünmez el’ine benzer bir şey, ulusal çıkar ve uluslar arası çıkarın da tek ve aynı olmasını sağlayacaktır. Serbest Pazar ve insan doğasının mükemelliği karşılıklı bağımlılığı destekleyecek ve sonuç olarak ‘savaşın kar etmediğini’ gösterecektir.

-eğer anlaşmazlıklar çıkmaya devam ederse bunlarda tesis edilen hukuki prosedürler yoluyla çözümlenecektir. Zira hukuk bireylere olduğu kadar devletlere de uygulanabilmektedir.

-ortak güvenlik kendi kendine yeterlilik düşüncelerinin yerine geçecektir.Milletler cemiyeti ve Birleşmiş milletler bu öncül üzerine inşa edilmiştir. Güvenlik bireysel değil ,ortak toplumsal sorumluluk olarak değerlendirilmektedir.²⁴

²³ Caşın, Özgöker, Çolak, s.75.

²⁴ Evans,Newnham, s.389.

1.2.4.İdealist Yaklaşım:

İdealizm, felsefi anlamda köken olarak 16.yüzyılın sonlarında Hugo Grotius Williams ile başlamış ve Aydınlanma döneminde de İmmanuel Kantile ile devam etmiştir.Williams,Cavalari ayrıca federatif erk kuramından bahseden John Locke’u , insanın doğuştan barış yanlısı olduğunu savunan J. J. Rousseau ‘yu ve monarşilerin savaşa meyyal olduklarını , barışın ancak demokratik cumhuriyet eli ile gerçekleştirilebileceğini savunan Voltaire’i de listeye dahil etmek gerkecektir.20..yüzyılda ise İngiliz Norman Angel ile karşılaşırız.Angelin 1. Dünya Savaş’ı patlak vermeden önceki söylemleri entelektüel çevrede hatırı sayılır bir şekilde kabul görmüştür.

Savaşa yol açan koşulların devletlerin birlikte davranmasıyla ortadan kalkacağı ana teması üzerine oturan idealizm iliberalizm ile beslenmiş, üniversiteler yoluyla işlenmiş ve yagınlaştırılmıştır. Aslında kendisini doğrudan idealist olarak niteleyen bir taraf yoktur. Temelde idealizm realizm tarafından yaratılmıştır. 1. Dünya savaşı sonrasında yeniden savaş çıkmaması için barışçıl bir dünya düzeni oluşturulması önerilerinde ,ideal düzen ve ütopya anlayışı söz konusudur. İdealizme göre savaş, irrasyonel kararlar sürecinin değişmez sonucudur, dolayısıyla savaş olmaması için rasyonel kararlar alınabilecek yeni düzenlemelere gerek vardır. Yeni bir düzen önermesi bakımından reformist oaln idealizm uluslar arası örgütlenme girişimlerine bu bakımdanda katkı sağlamıştır.²⁵

İdealizmin kurumsallaşmanın işbirliğini geliştireceği yolundaki önermesi, 2.dünya savaşının çıkmasıyla başarısız olmuştur ve 2. Dünya savaşı öncesi idealizmin savunucusu olan bir devlete ,yani ABD’ye ,bu kez çıkarlarını realizm ile ve belki bu kez daha açık olarak ifadelendirme imkanı vermiştir.²⁶

²⁵ Dedeoğlu, s.39-40.

²⁶ Dedeoğlu,s.43.

2.SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

2.1.SOĞUK SAVAŞ KAVRAMI

Soğuk savaş;''ikinci dünya savaşından sonra savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasında anlaşmazlık, ve çatışmaların doğrudan birbirlerine karşı silah kullanılmadan sürdürüldüğü belli bir tarihsel döneme verilen addır.''²⁷

Soğuk savaş, aynı zaman da ülkeler arasında anlaşma kuralları yaratılmasına ve ilişkilerin bir düzen içinde gücün sınırlanılarak yürütülmesine olanak sağlayacak temel yöntem olan diplomasinin, iki blok arasında hemen ortadan kaçtığı bir dönemdi. Kuralları oluşturacak , ve işletecek diplomasi, yerini güç ilişkilerine bırakmıştı. Gerçi karşıt blok ülkeleri arasında diplomatik ilişkiler vardı ve her iki blok üyelerinin karşı tarafta diplomatları bulunuyordu, ama diplomasi bir yöntem olarak gerçek işlevini yitirmişti. Soğuk savaş henüz düzeni kurulamamış savaş sonrası Avrupa'sının karışıklık ortamının bir ürünü durumundaydı. İşte bloklar arasında ki bu güç ilişkisi ve karışıklı ortamı, ikinci dünya savaşı sonrası döneminin ilk yirmi yılının temel özelliğidir.²⁸

Uluslararası sistemler bir bakıma, dönem içerisinde benzer özellikler gösteren olayları ve değişkenleri daha iyi anlamamızı sağlamak için oluşturulan genellemelerdir. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan olayların bir bütün olarak dönem içerisinde güvenlik algısını nasıl etkilediğini incelememiz gerekmektedir.²⁹

2.1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Sistem

İkinci Dünya Savaşı'nın dünya güç dengesini bozması ve Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya siyaset sahnesinden çekilmesi sonucu dünya, ABD ve Sovyetler

²⁷ ORAL SANDER "Siyasi Tarih 1918-1994" 7.baskı. Ankara:İmge kitapevi.1998 Ankara,s.202.

²⁸ Fahir Armağanoglu,"20.Yüzyıl Siyasi Tarihi" (1914-1980) ,Cilt I ,8.baskı,Ankara:İş Banksı Kültür Yayınları 1992, s.419.

²⁹ K. Nilgün Tunçsiper, **Uluslararası Sistem Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s.13.

Birliği önderliğinde iki kutuplu, ideolojilerin belirleyici olduğu bir döneme girmiştir. Savaştan her bakımdan harap çıkan Avrupa, ekonomik ve sosyal yapılanmasına ağırlık vermeye başlamıştır.

Savaş sonrası düzenlemelerinde ortaya çıkan en önemli olgu, iki büyük savaşın başlangıç noktasında yer alan Almanya'nın yeniden tehdit olmasının engellenmesidir. Ancak savaş sonrasında ortaya çıkan en önemli gerçek, Batı Avrupa devletlerinin güvenlik endişelerinin artık Almanya 'dan değil, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanmasıdır. İkinci Dünya Savaşı, ABD ve SSCB'ni Avrupa'nın kaderine yöne verecek duruma getirmiş, diğer yandan geleneksel uluslararası düzenin çok önemli değişikliklere uğramasına yol açmıştır.³⁰ Savaş öncesinde nispeten çok kutuplu olan uluslararası siyaset, iki süper gücün önderliğinde iki kutuplu bir nitelik kazanmış, taraflar arasında, bölgesel bazı savaşları saymazsak, herhangi bir çatışma yaşanmamasına rağmen, bir güç mücadelesi başlamıştır.

Soğuk savaş döneminde büyük devletlerarasındaki askeri rekabet, uluslararası sistemin temel belirleyici özelliğini oluşturduğu için, güvenlik de doğal olarak bu parametreler çerçevesinde ele alınmıştır. Soğuk savaş döneminde ülkelerin en büyük güvenlik kaygısını, karşı bloktan gelebilecek askeri saldırılar oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, uluslararası sistemi biçimlendiren gelişmeler hemen ortaya çıkmamış, bunun yanı sıra, bu dönem özellikleri açısından sona erdiği yıllara kadar çok farklı dönemler yaşanmıştır. Örneğin soğuk savaşın başladığı 1945'ten 1962 Küba bunalımına kadarki dönem, sıkı kutuplu uluslararası sistem özelliği gösterirken, sürecin bitişine kadar olan dönem de gevşek iki kutuplu sistemin özelliklerini taşımaktadır.

En genel ifadeyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, soğuk savaş dönemini biçimlendiren faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:³¹

—Politik ve askeri yapı değişmiş, dünya iki kutuplu bir görünüm kazanmıştır

³⁰ Hikmet Erdoğdu, *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.52.

³¹ Erdoğdu, s.76.

—Güvenlik ve savunma kavramı içine, SSCB'nin politikaları nedeniyle “ideoloji” kavramı da girmiştir.

—Uluslararası politika küresel bir nitelik kazanmıştır.

—Nükleer güç en önemli faktör haline gelmiştir.

—Güvenlik kavramı farklılaşmış ve uzay boyutu da gündeme gelmiştir.

—Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar ekonomik meseleler ağırlık kazanmış, öncelikle ekonomik kalkınma, siyasal kuvvet dengesi, barış ve güvenlik konularından daha fazla önem arz eder hale gelmiştir.

2.1.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Gelişmeler

20. yüzyılın kaderini belirleyen Birinci ve İkinci dünya savaşları, Avrupa merkezli güçlerin, askeri güç kullanarak uluslar arası siyasal konjoktürü değiştirme girişimlerinin acı bilançosunu gözler önüne sermiştir.³²

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslar arası sistem yeni arayışlara girmiştir. Almanya'nın, SSCB tarafından işgal edilmiş bölümünün bu devlet tarafından bir üs niteliğinde görülmesi, Batı Avrupa ülkelerinin Sovyet baskısı duymalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, SSCB'nin Türkiye'yle ilgili topraksal ya da diplomatik nitelikte istekleri, İran'dan çekilmesi ile ilgili sorunlar, Yunanistan iç savaşında komünistleri desteklemesi, Batı'nın Rusların geleneksel siyaseti olan “açık denizlere inme” stratejisinin de etkisiyle, kendi güvenlikleri açısından endişe duymalarına yol açmıştır.

Savaş sonrasında, Fransa Almanya'ya karşı çok daha sert bir tutum içerisine girmiştir. Almanya'nın şu ya da bu biçimde parçalanması ve böylece Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan hatanın tekrarlanmaması, en önemli müttefik amaçlarından biri haline

³² Caşın, Özgöker, Çolak, s.403.

gelmiştir.³³ Ancak, kısa süre içinde Batı Avrupa ülkelerinin güvenlik endişelerinin artık Almanya'dan değil, Sovyet Rusya'dan kaynaklandığı da anlaşılmıştır. Bu bakış açısıyla, Avrupa'da tüm Sovyet nüfuz bölgelerinde ya başarılı olmuş direnme hareketlerinin koruyuculuğunda (Tito Yugoslavyası, Enver Hoca'nın Arnavutluğu), yada Moskova'nın doğrudan baskısında (Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya) komünist dostu rejimler kurulması bu tehlikeyi daha doğrudan ve önemli duruma getirmiştir.³⁴ Burada ifade etmemiz gereken bir nokta da, Avrupa'ya yönelik bir komünist yayılcılığın fazla abartı olduğu ve ABD'nin de komünizm tehdidi üzerinde çok oynadığı gerçeğidir. Örneğin, 1946'nın başında Washington'un coşkuyla benimsediği çevreleme siyasetini formüllendiren Amerikalı diplomat G. Kennan, Rusya'nın haçlı seferine çıktığına inanmadığını ve bu ülkenin ideoloji uğruna savaşmaktan çok uzak olduğunu belirtmiştir.³⁵ Avrupa ve özellikle ABD'nin, anti-komünist tavır takınmasında en önemli argümanları olan Sovyet yayılcılığının, Doğu Avrupa ilerisini kapsayamayacağı da, en başından bilinen gerçeklerden biri olmuştur.

ABD ve Avrupa'nın savaş sonrası en büyük endişesi Sovyetlerin askeri varlığı olmuştur. Ancak bilinenin aksine, Sovyetler Birliği de, birliklerini neredeyse ABD kadar hızlı biçimde terhis ederek, 1945'te Kızıl Ordu'nun en yüksek düzeye ulaşan yaklaşık 12 milyon askerini 1948'in sonunda üç milyona indirmiştir.

Gerçekte, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin de temel kaygısı **güvenlik** olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'ne karşı bir saldırı olmuş ve bu yüzden de diğer savaşan Avrupalı ülkeler gibi ciddi sıkıntılara ve kayıplara uğramıştır.³⁶ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet güvenliği, Doğu Avrupa ülkelerinde uydu hükümetlerin kurulmasını gerektirmiştir. Amaç çıkacak bir savaşta, savaş alanını Sovyet sınırından

³³ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918 - 1994**, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, s.186.

³⁴ Pacteau, S.- Mougel, F.C., "**Uluslararası İlişkiler Tarihi**", Galip Üstün (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.106.

³⁵ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl: 1914 – 1991 Aşırıhklar Çağı**, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayıncılık, s.286.

³⁶ Muharrem Gürkaynak, **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Ankara: Asil Yayınevi, 2004, s.31.

uzaklaştırmak ve Almanya ile arasına bir “tampon bölge” oluşturmaktı.³⁷ Çünkü son otuz yıl içinde Almanya iki kez Doğu Avrupa yolunu kullanarak Rusya’ya saldırmıştı. ABD ise, Sovyetler Birliği’nin güvenliğinin Doğu Almanya’da kendisine dost ülkelerin varlığını gerektirdiğini kabul etmesine rağmen bu bölgenin Rus nüfuzuna girmesini istememiştir.³⁸

2.1.2.1 Soğuk Savaşa Geçiş Dönemi (1945 – 1949)

Tarihsel dönemleri kronolojik bölümlere ayırmak çoğu zaman hatalı olsa da, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ilk dört yıl, birçok özelliği bakımından soğuk savaşın etkilerinin yavaş yavaş görülmeye başladığı bir geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir. Berlin ablukası sırasında yaşananlar, ABD’nin Truman ve Marshall Doktrinini uygulamaya koyması ve belki de en önemlisi tehdit olarak algılanan karşı taraftan korunmak amacıyla NATO’nun kurulması, dünyada soğuk savaşın başladığının en temel örnekleri olmuştur. ABD gerçekleştirdiği bu politikalarla alışlagelmiş dış politikası olan izalasyondan bir dönüş yapmıştır ve ABD’nin o dönemde yeni emperyalizm olarak yorumlandı.³⁹

2.1.2.2. Soğuk Savaş’ta Denge ve Çatışmalar Dönemi (1950-1962)

Soğuk Savaş’ın hâkim olduğu 45 yıl boyunca, dönem hiçbir zaman homojen bir yapı göstermemiştir. Bu nedenle, yılları birbirinden kesin hatlarıyla ayırmak mümkün değildir. Ancak, soğuk savaşın yavaş yavaş kendini göstermesinin ertesinde ve yumuşamanın başladığı Küba Bunalımına kadar ki dönem, yaşananlar açısından farklı özellikler taşımaktadır. Bu nedenle inceleme kolaylığı açısından yaptığımız ayırmda, bu devreyi “soğuk savaşta denge ve çatışmalar dönemi” adı altında incelemek yerinde olacaktır.

³⁷ Sander, s.212.

³⁸ Gürkaynak, s.32.

³⁹ Robers Jakson, “International Engagement in War-Torn Countries”, Global Governance,2004, Vol 10. Issue 1, Aktaran: Mesut Hakkı Caşın,Uğur Özgöker,Halil Çolak, “**Küreselleşmenin AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikalarına Etkisi**” **Avrupa Birliği**, İstanbul: Nokta Kitap, 2007,s.184.

50'lerin başında Kore'de ve Çinlindi'nde sorunların çözülmesi, 1956'da Japonya'nın BM'e kabulü ya da Almanya sorununun genel bir çözüme kavuşturulması, dönemin başında yumuşama yönünde olumlu belirtiler olmasına rağmen, tüm dünyayı bir şekilde etkileyen Kore ve Küba sorunları, Berlin ayaklanması yada Çin- Sovyet gerginliği, dönemin yapısının başlangıç yıllarından ve yumuşama sürecinden çok farklı olduğunu göstermektedir.

2.1.2.3. Yumuşama Dönemi (1963–1989)

Soğuk savaş sürecinde, Küba bunalımının sonucunda yaşanmaya başlanan ve nispeten gerginliklerin azaldığı dönem, NATO tarafından “yumuşama (detant)”, Varşova Paktı tarafından da “ barış içinde bir arada yaşama (coexistence) olarak isimlendirilmiştir. Bu 26 yılı kapsayan dönem her ne kadar dünyanın çeşitli yerlerinde çatışmaları barındırsa da, döneme en uygun ifade olarak yumuşama ismi verilmiştir. Bu dönemde Vietnam, Kıbrıs, Arap- İsrail bölgesi, Hindistan ve Doğu Avrupa'da çatışmalar yaşansa da, taraflar soğuk savaşın tamimiyle sona erdiği 90'lara kadar olası bir nükleer savaş yaşanmaması için temkinli hareket etmişlerdir.⁴⁰

Bu dönemde dikkati çeken bir diğer gelişme de blokların içinde ortaya çıkan sorunlardır. Türkiye'nin garantörlük haklarını kullanarak Kıbrıs'a müdahalesi sonrasında Yunanistan'ın NATO'dan ayrılması ve 1980'de geri dönmesi, Çekoslovakya'ya SSCB müdahalesi, bu durumun en önemli örnekleridir. Ayrıca dönem içinde Helsinki Nihai Senedi'nin kabul edilmesi de yumuşamanın doruk noktasını oluşturmuştur.

Yumuşamanın ortaya çıkmasının en önemli sebebi, nükleer anlamda oluşan dehşet dengesi nedeniyle, taraflar arasında yaşanabilecek çatışmanın büyük yıkımlara yol açma olasılığıdır. Bunun yanı sıra, her iki blok içerisinde de görülen, Fransa'nın Batı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin de Doğu bloğunda karşı tarafla ilişkilerde yeni açılımlar getirmesi, sıkı iki kutuplu sistemden gevşek iki kutuplu sisteme geçilmesini kolaylaştırmıştır.

⁴⁰ Sander, s.293.

2.2. SOĞUK SAVAŞ'IN SONU

Diğer savaşlarda olduğu gibi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının da bitiş tarihi hemen hemen herkes tarafından spesifik olarak bilinebilir. Ancak, Soğuk Savaşın sona mı erdiği yoksa devam mı ettiği konusunda şüpheler bulunmaktadır.⁴¹

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Sovyet Blok'unun da sona ereceğinin sinyalleri verilmiş oldu. NATO gücünün zirvesine çıktığı bir noktada kuruluş nedeni olan Sovyet Birliği'nin çökmesiyle kurum olarak büyük bir sıkıntı içine girdi. Artık NATO'nun varoluş amacı olan Sovyet tehdidi ortadan kalkmış gözüküyordu. Bu tehdidin ortadan kalkması NATO'nun varlığının ve Avrupa'nın güvenlik sistemindeki rolünün sorgulanmasına yol açmıştır.⁴²

Birçok yönden NATO aslında kendi başarısı altında ezilmiş gibi gözüküyordu. Sovyet Birliği'nin ortadan kaldırılması Batı Avrupa üzerindeki tehdit unsurunun da ortadan kalkması anlamına geliyordu. Bu tehdit tam anlamıyla ortadan kalkmış olmasa da en azından büyük ölçekli askeri bir taarruz tehlikesi ortadan kesin olarak kalkmıştı. Buna ek olarak, Almanya'nın yeniden birleşmiş olması bile artık Avrupa için büyük bir tehdit unsuru sayılmıyordu. Bugüne kadar gösterilmiş çabalar meyvesini vermeye başlamıştı. Avrupa'da artık bir ortak hareket felsefesi yerleşmişti. NATO bu bağlamda hem bir ittifak hemde kolektif bir güvenlik sistemi olarak başarılı olmuştu.⁴³ Artık Amerika'nın bu organizasyon üzerindeki hakimiyetini azaltması hatta tamamen ayrılması bile isteniyordu.

Soğuk Savaş'ın ardından, organizasyonun savunma harcamalarının azaltılması adına bazı girişimlerde bulunuldu. Öncelikle Avrupa'ya gönderilen askeri birliklerde büyük bir azalma yaşandı. 1991 ve 1999 yılları arasında Amerika bölgeye gönderdiği asker sayısını 350.000'den 100.000'e kadar düşürdü ve NATO'nun bölgedeki toplam asker sayısı 500.000'e geriledi. Toplamda NATO'nun Avrupa'daki mal varlıkları yüzde 40 oranında

⁴¹ Cem Oğultürk, **Soğuk Savaş Sonrası Yeni Avrupa Güvenliği ve NATO'nun Transformasyonu**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, S.B.E, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2005, s.78.

⁴² Mehmet Ali Bal, **Modern Devlet ve Güvenlik**, İstanbul : IQ Yayıncılık, 2003 s.26-27.

⁴³ Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, Ankara : Akçağ Yayıncılık, 2003, s.48.

azalmış, NATO'nun savaşmaya hazır birlikleri ise otuz gün içinde yüzde 60 oranında azaltılmıştı. (Soğuk Savaş sırasında NATO'nun askeri birliklerinin yaklaşık yüzde 90'ı iki gün içinde savaşa hazır hale gelebiliyorlardı.) Buna ek olarak, NATO'nun nükleer silahları da Amerika ve Rusya arasında yapılan kontrol anlaşmalarına bağlı olarak yüzde 80 oranında azaltıldı⁴⁴.

Ancak bütün bu gelişmelere rağmen yeni tehditler ortaya çıkmaya başlamıştı. 1990-1991 yıllarında yaşanan Körfez Savaşı Batı Avrupa sınırları dışında yaşanacak bir takım gelişmelerinde Batı Avrupa için tehdit unsuru olabileceğini gözler önüne sermişti. Bu savaş aynı zamanda Amerika'nın silah, liderlik ve kontrol konularında ne kadar üstün olduğunda kanıtı olmuştu. Bu bağlamda hiç bir devletin Amerika kadar kısa sürede bir bölgeye asker yollamayacağı da görülmüş oldu.⁴⁵

Körfez Savaşı ve bunu takip eden bir takım olaylar, Batı Avrupa üzerinden büyük bir tehdit unsuru olan Sovyetler Birliği sorununu ortadan kaldırmış olsa da yeni tehditlerin oluşmaya başladığı gözleniyordu. Bu tehditler arasında: 1) Avrupa'daki etnik ve dini çatışmalar, 2) Orta Doğu ve 3) hızla artan kitle imha silahlarıydı . Bu tehdit unsurlarının çoğu yeni ortaya çıkmış sorunlar değildi, ancak Soğuk Savaş'ın ardından Batı Avrupa'nın barış ve düzen ortamını tehdit edecek duruma gelmişlerdi.

1991 yılına gelindiğinde, bütün Batı Avrupa ülkeleri nispeten daha küçük sorunlarla meşguldüler. Bu sorunlar, Yugoslav devletleri arasındaki çatışmadan Baltık devletleri arasındaki vatandaşlık sorunlarına kadar uzanmaktaydı.⁴⁶ Bunlar arasında en ciddi sorun Yugoslavya'da yaşanan etnik ve dini çatışmalardı. Büyüyen çatışmalar sonunda Bosna, Kosova ve Makedonya'ya barış ve huzur sağlamak amacıyla askeri müdahale yapılması kaçınılmaz bir hal aldı. Yaşanan çatışmalar Avrupa güvenliğini bazı açılardan tehdit etmekteydi. Öncelikle Yugoslavya'da yaşanan çatışmalar 2. Dünya Savaşı'ndan beri en çok can kaybın yaşandığı savaş oldu ve burada en çok can kaybı da silahsız sivillerden

⁴⁴ Oğultürk, s.79.

⁴⁵ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, Belkıs Çorakçı Dışbudak(Çev.), Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.43.

⁴⁶ Oğultürk, s.79.

oluşuyordu. Bunun ötesinde, bölgede yaşananlar çatışmadan çok bir soykırım halini almıştı. Çünkü değişik gruplar, bölgeleri etnik olarak temizleme adı altında toplu katliamlar yapmışlardı.

Bununla beraber hızla artan iltica problemi baş gösterdi. Örnek olarak şu anda Almanya Yugoslav göçmenler yüzünden bütün dünyadaki mültecilerin yüzde üçünü kendi sınırları içinde barındırmaktadır. İstatistikler Almanya'da 7.3 milyon yabancı yerleşimci ya da nüfus olarak Almanya'nın yüzde dokuzu oranında yabancı göçmen olduğunu göstermektedir⁴⁷. Son olarak, bölgede yaşanan çatışmalar, Rusya'nın Sırp'lara, Slovenya ve Hırvatistan'ın Almanya ve Avustralya'ya, Bosna ve Kosova'lılarında Müslüman ülkelere yakınlaşmasıyla yüzyıllar öncesine dayanan bir takım sorunların yeniden canlanmasına zemin hazırlamıştır.

Aynı zamanda Akdeniz'deki istikrarsızlık da Batı Avrupa devletleri içinde problem yaratmaya başlamıştır. Cezayir'de süregelen sivil savaş Fransa için bir göçmen sorunu yaratmış ve ayrıca o bölgede terörist eylemler yapılmasına da yol açmıştır. Özellikle 1997 ve 1998 yıllarında sivil toplumlar içinde büyük huzursuzluk yaşanmıştır. Fransa'nın barındırdığı 4 milyon müslümanın 800.000 kadarı Cezayir asıllıdır. Cezayir'de yaşanan sorunlar Fransa'da illegal olarak yerleşme ve yaşama çabası içine giren göçmen sayısının artmasına sebep olmuştur⁴⁸. Fransa'da yaşayıp da işsiz olan göçmenlerin sayısı yüzde 33 civarında olduğundan bu rakam Fransa'nın sosyal refah seviyesinde de azalmaya neden olmuştur. Söz konusu bölgelerdeki sorunlar Avrupa içinde bir tehdit oluşturmaktaydı, çünkü Avrupa'nın belli başlı enerji kaynakları bu bölgeler içinde yer almaktadır.

Sınırlarına yönelik direk tehditlerin yanında, Batı Avrupa Devletleri giderek artan kitle imha silahlarından (WMD) da rahatsız olmuşlardır. Bu silahlar arasında kimyasal, biyolojik ve nükleer mühimmat bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Sovyetler Birliği'ne ait nükleer silahların çalınma girişimleri olmuş ve bu girişimlerde pekde fazla bir güvenlik unsuru göze çarpmamıştır. Hatta bu çalınma girişimleri bir yerde

⁴⁷ Holbrooke, s.56.

⁴⁸ www.politics.ankara.edu.tr 10.01.2009

teşvik edilmiştir. Bu konuda bir yetkili “patatesler bile nükleer silahlardan daha iyi korunuyordur” demiştir⁴⁹. Soğuk Savaş sırasında ABD, Batı Avrupa’ya düzenlenebilecek olası bir nükleer saldırıyı engelleme amacı içindeydi. Ancak özellikle İran, Irak, Suriye ve Libya gibi ülkelerin WMD programları başlatmasıyla bu korumayı sağlamak ABD açısından zorlaştı. Bu tip silahların kullanım potansiyelleri özellikle Saddam Hüseyin’in Irak’ta Kürt’lere karşı kullandığı kimyasal silahlar ve 1995’te bir Tokyo’da bir metroda düzenlenen Aum Shinri Kyo kimyasal saldırısında açıkça gözlendi. Orta Doğu’da birçok ülke istediği anda Avrupa’ya saldırmak için gerekli denizaltılarına, uzun menzilli bombardıman cihazlarına ve menzili 1000 kilometreyi bulan füzelere sahipti.⁵⁰

2.3. SOĞUK SAVAŞ’TAN ALINAN DERSLER

Doğu-Batı ayrımının sona ermesi, özgür ve barış içinde bir Avrupa’nın ortaya çıkmasında hiç beklenmedik bir fırsat yaratmış, NATO tarafından fark edilen bu fırsat, İstanbul 2004 zirvesinde ittifakın genişlemesiyle sonuçlanmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi aynı zamanda bölgesel çatışmalar ve iç savaşlarla sonuçlanan yeni, beklenmedik ve tehlikeli meydan okumalara neden olmuştur.⁵¹

Soğuk Savaş’ın sona ermesi, NATO’nun varlığını ortadan kaldırmamıştır. Bunun üç önemli sebebi bulunmaktadır. Birincisi NATO, üyelerinin güvenlik ve istikrarı için politik danışma ve askeri işbirliği sağlayan bir ittifaktır. İttifak, üye ülkeler arasında ayrımı kabul etmeyen, her üye ülkenin çıkarını dikkate alan, mutlak mutabakata dayanan bir çalışma sistemi yaratmış ve bunun uygulamasından her bir üye ülke büyük fayda sağlamıştır. İlave olarak, ittifakın, Kuzey Amerikalı müttefikleri ile sıkı bağlantısı, ülkelerin ekonomilerini de büyük çapta geliştirmiştir. Bu özelliklere sahip bir ittifakın yaşamını devam ettirmesi, Avrupa’nın entegrasyonu için en önemli faktörlerin birini oluşturmaktadır. NATO’nun varlığını devam ettirmesi için ikinci önemli sebep ise, NATO’nun BM ve AGİT gözetiminde kriz yönetimi ve barışı korumaya yönelik

⁴⁹ Oğultürk, s.81.

⁵⁰ Derya Sazak, 11 Eylül Gölgesinde Saddam, İstanbul: Doğan Kitapçılık A. Ş., 2003, s.37.

⁵¹ İlhan Uzgel, “İstanbul NATO Zirvesi” <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/dergi/dergiler/42/455/5147.pdf> 10.01.2009

yapabileceği büyük katkıdır. 1991 yılından itibaren bu husus, NATO görevleri içinde yer almıştır. Bu tür karmaşık görevlerin sadece NATO gibi üyelerin ortak kararını esas alan bir organizasyon tarafından yürütülebileceğini Bosna-Hersek ve Kosova'daki gelişmeler açıkça göstermiştir. NATO'nun Afganistan'a verdiği desteğin devamı ve yürütmekte olduğu hareketin başarısı NATO'nun geleceği açısından önem taşımaktadır. Üçüncü önemli sebep ise, bundan sonra terörizmle mücadele kapsamında, NATO'nun üstleneceği öncü roldür. Bu açıdan da NATO'nun varlığını sürdürmesi zorunludur. 21'inci yüzyılın en önemli tehdidi olan küresel terörle mücadelede hazır ve kararlı olmak, NATO'nun bu yüzyıl için varlığının ve etkinliğinin göstergesi olmaktadır⁵².

NATO'nun Yugoslavya'da yaşadığı tecrübeler ve kazandığı deneyimler, mevcut ittifakın Avrupa'nın güvenlik sistemindeki önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bunun ötesinde, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortaya çıkan değişik amaçlı yeni görevler, İttifakın yeni şartlara ve ortamlara uyum sağlayabilmesindeki becerisini göstermiştir. NATO, varlığına bir Anti-Sovyet ittifakı olarak başladıysa da, aynı zamanda kolektif bir güvenlik sisteminin özelliklerine sahipti. Bir anlamda NATO bir dış tehdit olan Sovyet Birliği'ne karşı koruma sağlamış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üye Avrupa Devletleri'nin askeri alan dışında ekonomik ve sosyal refah gibi alanlara yönelip konsantre olmalarına olanak sağlamıştır. Ayrıca NATO'nun güvenlik garantisi Federal Almanya Cumhuriyeti'nin yeniden yapılanıp Batı Avrupa ülkeleri arasında yer almasını sağlamıştır. Bu durum devletlerin birbirleriyle işbirliği yapma imkanlarını arttırmış ve sadece güvenlik konularında değil, diğer konularda da ortak işler yapmaları için gerekli zemini oluşturmuştur. Bunun sonucunda Batı Avrupa ülkeleri arasında bölgesel olarak politik, ekonomik ve güvenlik alanlarında gelişme ve ilerleme gözlemlenmiştir.⁵³

NATO'nun Soğuk Savaş başarısı, Soğuk Savaş Sonrası dönemde de devam etmiştir. NATO, yeni demokratikleşme süreci içine giren Merkez Doğu ülkeleri için katılmak isteyecekleri en büyük ve güvenilir organizasyon olmuştur. Çek Cumhuriyeti,

⁵² Hasret Çomak, **2010'lu Yıllarda NATO ve Güvenlik Yaklaşımı**, Görüş, Ekim 2004, s.58.

⁵³ Oğultürk, s.115.

Macaristan ve Polonya'nın NATO'ya katılımı, NATO'nun genişleme ve yayılma kapasitesini de göstermiş olmuştur. NATO bu devletler içinde iç ve dış tehditlere karşı koruma sağlamış ve güvenlik garantisi vermiştir. İttifak, olası bir tehdit unsuru oluşturduğunda Rusya'ya karşı durabilecek, aynı zamanda da eski Sovyet Bloku ülkelerini rehabilite edip Batı ülkelerine entegre olmalarını sağlayabilecek konumdaydı. Zaten eski bir Sovyet Bloku ülkesi olan Rusya'da BİÖ , AAOK gibi organizasyonlara katılmıştı. Bunun ötesinde Rusya ittifakla direkt olarak ilişkiler kurdu.

Yugoslavya uyuşmazlığında, NATO ayrıca askeri hareket yapma becerisini Bosna ve Kosova'da somut olarak ortaya koymuş, Makedonya'nın güvenliğinin temin ve muhafazasının garantisini vererek güvenilirliğini göstermiştir. İttifak bunların dışında kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması amacıyla çalışırken, etnik çatışmaların engellenmesi ve insani yardım operasyonlarına adapte olabilme konusundaki becerisini de gözler önüne sermiştir.

Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesiyle olduğu gibi, Yugoslavya'da yaşanan operasyonlarda AB için özerk bir AGSK ve ODGP'nin oluşturulmasını gerektirmiştir. Kosova Harekatı sırasında yaşanan Amerikan liderliğinin yetersiz bulunması, AB'nin içinde ABD desteği olmadan kullanılabilir yeni bir güç yaratma isteğini doğurmuştur. Bu arada NATO, 11 Eylül 2001'de yaşanan yeni bir terörist tehdidinden, İkiz Kuleler saldırısından sonra bir kez daha görev başına çağırılmıştır.⁵⁴

2.4.SOĞUK SAVAŞ SONRASI BARIŞI KORUMA ÇABALARI

Aşırı silahlanma ve ulusal ekonomik krizler, Sovyetler Birliğini seksenlerin sonunda adına Soğuk Savaş denilen ringde havlu atan taraf olarak köşesine çekilmeye zorladı. Bu süreç, ABD ve Sovyetler Birliği'nin Aralık 1987'de Orta Menzilli Nükleer Silahlar Antlaşması (INF) imzalaması ile Avrupa'daki tüm nükleer silahların imha edilmesiyle başlatılmıştır. Bir yıl sonra, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mikhail Gorbachev Kızıl Ordudan 500.000 asker azaltılacağını ve Doğu Avrupa'daki en tehdit edici Sovyet

⁵⁴ Sazak, s.47.

güçlerinin geri çekileceğini açıkladı. Bunun ardından, 1990 Kasım'ında, tüm NATO ve Varşova Paktı ülkeleri arasında Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) imzalandı.⁵⁵

AKKA ile NATO ve Varşova Paktı ülkeleri arasında askeri donatımın konuşlandırılması sınırlandırmak, silah gücü seviyesini sadece savunmaya yönelik olanlar olarak belirlemek ve bununla birlikte tankların, zırhlı savaş araçlarının, topların, saldırı helikopterlerinin ve savaş uçaklarının üretimini sıkı bir denetim prosedüründen geçirilmesini sağlamak amaçlanmıştır. 1989 ile 1997 yılları arasında AKKA, asker sayısındaki kısıtlamalar ile Atlantik'ten Urallara kadar olan bölgede NATO'nun toplam gücünün 3.410.000 askerden 2.158.000'e, Doğu Avrupa ülkelerinin (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Bulgaristan) 820.000'den 452.000'e ve eski Sovyetler Birliği'nin gücünü de 4.260.000'den 2.124.000'e düşürüyordu. Bu değerler 1997 yılında Rus silahlı kuvvetlerindeki 1.500.000 askerin azaltılmasını içeriyordu. Konvansiyonel silahların azaltılmasını, ABD ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşmaları (START) I ve II takip etmiştir. Her iki antlaşma ile birlikte, hali hazırda var olan stratejik nükleer silahların üçte ikisi imha edilmekteydi.⁵⁶

Rusya, hâlihazırda güçlenmiş bir Rus milliyetçiliği altında elindeki büyük nükleer ve konvansiyonel silah stoku ile Avrupa güvenliğini tehdit edebilir durumdadır ve bu sayede komşu ülkelerdeki istikrarsızlığı arttırabilme potansiyeline de sahip bir ülkedir. Fakat, Orta Avrupa için açık bir Rus tehlikesinden bahsetmek için çok fazla kötümser olmak gerekir, zira bu Rusya'nın AKKA antlaşmasına büyük çapta karşı gelmesi anlamına gelir. Soğuk Savaş sonrası ise Rusya'dan gelebilecek en büyük tehlike konvansiyonel ve nükleer silahların Rusya'nın elinde bulunması değil aksine bunların başka güçlere dağılması ve hızlıca çoğaltılmasıdır.⁵⁷

⁵⁵ www.mehrnews.com/tr 10.01.2009

⁵⁶ www.mehrnews.com/tr 10.01.2009

⁵⁷ Çakmak, s.57.

1989 yılından başlayarak, Avrupa Güvenliği ve Avrupa-Atlantik Ortaklığı; Doğu-Batı ilişkilerindeki temel politik değişikliklerle yeniden şekillenmeye başladı. Avrupa'nın bۆlünmüřlüđünün sembolü olan Berlin Duvarı yıkıldı, Merkezi ve Doğu Avrupa'daki tek partili komünist devlet rejimleri ortadan kalktı. Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde ise özđür ve bağımsız devletler kuruldu ve Avrupa'nın bۆlünmüřlüđu böylece son buldu.

Bۆlünmüř Avrupa'nın nihayete ermesi ile birlikte, Almanya'nın güçlenmesi, Almanya ile Rusya arasındaki potansiyel güvenlik yarışı gibi tarihsel sorunları tekrar gündeme getirmiştir. Komünist yönetimlerin yıkılmaları ile beraber Orta ve Doğu Avrupa'da demokrasi tekrar yayılmaya başladı. Fakat demokrasi istikrar demek değildi ve bu devletler stratejik planlar yaparken daha büyük devletlerin güvensizlik ortamında çıkar arayışına gireceklerini göz önüne almaları gerekiyordu.

NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner 1993 yılında yaptığı gözlemde, NATO üyesi ülkeler ve pek çok Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin NATO'dan beklentilerini şu şekilde sıraladı;

1. Kıtalararası ilişkileri düzenlemek,
2. Uluslararası sorunları kontrol etmek,
3. Doğu Avrupa ile çok yanlı bir diplomasi forumu oluşturmak,
4. Batı Avrupa ile varola gelen geleneksel sorunları hafifletmek ve Birleşik Almanya'yı oluşturmak,
5. ABD-Avrupa arasında artmakta olan ekonomik yarışta sürdürülebilir ve güvenilir ilişkileri sağlamak,

6. Ortak fikirdeki ülkeler arasında savunma kaynaklarının ortak kullanımı ile ulusal güvenlik harcamalarını azaltmak.⁵⁸

Bunlara ilaveten, 1991 Körfez Savaşında, NATO komuta ve kontrol düzenlemeleri, lojistik, haberleşme ve diğer güçlerin dolaylı olarak da olsa başarılı şekilde kullanılması, bazı üye ülkelerde NATO kaynaklarının uluslararası güç olarak NATO bölgesi dışında da kullanılması gibi ümitleri doğurmuştu. Aslında, Körfez Savaşı 5 nci maddenin ortak savunma garantisinin işletildiği ilk ve tek savaştır. Ancak, “Irak ile bir savaş halinde Türkiye’nin korunması için NATO’ya ait imkan ve kabiliyetlerin kullanılması konusunda İttifak içinde ortaya çıkan tartışmalar, ortaklar arasında ki güveni zedelemiştir.”⁵⁹ Güçlü yapısı, yılların verdiği danışmalar ve karşılıklı güven, üye ülkelerin ulusal güvenlikle ilgili kaygılarını G7, OECD ve AGİK’e iletmek yerine NATO’yu tercih etmeye itti.

Sovyet tehdidinin ortadan kalkması üzerine birliğin dağılacağı yönündeki birçok teorik varsayımın aksine, NATO, hızla Avrupa güvenlik altyapısının çekirdeğini oluşturmaya yöneldi. Hatta, bir süre, Orta ve Doğu Avrupa’daki bazı bölgelerin güvenliğinden de sorumluymuş gibi yanlış yorumların da merkezi oldu. Bazı üyeler Soğuk Savaş sonrası barışı sağlama girişimleri için NATO’yu kullanmayı öneriyorken, 1991-1995 yılları arasında Balkanlarda güvenlik henüz istenilen düzeyde sağlanamamıştı. Eski Yugoslavya’daki olaylar NATO’nun yeni güvenlik tehditlerine karşı adapte olabilme yeteneğini açıkça gösterdi. Diğer organizasyonlardan, özellikle AB ve BM, kurumsal zayıflıkları nedeniyle yeni güvenlik tehditlerine karşı ne kadar hazırlıksız olduklarını gördüler. Bu süre zarfında Balkan krizinin çözümünde aktif tedbirler yerine daha çok tartışmayı tercih ettiler ve daha fazla probleme neden oldular. Sonuç olarak, 1995-1998

⁵⁸ Çomak, s.63.

⁵⁹ Volker Rühle, **Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin Avrupa Bakış ve Politikaları, Dünyada Yeni Güvenlik Anlayışları, Türkiye’nin Durumu ve İhtiyaçları**, İstanbul: HAK Basımevi, 2003, s.14.

yılları arasında Bosna'da NATO'nun da katkısıyla güvenli bir bölge kurulmuş ve önemli bazı başarılar elde edilmiştir. Ancak bu barışın sağlanmasında NATO başrolü oynamıştır.⁶⁰

⁶⁰ Oğultürk, s.138.

3.SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA’NIN GÜVENLİK POLİTİKASI

3.1.TARİHİ ARKA PLAN

Bugün kü Rusya topraklarında, Taş devrinden bu yana bir dizi uygarlık yaşamıştır. Tarihi kaynaklar, M.Ö. 8.yy. ile M.S. 9.yy. arasında Kimmerler, İskitler, Sarmatlar, Antlar ve başka halkların buralarda yaşadıklarını ortaya koyuyor.⁶¹

Rusların kökleri Slav ailesine dayanır. Bu aile, Doğu Slavları (Ruslar, Ukraynalılar, Belaruslar), Batı Slavları (Polonyalılar, Çekler, Slovaklar vs.) ve Güney Slavları (Bulgarlar, Sırp lar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar vs.) olarak kendi aralarında üçe ayrılır. Bunlar dilleri bakımından Hint-Avrupa halklarıdır.⁶²

Pek çok tarihçiye göre Slavların kökeni , M.Ö. 2. Binyılın ortalarına, Orta ve Doğu Avrupa’ya dayanır. Bunlar daha sonra Güney’e (Balkanlar’a), Doğu’ya (Dnepr Nehri Civarına) ve Kuzey’e doğru yayılmışlar. “Slav” adına ilk kez M.S. 6. yy ‘da Nazianslı Pseudo-Cesarios’un kitabında rastlanıyor.Ancak anlamı bilinmiyor. Pek çoklarına göre bu Slavların tarih sahnesinde ilk görüldükleri dönem olarak kabul edilir.ilik Slav vatanının, Vistül Nehri ile Pripet Havzası ve Orta Dniper arasında olduğu sanılıyor. Hunlar ve Gotlar döneminde var olan Slav kavimleri 6. yy da Avarların istilasına hedef oldular. Ardından Hazarların egemenliği gündeme geldi. Doğu Slavlar Dnepr,Volga,Don nehirleri civarındaki ormanlık alanda yaşıyorlardı. Zamanla Fin Kavimlerinin topraklarına doğru ilerlemeye başladılar. Doğu Slavlar ile İsveçlilerin ataları sayılan Normanlar arasında uzun çatışma dönemleri yaşandı.⁶³

Rus adının kökeni genellikle Norman okulu ile bağlı sayılır. “Rus” veya “Rusi” kelimesinin,muhtemelen Finedeki “Routsi” den geldiği kabul edilir. Bu Naeller Gölü

⁶¹ Oya Akgönel, “Rusya Federasyonunun Dış Politika Hedefleri” , Avrasya Dosyası, Cilt: 1, Sayı:1,1994.

⁶² Zeynep Dağı, “Rusya’nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye”, Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim, 1988.

⁶³ Elnur Hasan Mikail, “Putin Dönemi Rusya”, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık,2008,s.175.

yakınlarındaki İsveçlilere takılan addı.Bunun “kayıkçılar,kürekçiler” anlamına geldiği söylenegilir. Kelime Slavcaya önce “Rusi” sonra da “Rus” olarak geçmiştir.⁶⁴

Norman Kuramına göre bütün Rus kültürünün kökeni İskandinav kaynaklı olup, denizlerde dolaşan ve korsanlıkla uğraşan Kuzayden gelen Norman Kavimleri 9. Yy ikinci yarısından itibaren, 200 yıl Rus toplumunu etkilemiş ve biçimlendirmişlerdir.⁶⁵ Norman Görüşünün hareket noktası Rus vakayinamelerine dayandırılmaktadır⁶⁶.

Vakayinamelere göre, aslında Norman Kabilesi olan Ruslar, ilk kez Novgorod yöresinin halkı tarafından kan davalarına son vermek üzere buraya çağrılmışlardır. Ancak Ruslar bu topraklar üzerinde tesis ettikleri siyasal yöntemlerini Kiev’e kadar genişleterek, stratejik önemi haiz bulunan Novgorod Nehrini , savunma planlarının odak noktası haline getirmişlerdir.⁶⁷

Rus devletlerinin temelinde sayılan ilk devlet organizasyonu, M.S. 862’de İlmen ve Ladoga gölleri civarındaki Novgorod’da İskandinav kökenli Vikinglerin lideri Rurik tarafından gerçekleştirilmiştir.Prens Rurik’in varisi olan Oleg ise 882 de Kiev’in kontrolünü ele geçirerek Kiev Rusya’sının temellerini atmıştır.⁶⁸

Bu konuda farklı görüş ileri sürenlerde olmuştur. Gerçekten Rus devletinin oluşum ve gelişim süreci içerisinde Normanlarla başlatmanın gerçeğin bütününü ifade edemeyeceği düşünülmektedir.Arkeolojik ve filolojik araştırmalar güney Rusya’da Normanlar’dan çok daha önce , bir dereceye kadar siyasal ve toplumsal devamlılık gösteren kavimlerin bulunduğunu ve daha 6. yy’da Doğu Slavları ile Batı Asya’dan İran ve Akdeniz bölgesinden Greko-Bizans etkisinin bugünkü Rusya steplerinde karmaşık bir kültür

⁶⁴ Mikail,s.176.

⁶⁵ Nicholas V. Riasanovsky, “**The Norman Theory of the Origin Of the Russian State**”, The Russian Rewiev, 1947,c.7,ss.96-100, A History of Russia,New York,Oxford Universty Press,1963,ss.25-30, Aktaran: Mesut Hakkı Çaşın, “Rus İmparatorluk Stratejisi”,s.45.

⁶⁶ 852-1120 yıllarını içine alan vakayiname için bkz: Samue H.bCross ve Olgard P. Sherbowit-Wetzor, der., The Russian Primary Chronicle: Laurentian Text, Cabridge, Mass., the Medieval Academy,1953. Aktaran: Mesut Hakkı Çaşın, “Rus İmparatorluk Stratejisi”,s.45.

⁶⁷ Ana Britanica, Cilt:18,1990, s.546, Aktaran: Mesut Hakkı Çaşın, “Rus İmparatorluk Stratejisi”,s.45.

⁶⁸ Mikail, s.176.

meydana getirdiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu insan gruplarının, önce Rusya'nın güney bölgelerinde ortaya çıkıp müteakiben daha kuzeye doğru göç ettikleri anlaşılmaktadır. Bugün bu gelişmeyi doğrulayıcı mahiyette Ermenistan, Kırım, Türkmenistan ve Ukrayna'da paleolitik kültür kalıntılarına rastlanmıştır.⁶⁹

3.1.1.ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİ

Çarlık dönemi Rusya'sı yayılcı dinin devlet ideolijisinde önemli bir yer tuttuğu, merkeziyetçi bir imparatorluktur.

3.1.1.1. I.PETRO(1672-1725)

Rusyanın gelmiş geçmiş en ünlü çarlarının başında 1. Pyotr gelir.13. yy'ın ilk çeyreğindeki dönüşümler büyük ölçüde Rusya'nın sonraki tarihi gelişimini belirledi. Askeri reform, Rusya'nın denizlere açılan yollar bulması, endüstrinin ve devlet yönetiminin gelişmesi, din ve devlet kurumlarının ayrılarak laikliğe yönelmesi, kültürün Avrupaileşmesi... Bunlar 1. Pyotr reformlarının ana doğrultularındandı. 2.04 cm. boyundaki reformcu çar, okumaya ve yeni şeyler öğrenmeye tutkundu. Örneğin Rus filosunu kurmak için Avrupa'ya sahte isimlerle gidip Hollanda doklarında çalışarak gemi yapım tekniklerini bizzat araştırmıştı. O sırada küçük imalathaneleri, okulları, tiyatroları ve müzeleri de incelemişti. Çok aktif bir devlet adamıydı. Bir taraftan devlet idaresini değiştiriyor ve savaşta ordusunu yönetiyor. Bir taraftan da fabrika ve bilimsel merkezler açıyordu.⁷⁰

3.1.2.SOVYET RUSYASI DÖNEMİ

3.1.2.1. VLADİMİR İLYİCH ULYANOV-LENİN(1870-1927)

1. Dünya savaşı, Rusya'da büyük kayıplara, ekonomik sıkıntılara ve genel hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Çar hükümetinin siyasi ve ekonomik krizin üstesinden gelmesi

⁶⁹ Outline History of the USSR: Foreign Languages Publishing House,1960., Aktaran: Mesut Hakkı Çaşın, "Rus İmparatorluk Stratejisi",s.48.

⁷⁰ Raul Mansur,**Moskova:Gorsel Gezi Rehberi Serisi**,Ankara:Dost Kitabevi Yayınları,1999,s.34.

mümkün değildi. Bu durum 1917 de önce Şubat devrimine, sonrada Ekim Devrimine yol açtı.⁷¹

27 Şubatta ayaklanan Petersburg işçilerine askerlerde destek verdi.2 Martta 2. Nikolay tahtı kardeşi Mihael'e bıraktı. Ancak ertesi gün Mihael'de iktidardan vazgeçti. Böylece Romanov Hanedanlığı 'nın 1613'te başlayan egemenliği ile birlikte Monarşik düzende tarihe karışmış oldu. Kerenski'nin başkanlığında geçici hükümet kuruldu. Ancak Muhalefeti sürdüren Lenin 1917 Ekim'inde silahlı ayaklanma ile iktidarı ele geçirme kararı aldı. Eski Rus takvimiyle 24 aralığı 25'ine (bugünkü takvimle 7 Kasım) bağlayan gece, geçici hükümetin merkezi olan Petersburg'daki Kışlık Saray düştü. Böylece Bolşevikler iktidara gelmiş oldu. Sonra başlayan iç savaş Bolşeviklerin kesin zaferiyle sonuçlandı. Rusya ve Dünya tarihinde yeni bir sayfa açılmış oldu. Lenin önderliğinde gerçekleştirilen Sosyalist devrim sonucu 20. Yy'ın büyük bölümünün iki süper devletinden biri olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB) doğdu.⁷²

Dünyanın ilk başarılı sosyalist devrimin lideri olan Lenin, sadece Rusya tarihinin akışını değiştiren adam değildir. O aynı zamanda dünya tarihinin de akışını değiştirmeyi başaran ender kişilerden biridir. Onun bu özelliği, onun Rusya ile sınırlı kimliğini sınırlar ötesine taşımış ve onu bir dünya insanı, dünya lideri yapmıştır. Tarihe yön veren ihtilalci liderlerin psikolojisini inceleyen, psikanalist ekollerin bazılarına göre , bir insanın var olan sisteme karşı nefret duyması ve onu yıkmaya çalışması için onun ruhi dengesinde bir bozulmanın, en azından güçlü bir şekilde sarsılmanın olması gerekmektedir. Onlara göre bir insanın ihtilalci olmasında onun uzak geçmişinin,çocukluğunun ve ruhi dengesini altüst eden anormal bir aile yaşantısının veya bu ortam içinde yaşanmış şiddetli bir olayın varlığı söz konusudur.⁷³ Ancak Lenin'in hayatı incelendiğinde bu açıklamaların bir anlam ifade etmediği görülmektedir.

⁷¹ S. Stankoviç, **“Rusya Kendisini Arıyor”**, Avrasya Dosyası, Cilt:1,sayı:1 Ankara,1994.

⁷² Mikail,s.178.

⁷³ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi,Cilt 6, İstanbul:İletişim Yayınları,1986 ,s.1204.

Lenin Bolşevikleri Rusya’da iktidara getiren ve böylece dünyanın ilk komünist hükümetini kuran bir eylem adamıydı. Karl Marks’ın kuramlarını alıp, onları pratik olarak uygulamaya sokan ilk insandır. Bu modern tarihin dönüm noktasıdır. Lenin’in fikirleri Marks ile gerçekte çelişmediği halde uygulanmasında önemli bir değişiklik göstermiştir. Lenin, devrim taktiklerine önem veriyor ve sürekli olarak şiddetin gerekliliğini vurguluyordu. Ona göre “Tarihte şiddet dışında çözümlenmiş bir tek sınıf mücadelesi sorunu yoktur.”⁷⁴

3.1.2.2. JOSEF VISSARIONOVİCH CUGASHVİLİ-STALİN(1879-1953)

1941-1945 te Sovyetler Birliği, kendisine saldıran Hitler Almanyasıyla savaşmak zorunda kaldı. 22 Haziran 1941’ de SSCB’ye saldıran Almanya, düşmanının savaşa hazır olmamasından yararlanarak birkaç ayda Moskova ve Leningrad sınırlarına kadar dayandı. Yıl sonunda Moskova’nın çevresindeki kuşatma kırıldı. Leningrad ise Alman istilacılara karşı 900 gün kahramanca direndi. 1942’nin son aylarında Stalingrad(şimdiki Volgograd) direnişinin şimdiki kızıl ordu güçleri tarafından kazanılması savaşın seyrini değiştirdi. 1 Mayıs 1945’te Berlin, SSCB birliklerinin eline geçti. 9 Mayıs’ta Prag yakınlarındaki son Alman güçlerinin de yenilgiye uğratılması Sovyetler Birliği için savaşın sonu anlamına geldi.(9 Mayıs Rusya’da Zafer Bayramı olarak kutlanır) Savaşta tahminen 20-27 milyon Sovyet insanının öldüğü, ülkenin ulusal zenginliğinin yaklaşık üçte birinin kaybolduğu iddia edilir. Savaş sonrası yaraların sarılması kolay olmadı. Bu arada Batı Devletleri ile SSCB arasında “soğuk savaş” başladı. İç ve dış her türlü koşuldan kendi iktidarını güçlendirmek için yararlanan Stalin’e karşı ülke içinde duyulan tepkiler giderek artıyor, ancak kimse sesini yükseltmeye cesaret edemiyordu. Stalin’in 1953’te ölmesinden sonra bile bu duyguların dile getirilmesi kolay olmadı.⁷⁵

Aslında Stalin’in 2. Dünya savaşı sonrası amaçları, kendisi, rejimi, ülkesi ve ideolojisi için güvenlikti. Hiçbir iç mücadelenin bir daha kişisel hakimiyetini tehlikeye

⁷⁴ Michael H. Art, **En Etkin Yüz**, Mehmet Harmancı(çev.), İstanbul: Sabah Kitapları, 1994, s.385.

⁷⁵ Mikail, s.179.

sokmamasını ve hiçbir dış tehdidin ülkesini bir daha riske atmamasını istiyordu.Takdire sayanda olsalar da, dünyanın başka yerlerindeki koministlerin çıkarları, asla Sovyetler Birliği'nin Stalin'in belirlediği önceliklerden daha önemli olamazdı. Narsizm, paranoya ve mutlak iktidar Stalin'de birleşmişti:Sovyetler Birliği'nde ve uluslar arası kominist hareket içinde, yukarıda da ifade edildiği gibi çok korkulan bir insandı.⁷⁶

3.1.2.3. NİKİTA KRUSHCHEV(1894-1971)

Stalin, 5 Mart 1953'te hayata veda etti. Ölümü Sovyetler Birliği'nde büyük bir üzüntüyle karşılandı. Ancak Sovyetler Birliği Kominist Partisinin 20. Kongresinde Nikita Kuruşçev, Stalin döneminde uygulanan tarihin gerçek olmadığını ileri sürerek, yeniden Marksizm'e ve Leninizm'e dönmek adına Stalin ile ilgili her kavramı Mahkum etti. Stalingrad şehrinin adı değiştirildi.Stalin zamanında basılmış paraların üzerindeki resimleri kaldırıldı ve daha da ötesinde , Lenin ile birlikte aynı yerde gömülmüş olan naaşı 22. Kongrede oradan çıkarıldı ve Kremlin'deki devlet mezarlığına gömüldü.Ölen sadece Stalin değil, stalinizm'de onunla beraber ölmüş oluyordu.⁷⁷

Kuruşçev, Kalinovka adında bir köyde dünyaya gelmişti. Ailesinin maddi durumunun iyi olmamasından dolayı küçük yaşlardan itibaren madenlerde ve fabrikalarda çalıştı. 1. Dünya savaşı yıllarında sendika faaliyetlerine katıldı ve 1917 yılında Bolşevik İhtilalini Takip eden dönemde Kızıl Ordu'ya katıldı. 1918 de Kominist Partiye üye oldu.1938 de Ukrayna Kominist Partisi Merkez Komitesi 1. Sekreterliğine atandı. 1939 yılında Sovyetler Birliği Kominist Partisi Merkez komitesi üyesi olan Kuruşçev, aynı yıl içinde Politbüro üyesi oldu. Stalingrad savaşında siyasi komiser olarak görev yaptı, bulunduğu cephelerde başarılar elde etti.1953'e kadar Kuruşçev, Stalin'in en sadık takipçilerinden biriydi. Stalin'in talimatlarına tartışmasız itaat etmesiyle ün yapmıştı.⁷⁸ Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi Stalin'in ölümünden sonra iktidara gelen Kuruşçev, Stalin'in mirasına karşı tam tersi bir tutum sergilemiştir.

⁷⁶ John Lewis Gaddis,Soğuk Savaş:Pazarlıklar,Casuslar,Yalanlar,Gerçek,Dilek Cenkçiler(çev.),1 Baskı,İstanbul:YKY,2008,s.20.

⁷⁷ Yaşar Onay,**Rus Stratejisinin Mimarları**,1.Baskı,İstanbul:İlgi,Kültür,Sanat Yayıncılık,s.141.

⁷⁸ www.en.wikipedia.org/wiki/Nikita_Krushchev.htm

Kominist Parti bünyesinde Kruşçev'e karşı olanlar, onu özellikle 1962 Küba Krizi sırasında izlediği politikadan dolayı başarısız buluyorlardı. Bunun sonucu olarak Kruşçev bir çok Rus çarı gibi aynı akibete uğramış, tatildeyken toplanan SBKP Merkez Komitesince bütün yetkileri elinden alınmış daha farklı bir değişle bir saray darbesiyle iktidarını kaybetmiştir. 1973 yılında hayata gözlerini yuman Kuruşçev döneminin en önemli siyasi olaylara imza atmıştır.⁷⁹

-Yugoslavya Devlet Başkanı Tito ile yollarını ayırdı.

-1955 yılında NATO'ya karşı Varşova Paktını kurdu.

-1956 yılında Sovyet Tankları ile Macaristan'daki ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırdı.

-Barış için Batı ile "bir arada yaşama" doktrinini hayata geçirdi.

-Çin Halk Cumhuriyeti'nin Nükleer Programına Verilen Desteği kesti.

-Sovyet Uzay Programı'nın geliştirilmesi için çalışmalar yaptı. Astronot Yuri Gagarin, Sputnik I ile uzaya çıktı.

-1961 yılında Berlin Duvarı'nın yapılmasına izin verdi.

3.1.2.3.1. Küba'da "Ekim Füzeleri" Bunalımı

Krizin başlangıcı, 1959'da Batista diktatörlüğünün devrilmesi ve Fidel Castro'nun milliyetçi ve sosyalist rejiminin kurulmasına dayanmaktadır. Başta iyi olan ABD-Küba ilişkileri, Birleşik Devletlerin, Castro'culuğun Latin Amerika'ya olası bir bulaşmasından endişe duyarak bu yeni rejimi siyasal ve ekonomik bakımdan boğmak istemesi üzerine yavaş yavaş bozulmuştur. 1960'ta Washington tarafından bütünsel bir ticari ambargo konması ve onu izleyen ama başarısızlaştıran bir istikrarsızlaştırma eylemi (Domuzlar

⁷⁹ Onay, s.146-147.

Körfezi Olayı,1961), Amerika'nın endişelerini daha da arttıran bir Küba-SSCB yakınlaşmasına yol açmıştır.⁸⁰

Küba ve SSCB arasında sıkı ilişkilerin bir sonucu olarak büyük olasılıkla 1962 ilkbaharında Küba'ya Sovyet füzelerinin kurulmasına başlanmıştır.⁷⁵ Küba'daki füzelerin yerleştirilmesine ABD'nin tepkisi çok sert olmuş ve Ekim 1962'de Küba denizden abluka altına alınmıştır.

Kruşçev, 27 Ekim 1962'de Kennedy'e gönderdiği mektupta, ABD Türkiye'deki benzer füzeleri söktüğü takdirde, (ABD, 1959'dan sonra Türkiye'ye Jüpiter füzeleri yerleştirmişti.) Sovyetler Birliği'nin de Küba'dakileri sökeceğini, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstereceğini, içişlerine karışmayacağını ve işgal etmeyeceğini belirtmiş ve Küba'daki füzelerin sökülmesinin karşılığı olarak ABD'nin de aynı güvenceleri Küba açısından vermesi gerektiğini eklemiştir. Sonuç olarak ABD ablukayı kaldıracağını ve Küba'yı işgal etmeyeceği garantisini vermiş ve dünyada nükleer savaş korkusuna neden olan bunalım aşılmıştır.

Küba bunalımından dünyanın çıkardığı en önemli ders karşılıklı diyalogun öneminin anlaşılması olmuştur. Ancak ABD'nin Avrupalı müttefikleri bilgilendirmemesi ve tek başına hareket etmesi, Avrupalı müttefiklerin ABD'ye olan güvenlerini olumsuz etkilemiştir.

Özetle, Küba bunalımı, iki blok arasında artan bir gerginlik yaratmak şöyle dursun, tersine, paradoksal bir biçimde, uluslararası ilişkilerde daha iyimser ve daha olumlu, yeni bir aşama başlatmıştır, o aşama da yumuşamadır.⁸¹

Yukarı da da görüldüğü gibi Soğuk Savaş döneminde bütün dünyayı ilgilendiren ve bu dönemin güvenlik stratejilerini etkileyen çoğu önemli gelişmeler Kruşçev Döneminde gerçekleşmiştir

⁸⁰ Sander, s.290.

⁸¹ S.Pacteau- F.C. Mougel, s.114.

3.1.2.4. BREJNEV DÖNEMİ(1906-1982)

Kruşçev sonrası dönemde, bir saray darbesiyle onu saf dışı bırakan bir isim olarak Brejnev, Sovyetler Birliği'nin bir numaralı gücü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Brejnev, 1906 yılında Ukrayna'da doğmuş ve 1950'de Komünist Partisi Merkez Komitesine seçilmiştir. 1956 yılında Kruşçev tarafından Savunma Sanayi,Ağır Sanayi ve Sovyet Uzay Programı'nın başına getirildi.1964 senesinde SBKP Birinci Sekreterliğine getirildi ve böylece Sovyetlerde Brejnev Dönemi Başladı.

Brejnev Döneminde Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkiler aynı şekilde devam etti.1969 yılında iki ülke arasında sınır bölgesinde Ussuri Nehri Kıyılarında karşılıklı silahlı çatışma yaşandı ve yine aynı yıl Sovyet Ordusu subaylarından Viktor Ilyin, Brejnev'e başarısız bir suikast girişiminde bulundu.⁸²

Sovyet dış ilişkilerinde istikrar ve rahatlama dönemi olarak da anılan Brejnev Döneminde, ABD ile ilişkiler ciddi bir yumuşama dönemine girildi.Özellikle Brejnev'in ABD ziyareti sırasında daha önce dondurulmuş olan nükleer silahlar ile ilgili müzakerelerin yeniden başlatılması kararlaştırıldı.Mayıs 1972'de Moskova'da ABD Başkanı Richard Nixon ile Brejnev arasında SALT I anlaşması imzalandı.⁸³

3.1.2.5. YURİ ANDRAPOV DÖNEMİ (1914-1984)

Brejnev'in ölümünden sonra, oybirliğiyle SBKP Genel Sekreterliğine Yuri Andrapov seçildi.Artık Sovyetlerin tek hakimi olan Andrapov,Sovyetler Birliği başkanlarından en az bilinenidir. 1914 yılında Güney Rusya'da doğan Andrapov Komünist Parti bünyesinde çeşitli görevler aldıktan sonra, Macaristan-Budapeşte ayaklanmasında yaptığı başarılı Müdahaleyle Kremlin'in gözüne girmiş ve bu başarılar onu KGB

⁸² Onay, s.151.

⁸³ Onay, s.152.

Başkanlığına getirmiştir⁸⁴ .. En büyük mücadelesini Nomenklatura adı verilen yeni Sovyet Sınıfının halktan soyutlanmasına ve bulaştıkları yolsuzluklara karşı vermiştir.⁸⁵

Bu dönemde Sovyet Ordusu'nun Afganistan'da başarısızlığa uğraması, Kızıl Ordunun savaş yetenekleri hakkında bazı şüpheleri doğurdu. Özellikle Varşova Paktı Generallerinin askeri bir ihtilalle ülke yönetimini ele geçirme istekleri içinde olduklarına dair bilgiler KGB'ye ulaştığında, bazı ilginç gelişmeler ortaya çıkmaya başladı:

- 2 Aralık 1984'te Doğu Almanya Milli Savunma Bakanı ve Ordu Generali Gofman, kalp krizi sonucu öldü.

- 15 Aralık 1984'te Macaristan Halk Cumhuriyeti Savunma Bakanı ve Ordu Generali Olah, kalp krizi sonucu vefat etti.

- 16 Aralık 1984'te Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti ve Ordu Generali Dzur, kalp krizi sonucu vefat etti.

- 20 Aralık 1984'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve Politbüro üyesi, SSCB Savunma Bakanı Mareşal Ustinov, vefat etti.⁸⁶

Andropov'un dünya kamuoyunda daha yakından tanınmasına neden olan bir başka olayda 10 yaşında bir Amerikalı kızla olan arkadaşlığıydı. Samantha Smith isimli Amerikalı kız çocuğu, Andropov Genel Sekreterliğe getirildiğinde ona bir mektup yazmış ve mektubunda ona başarılar dileyerek Rusya ve ABD arasında patlak verecek nükleer bir savaşın kendisini ne denli korkuttuğunu çocuksu ifadelerle anlatmıştı⁸⁷.

Andropov, kimilerine göre Afganistan ziyareti sonrasında hastalanarak ve yine kimilerine göre de zehirlenerek 1983 yılında öldü.

⁸⁴ John Lucas, **20. Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu**, İstanbul: Sabah Kitapları, 1993, s.22.

⁸⁵ Lukas, s.22.

⁸⁶ Aleksandr Yakovlev, Anılar,, Olga Grebennikova(çev.), www.aif.ru, 10 Mayıs 2000,

⁸⁷ www.smil.kwash.wednet.edu

3.1.2.6. MİKHAİL SERGEYEVİCH GORBAÇOV(1931-)

Andropov'un ölümünden sonra, Gorbaçov onun yerine geçmek için en kuvvetli adaydı. Ancak Numeklatura buna karşıydı ve başkanlığa yaşlı Çernenko getirildi.Kısa bir süre sonra Çernenko öldü ve bu Gorbaçov'un önünü açmış oldu.1985 yılında Gorbaçov, SBKP'nin en yüksek makamına Genel Sekreterliğe getirildi.

Mikhail Gorbaçov yönetime getirildiğinde, Sovyet sistemini yeniden rayına oturtmaya kararlıydı. Bu amaçla Perestroika(yeniden yapılanma) ve Glasnost(açıklık/şeffaflık) politikalarını uygulama alanına koymaya karar verdi. Amacı Perestroika'yı Leninizm'e dayandırmak, ondan köklendirmek ve Leninizm'i yeniden canlandırmaktı.⁸⁸Gorbaçov'a göre Perestroika ğlkenin son şansıydı. Sovyetler Birliği ile Batı'nın arası çok açılmıştı. Diğer bazı uluslarda 20-30 yıl içinde Sovyetler birliğini geride bırakacak gibiydi. Japonya, Sovyetler'i geçmişti.Tüm dünyanın bu gerçekleri bilmesi, Sovyetler Birliğinin saygınlık kaybetmesine neden oluyordu.⁸⁹

Rusya 1000 yıllık tarihinin her döneminde otokrasi ile yönetilmiş. Çar bir otokrattı, sonrasında Çar'ın yerini Parti aldı. Ancak Rus halkı için değişen bir şey olmadı. Çarlık zamanında çarların gücünü mutlak yapan iki önemli sac ayağı vardı. Bunlar ordu ve Gizli Polis Teşkilatı idi. Her ikiside çarlık sonrası dönemde Parti tarafından devralındı ve aynı amaçlar doğrultusunda kullanılmaya devam edildi.⁹⁰

Ekim 1989'da Gorbaçov, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin 40.yıldönümü etkinliklerine katılmak amacıyla Berlin'e gitti. Burada yaptığı konuşmadan 4 hafta sonra Berlin Duvarı yıkıldı ve 10 ay içinde Gorbaçov,Almanya'nın NATO'nun bir parçası olarak birleşmesine razı oldu.Artık öyle tarihsel gelişmeler yaşanıyordu ki,Avrupa'nın kominist

⁸⁸ Zbigniew Brzezinski, Büyük Çöküş, Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990, s.43.

⁸⁹ Brzezinski, s.47-48.

⁹⁰ Onay, s.174.

ülkelerinde bütün hükümetler devrilmiş ve Varşova Paktı dağılmıştı.Artık uzmanlar bu durumu “Yalta tersine çevrildi” diyerek özetlemiş oluyordu.⁹¹

Bu gelişmelerin önünde durmak artık mümkün değildi. Bir bakıma Pandoranın kutusu artık açılmıştı.1990 yılında Baltık Cumhuriyetlerinin ayrılmasıyla Sovyetler Birliğinin dağılma süreci de başlamış oldu.Sonuçta başarısız da olsa bir darbe girişimi ve daha sonrasında büyük bir iç patlama oldu.Sovyet sistemi, siyasal katılma hakkından mahrum kalan halk kitleleri tarafından yoğun bir saldırıya uğradı. Halkın amacı Gorbaçov gibi, mevcut kuruluşları geliştirmek yada değiştirmek değil onları yıkmaktı.Böylece Gorbaçov gerçekte istemediği halde dünyamızı geriye dönüşü mümkün olmayacak şekilde değiştiren bir lider olarak tarih sahnesindeki yerini aldı.⁹²

⁹¹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İbrahim H. Kurt(çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998, s.757

⁹² Onay, s.180.

3.1.3.RUSYA FEDERASYONU

Bilindiği gibi imparatorlukların kuruluşları, yayılmaları ve yıkılmaları hep savaşlarla olmuştur. Tarih bu konuda sayısız örneklerle doludur. Sovyetler birliğinin yıkılması ise böyle bir sıra izlenmemiş ve ilk kez bir imparatorluk savaşmaksızın, kendi iç dinamiklerinin neden olduğu gelişmeler sonucu yıkılmıştır. Bin yıllık tarihlerinin son dörtyüz yılında komşuları üzerinde sürekli egemen olmuş Rusya ve Ruslar için bu gerçeği kabullenmek imkansız değilse bile çok zordu. Rus siyaset bilimcisi Elgiz Pozdnyakuv'un Moskova'da yayınlanan International Affairs Dergisinde çıkan yazısında bu gerçeğin altını şu sözleriyle çizmektedir:⁹³

“Rusya'daki olayların etkilerinin her yerde hissedilmesi onun büyüklüğünün en büyük ispatıdır.”

Öncelikle Rusya'da 'federasyon'un ne ifade ettiğini açıklamakta fayda var. Rusya Federasyonu 89 federatif birimden meydana gelmiştir. Rusya 21 cumhuriyet, 2 özel eyalet, kalanları kray, oblast, okrug denen eyaletlerden oluşmuştur. Ayrıca 2000 yılında Putin tarafından oluşturulan 7 idari bölge vardır. Kray ve oblast eyalet anlamında kullanılıyor. Aradaki fark, Rusya imparatorluğu zamanında eyalet olanlar genellikle kray adıyla anılmaktadır. Daha sonra eyalet olanlar ise oblast olarak isimlendirilmiştir. Okrug ise bölge demektir. Moskova ve Petersburg ise özel statüsü olan iki eyalettir.⁹⁴

3.1.3.1.BORİS YELTSİN DÖNEMİ (1931-2007)

Sovyetler Birliği'nin sona ermesi ve Gorbaçov'un görevinin bitmesi ile Yeltsin Rusya Federasyonu'nda gücünü sağlamlaştırmaya başlamıştır. Sovyet ve Rus Komünist Partileri feshedilmiştir. Yeltsin 1991 Ekim ve Kasım ayları boyunca Rusya için yeni bir bakanlar kurulu ve köklü bir ekonomik program uygulama yoluna gitmiştir. Bu program, eski komünist ve muhafazakar milliyetçilerin işbirliği ile, 1989'da Gorbaçov tarafından

⁹³ Elgiz Pozdnyakuv, “Russia is a Great Power”, International Affairs, Moscow, 1993 s.3-14.

⁹⁴ General Netcheolodon, Rus İhtilali ve Yahudiler, 2. Baskı, İstanbul: Sebil Yayınları, 1996, s.67.

kurulmuş olan sözde seçilmiş meclis Halkın Vekilleri Kongresi tarafından büyük bir muhalefet görmüştür.⁹⁵

Devlet başkanı ve Kongre arasında devam eden mücadele 1993'te Yeltsin'in Kongre için yeni seçimlerin yapılacağını ilan etmiştir. Karar, 1993 Ekimi'nin ilk haftasında Kongre taraftarlarıyla Yeltsin'e bağlı güvenlik kuvvetleri, çoğunlukla ordu birlikleri ve içişleri kuvvetleri, arasında sokak savaşlarına neden olmuştur. Meclis binası Beyaz Saray - Yeltsin'in sadece iki yıl önce (1993) ihtilalcilere karşı ilk direnişini yaptığı yer- kuşatma altına alınmış. Yeltsin yanlısı güçler galip gelmiştir. Yeltsin, pozisyonunun güvenlik altına alınmasıyla, daha güçlü devlet başkanlığı yetkileri ve iki meclisli parlamento imkanı sağlayan yeni bir anayasa hazırlayabilecektir. Aralık 1993'te ulusal referandum yapılmıştır. Bu yeni model ağırlıklı olarak Amerikan ve Fransız örnekleri üzerine bina edilmişti. Yasama organı Duma'nın yetkileri sıkı bir şekilde sınırlandırılmıştı. 1993'ten beri en istikrarlı başarıyı gösteren parti, 1992 Kasımı'nda yasağı kaldırılan ve tekrar kurulan Gennadiy Zyuganov başkanlığındaki Komünist Partisi olmaktadır. Bunun yanında milliyetçi bir sağ kanat partisi olan ve Vladimir Jirinovski tarafından yönetilen Liberal Demokrat Parti 1990'ların ortalarında kısa bir dönem çıkış yapmış fakat daha sonra tekrar zayıflamıştır. Duma ile başkanlık arasındaki mücadele devam etmiş ve 1995'te Çeçenistan'da savaş felaketinin ortaya çıkmasıyla yoğunlaşmıştır. Rusya son beş yıl boyunca çok değişmiştir. Komünist Partinin yayılmacı etkisi yerini rekabete giren güç merkezlerine bırakmıştır.⁹⁶

Güvenlik kuvvetleri, askeriye ve beraberindeki sanayi kompleksleri, sözde oligarşiler, reform programı sırasında devletin kontrolü kaybettiği sıralarda ekonominin önemli bölümlerinin kontrolünü sağlamayı başaran güçlü iş yöneticileri ve son olarak kendi topraklarını çok uzaklardan ve Moskova'nın çok az müdahalesiyle kontrol eden bölgesel liderlerdir. Bunun en açık örneklerinden biri eski popüler general, Sibiry Krasnoyarsk Oblastını yöneten Aleksandr Lebed'dir.

⁹⁵ Boris Yeltsin; **Geceyarısı Günlükleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.68.

⁹⁶ George Crell, **Rusların Asya Siyaseti**, Toker Yayınları, İstanbul, 1990, s.78.

Bu unsurlar arasındaki karışık ve sapkın işbirlikleri şimdi ülkeyi kontrol etmektedir. Ülkeyi yöneten sınıf zenginleştikçe zenginleşirken, halkın çoğu ekonomi kötüye gittikçe daha çok acı çekmektedir.

Yeni yönetimin gücünü gösteren en göze çarpan örnekler, ekonomik gerilemeye sebebiyet verme ve giderek artan tutarsız kişilik suçlamalarına, sağlıksızlık ve alkoliklik gibi toplumsal olaylara maruz kalan Yeltsin'in kaybetmesi beklenen 1996 başkanlık seçimleriyle beraber ortaya çıkmıştır.⁹⁷ Yeltsin'in şansı bütün muhalefet adaylarını saf dışı edecek şekilde yükseltilmiştir.

Komünist lider Gennadiy Zyuganov'un ona yakın oy toplamasıyla Yeltsin yarışı kazanmıştır. Yeltsin, sağlığının giderek bozulmasıyla, ataması Duma'nın onayına bağlı olan başbakanına daha çok güvenmek zorunda kalmıştır. 1993'ten 1998 Mart'ında Yeltsin tarafından azledilinceye kadar Viktor Chernomyrdin beş yıllık süre içinde yegâne varlıktır. Yerine Yeltsin tarafından 35 yaşında bir ekonomist atanmıştır.⁹⁸

Beş aylık bir süre bu siyasi açmazın onun yapabileceklerinin ötesinde olduğunu göstermeye yetmiş ve Ağustos'ta o da görevden alınmıştır. Yeltsin'in Chernomyrdin'i tekrar görevlendirmesine rağmen Duma onu tekrar onaylamayı reddetmiştir. Nihayet kıdemli bir asker diplomat olan, 1991 Körfez Savaşı'nda Irak'la yapılan anlaşmalarda görev alan ve daha sonra da KGB'nın dışişleri sorumluluğunu almış olan bir aday, Yevgeni Primakov üzerinde anlaşılmıştır.⁹⁹

Primakov da Yeltsin tarafından herhangi bir gerekçe gösterilmeden ve uyarılmadan görevden alınmaya kadar bir yıla yakın görevde kalmaya devam etmiştir. Yerine başka bir eski ajan, KGB'nın İçişlerinden, şimdi federal güvenlik servisi olarak bilinen FSB, sorumlu olarak görev yapmış Vladimir Putin getirilmiştir.

⁹⁷ Mükerrerem Hiç, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 1994, s.12.

⁹⁸ Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, 5. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları, 1998, s.38.

⁹⁹ Yeltsin, s.156.

Yeltsin Rus halkının psikolojisine son derece derinden hakimdi ve en önemli niteliklerinden biri de bu olsa gerekti ki, SSCB'nin dağılması beraberinde Rusya Federasyonu'nun kurulmasını getirmekteydi.¹⁰⁰ Gorbaçov'un SSCB'yi kurtarma adına yaptığı son çabalar, 1991'in geri kalan aylarını konumlarını sağlamlaştırma ve Sovyetler sonrası için bir taslak çizme çabalarıyla geçiren cumhuriyetlerin liderleri tarafından boşa çıkarılmıştır.

1991 Ekim ayı sonunda sekiz cumhuriyetle bir ekonomi anlaşması ve Aralık'ın ilk haftasında da Rusya, Belarus ve Ukrayna'nın katıldığı ve BDT'nin temellerini oluşturan üçlü bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁰¹

Yeltsin'e göre Rusya, demokrasi, piyasa ekonomisi ve insan hakları gibi değerlerin hayata geçirilmesinde Batı'dan farklı düşünmemekte ve ortak Avrupa evinde onlarla bütünleşmek zorundaydı. Yeltsin'in nihai amaçları doğrultusunda sanayileşmiş yediler grubuna katılmak, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik İşbirliği Konseyi (AGİK), Uluslararası Para Fonu(IMF) gibi uluslararası örgütlerde önemli rol oynamak ve NATO'ya üye olmak bulunmaktaydı. Yeltsin Rusya'nın geleceği ile ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptığı konuşmasında, Rusya'nın Marksist tecrübeden çok çektiğini ve Batı'nın demokrasiye ve piyasa ekonomisine giden yolunu takip etmeye kararlı olduğunu açıkça ifade etmiştir.¹⁰² Yeltsin aslında bu söylediklerini icraatlarıyla da doğruluyordu. Bu dönemde ;

-Yugoslavya'ya Barış Gücünün bir parçası olarak Rus askeri göndermiş,

-Nagora-Karabağ sorunun çözülmesine yönelik olarak BDT askerleri yerine NATO askerlerini talep etmiş,

-İran'ın Azerbayca ve Ermenistan arasındaki arabuluculuk rolünü desteklemiş,

¹⁰⁰ Yeltsin, s.232.

¹⁰¹ www.evrensel.net Erişim Tarihi: 20.07.2009

¹⁰² Alexandre Rahr, “ Rus Dış Siyasetinde Atlantikçilere Karşı Avrasyacılar” ,Yeni Forum, Eralp Yalçın(çev.),1992, s.29.

-Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerindeki siyasi ve iktisadi etkisini artırma çabalarına karşı çıkmamıştır.¹⁰³

12 Aralık 1993 parlamento seçimlerinde Yeltsin ve demokratik güçler büyük bir yenilgiye uğramıştır. Yeltsin, tamamen batı yanlısı bir siyasi modele dayanan yeni Rusya'nın yaratılmasında başarısız olduğunu kabul etmiş ve eski müttefiklerinden ayrılarak Chernomirdin'in savunduğu orta yolcu siyaseti benimsemeye başlamıştı.3 Mart 1994'te Rusya Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmasında, Rusya'nın IMF'nin çizdiği yoldan değil de Rusya'nın benimseyeceği yoldan gideceğini açıklaması bu anlayışın sonucuydu. Nitekim Rusyanın izlediği dış politikada bu noktadan sonra radikal denilebilecek değişimler ortaya çıkmaya başlamıştı.¹⁰⁴

1996 başkanlık seçimlerinden sonra Savunma Bakanlığına getirilen General Rodinov'un Rus Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünü artırmalarının en önemli görevleri arasında olduğunu söylemesi düşündürücüydü. Nitekim Rus Silahlı Kuvvetlerinde büyük ölçüde silahlanmaya gidilmekteydi. Başakn Yeltsin'in yeni bir nükleer denizaltı filosu oluşturulması emrini vermesi batılı analizcileri oldukça şaşırtmıştı. İleri stratejik füzelere sahip olamsı düşünülen bu filoların 2000'li yılların başında bitirilmesi planlanmıştı. Ayrıca yeni yüksek ve hızlı sualtı füzelerinin geliştirilmesi işlemi de devam etmekteydi. Bu füzelere istenildiği takdirde nükleer başlıklar da takılabilecekti.Norveç, İngiltere ve ABD'den Rusya'ya karşı herhangi bir tehlike söz konusu değilken böylesine ağır bedelli olan bir silahlanmaya gidilmesi şaşırtıcıydı.¹⁰⁵

Yeltsin Dönemi Rusya'nın dış politika stratejisinin özünü; eski Sovyet topraklarının büyük kısmı ile Doğu Avrupa'nın Rusya'nın nüfuz alanı olarak kabul edilmesini sağlamak ve bu alanların Rusya'nın güvenliğini tehdit edecek platformlar olarak kullanılmasını engellemek oluşturmaktaydı. Bu nedenle de Yeltsin, Doğu Avrupa ülkelerinin ve bazı eski Sovyet cumhuriyetlerinin NATO'ya katılmasına karşı çıkmakta ve

¹⁰³ Onay, s.187.

¹⁰⁴ Onay, s.191.

¹⁰⁵ Onay, s.193.

NATO'nun genişleme çabalarının kendi güvenliklerini tehdit edeceğini ileri sürmekteydi.¹⁰⁶

Bütün bu gelişmelerden sonra Yeltsin Strateji değiştirmiş ve karşı saldırıya geçmişti. Bu stratejiyi bazı uzmanlar şu şekilde açıklamışlardı:

“Rusya sadece NATO'nun genişlemesine engel olma çabası içinde değildir. Batı'nın temel güvenlik örgütlerini baltalamayı amaçlamaktadır. Rusya bütün Avrupa'ya içine alacak bir güvenlik sisteminin yaratılmasını istemekte, bu nedenle NATO,BAB gibi örgütlerin de yeni oluşum içinde etkisiz olmasını savunmaktadır.”¹⁰⁷

Bu gelişmeler ABD ve Rusya arasındaki “stratejik ortaklığı” zorlamaktaydı. Stratejik Ortaklık , iki ülkenin önemli dünya sorunlarında işbirliği yapmaları, buna karşılık birbirlerinin nüfuz bölgelerine müdahale etmekten kaçınmaları anlamına gelmektedir.Nitekim bu bağlamda Rusya, ABD'nin Haiti'ye müdahalesini desteklerken , Washington'da Moskova'nın “yakın çevre” olarak adlandırdığı eski Sovyet Cumhuriyetlerinde , Tacikistan'dan Gürcistan ve Moldova'ya kadar gerçekleştirdiği dolaylı yada dolaysız Müdahaleleri anlayışla karşılamış, hatta ABD Başkanı Clinton, “ Rusya'nın kendi Monroe Doktrini'ni ilan etmeye hakkı olduğunu” bile açıklamıştı.¹⁰⁸

1993-1996 yıllarında Rus dış politikasında egemen olan stratejileri 3 kategoriye ayırmak mümkündür:

-Saygınlık:Burada söz konusu olan Rusyanın yeniden uluslar arası arenada sözü geçen ve saygı duyulan hatta kendisinden korkulan temel aktörlerden biris olma arzusudur.

-Askeri ve Stratejik Çıkar:Mutemel saldırganları caydırmak ve aynı zamanda da bir çatışma durumunda, kazanmak için gereken olanaklara sahip olma arzusudur.

¹⁰⁶ Anatol Lieven, “Russian Opposition to NATO Expansion”, **The World Today**,1995, s.196-198.

¹⁰⁷ Paul Layawski, “Central And Eastern Europe:Exporting Instability” **RUSI Journal**, 1995, s.30-35.

¹⁰⁸ Onay, s.195.

-Batılıların bir kenara bırakılması: Daha çok siyasi ağırlıklı bir gerekçedir. Özellikle 1993 sonrası dönemde Rus dış politikasına hakim olmaya başlamıştır. Özellikle Batı'dan istediği yardımın gelmemesi,buna karşılık Macaristan,Polonya ve Baltık ülkelerine sağlanan maddi yardım, Rus halkının büyük çoğunluğunda, Batılıların özellikle Rusya'nın güçlenmesini istemedikleri şeklinde algılanmıştır.¹⁰⁹

3.1.3.2 PUTİN DÖNEMİ(1952-)

Rusya'nın 20.yüzyıl'da yaşadığı en zor olay herhalde SSCB'nin yıkılması olayıdır. SSCB'nin yıkılmasından sonra yeni federasyonun ilk devlet başkanı Boris Yeltsin'nin batıya karşı teslimiyetçi bir politika izlemesi,kendi iç sorunlarıyla mücadele eden ve ekonomik bir krizle karşı karşıya olan Moskova 'nın uluslar arası sistemde eski ağırlığını yitirdiğinin bir göstergesiydi..Ama tarihi süreçler Rusların hep zor koşullardan güçlenerek çıktığını gösteriyordu.Moğol istilasına karşı birbirleriyle mücadele eden Ruslar, bu istila ile beraber birlik ve beraberliklerini sağlamış ve ortak düşmana karşı mücadele etmeyi başarmış ve Çarlık Rusyası'nın adını herkese duyurmuşlardı. Rürük Hanedanının soyunun kesilmesiyle Rusya'nın yeni bir belirsizliğe girmesi beklenirken,Büyük Petro Rusya'yı Avrupa'nın en büyük devleti haline getirmişti.2.Dünya savaşına milyonlarca kayıp veren Ruslar,Moskova yakınlarına kadar ilerleyen Almanları yenip bu savaştan güçlenerek çıkmışlardı.Benzer şekilde SSCB'nin yıkılmasıyla, bu coğrafyada baş gösteren bağımsızlık hareketleri Rusya'nın parçalandığının işareti olarak gösterilse de Yeltsin'den sonra görevi devralan Putin , Rusya'yı tekrar diriltebileceğinin işaretlerini vermiştir.¹¹⁰

Vladimir Putin, 7 ekim 1952 yılında St. Petersburg(Leningrad) kentinde doğdu.Leningrad Devlet Üniversitesi Hukuk Bölümü'nden 1975'te mezun olan Putin, Yüksek Lisansını ekonomi alanında yaptı. Mezuniyetinin ardından, 1975'ten itibaren KGB'de çalışmaya başlayan Putin, bir süre Almanya'da görev yaptı. Lenimgrad'a

¹⁰⁹ Onay, s.206.

¹¹⁰ Mikail, s.180.

dönmesinin ardından da üniversite yönetiminde görev aldı. 1990 yılında Leningrad şehir konseyine danışmanlık yapan Putin,1991-1992 yıllarında da Belediye Başkan Yardımcısı ve Belediye Konseyi Dış ilişkiler Komitesinin başkanlığını yaptı. Putin 1996 yılına kadar St. Petersburg kenti yönetiminde çeşitli kademelerdeki görevlerinin ardından, 1996 yılında Kremlin Sarayı Mülkiyet İdaresi Başkan Yardımcılığına atandı ve bu görevi 1997 yılına kadar sürdürdü. 1997 ve 1998 de Devlet Başkanlığı İdaresi Başkanı ile Devlet Başkanlığı Denetim İdaresi Başkanı olan Putin,1998-1999 yıllarında, Rusya iç istihbarat servisi FSB'nin başkanlığını yaparken aynı zamanda, yeni Rusya'nın Politbürosu olarak anılan Rusya Güvenlik Konseyi'nin sekreterlik görevini de yürütüyordu. 9-16 Ağustos 1999 tarihleri arasında Başbakan Yardımcısı ve Başbakan Vekilliği, 16 Ağustos'tan itibaren de Başbakan olarak görev yapmaya başlayan Putin, Devlet Başkanı olarak Görev yapan Boris Yeltsin'in 31 Aralık 1999'da istifa etmesinin ardından, Anayasa gereği üç ay içerisinde devlet başkanlığı seçimi yapıncaya kadar bu görevi vekaleten üstlendi.Putin Rusya'da 26 Mart'ta yapılan başkanlık seçimlerinde yüzde 50'nin üzerinde oy toplayarak birinci turda devlet başkanı seçildi.

4.RUS GÜVENLİK POLİTİKASI

Yeni Rus politikası, Çarlık ve Sovyet mirasının birlikte kullanımını gerekli kılan ancak Soğuk Savaş'ın “*süper güç*” mantalitesi yerine “*büyük güç*” olabilmenin gereklerine cevap verebilen bir sürekli yapılanma dinamizmini sergilemiştir. Jeostratejik olarak bakıldığında Sovyetler Birliği'nin dağılması, ülkenin dış politika stratejileri ve takip olunacak politik önceliklerin de değişimine yol açmıştır. Zira yeni Rusya, BDT'yi kurarken, Batı'da modern bir Avrupa, kendisinden daha gelişmiş bir pasifik eksen ve Avrasya'da bağımsızlığına yeni kavuşmuş cumhuriyetlerin merkezkaç kuvvetten kopma eğilimleri ile karşı karşıya kalmıştır. BDT'nin Rusça karşılığı olan SNG,orta vadede muhtemel, bir askeri zafiyete karşılık, nükleer gücün kullanılabileceğini karşı oyunculara yansıtan ilk adımı teşkil eder.¹¹¹

4.1.GÜVENLİK POLİTİKASINI ETKİLEYEN YAKLAŞIMLAR

Rusya'nın dış politika gelişimini etkileyen üç önemli yaklaşım bulunmaktadır Batıcı yaklaşım; Avrasya yaklaşımı; Batı aleyhtarı yaklaşım. Bu yaklaşımlar doğrultusunda üç jeopolitik seçim modeli önerilmiştir: Rusya bir Batı ülkesidir; Rusya kendisine ait ve kapalı bir uygarlığa sahiptir; Rusya batı-karşıtı dünyanın liderdir.¹¹²

4.1.1.Batılı Yaklaşım:

İlk önce Batılı yaklaşımla başlayalım. Bu yaklaşımı Atlantikçiler savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre Rusya'nın çıkarları Batının çıkarlarına ters düşmemelidir. NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne üyelik elde edilmelidir. Rusya bu organizasyonların genişleme süreçlerine karşı koymamalı ve Irak'a ve diğer "devletler"e yapılan müdahalelere tepki göstermemelidir. Bu yaklaşımı destekleyenlere göre; Batının yüksek ekonomik, askeri ve teknolojik

¹¹¹ Mesut Hakkı Çaşın, “Novgorod Knezliği'nden 21. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi, İstanbul:Okumuş Adam Yayınları, 2006, s.309.

¹¹² Elnur Soltan , "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü: Çizilemeyen Sınırlar.", **Stratejik Analiz**, Cilt 12, Sayı 13, Mayıs 2001, s. 64.

potansiyeli Rusya'nın seçimini belirlemede önemli rol oynamalıdır. Diğer bir deyişle, Rusya güçlü devletlerin yanında yer almalıdır.

4.1.2.Avrasya Yaklaşımı:

Rus toplumunda Batı yanlısı yaklaşıma karşı çıkan ve Avrasya yaklaşımını savunan Avrasyacılar, Rusya'nın karar verme süreçlerinde sadece Batı ve Batı karşıtı seçeneklerinin yer almasının yeterli olmayacağını savunmaktalar. Zira dünya ekonomi hacminin ve nüfusunun yarısını barındıran Asya'nın da göz ardı edilmemesi gerekir. Rusya'dan bu bölgeye doğru atılacak herhangi bir adım istenen sonucu verebilir. Avrasyacı yaklaşıma göre NATO ve Avrupa Birliği dışı açılım yolunda gerçekçi olmayan seçeneklerdir ve bu tarafa yönlendirildiği takdirde başarısızlık kaçınılmazdır.¹¹³

Avrasyacılar göre Avrasya'ya doğru açılım, Rusya'nın önündeki fırsatları değerlendirmesini ve dolayısıyla ülkenin gelişimini sağlayacaktır. Bu fırsatlar Rusya ile dostane ilişkilerini geliştirmek isteyen devletler ile bağlarını güçlendirmesine ve bölgede modernizasyon faaliyetlerinin ilerlemesine sebep olarak ülkenin konumunu güçlendirecektir. Rusya'nın bağımsızlık sonrası ekonomik durumu, halkın komünist deneyimleri ve on beş yıl süren reformlardan bıkkınlığı göz önünde bulundurulursa, ülke için bir atılım beklemek zordur. Rusya sadece kendi olanaklarına bağlı kalırsa, Batı ile arasındaki derin farklılık artacaktır. Bunun nedeni petrol, gaz, metal, tahta ve Rusya'nın doğal kaynakları olarak gösterilen diğer ham maddelerin satış fiyatının bilgisayar programları ve diğer ileri teknoloji ürünlerinden daha düşük olmasıdır.

Sonuçta, bu modelin Rusya'nın kalkınmasına hizmet ettiğini düşünen çok miktarda taraftarı mevcuttur. Konumu gereği Rusya Batının bir parçası olamaz, ancak Batı-karşıtı bir yaklaşım içerisine de girmemelidir. Rusya dünya piyasasında kendi kaynaklarıyla rekabet edemez. Dış politikada soyutlama ve karşı karşıya gelme unsuru kabul edilemez. Rusya mümkün olan en yüksek mertebede dünya ekonomisine entegre olmalı, geniş çaplı yatırımları

¹¹³ Cafersoy, s.46.

çekmeli ve dünya piyasasında da rekabet katsayısını artırabilmelidir. Rusya bu yükümlülükleri yerine getirebilme potansiyeline sahiptir.

Bu modelin savunucularına göre Avrupa Birliği ve NATO üyeliği konuları bir amaç olarak belirlenmelidir. Bir bütün olarak, gerçekçi olmayan amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen başarısız eylemlerden sakınılmalıdır. Batının ve Rusya'nın çıkarları ile ilgili olan bu konularda işbirliği yapılabilir ve bu gereklidir. Öte yandan anlaşmazlıklarda Rusya ulusal çıkarlarından ödün vermemelidir.¹¹⁴

Rusya Çalışmaları Merkezi Başkanı ve tarihçi İgor Çubays 16 Ocak 2006'da tanıtımını yaptığı yeni kitabı "Sırrı Çözölmüş Rusya" adlı kitabında Rus düşüncesinin ne olduğunu tanımlamaya çalışıyor. 12 yüzyıllık Rus tarihini inceleyen Çubays, modern Rus toplumunda dört çözüm önerisinin tartışıldığını belirtiyor. Birinci grup SSCB'nin yeniden inşa edilmesini savunuyor. İkinci grup, bütün Rus tarihinin ret edilip, Batı yolunda yürünmesi gerektiğini savunuyor. Aralarında Çubays'm da bulunduğu üçüncü grup ise Rusya'nın devamlılığı düşüncesini savunanlar. Çubays'a göre Rusya, zaman içinde "parçalanmış" bir ülke. Sovyetler asla Rusya değildi. Rusya'dan farklı bir fikir ve değerler sistemine sahipti. Tarihte bir kırılma olan Sovyetleri aşp, Rusya'nın yüzyıllardır biriktirdiği mirasla yola devam etmeli, Rusya'nın tarihsel mantığını tekrar oluşturmalı. Sovyetleri unutmak, reddetmek yerine, onu olması gerektiği yere koymalı. Dördüncü olarak da, bu ilk üç yolun birleştirilmesini teklif edenler, ki Çubays'a göre bu tamamen imkansız bir düşüncedir.¹¹⁵

4.1.2.1. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)

Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulması, Rusya'nın Orta Asya bölgesine yönelik dış politikasındaki dönüşümü göstermektedir. Bu birliğin kurulması, Rusya'daki *Avrasyacı fikir* akımının dış politikadaki önemli bir yansıması ve aynı zamanda Rus dış politikasında

¹¹⁴ İhsan Çomak, "Rusya'nın Sorunları, Rusya'nın Çözümleri", www.turksam.org/tr/yazilar Erişim Tarihi: 20.01.2009

¹¹⁵ Gökçen Ekici, "Orta Asya Güvenlik Ağı: Kim Kimi, Kimden Koruyor?", **Stratejik Analiz**, Sayı 29, Temmuz 2003, s. 71.

ekonomik araçların ön plana geldiğinin bir işaretidir. Sovyetler Birliğı dağılması Orta Asya ülkelerinde milli bilincin henüz canlanma sürecinde gerçekleşmiş, bir anlamda onları hazırlıksız yakalamıştır. Birden bire kendilerini bağımsız birer devlet olarak bulan Orta Asya ülkeleri ne siyasi, ne ekonomik, ne de psikolojik olarak buna hazırды. Ancak bu devletler sıralanan yönlerden dolayı zayıf olsalar da, başlangıçtan beri Rusya'dan daha faydacı dış politika izlemişlerdi. Orta Asya, ne Rusya'nın istediğı gibi, onun etki dairesinde kalmış, ne de Batı'nın istediğı gibi, tamamen Rusya'dan kopmuştur.¹¹⁶

Çok yönlü uluslar arası ilişkiler kurmaya çalışan Orta Asya ülkeleri, her şeyden önce ekonomik çıkarlarını önde planda tutmuşlardır. Sovyetler Birliğı dağıldığı zaman, Orta Asya ülkeleri büyük ölçüde Rusya ile olan dış ticarete bağımlıydı. Rusya ile olan dış ticarete en bağımlı olan Kazakistan'ın ithalatında Rusya'nın payı %68 iken, en az bağımlı olan Tacikistan için bu pay %48'di. Diğer tarafta, Özbekistan ihracatının %61 'i, Kazakistan'ın %53'ü, Tacikistan'ın %51'i ve Kırgızistan'ın %39'u Rusya'ya yapılıyordu.¹¹⁷

Hem dış ticaret yönlerini çeşitlendirmek hem de Rusya üzerinden geçen ticari bağlantılarını kaybetmek istemeyen bazı Orta Asya ülkeleri, ve özellikle Kazakistan Rusya ile ekonomik entegrasyona girme taraftarıydı. Rusya bir süre için diğer cumhuriyetlerin ekonomik yükünden kurtulmak istese de, bazı alanlardaki ayrışma yavaş sürmüştür.

Başlangıçta eski Sovyet alanında kurulan "ruble bölgesi" ayrışmayı yavaşlatan böyle olaylardan biri olmuştur. Sonuçta Rusya, Ağustos 1993'te yeni Rus rublesini tedavüle sokarak, rublenin değişimi için çok yüksek kurlar önererek ve ülkelerin altın rezervlerini kendisine devretmelerini isteyerek Tacikistan dışındaki cumhuriyetleri ruble bölgesinden itmeyi başarmıştır. Bu zorunlu bir hareketti.

Rusya, daha değişik şekillerde eski Sovyet alanında etkisini sürdürme çabası içine girmişti. Ekonomik anlamda bu, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini, ekonomik işbirliğini ve özellikle Rusya'nın eski Sovyet bölgelerine yatırımlarını gerektiriyordu. Ancak Rusya'nın

¹¹⁶ Bilgin, s.124.

¹¹⁷ Onay, s.178.

ekonomisi bu tip ilişkilere giremeyecek kadar kriz içerisindeydi. Bu yüzden Rusya, ekonomik ilişkileri geliştirmek yerine, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini kendi yanında tutmak için ekonomik ve siyasi baskı uygulamaya başlamıştır. Yeni bağımsız ülkelerin etnik yapısından bu ülkelerin Rusya'ya olan borçlarına kadar, her tür araç bu yolda kullanılmıştır. Fakat özellikle güvenlik ve askeri konular öne çıkarılmıştır. Orta Asya ülkelerine güvenlikten başka bir şey öneremeyen Rusya, baskılarla birçok şey almak istiyordu. Dış piyasalara ulaşım bağlantılarının tekeli halinde bulunan Rusya, bu konumunu sonuna kadar kullanmıştır. Fakat Rusya'nın konumu ne kadar avantajlı olursa olsun, Rusya'nın artık sadece "alması" değil, karşılığında bir şey "vermesi" gerekiyordu. Böylece yakın müttefiklerini kaybetmek istemeyen Rusya için Gümrük Birliği uygun bir araç olmuştur.¹¹⁸

1995'te kurulmasından itibaren Gümrük Birliği terimi, ulaşılan entegrasyon aşamasını tanımlamak için değil, ulaşılmaması planlanan amacı tanımlamak üzere seçilmiştir. Gümrük Birliği'nin amacına ulaşması için iki aşama düşünülmüştür. Birinci aşamada daha önce BDT çerçevesinde imzalanan Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmasının yerine getirilmesi planlanmıştır. Bu her şeyden önce, karşılıklı ticarete gümrük vergisi ve miktar sınırlamalarının kaldırılması, etkili ödeme sisteminin kurulması, üçüncü ülkelerle ilgili ortak ticaret politikasının belirlenmesidir. İkinci aşamada devletlerin gümrük alanlarının tek gümrük alanına dönüştürülmesi ve Gümrük Birliği'nin uluslar arası hukuka konu olma meselesinin çözülmesi amaçlanmıştır.¹¹⁹

Gümrük Birliği'nin kurulması ve Gümrük Birliği çerçevesinde alınan kararlar, Rusya'nın ekonomik menfaatlerinin açıkça aleyhineydi. İlk aşamada gerçekleştirilmesi düşünülen serbest ticaret bölgesinin oluşturulması, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan üçüncü ülkeler giden ihracat mallarının Rusya topraklarından geçmesi üzerinden transit gelirlerinden yoksun bırakacaktı. Avrupa'ya giden taşıma bağlantılarından Rusya'nın elde ettiği gelir de tehlike altına girecekti.

¹¹⁸ Anar Somuncuoğlu, "Avrasya Ekonomik Birliği: Rus Dış Politikasında Yeni Bir Atak", **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 15, Temmuz 2001, s. 89.

¹¹⁹ Somuncuoğlu, s.27.

Rusya ve Gümrük Birliği'nin diğer üyeleri arasındaki ticaret hacimleri göz önünde bulundurulduğu zaman, diğer Gümrük Birliği üyelerinden ithal ettiğinden çok ihraç eden Rusya olduğu için, KDV'nin malın tüketildiği yerde alınması konusu da Rusya'nın aleyhineydi. Ham petrol ihracatında Rusya tarafından Kazakistan'a uygulanan kota, Rusya açısından son derece elverişli bir pazarlık aracıdır. Hâlbuki serbest ticaret anlaşması yürürlüğe girdiği takdirde, değil miktar sınırlamalarına, büyük ölçüde gümrük vergisi sınırlamalarına da son verilecektir.¹²⁰

Buna karşılık, Gümrük Birliği Rusya'nın siyasi amaçlarına hizmet ediyordu. Bu şekilde Orta Asya'da devamlı bulunan ve Beyaz Rusya üzerinde kontrolü bulduran Rusya, Gümrük Birliği adı altında BDT içindeki en yakın müttefiklerinin neredeyse hepsini yanına toplamıştır. Bu ülkelerin dışarıya yönelmesini bu şekilde önlemeye çalışan Rusya, tam bir oyalama taktiğini uygulamıştır.¹²¹

O dönemde Rusya'nın Gümrük Birliği çerçevesindeki ekonomik entegrasyonuna gelince, serbest ticaret anlaşmasını imzalamayan Rusya olmuştur. Orta Asya ülkeleri serbest ticaret bölgesinin işlemlerini isterken, Rusya bu süreci hem BDT'de hem de Gümrük Birliği çerçevesinde uzatmıştır. Rusya'nın iç sorunları bitmeden Gümrük Birliği çerçevesinde entegrasyona gitmek Rusya'nın menfaatine değildi. Yapılması gereken, diğer Gümrük Birliği üyelerine ekonomi alanında istediklerini vermemek, fakat bu arada fazla uzaklaşmalarını engellemektir. Rusya'nın bu oyalama stratejisi kısa sürede anlaşılmalı ve BDT dağılmaya yüz tutarken, Gümrük Birliği üyelerinden de hayal kırıklığını belirten sesler çıkmaya başlamıştır.

Gümrük Birliğinin hatta BDT'nin kurulmasından bu yana, Rusya'nın gerçek entegrasyondan çekinmesi, Kazakistan ve Kırgızistan'ı dış politika arayışlarını çeşitlendirmeye yöneltmiştir. Eski usullerle Orta Asya'yı yanında tutmayı amaçlayan Rusya, bir daha yanılmıştır. Eski sömürgelerin Rusya'nın yanında kalmaları için güvenlik

¹²⁰ Saule Baycaun "Orta Asya'da Bitmeyen Sınır Sorunları: Kırgızistan-Özbekistan Gerginliği", **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 43, Kasım 2003, s. 17.

¹²¹ Baycaun, s.17-18.

garantisine ek olarak, ekonomik garantileri ve ekonomik imtiyazları vermesi gerekiyordu. Bu süreci durduran, Rusya'daki iktidar değişikliği olmuştur. Yeltsin'in yerine geçen Putin, Rusya'nın önceki politikasından çok daha pragmatik politika izlemeye başlamıştır. Putin'in gelmesiyle Rusya'nın eski Sovyet alanında öncelikli menfaatlerinin olduğu 2000 yılının Ocak ayında yapılan BDT Devlet Başkanları zirvesinde açıkça ortaya konulmuştur.¹²²

Rusya'nın yakın çevreye önem atfetmeye başladığını göstermesi, hep zirveden sonra dağılacağı üşünülen BDT'ye adeta güç katmıştır. Rusya'daki iktidar değişikliğinden tedirgin olan liderler, Putin'e saygılarını sunmaya ve BDT'nin gerçek bir yapı olmaya başladığını belirtmeye çalışmışlardır.

10 Ocak 2000 tarihinde değişikliğe uğrayan Rusya Federasyonu'nun milli güvenlik doktrininde şöyle denilmiştir: " Rusya'nın milli menfaatlerinin gerçekleştirilmesi, ancak ekonominin istikrarlı gelişmesiyle mümkündür. Bu yüzden, bu alandaki (ekonomideki) Rusya'nın milli menfaatleri önceliklidir." Yine 2000 yılında kabul edilen Rusya Federasyonu Dış Politika Doktrininde ise, BDT ülkeleriyle olan ekonomik işbirliğine özel bir önem verileceğinden ve her şeyden önce serbest ticaret bölgesinin kurulacağından bahsedilmiştir. BDT ülkeleriyle ve Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerde ekonomik boyutun öne çıkarılması, kendisini değişik uygulamalarda göstermiştir. Her şeyden önce, Rusya, Hazar havzasındaki çıkarlarını sonuna kadar savunacağını açıkça belli etmiştir. Bunun için, Rusya'nın baskısına en fazla açık olan ülkelerin önceki döneme göre, Rusya'ya daha sıkı bağlanması gerekiyordu. Gümrük Birliği kurulduğundan beri, Rusya'dan umduğunu bulamayan ve Batı ile Rusya arasında dengesini bulmaya çalışan Kazakistan böyle bir ülkedydi.¹²³

Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikası aktifleşince, Kazakistan'ın Rusya'nın yanma kayması, Rusya'nın Hazar havzasındaki politikası açısından bir başarıydı. Özellikle enerji konusunda Kazakistan'daki Rusya'nın varlığını arttıran önemli gelişmelerden bir tanesi, Kazakistan'ın Gazprom'un ağına katılması olmuştur. Moskova, Gümrük Birliği'nin

¹²² Bilgin, s.126.

¹²³ Kumarova, s.106.

yaşayacağını ve daha kapsamlı bir entegrasyona gidileceğini ispatlamak zorundaydı. Fakat Orta Asya'da aktifleşen Putin başkanlığındaki Rusya, amacına ulaşmayan Gümrük Birliği'ni daha kapsamlı bir entegrasyon şekline sokmak için acele ediyordu. Böylece, 2000 yılının başında, 1 Eylül'e kadar, o zaman Uluslar arası Ekonomik Teşkilat denilen bir teşkilatın dokümanlarının hazırlanması kararlaştırılmıştır.¹²⁴

2000 sonbaharına giden bir süre içerisinde Gümrük Birliği'nin varlığı sorgulanmaya devam etmiştir. Kazakistan, 1 Temmuz 2000 tarihinden itibaren, petrol ve kimya endüstrilerinin ürünleri üzerine sınırlandırıcı tedbirler uygulayacağını ilan etmiş ve bunu hem BDT üyelerine hem de Gümrük Birliği üyelerine bildirmiştir. Fakat şaşırtıcı bir şekilde sonbahara hazırlanması planlanan belgeler hazırlanmış ve 10 Ekim 2000 tarihinde Astana'da imzalanmış; Avrasya Ekonomik Birliği'nin temeli atılmıştır. 1 Haziran 2001 tarihinde ise, Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te BDT zirvesi öncesinde bir araya gelen Avrasya Ekonomik Birliği üyeleri, AEB'in yapısına dair kuruluş belgelerini imzalamışlardır.¹²⁵

BDT içindeki amaçların farklılığı ve bu ülkelerin gerçek anlamda müttefik olarak bile nitelendirilememeleri, Avrasya Ekonomik Birliğini de ekonomik birlikten çok bir müttefik kampına benzetmiştir. Böyle olsa da Avrasya Ekonomik Birliğini kuran liderler, ekonomik birliklerin yararlarından, bugünkü dünya konjonktüründe devletlerin tek başına rekabet edememesinden ve eski Sovyet alanındaki ekonomik entegrasyonun yararlarından bahsetmeyi tercih etmişlerdir. Kurulan ekonomik birliğin topraklarında ortak bir gümrük sınırının bulunmaması bile, sevinçlerine gölge düşürmüştür. AEB'nin Avrupa Birliği modelinde bir birlik haline gelmesi çok zordur. Her şeyden önce, AEB'ndeki üye ekonomilerinin ağırlığı çok dengesizdir. Bu ülkelerin milli gelirlerine bakıldığı zaman, Rusya'nın ekonomik ağırlığının birliğin toplam ekonomik ağırlığının %80'i civarında olduğu görülecektir.¹²⁶

¹²⁴ Kumarova, s.109.

¹²⁵ Somuncuoğlu, s.28.

¹²⁶ www.tasam.org.tr Erişim Tarihi: 20.01.2009

Bugün gelinen noktada ise, en fazla gelişme gösteren ve çekim merkezi haline gelen Yine Rusya ekonomisidir. Rus mallarının Orta Asya ülkelerindeki başarısı şimdiden bilinen bir gerçektir, halbuki tersi geçerli değildir. Kısacası, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in 1994 yılında Avrasya Birliğini önererek Rusya'nın bölgedeki jeopolitik iddialarını bir şekilde bertaraf etmek istediği söyleniyorsa da kurulan birlik içerisindeki Rusya'nın ağırlığı düşündürücüdür.

Diğer taraftan ancak Serbest Ticaret anlaşmasının uygulamaya sokulması, Rusya'nın niyetini açıkça ortaya koyacaktır. AEB'nin geleceğinin Rusya'ya bağlı olmasının diğer bir boyutu ise, Rusya ekonomisinin durumuyla ilgilidir. Rusya ekonomisinin büyümeye geçmesi, bu açıdan belirleyicidir. Ekonomik açıdan büyüyen Rusya, Kazakistan Kırgızistan için gittikçe daha fazla bir çekim merkezi haline gelecektir. Siyasi açıdan ise, AEB'nin kurulmasının nasıl Rusya'daki siyasi istikrar ve güçlü iktidar mümkün kıldıysa, Rusya'daki olası siyasi karışıklık da AEB'nin sonunu hazırlayacaktır. AEB'nin kaderiyle ilgili olarak en düşündürücü husus ise Rusya'nın ve Orta Asya ülkelerinin amaçları arasındaki çok büyük farktır.¹²⁷

Rusya'nın AEB'ne verdiği anlamla, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın AEB'ne verdiği anlam bir biriyle uyuşmamaktadır. Orta Asya ülkeleri, Rusya liderliğinde de olsa bir ortaklık hayal etseler de; Rusya için bu bir ortaklıktan çok tek söz sahibi olabileceği ve Rusya'nın ekonomik menfaatlerini hizmet edecek bir yapıdır.

Birliği oluşturan ülkelerin ekonomilerine bakıldığı zaman ise Orta Asya'yı üyelerin eskiden de olduğu gibi birlik içinde daha çok hammadde deposu rolünü oynayabileceği açıktır. Dünya piyasalarında rekabet edemeyecek Rus malları için Orta Asya çok iyi pazardır. Böylece Rusya için, Orta Asya ekonomilerinin bugünkü yapıda kalmaları daha uygundur. Kazakistan ve Kırgızistan ise ekonomilerinin mevcut yapıda kalmamasını ekonomilerinin çeşitlenmesini ve sanayileşmesini istiyorlar. AEB'nin kurulması Rusya'nın Yakın Çevreyle ilgili dış politikasının daha belirgin hale geldiğinin ve daha çeşitli etkileme

¹²⁷ Baycaun, s.19.

araçlarını kullanmaya başladığının bir göstergesidir. Şöyle ki, Rusya, BDT ülkeleri arasında Rusya ile "beraber olanlar" ve "olmayanlar" arasında açık bir ayırımı gitmiştir. Diğer taraftan, Rusya, dış politikasında ekonomiyi bir etkin araç olarak kullanmaya başlamıştır.¹²⁸

Böylece, daha önce kağıtta kalan bir çok ekonomik anlaşma artık hayata geçirilecek ve Sovyet alanının bir kısmında yeniden serbest ticaret geçerli olabilecektir. Diğer taraftan, Putin'in Astana'da belirttiği gibi, "sadece ekonomi tek başına bir şey ifade etmemektedir". AEB'nin çerçevesinde sadece ekonomik mevzuatın değil, diğer hukuki mevzuatın da bir birine uydurulması planlanmaktadır. Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik dış politikasında diğer araçların yanı sıra ekonomik araçları aktif olarak kullanmaya başlaması, bu politikanın başarısını kesinlikle arttıracaktır.

Sonuçta Rusya'nın AEB'ni, *Avrasyacılık* açısından kullanmak istediği açıktır. Yani Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasındaki amaç, Rusya'nın, eskiden işgal etmiş olduğu topraklardaki kontrolünü korumaktır. AEB, Rusya'nın amaç değiştirmedeği, ancak araçları çeşitlendirdiğine işaret etmektedir. Rusya, ekonomik araçları daha etkin kullanmaya başlamıştır. Bu ise, önceden jeopolitiğe verilen önemin yerini artık jeoekonominin aldığını akıla getirmektedir. Orta Asya ülkelerinin uzun süre beklediği KDV anlaşmasının imzalanması, 9 Ekim 2000 tarihinde Kazakistan enerji sisteminin Rusya'nınkinden daha fazla entegre olmasını sağlayan bir anlaşmanın imzalanması ve genel olarak eskiye Sovyet alanında yoğunlaşan Rusya'nın ekonomik faaliyetleri, Rusya'nın yeni girişiminde ciddi olduğunu göstermektedir.¹²⁹

4.1.3.Batı Karşıtı Yaklaşım:

Batı-karşıtı yaklaşımının temsilcileri ise, Çin, Hindistan, diğer Asya ülkeleri ve ABD tarafından "haydut devletler" olarak tanımlanan devletlerle yakın ilişkiler kurulmasını, öte yandan Batı dünyası ile ilişkilerin koparılması gerektiğini savunmaktalar. Bu yaklaşıma göre Batı dünyası Rusya'nın zayıflamasına neden olan baş etkindir. Fakat

¹²⁸ Bilgin, s.127.

¹²⁹ Kumarova, s.110.

Rusya Batıya karşı durduğu takdirde tahmin edilenden daha fazla zarar görebilir ve özellikle Batıya olan mali bağımlılığından dolayı sorun yaşayabilirdi. Bu da Rusya'nın içerisinde ve dışarısında sağlamış olduğu istikrarın bozulmasına neden olabilirdi. Batı ile olan çatışma, Rusya'da yalnız zayıf bir ekonomi ve iç borçlanmanın artması anlamına gelmekle kalmayıp, bu durum ekonominin felç olması olarak da nitelendirilebilirdi. Bu yüzden Sovyetlerin Dağılmasından sonra Batıyla yakınlaşmasının ardında bu nedenler yatmaktadır.¹³⁰

Görülebileceği gibi, göz önünde tutulan tüm modellerdeki stratejik hedef Rusya'ya 21. yüzyılın önde gelen devletler sırasında istisnai bir konum vermek olsa da, bu doğrultuda uygulanması gereken taktik önlemler çeşitlilik göstermektedir. Esasında, Rusya'nın karşılaştığı sorun çok karmaşıktır, çünkü bu Batı ile olan çelişkileri yumuşatma gereğini içerir, ki bu Rusya'nın elindekileri, devletin ekonomik gücünü yeniden inşa etmek ve diğer yandan hedeflerin ve bu hedefe ulaşılması amacıyla yatırım, kredi ve diğer fırsatların geliştirilmesine yardımcı olabilir. Bu koşul altında Rusya'nın Batı ile ilişkileri olası bir şekilde işbirliği düzeyindedir.

Sonuç olarak Rusya uzlaşmacı/uzlaştırıcı jeopolitik modeli benimsemiştir. Çünkü Batıcılık, SSCB'nin çöküşünü bir yenilgi olarak kabul ederek Rusya'nın tamamen Batı kampında yer almasını önerirken, Yeni Avrasyacılık ve Rus milliyetçiliği akımları yenilgiyi kabullenmeyerek Batıyı taklit yerine kendi özel coğrafi konumuna daha uygun siyasetler izlemesi gerektiğini savunmaktadır.¹³¹

4.2. GÜVENLİK POLİTİKASINI ETKİLEYEN DURUMLAR

4.2.1. Ekonomi ve Enerji Boyutu

2004 yılında petrol ihracatı sayesinde tüm diğer G8 ülkelerinin ortalama büyüme oranlarını aşarak Rusya GSMH 7,1 büyüme kaydetti. Böylece Rusya altı yıl üst üste

¹³⁰ Kayrat Toykenov, **Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikası**, A.Ü.S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s.67.

¹³¹ İhsan Çomak, "Rusya'da Bir Milli İdeoloji Arayışı; Avrasyacılık", **2023 Dergisi**, Sayı 42, 15 Ekim 2004, s.30.

ekonomik büyüme kaydetmiş oldu. Bu durum son beş yıldır özellikle enerji ihracatlarıyla desteklenmekte...

Rus ekonomisi petrol ve doğalgaz ihracatına çok fazla bağımlı olduğu için dünya fiyatlarındaki dalgalanmadan etkilenmektedir. Petrolün fiyatı bir dolar arttığı zaman bütçe gelirleri GSMH'nin yüzde 0,35'i oranında artıyor. Rus hükümeti 1 Ocak 2004 tarihinde petrol pazarındaki volatiliteye karşı bir istikrar fonu oluşturdu. Bu fon 2005 sonunda 52 milyar dolara ulaşarak ülkenin GSH'sinin yüzde 7'sini oluşturdu. Petrol, doğalgaz, metaller gibi hammaddeler Rusya'nın ihracat gelirlerinin üçte ikisinden daha fazlasını oluşturmaktadır.

GSMH'nin yüzde 25'ini oluşturan petrol ve gaz sektörü nüfusun yüzde birinden azını istihdam ediyor. Rus hükümeti, hammadde ihracatına bağımlılıktan kurtulmayı bir öncelik haline getirdi. Enerji sektörünün ulusallaştırılması yüzünden Rusya petrol ve doğal gaz üreticileri liberal pazarda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika politikalarıyla uyum sağlamakta zorluklar çektiler.

Kremlin politikası yüzünden enerji sektöründe devletin etkisi artmaktadır... Petrol ihracat vergileri önemli ölçüde arttığı için petrol arama faaliyetleri geriliyor. Rus kitleri Gazprom, Trasneft ve Rosneft yasal olmayan yollarla Yugaskneftegaz gibi özel petrol ve doğal gaz şirketlerinin ilerlemesini engelliyor.¹³²

4.2.1.1.Petrol:¹³³

“Petrol ve Gaz Dergisi”ne göre Rusya'nın çoğu Batı Sibirya'da Ural dağlarında ve Orta Sibirya platosu arasında 60 milyar varil kanıtlanmış ve dünyanın keşfedilmemiş en büyük petrol havzasını oluşturan 67 milyar varil olası petrol rezervi var.

80'li yıllarda batı Sibirya'da günde 12,5 milyon varile kadar üretim yapılıyordu. 91 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bu oran yarıya düşerek günde 6 milyon

¹³² Rusya'nın enerji hatlarına ilişkin Enerji Enformasyon Yönetimi (EIA) tarafından hazırlanan raporu Murat Erduran – Furkan TORLAK çevirdi

¹³³ www.eia.doe.gov/.../images/FSU_energymap.gif, Rusya'nın enerji hatlarına ilişkin Enerji Enformasyon Yönetimi (EIA) tarafından hazırlanan raporu Murat Erduran – Furkan TORLAK çevirdi

varil seviyesine kadar indi. Bunun nedenleri arasında zorunlu devlet üretim artışları yüzünden ülkenin en büyük havzalarının tükenmesi ve Sovyet Merkezi Planlama sisteminin çöküşü gösterilebilir.¹³⁴

1999 yılında bir değişim yaşanarak Sovyetlerden sonraki özelleştirmeler sayesinde üretimde ucuzlama sağlandı. Dünya petrol fiyatlarının artışı, eski petrol sahalarının yenilenmesi ve rublenin devalüasyonu petrol ihracatındaki artışları sağladı.

Daha sonra artan üretim 2004 yılına kıyasla yüzde 2,5 artarak 2005 yılında günde 9,5 milyon varile çıktı. Bu sayede Rusya, Suudi Arabistan'ın arkasından Dünya'nın en büyük ham petrol üreticisi oldu.

İyi sismik veri eksikliği ve son on yılda potansiyel havzalarda araştırma yapılmaması yüzünden kısa dönemde Rusya'nın petrol üretimi hakkında tahminler yapmak çok zor. 2006 yılında tahminlerin düşük çıkmasının nedenleri arasında üretim ve ihracat gelirleri üzerindeki yüksek vergiler ve yeraltı kaynaklarının mülkiyeti konusundaki kargaşa sayılabilir. Rus sanayi ve enerji bakanlıkları bu yüzden daha önce 2006 yılı için % 4 olan petrol tedarik büyüme oranını % 2-3 arasına düşürdüler. Son 1 yıldır enerji kuruluşları ve yatırımcılar Rusya'daki petrol üretiminde büyüme olacağı konusunda kötümserler.¹³⁵

Önümüzdeki 10 yıl içerisinde büyük petrol sahaları bu büyümeyi sağlayarak eski sahalardaki üretimin azalmasını telafi edecekler. Eski petrol sahalarından Rusya petrol piyasasına ancak günde 0,9–1,5 milyon varil temin edilebilecek.

Önümüzdeki 5 yılda Kurmangazy, Sakhalin adası, Batı Salymkoye, TimanPechora, Prirazlomnoye, Vankorsk ve Komsomolskoye projeleri de devreye girecek ve 2020 yılında ülkenin petrol üretiminin yarısında fazlasını oluşturacaklar.

¹³⁴ Rusya'nın enerji hatlarına ilişkin Enerji Enformasyon Yönetimi (EIA) tarafından hazırlanan raporu Murat Erduran – Furkan TORLAK çevirdi www.eia.doe.gov/.../images/FSU_energymap.gif,

¹³⁵ Rusya'nın enerji hatlarına ilişkin Enerji Enformasyon Yönetimi (EIA) tarafından hazırlanan raporu Murat Erduran – Furkan TORLAK çevirdi www.eia.doe.gov/.../images/FSU_energymap.gif,

Petrol dağılımının özel şirketlerden ulusal şirketlere geçişi petrol arama ve gelişme faaliyetlerinin zorlaşmasına neden oluyor. Böylelikle olgun sahalarda sürekli üretim artışı yapılması daha sorunlu hale geliyor.

4.2.1.1.1.Rusya'nın Petrol Dengesi¹³⁶

Ham petrolün yüzde 70'i ihraç edilirken yüzde otuzu yerel rafinerilere gönderiliyor.

Rusya, günde 1,4 milyon varil Druhba boru hattı ile Orta ve Doğu Avrupa'ya petrol gönderiyor. Beyaz Rusya, Ukrayna, Almanya, Polonya gibi ülkeler Karadeniz ve Baltık denizine çıkartılan petrolden paylarını alıyorlar. Ham petrolün kalanı Karadeniz ve Baltık denizi üzerinden Dünya pazarına çıkıyor ve günde 170 bin varil petrol ise demiryoluyla ihraç ediliyor. Rusya'nın ürün ihracatları fuel oil ve dizel... Bunlar da çoğunlukla Avrupa ülkelerinde ısınma amaçlı olarak kullanılıyor; küçük bir çapta da ABD'ye ihraç ediliyor.

Ham petrol ihracatı münhasır olarak Rusya'nın devlet mülkiyetindeki boru hattı tekeline aittir. Ancak Transneft'in sistemindeki dar boğazlar, şirketin ihracat kapasitesinin petrol üreticilerinin ihracat taleplerini karşılamaya yetmiyor. Rusya günde 7 milyon varil ham petrol üretmekle birlikte bu miktarın ancak 4 milyon varil gibi bir oranı ana petrol boru hatları ile taşınabiliyor. Kalanı ise demir yolu ve nehirler üzerinden taşınabiliyor. Alternatif yollarla taşınan günde 4 milyon varillik ürün de çoğunlukla petrol yan ürünlerinden oluşuyor. Ancak bu alternatif ihracat yöntemleri boru hattından daha pahalı ve dünya petrol fiyatları düştüğü takdirde ekonomik geçerliliğini kaybediyor.Çin'e ise günde 116 bin varil petrol ihracatı yapılıyor.

4.2.1.1.2.Boru Hattı Projeleri:

¹³⁶ Rusya'nın enerji hatlarına ilişkin Enerji Enformasyon Yönetimi (EIA) tarafından hazırlanan raporu Murat Erduran – Furkan TORLAK çevirdi www.eia.doe.gov/.../images/FSU_energymap.gif, Bu bölümdeki bilgiler www.eia.doe.gov/.../images/FSU_energymap.gif kaynağından alınmıştır

1- Baltık Boru hattı sistemi: Batı Sibirya ve Timan Peçora'dan Finlandiya körfezindeki Primorsk limanına ham petrol taşıyor. Aralık 2001 faaliyete geçti.

2- Kharyaga-İndıga ve Murmansk: Günde 500 bin varil petrol buradan 9 günde ABD'ye ulaşabilecek.

3- Adria Geri dönüş projesi: Hırvatistan'daki Omisalj limanına günde 300 bin varil petrol aktarma kapasitesi olacak.

4- Batı Sibirya- Pasifik Okyanusu Projesi (Taishet – Skovorodino – Prevoznaya Körfezi): Japonlar bu boru hattı projesine 7 milyar dolar yatırım yapacak.

Bu yolla petrol aktarımı çoğunlukla Novorossiysk limanından günde 1,7 milyon varil oranında yapılıyor. BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) boru hattı da şu anda günde 250 bin varil petrol aktarımı dolayısıyla Novorossiysk limanından tankerle nakledilen petrol oranının azalmasına neden olacak.

4.2.1.2.Doğal Gaz:

Rusya'nın 1.68 trilyon cubic feet tutarındaki gaz rezervleri İran'ınkilerin iki misli daha fazla... Ancak Sovyet dönemi sonrası üretim yavaşladı. 2008'e kadar sadece %1.3 büyüme öngörülüyor. AB'nin yanında gitgide Türkiye, Japonya ve diğer Asya ülkelerine ihracat artıyor. Ancak Rosneft'in Gazprom ile birleşmede başarısızlık yaşaması ve Lukoil ile rekabete geçememesi, Yukos skandalının da etkileri ile birlikte sektörde sıkıntı yarattı.

1- Yamal-Avrupa: Beyaz Rusya üzerinden Polonya ve Avrupa'ya 1060 milyar cf/yıl (yaklaşık 300 milyar m³) doğal gaz gidiyor.(şekil-)

2- Mavi Akım projesi: İzobilnoye ve Dzhugba'dan Samsun ve Ankara'ya giden 246 mili denizaltından geçen 750 mil uzunluğundaki hattın maliyeti 3,3 milyar dolar tutarında ve mevcut kapasitesi yılda 565 milyar cf (yaklaşık 170 milyar m³). Bu boru hattına yapılacak bir uzantı gazın Ceyhan ve İzmir'de sıvılaştırılmasını sağlayacak.

2003 yılı Mart ayında sözleşme ihlalini öne süren Türkiye gaz nakliyatını durdurdu. Rusya, Stockholm Uluslar arası Tahkim mahkemesine başvurarak 2003 yılı Aralık ayında gaz sevkinin devamını sağladı.

3- Kuzey Trans Gaz Boru hattı: 1300 mil uzunluğu olan hattın 737 mili deniz altından geçmektedir. 2017 yılında tamamlanacak proje, Finlandiya, İngiltere, İsveç ve Almanya'ya doğal gaz taşıyacak.

4- Çin'e Doğal Gaz Projesi: Kovytko doğal gaz sahası Çin'in yılda 700 milyar cf (yaklaşık 220 milyar m³) gaz ithal etmesini sağlayacak.

Rusya'nın toplam 41 adet petrol rafinerisi var. Bunlar günde toplam 5.44 milyon varil ham varil çıkarıyor. Günde 2,6 milyon varil de iç pazar için rafine edilmiş ürün tüketimi var.

Dünya'daki doğal gaz rezervlerinin üçte biri Gazprom'a ait. Rusya'nın toplam vergi gelirinin yüzde 25'ini Gazprom sağlıyor.

Kömür:

ABD'den sonra Rusya dünyanın ikinci en büyük kömür rezervlerine sahip olan ülke... 173 milyar tonluk rezervin yüzde 77'si bağımsız üreticiler tarafından işletiliyor. Yıllık kömür üretimi 308,6 milyon ton. Bu rakam 2020 yılına 450 milyon tona çıkacak.(

4.2.1.3Elektrik:

Rusya'da 440 santral ve baraj var. Bunların 77'si yakıt olarak kömür kullanıyor; ayrıca 31 nükleer reaktör var. Rusya'nın toplam elektrik üretim kapasitesi 205,6 gigawatt. Petrol, doğal gaz ve kömür elektrik üretiminin yüzde 63'ünü; hidrosantraller yüzde 21'ini; nükleer santraller ise yüzde 16'sını oluşturuyor.

Rusya'nın BDT ülkelerine, Çin'e, Türkiye'ye, Polonya ve Finlandiya'ya elektrik ihracatı var. Tacikistan'da inşaat halinde olan 2 barajdan İran, Afganistan ve Pakistan'a elektrik ihracatı yapılacak.

4.2.2.Güvenliğin Bölgesel boyutu

4.2.2.1. Güney Kafkasya:

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Rus dış siyasetinin Güney Kafkasya boyutu Moskova'daki iç siyasi gelişmelerle doğrudan ilişki içerisinde olmuştur. 1990'lı yılların başındaki batı yanlısı yönetim Güney Kafkasya devletlerini politik ve ekonomik değişimin önünde bir engel olarak değerlendirerek, bölge devletleri ve sorunlarıyla yakından ilgilenmemiştir. 1992 yılında Rusya'da işbaşında olan “Batı yanlısı hükümet” Batılı ülkeler ve kurumlarla olan ilişkilere önem vermiştir. Ekonomik reformların başarısızlığı sonunda güçlenmeye başlayan milliyetçi, komünist ve merkezci akımlar Rus dış siyasetinde dağılan eski Sovyet coğrafyasının temel öncelikli konu haline gelmesini sağlamışlardır. Bu yeni dönemde Rusya Güney Kafkasya devletlerini kontrol altına alabilmek için eski emperyal reflekslerine geri dönmüştür. Güney kafkasya'yı kontrol altına almak isteyen Rusya ilk olarak, Gürcistan'da ayrılıkçı Abhaz ve Osetlere askeri ve politik destek sağlamış ve Tiflis yönetimini BDT'ye dahil ederek kontrol altına almıştır.¹³⁷

Günümüzde Güney Kafkasya'daki cumhuriyetler arasında Rusya ile ilişkileri en gergin olan ülke şüphesiz Gürcistan'dır.2000 yılında dönemin Gürcüstan Devlet Başkanı Eduard Şevarnadze, iki ülke arasındaki gergin ilişkilerin nedenlerini; Moskova'nın ayrılıkçı bölgeleri desteklemesi ve Moskova'nın ayrılıkçı bölgeleri desteklemesi ve Moskova'nın eski Sovyet cumhuriyetlerinin toprak bütünlüğü konusunda çifte standart politikası izlemesi şeklinde belirtmiştir. Buna benzer açıklamalar bugünkü Gürcistan yönetimi tarafından da yapılmaktadır.¹³⁸

¹³⁷ Mikail, s.85-86.

¹³⁸ G. Kuliyeu, “Geopolitiçeskiye Kolliziyi Kavkaza”i Tsentralynaya Aziya i Kavkaz,1999, s.23, Aktaran: İlyas Kamalov, “Moskova'nın Rovansı”,İstanbul: Yeditepe Yayınları,2008, s.103.

Rusya'nın Gürcistan'daki askeri üsleri de iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olmaktadır.Sovyetler Birliği zamanında Gürcistan'daki üsler NATO'nun güney cephesine karşı bir savunma üssü olarak kabul edilmiştir.Güney Kafkasyadaki askeri karargahın en büyük gücü Gürcistan'da idi.Sovyetler Birliğinin Son yıllarında dahi Gürcistan'da 100.000 asker görev yapmıştı.Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla birlikte bu üsler 1993 yılında kurulan Güney Kafkasya'daki Rus Birlikleri'nin idaresine geçmiş,asker sayısı azaltılmıştır. 1992 yılında patlak veren Ahbazyaya Sorununda Gürcü yetkililer Rusya'yı Ahbazyaya'yı desteklemekle suçlamış,ayrıca Rusya'dan askeri üslerini tahliye etmesini de istemiştir. Ancak Ahbazyaya ile yapılan savaşta Gürcü'lerin yenilmesini takiben 1993 yılında ülke çapında ayaklanmalar baş gösterince ğlke bölünmenin eşiğine gelmiştir.Dönemin Gürcü Devlet Başkanı isyanı bastırmak için Rusya' dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Bunun karşılığında Gürcistan, BDT üyeliğinin yanı sıra Rus askeri üslerinin varlığının 25 yıl daha uzatılmasını öngören bir antlaşma imzalanmıştır.¹³⁹

Azerbaycan ve Ermenistan arasında kanlı savaşa neden olan Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili olarak Ermanistan'a ciddi askeri ve ekonomik yardımda bulunmuştur. Ermenistan bu askeri, ekonomik ve politik destek sayesinde Yalnız Yukarı Karabağ'ı kontrol etmekle kalmayıp, Azerbaycan topraklarının % 20'sini de işgal etmiştir.1994 yılında Rusya'nın girişimiyle bölgede ateşkes ilan edilmiş olmasına rağmen sorun hala nihai bir çözüme ulaşmış değildir. 1990'lı yılların ortasından bu yana gerek uluslar arası düzeyde gerekse farklı düzlemlerde Yukarı Karabağ sorununa çözüm bulmak amacıyla başlatılan bütün girişimler sonuçsuz kalmıştır.¹⁴⁰

Sovyetler Birliğinin dağılma sürecinde Rusya ve Ermenistan arasındaki ilişkiler Ermeni komuoyundaki Rusya karşıtı oluşumlar nedeniyle gergin bir karaktere sahipti. Bu dönemde birçok Ermeni aydın 1918-1920 yılları arasındaki Birinci Ermenistan Cumhuriyetini devrilmesinden ve Karabağ'ın Azerilere verilmesi nedeniyle Rusya'yı

¹³⁹ Uve Halybah, "Mejdu GoryaçevVoynoy I Zamorojennimi Konfliktami", Vneşnyaya Politika Rossiya: Ot Yeltsina k Putinu, Stefan Kroytsberger(ed.), Kiyev, 2002, s.145.

¹⁴⁰ Andrei V. Zagorski , **Traditional Russian Security Interest in the Caucasus and Central Asya: Perceptions and Realities**, in Rejan Menon, Yuri E. Federov and Ghia Nodia(eds.), s.63-68,Aktaran:Elnur Hasan Mikail,Putin Dönemi Rusya,s86.

sorumlu tutmuşlardı. Rusları Ermenistan'ın bağımsızlığı önünde bir engel görüp, Rus askeri üslerine saldırı eylemleri gerçekleştirmişler ve ülkedeki Ruslara da baskı uygulamışlardı. Ermeniler bu dönemde Rus askeri üslerinden elde ettikleri silahlarla Azerbaycan'a yönelik saldırılar düzenlemişlerdi.¹⁴¹

4.2.2 Çin İle İlişkiler:

18.yüzyılda yaşamış olan günümüz Slavofillerinin ve Avrasyacılarının düşünsel selefı olarak kabul edilen Konstantin Leontyev, bugünün Rus-Çin ilişkileri ile ilgili yapılan bir kısım değerlendirmeleri aydınlatacak bazı tesbitlerde bulunuyordu. Leontyev, çin kavmini Gog-Magog(Yec'üc ve Mec'üc) halkı olarak nitelendiriyor ve Rusya'nın bu kavim tarafından yutulacağını söylüyordu.¹⁴²

18.yüzyıldan itibaren dünya gündemini işgal eden Rus-Çin ilişkileri, 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, inişli çıkışlı seyriyle uluslar arası ilişkilerdeki yerini almıştır.İçinde bulunduğumuz 21.yüzyılın ilk yarınlarında da uluslar arası politikanın önde gelen konularından biri olarak gündemdeki yerini korumayı sürdürmekte ve bu ilişkide özellikle Rusya tüm dünyayı şaşırtmaya devam etmektedir.¹⁴³

1997'de Moskova'yı ziyaret eden Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ile Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Kremlin'de "kendi görüşlerine uygun Yeni Dünya Düzeni"nin oluşturulmasını amaçlayan bir anlaşmaya imza attıklarında da tüm dünyayı şaşırtmışlardı.¹⁴⁴

¹⁴¹ Anıl Çeçen, "Emperyalist Globalizmine Karşı Ulusal Devletler Enternasyonalizmi, **Global Rapor**, sayı:1, 2001.

¹⁴² Orhan Gazigil, **İdeolojik Karşıtlıktan Jeopolitik Çatışmaya: Moskova-Pekin Hattı**, Fatma Sel Turhan(haz.), İstanbul:Küre Yayınları, 2005, s.294.

¹⁴³ İlyas Kamalov, **Moskova'nın Rövanşı-Putin Dönemi Rus Dış Politikası**,1. Baskı, İstanbul:Yeditepe Yayınları, s.170.

¹⁴⁴ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, Ankara:Nobel Yayınları,2002, s.149.

1980’li yıllarda yaşanan üç gelişme Rusya_Çin ilişkilerinin önündeki engelleri kaldırma noktasında önemli rol oynamıştır. Bu gelişmeler: 1. Sovyetlerin Afganistan’dan geri çekilmesi; 2. Kamboçya’yı işgal eden Vietnam’a yönelik Sovyet desteğinin kesilmesi; 3. Çin_Sovyet sınırındaki silahlı kuvvetleri sayısının yüzde 80 oranında azaltılarak, 1969 öncesi seviyesine çekilmesi olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler üzerine, özellikle Çin tarafının Rusya’ya adım adım yaklaşmasıyla ilişkilerde bir yumuşama dönemi başlamıştır.¹⁴⁵

Moskova ile Pekin arasındaki ideolojik çatlak 1989 yılının Mayıs ayında yapılan Deng-Gorbaçov zirvesinde partiler arasındaki bağların tamir edilmesiyle şekli olarak sona ermiş 1991 yılında iki ülke arasında imzalanan “Sınırların Belirlenmesi ve Çizilmesi Anlaşması” ile de ikili ilişkilerin geleceği açısından tam bir dönüm yaşanmıştır. Burada 1990’lardan itibaren Çin dış politikasının ekonomik ve siyasi yönden farklı yaklaşımlar izlemesinin rolünün de altını çizmek gerekir.¹⁴⁶

2001 yılında imzalanan Rus-Çin anlaşması beş önemli işbirliği alanının temelini oluşturması açısından oldukça önemlidir: 1. ABD hegemonyasını dengelemek için ortak hareket ;iki ülke arasındaki 4.300 km’lik sınırın hukuken belirlenmesi ve çizilmesi; 3. Silah satışı ve teknoloji transferi; 4. Enerji ve hammadde tedariki; 5. Orta Asya’daki İslami akımların gelişimine ve yayılmasına yönelik alınacak önlemler.¹⁴⁷

2006 yılında Putin’in Çin ziyaretinde iki ülke arasında askeri, siyasi,ticari ve enerji alanlarında önemli “stratejik işbirliği” anlaşmaları imzalanmıştır.Taraflar arasında imzalanan 29 belgeden 28’i ekonomik mohiyet taşımaktadır ki,bu durum Çin ve Rusya arasında enerji alanındaki işbirliği yoğunlaşması için güvence anlamına gelmektedir. Bunlardan en önemlisi, Gazprom ile Çin CNPC şirketi arasında imzalanmıştır. Buna göre Rus gazı Çin’e iki yoldan ihraç edilecektir. Her birinden yılda 40’ar milyar metreküp gaz

¹⁴⁵ Onay, s.149.

¹⁴⁶ Kamalov, s.173.

¹⁴⁷ A.Fırat İnce , “Rusya Federasyonu- Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerine Kısa Bir Bakış:Stratejik OrtaklıkPerspektifleri”,Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Erhan Büyükkakıncı(der.), Ankara:Phoenix Yayınları,2004, s.270.

olmak üzere Batı ve Doğu Sibirya'dan iki ayrı yönden gazın ihraç edilmesi konusunda taraflar antlaşmaya varmışlardır.¹⁴⁸

4.2.2.1.Şanghay İşbirliği Örgütü

1990'lardan sonra ABD'nin tek süper güç olarak dünya egemenliğini sürdürdüğü sırada, Rusya Federasyonu Çin Halk Cumhuriyeti ile yakınlaşarak Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın da katılımıyla 1996'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturmuştu. Özellikle Afganistan'daki Taliban'ın İslam devrimi ihracı politikalarına ve bölge ülkelerine yönelik terör girişimlerine karşı Şanghay Beşlisi olarak anılan ülkeler dayanışma içine girmişlerdi. Başlangıçta bir askeri ittifak ve bloklaşma söz konusu değildi, ancak dünyada duvarların yeniden örülmesi gerekliliği ve Atlantik egemenliğine karşı Asya-Pasifik dayanışmasının temellerinin atılmasının zorunluluğu açıkça görülmekteydi.¹⁴⁹

Günümüzde Orta Asya'yı içine alan (Türkmenistan hariç) bütünleşme hareketlerinden en iddialı olanı Şanghay İşbirliği Örgütü'dür. Her şeyden önce Şanghay İşbirliği Örgütü, "kuzeyi istikrarlı, doğusu endişeli ve Batısı karışık" bir Çin'in bölgedeki güç boşluğunu doldurmaya yönelik hamlelerinden birisi olarak doğmuş ve tamamen Çin'in inisiyatifiyle kurulmuştur. Doğu Türkistan'daki otoritesini korumak dışında, petrol ve doğalgaz ihtiyacının önemli bir kısmını İran'dan temin etmekte olan Çin, Ortadoğu petrolü üzerinde kontrolü sağlamış olan ABD'nin Orta Asya ve Hazar bölgesinde de olası bir kontrolünü veya etkisini engellemek amacıyla, Orta Asya devletleriyle işbirliği sürecini hızlandırmıştır. Şanghay forumu ile Orta Asya'da oluşturulan ve ABD'yi dışarıda bırakan Asya oluşumu, ABD'nin Asya denklemine güçsüz bir hale gelmesine neden olmuştur. Potansiyel bir güç olan Çin, Avrasya bölgesinde büyük bir oyuncu olduğunu Orta Asyalı devletlere hissettirmek suretiyle, bölgede ABD ile örtülü bir mücadelenin içerisine girmiş

¹⁴⁸ Kamalov, s.182.

¹⁴⁹ Somuncuoğlu, s.27.

bulunmaktadır. Bu mücadelede Çin'in sarsılıp sarsılmayacağı ABD'nin izleyeceği politikalara bağlı olacaktır.¹⁵⁰

Her türlü engel ve problemlere özellikle 11 Eylül'den sonraki prestij kaybetmesine rağmen Şanghay Beşlisi'nin önemli basanlara imza attığı söylenebilir. Her şeyden önce güven tesis edici mekanizmalar ve beş ülkenin sınır bölgelerinde silahsızlanma inisiyatifi gibi girişimler sayesinde, Şanghay mekanizmasının uluslararası ilişkilerde ve üye ülkeler arasında "güvenlik" sorunsalını başarıyla yönettiği görülmektedir. Bu, üye ülkelere, zamanlarını ve sınırlı kaynaklarını siyasi istikrar ve ekonomik kalkınma gibi daha öncelikli konulara yönlendirme fırsatını sağlamıştır.¹⁵¹

Ayrıca, Şanghay mekanizması Çin ve diğer beş ülke arasındaki sınır problemlerinin çözümünde de yapıcı rol oynamıştır. Bilindiği gibi sınır anlaşmazlıkları uluslararası ilişkilerin çözülmesi zor en önemli sorunlarından bir tanesidir. Sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmemesi sıklıkla bloklamalara ve hatta savaflara neden olabilmektedir. Bu bağlamda Şanghay mekanizması, hükümetler arası görüşmelerin başarıya ulaşması için yapıcı bir atmosfer oluşturmuştur. Sınır anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturulması, bölge ülkeleri arasındaki işbirliği olanaklarının daha da gelişmesini teşvik etmiştir. Bölgede dini fundamentalizm ve terörizm ile mücadele konusunda da Şanghay mekanizması yapıcı rol oynamıştır.

Şanghay İşbirliği Örgütü, üye ülkelerin farklı konular bağlamında birbirleriyle etkili bir şekilde iletişim kurabilecekleri ve karşılıklı faaliyetlerini koordine edebilecekleri bir mekanizma yaratmıştır. Örgüt sayesinde, ülkeler arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesi, silahsızlanma, terörizmle mücadele ve işbirliği gibi konularda tarafları bağlayıcı anlaşmalara imza atılmıştır. Son gelişmeler, Şanghay mekanizmasının üye ülkelerin çıkarlarına hizmet

¹⁵⁰ Yaşar Onay, **Tarihte ve Günümüzde Rusya'nın Orta Asya Siyasetleri**, İ.Ü. S.B.E. Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul, 1995, s. 176.

¹⁵¹ Onay, s.176.

edebilecek etkin, çok-terafli bir enstrüman olarak uluslararası arenada daha da güçleneceğini göstermektedir.¹⁵²

Şanghay İşbirliği Örgütü, 1996 yılında Çin-Sovyet sınırındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere kurulduğundan bu yana Rus-Çin işbirliği konusunda tüm uzmanlar şüphe duymaktalar. Nitekim Duşanbe zirvesi esnasında Özbekistan'da bulunan NATO Genel Sekreteri Lord Robertson bunun daha önce denenmiş, ancak işlememiş bir birliktelik ve strateji olduğunu belirtti. Ancak, önemli olan Orta Asya arenasında Rusya ve Çin'in geçici bir süre için dahi olsa Orta Asya ülkelerinin kaygılarını gideren bir platform olarak, bu grubun öneminin gittikçe artmasıdır.¹⁵³

Orta Asya'ya, 2000 yılının başında 2003 yılı itibarı ile, 50 bin asker konuşlandıracağını açıklayan Rusya, 2000 Ağustos'unda gerillalarla başı derde giren Özbekistan yönetiminin Çin'den aldığı yardımlarla hayal kırıklığına uğradı. Özbek yönetimi, hem Rusya'dan bu konuda yardım istediğini reddediyor, hem de bölgede Rusya'nın eline güç vermekten kesinlikle kaçmıyordu.¹⁵⁴

Putin, bir yandan Özbekistan'ı BDT güvenlik sistemi içine çekmeyi amaçlarken, diğer yandan da Şanghay İşbirliği Örgütüne üye olmaya zorlamaktaydı. Kerimov yönetimi ise işbirliği yapabileceği en son ortağın Rusya olmasını arzuluyordu. Kerimov yönetimi Rusya'nın bölgedeki muhtemel askeri varlığına en çok direnen yönetim olmanın yanı sıra, inşa ettiği askeri güç ile bölgenin hakim unsuru olacağını iddia etmekteydi. Orta Asya devletlerinin 90'lardan sonra Özbekistan'ın bu gücünden olan rahatsızlıkları artarken Rusya veya Çin'in yakın gelecekte bölgede askeri varlıklarını bulundurmaları beklenmekteydi. Fakat Andican'daki son olaylardan sonra Özbekistan yüzünü tekrar Rusya'ya çevirmiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Aleksander Dugin, **Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s.67.

¹⁵³ Erdoğan Bilgin, **ABD'nin Orta Asya Siyaseti**, Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.123.

¹⁵⁴ Bilgin, s.123-124.

¹⁵⁵ Oğuz Esadullah, **Afganistan: Sovyet İşgalinden İç Savaşa**, İstanbul, Cep Kitapları, 1999, s.24.

4.2.3.Rus-Ukrayna İlişkileri:

Ukrayna'sız bir Rus tarihi düşünülemez.Zira Slav(Rus) slav kabilelerin birleşmesi Kyeve Knezliği etrafında olmuştur. Buna rağmen bu Knezlik daha çok “Kiyev Rusyası” olarak tanınmaktadır ve Ukrayna'lılar tarih boyunca hep Rus Polonyalıları ve diğer milletlerin gölgesi altında kalmışlardır.988 yılında Bizans İmparatorluğu aracılığıyla Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesiyle Kiyev Rusyası, Bizans'ın kültürel etkisi altında her geçen gün büyümeye başlamıştır. Ancak 13.yüzyılın başlarında baş gösteren Moğol istilası neticesinde, uluslar arası konjoktür değişmiştir.Kiyev Knezliği, tıpkı diğer Rus Knezlikleri gibi, temelleri Cengiz Han'ın oğlu Cuci ve Torunun Batu tarafından atılan ve bir Türk-İslam devleti olan Altın Ordu'nun hakimiyeti altına girmiştir.¹⁵⁶

4.2.4.Rus-İran İlişkileri:

Bugün Moskova'nın eski Sovyet cumhuriyetlerine ilişkin en büyük endişesi, Sovyet Birliği'nin dağılması ile başlayan bölgenin jeopolitiğindeki değişimdir. Bu süreç içerisinde, Orta Asya'nın ve Kafkasya'nın yeni bağımsız devletleri sadece Batının dikkatini çekmekle kalmamışlar, aynı zamanda bölgeye sınır oluşturan radikal İslamcı hareketlerin barındığı ve iktidarda olduğu devletlerin de ilgisini çekmişlerdir. Bu nedenle, Moskova'nın *yakın çevresine* yönelik politikası, Ortadoğu politikası ile zorunlu olarak bağlantılar taşımaktadır. Bu açıdan Rusya'nın eski Sovyet güneyine yönelik politikalarında İran özel bir önem taşımaktadır. Rusya ve İran, bölgede Batının, özellikle de Amerikanın etkinliklerinin sınırlandırılmasında ortak menfaatlere sahiptir.

Rus üst düzey yetkililer , İran'ın nükleer enerjiyi barışçı maksatlarla kullanmayı amaçladığını,Rusya'nın bu ülkeye transfer edeceği nükleer yakıtın, uluslar arası antlaşmaların yanı sıra, Rusya'nın da sorumluluğu altında gerçekleşeceğini belirtmiştir.Rusya, İran ile “NPT- Nuclear Non-Proliferation Andlaşması”nı imzaladığını, bu yönde endişe

¹⁵⁶ Rızaeddin Fahreddin , Altın Ordu ve Kazan Hanları, İlyas Kamalov(çev.), İstanbul: Kaküs Yayınları, 2003, s.20-28

duyulmamasının altını çizdikten sonra, ABD'nin İran'la olan anlaşmazlığını, "kuvvet kullanımı" ile değil, bilakis diplomasi yolu ile çözüme kavuşturmasının ümit ettiğini ifade etmiştir. İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda Avrupa troykası ile temaslarda bulunan Rus yetkililer, Rusya'nın İran'ın nükleer enerjiyi silah yapımında kullanmaması yolunda elinden gelen çabayı göstereceklerini ifade etmiştir.¹⁵⁷

Rusya nükleer enerji alanında olduğu gibi İran'a desteğini sürdürdüğü sürece, İran eski Sovyet güneyine devrimci ideolojisini ihraç edebileceği bir alan olarak görmekten çok, bölgeye sahip olduğu ekonomik potansiyeller çerçevesinde yaklaşacaktır. İran'ın bölgedeki ekonomik pastadan pay alma konusunda hala umudunu yitirmediği söylenebilir. Orta Asya petrolünün ihracı açısından bunu gerçekleştiremezse de, en azından yeni bağımsız devletlerin artan tüketim malları talebinden avantajlar sağlamak amacındadır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Caşın, s.560.

¹⁵⁸ Guliyeva, s.43.

5.RUS GÜVENLİK POLİTİKASINDA ORTA ASYA

Rusya ile Orta Asya arasındaki ilişkiler yüzyıllar önce başlamıştır. 1800'li yıllarda bölgenin parçalı siyasal yapısından faydalanan Ruslar, Orta Asya'yı işgal ederek, bölgenin tarihinde yeni bir dönemi başlatmışlardır.

Çeşitli araştırmalar, Rus yayılmasının temel nedenlerini korkuya bağlamaktadır. Bin yıl boyunca büyük baskı ve istila hareketlerine şahit olan Ruslar, Doğu'dan gelen saldırı ve işgallerin yol açtığı yıkımı, sürekli hafızalarında yaşatmışlardır. Bu nedenle, Rusların Asya kıtasına yönelmeleri bir anlamda savunmaya yönelik anlayışının sonucudur. Bölgeye yönelik yapılan siyasi analizler sonucu Ruslar, deniz gibi doğal savunma kaynaklarından yoksun bir iç bölge olan Orta Asya'da yaşayan halkların, Hanlar arası rekabet, mezhep çatışmaları ve sefalet yüzünden içten içe kemirilmiş bir toplum olduğu gerçeğini görmüşler ve askeri harekati başlatmışlardır.¹⁵⁹

Rusya, 'tarih boyunca Batı'ya karşı elde ettiği başarısızlıkları telafi etmek için, Rus ulusal gururunu yakın çevresinde elde ettiği basanlar sayesinde korumaya çalışmış ve Batı karşısında elde ettiği her başarısız hamle, dönüşüm ve aksiyondan sonra Asyalı kök ve geleneklerine dönmeyi veya bunları vurgulamayı doğru bulmuştur.¹⁶⁰

Aynı zamanda 19. yüzyılda Orta Asya bölgesine yönelik Çarlık Rusya'sı ile Britanya İmparatorluğu arasındaki rekabeti Rudyard Kipling 'Büyük Oyun' olarak adlandırmıştı. 1907'de Rusya ve İngiltere anlaşılır ve İngiltere Orta Asya'yı tamamen Rusya'ya bırakarak bölgeden çekildi. Bölgenin askeri yönden ele geçirme işlemi tamamlandıktan sonra, Çarlar tarafından Orta Asya'da Rus varlığının daha kalıcı hale getirilmesi amacıyla bölge halkının dış dünyayla bağlantılarını kesmek ve Ruslaştırma sürecini kısaltmaya yönelik siyasetler izlenmiş, bu nedenle çok sayıda Slav bölgenin en verimli topraklarına yerleştirilmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Onay, s.176.

¹⁶⁰ İşyar, s.184.

¹⁶¹ Kumarova, s.6.

Çarlık Rusya'sının Orta Asya'ya yönelik bu siyasetleri, dönemin diğer sömürgeci ülkelerince uygulanan siyasetlerden çok farklıydı. Bu ülkeler, sömürgelerindeki halkların geleneksel yaşam biçimlerine, değer yargılarına dokunmamışlar ve daha çok iktisat ağırlıklı siyasetler izlemişlerdir. Oysa, Rusya tam tersi bir davranış içine girerek yerli halkın geleneksel yaşam biçimini değiştirmeyi hedeflemiştir. Bölge halklarının zaman zaman Ruslara karşı göstermiş oldukları direnişlerin altında yatan en önemli neden de budur. Fakat yine de Orta Asya, Sovyet yönetimine girmeden önce, az ya da çok bir bütünlük sergilemekte, bir İslam ve Türk üst kimliği çerçevesinde tanımlanabilen bir coğrafi ve siyasi bölgeyi temsil etmekteydi. Ancak Sovyetler, bu bütünlüğü bozarak, bölgeyi küçük ve kolay yönetilebilir parçalara ayırmak suretiyle "natsiyonalnaya gosudarstvennosf dedikleri milli hükümetleri kurmuşlardır. Yine de Sovyet iktidarı, tüm çabalarına karşın, bu bölgenin geleneklerini fazlaca değiştiremedi. Sovyet iktidarının en güçlü olduğu zamanlarda dahi, toplumun üzerindeki komünist kabuğun altında canlı bir dini ve milli hayatın varlığını sürdürdüğünden bahsetmek mümkündür.¹⁶²

1990'lı yıllara kadar devam eden Rus etkisi ve hâkimiyeti, 1990'lı yılların başında SSCB'nin dağılması sonucunda diğer birlik cumhuriyetleriyle beraber bölgedeki cumhuriyetlerin de bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanınca, Orta Asya'daki mutlak Rus siyasal hâkimiyeti dönemi sona erdi.

5.1.ORTA ASYA JEOPOLİTİĞİNİN ETKİSİ

Ülkelerin uluslararası ilişkilere müdahalesinin boyutlarının ve etkisinin bugüne kadar hiç olmadığı kadar arttığı günümüz koşullarında, jeopolitiğin rolü önemli ölçüde artmıştır. 1990'lardan beri uluslararası siyasi ve ekonomik süreçlere gittikçe daha aktif bir şekilde katılmaya başlayan Orta Asya ülkeleri; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, ve Türkmenistan, kendi gelişme yollarını seçme hakkını elde ettiler ve uluslar arası ilişkilerin bir parçası ve petrol, gaz vs. diğer yer altı zenginlik nedeniyle rekabetin merkezi haline geldiler.

¹⁶²Hasan Ali Karasar, "Bağımsızlık Sonrası Türkistan'da Rus Siyaseti", **Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı**, Cilt 6, No:4, 2001, s. 220.

Orta Asya toprakları bu bölgenin yerli halkları olan Kazaklar, Kırgızlar, Tacikler, Türkmenler, Özbekler için tarihi vatanıdır. Bu halklar; ortak tarihi geçmişleri, kültürel, manevi ve dil yakınlığı, enerji ve su sistemleri ve ayrıca derin ekonomik bağlar birleştirmektedir. Bu ülkeler kendi aralarında ve üçüncü ülkelerle iyi komşuluk ilişkiler, iktisadi işbirliği ve küresel problemleri çözmede beraber hareket etmeye çalışmaktadırlar.

Orta Asya'nın kültür, etnik yapı, coğrafi yakınlıklarına rağmen, bağımsızlık sonrası bölge ülkelerinin bir birlerine yakınlaşmasını zorlaştıran bir sürü sosyal ve ekonomik nedenler ortaya çıkmıştır. Bu nedenleri Orta Asya ülkelerinin ekonomik, çevresel ve sosyal alanlarda ortak problemlerin olmasına bağlayabiliriz.

Uluslararası ilişkilerde politik davranışı etkileme, belirleme, imkân ve fırsatlar sunmada çevre ve coğrafya faktörünün önemi büyüktür. 1990'larm başında, coğrafi anlamda Orta Asya'nın siyasi anlamı ve özellikle de Orta Asya teriminin kullanımı tartışmaları alevlendi ve Orta Asya ve Merkezi Asya kavramlarından hangisinin daha doğru olduğu konusu tartışıldı. Bunun üzerine beş Orta Asya devletinin liderleri Ocak 1993'te bir araya gelerek Orta Asya (Middle Asia) teriminden vazgeçip Merkezi Asya (Central Asia) teriminin kullanılmasını kararlaştırdılar. Böylece bu bölge ülkelerinin Avrasya'nın sadece coğrafi değil, siyasi anlamda da merkezi olduğunu vurgulama amacı ortaya konuldu.¹⁶³

Orta Asya bölgesi Batı ile Doğunun en uç noktalarını da birbiriyle bağlayan geçiş koridoru niteliğinde olduğundan, bu bölgenin jeopolitik önemi artmaktadır. Ayrıca tarihi, siyasi ve güvenlik gerekçeleriyle Rusya, Çin, Türkiye ve İran gibi, Orta Asya'da nüfuz sahibi olmak isteyen güçlü komşular da bölgeye ilgi duymaktalar. Bunun dışında, her Orta Asya ülkesinde, bölgede istikrarsızlığa neden olan ciddi iç sorunlar yaşanmaktadır. Merkezi Asya'da siyasi durum ne kadar istikrarlı olursa ve dışarıdan gelen etkilere ne kadar karşı koyabilirse, bu bölge o kadar güvenli olacaktır. Güvenlik faktörü, tüm zorluklara rağmen, Orta Asya'nın bugünkü jeopolitik durumunun belirleyicisi olarak kalmaktadır.

¹⁶³ Karasar, s.80.

Batı ülkeleri, bölgede Batı etkisini muhafaza etmek ve arttırmak amacındalar. "Batı etkisi"nden kastedilen, demokrasinin gerçek anlamda gelişmesi ve serbest piyasa ekonomisi, kültürel gelişme, bölgenin Batı hayat standartlarına ulaşmasını sağlamak ve uluslararası finansman kuruluşlarının yardımınıdır. Buna ilaveten Çin, Rusya ve İran tarafından Orta Asya'ya karşı herhangi müdahaleye müsaade edilmemesi ve böylece güvenliğin korunması yani bölge ülkelerine ve onların müttefiklerine zarar verecek çatışmalardan uzak tutmaktır.

Bölgedeki ülkelerin her birinin Sovyetlerin dağılmasından sonra kendi kendilerine patron olarak kalmaları bölgeye bugüne kadar ilgi duyup fakat Ruslardan dolayı yaklaşamayan güçler için büyük bir fırsat oldu. Şu an onlar adeta bu bölgedeki doğal kaynakları kontrol altına almayı planlayarak güçlerini pekiştirme arzusundalar. Bu aralar Orta Asya hakkında Gerald Robbins'in "İpek Yolu boru hatlarını kontrol eden dünyayı da kontrol edecektir" ifadesi de çok sık kullanılmaktadır.¹⁶⁴

1990 yıllarda Amerikalı stratejist Brezinski Orta Asya'nın jeopolitik önemini ⁷ yine dile getirmiştir: "Baş oyuncular oyun oynamaktadır ve bu oyunda "Avrasya global iktidar mücadelesinin yapıldığı bir satranç tahtası niteliğindedir".¹⁶⁵Yine ona göre:

" Dünyanın süper kıtalarından olan Orta Asya'ya diğer bir tabirle Avrasya'ya hâkim olan herhangi bir güç, dünyanın ekonomik olarak en verimli bölgelerinden ikisini oluşturan Batı Avrupa ve Doğu Asya üzerinde muazzam bir nüfuz kurabilecektir. Dünya haritasına şöyle kısaca bakmak bile, bize Orta Asya'ya hakim olan gücün Orta Doğu ve Avrupa'yı da otomatik olarak kontrol edeceğinin ipucunu vermektedir. Bir jeopolitik satranç tahtası konumundaki Orta Asya ekseninde, birbirinden ayrı bir Asya ve Avrupa politikası tasarlamak mümkün değildir. Orta Asya ekseninde yer alan güç dengelerindeki herhangi bir

¹⁶⁴ Bilgin, s.231.

¹⁶⁵ Zıbıgnev Brezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Ertuğrul Dikbaş (Çev.), Sabah Yayınları, İstanbul, 1998, s.44.

değişikliğin Amerika'nın küresel üstünlüğü ve tarihsel mirası üzerinde can alıcı etkileri olabilecektir."¹⁶⁶

Rusya için Orta Asya'da bulunmak çok önemlidir. Çünkü tüm Orta Asya bölgesi onun için kendi güney sınırlarını koruyan bir çeşit tampon olarak görülmektedir. Bu bölgenin zayıflaması ilk önce Rusya'nın güneydeki istikrarının tehdit altına düşmesi anlamına gelmektedir.

Sovyetlerin dağılmasının ardından ortaya çıkan yeni beş Orta Asya ülkesi içinde Özbekistan ve Kazakistan bölgede lider olma çabasındadır. Kazakistan yüz ölçümü bakımından Orta Asya ülkelerinde birinci konumdadır. Coğrafi alana ve yerleşimine bağlı olarak, sadece Kazakistan'ın Rusya ile ortak sınırı olması, doğal olarak diğer bölge ülkelerini Rusya'nın doğrudan fiziki baskısından korumaktadır.

Kazakistan'ın jeostratejik konumu Rusya'nın güney ve doğuya açılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın siyasi ve entelektüel çevrelerince; Kazakistan'ın Uralsk, Kustanay, Palodar vilayetlerinin yansı ve nerdeyse Kuzey Kazakistan, Kokçetau ve Doğu Kazakistan bölgelerinin tümü talep edilmektedir. Diğer tartışmalı bölge ise, Rusya'nın güney bölgesidir.

Eğer Kazakistan, Orta Asya'da "kalkan" olarak nitelendiriliyorsa, Özbekistan da milli duygulara can veren bir "kalp" olarak görünmektedir. Özbekistan'ın bölgede oynadığı rol dikkat çekicidir. Coğrafi olarak Özbekistan, bölgenin ortasında yer almıştır ve 23 milyonluk nüfusuyla bölgede lider konumundadır. Özbekistan Orta Asya ülkeleri arasında refah ve istikrar düzeyi yüksek olmasına rağmen Türkmenistan'dan sonra demokrasinin en düşük düzeyde uygulandığı ülkedir. Pazar ekonomisine geçiş sürecinde ve devletin otoriter rejimle yönetilmesi ve milli bilincin aşın milliyetçilik ve İslami köktendincilikle birlikte oluşması, ülkenin dünya ekonomik ve siyasi sistemine girmesini zorlaştırmaktadır. Afganistan ve

¹⁶⁶ Bahaddin Yazıcı, **Sıcak Nokta: Orta Asya. Orta Asya'da Yeniden Yapılanma ve Terör**, İstanbul: Ozan Yayıncılık, Kasım 2003, s. 24.

Tacikistan ile ortak sınırların bulunması, Vahabilerin, teröristlerin ve uyuşturucu kaçakçılarının sızması, hem ülke, hem de siyasi rejim için risk oluşturmaktadır.

Orta Asya'nın kuzeyinde yer alan Rusya Federasyonu bölgeye en uzun sınır olan bir ülkedir. Avrasyacılığın en önemli sözcülerinden olan Rus düşünür Aleksandr Dugin'e göre: "Avrasya kıtası, Kuzey Kafkas steplerinden Arap denizi kıyılarına dek uzanan, büyük bir parçası olarak düşünüle gelmiştir. Orta Asya, her şeyden önce "Heartland" (Mackinder'm Kalbgah teorisi) arzu edilen hedefe, Hint Okyanusu'na çıkarabilecek jeopolitik bir mekândır. Tüm bunlar söz konusu bölgeyi, Avrasya güneyinin jeopolitik yeniden yapılandırılmasında merkezi bir konuma yerleştirmektedir

5.2.ORTA ASYA'NIN ETNİK YAPISININ ETKİSİ

Orta Asya cumhuriyetleri 15 yıldır bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin karşılaştıkları geleneksel sorunların benzerleriyle mücadele etmektedirler. Bölgenin 1867'den 1991 yılına kadar Rus hakimiyeti altında kalması birçok tahribata sebep olmuştur. Özellikle SSCB döneminde bütün etnik unsurların asimile edilip uygulanan Ruslaştırma politikaların sonucu bölgedeki etnik yapı alt üst olmuştur. Bunun sonucu olarak da, bugün, bölge ülkelerinin sınırları yapay bir nitelik taşımaktadır.

Bağımsızlık sonrasında Sovyet mirasını bir tarafa bırakarak ulus devlet inşası çabasına girişen Orta Asya halkları için bunun gerçekleştirilmesi birtakım zorlukları beraberinde getirmiştir. Sovyet İmparatorluğu'na dahil edilen Orta Asya toplumları Sovyet idaresi altında da bu yapılarını büyük ölçüde korumuşlardır. İmparatorluğun dağılması sonrasında ise bu yapılar önemli etnik ve sınır sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Etnik sınırlarla uyum olmayan siyasi sınırlar ve bir birine geçmiş toplumlar ulus devletlerinin inşa edilmesini güçleştirmiştir.¹⁶⁷

1990'lardan sonra uluslar arası ilişkiler sistemine dahil olan ülkelere en önemlisi hiç şüphesiz Rusya Federasyonuydu. Ordusu sıcak bir savaşta yenilmeden büyük bir

¹⁶⁷Cihangir Gürkan Şen, "Rusya Orta Asya'ya Ger Mi Dönüyor?", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 2, Haziran 2000, s.4.

imparatorluğu kaybeden ve bir anda süper güç konumundan nispeten zayıf, Batı karşısında sürekli taviz veren bir ülke konumuna düşen Rusya, geçen yıllar içerisinde kendi kimliğini, özellikle dışa dönük kimliğini bir türlü tanımlayamamıştır.¹⁶⁸ Politika fonunun başkanı ve tarihi bilimler öğretim görevlisi olan Vyazcheslav Alexeyevich Nikonov'un da dediği gibi, Rusya Moğol-Tatar döneminden sonra en güçsüz dönemini yaşamaktadır. Nikonov'a göre: " Sovyet ve Sovyet sonrası tecrübeleri neticesinde Rusya Korkunç Ivan (Ivan Grozni) dönemi sınırlarına geri dönmüştür".¹⁶⁹

Bu dönemde Rusya Federasyonu İçişleri Bakanlığı'nın istatistiklerine bakılırsa, özel teşebbüsün % 40'i, KİT'lerin %61'i ve ülkedeki 1.740 bankanın yandan fazlası organize suçla uğraşıyordu. Rusya'nın karşı karşıya bulunduğu en önemli tehlikenin, yavaş yavaş hiçbir özelliği bulunmayan, kişilikten yoksun kitleler topluluğuna dönüşmesi olduğunu söyleyen ve bunun Rusya'yı sadece süper güç olarak değil, varlığını sürdürmeye kararlı bir devlet olarak da tehdit eden en büyük tehlike olduğunu ileri süren Rus siyaset bilimcisi ve yazar Elgiz Pozdnyakov'a göre, parçalanmayı takip eden dönemde kimlik arayışına giren Rusya'da geçmişten devredilen geleneksel Rus kimliği ve kültürünün idare, siyaset ve tüm devlet birimlerinden silinmesini ya da en azından böyle bir tehditle karşı karşıya kalınması en büyük tehlike olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰

Rusya nüfusunun dağılışı bölgeler yönünden ele alındığında, her ne kadar topraklarının büyük kısmı Asya içinde kalıyorsa da (Resim 1), nüfusunun yüzde 79,3'den fazlası Ural Dağları'nın batısında, dolayısıyla da Avrupa kıtası içinde yaşamaktadır. En önemli nüfus toplanma alanları da Moskova'nın da bulunduğu Merkez ve Privoljski Federal bölgelerindedir. Topraklarının 3/2'nin bulunduğu Uzak Doğu ve Sibirya Federal bölgeleri (nüfusun yüzde 18,4) ile Ural Federal bölgesinde bulunan Tümen oblast'ını içine alan Asya kısmında ise nüfusun sadece yüzde 20,7'si yaşamaktadır.

Tablo 1: Rusya Nüfusunun Federal Bölgelerine Göre Dağılımı

¹⁶⁸ Dugin, s.231.

¹⁶⁹ Nazım Cafersoy, " Rusya'daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi", **Stratejik Analiz**, Cilt:4, Sayı 37, Mayıs 2003, s. 45.

¹⁷⁰ Onay, s.155.

Federal Bölge (Okrug)	Nüfus miktarı	Nüfus miktarı	Nüfus miktarı	Ülke genelindeki Payı 2009 (%)
	1989	2002	2009	
	(1000 kişi)	(1000 kişi)	(1000 kişi)	
Rusya Federasyonu	147 400	145 274	141 903	100
Merkez	38 115	36 482	37 121	26.2
Privoljski	31 805	31 642	30 157	21.5
Güney	20 666	21 471	22 901	15.8
Kuzey-Batı	15 279	14 259	13 462	9.6
Ural	12 527	12 520	12 254	8.5
Sibirya	21 077	20 542	19 545	13.8
Uzak Doğu	7 941	7 038	6 460	4.6

Kaynaklar: (Goskomstat Rossii, 2009), (Demoskop Weekly, 2009)

Ülke topraklarının 3/1'ne tekâmül eden Rusya'nın Uzak Doğu bölgesinde 6,4 milyon insan yaşamakta olup, tabloda görüldüğü üzere 2002 yılından günümüze 578 .000, Sibirya bölgesinde ise 997 000'lik bir nüfus azalması yaşanmıştır, aslında bu rakam daimi ikametgâh adresleri göz önünde bulunarak hesaplanmakta olup gerçekte bu sayı daha da azdır.¹⁷¹

Rusya Federasyonu'nda yaklaşık 23 çeşit Türk topluluğu yaşamakta ve bunların ülke toplam nüfusuna oranları yaklaşık % 8'dir. Bu oran Rusya Federasyonu'nda yer alan etnik azınlıklar içindeki en büyük orandır. Buna karşılık Orta Asya bölgesindeki ülkelerde de yüksek Rus nüfusu oranı dikkat çekmektedir. Fakat son yıllarda Rus nüfusun Rusya Federasyonu'na yoğun bir şekilde göç ettiği ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Rus nüfus oranının düştüğü kaydedilmektedir. Çünkü bu ülkelerde çıkartılan milli dil yasaları ve yerli halka verilen haklar etnik Ruslar tarafından ilk baslarda tehdit olarak algılanmıştır. 1990 yılında 130.000, 1991'de 88.000, 1992'de 247.000, 1993'te 269.000, 1994'te 409.000 Rus bölgeyi terk ederek Rusya'ya göçmüştür.¹⁷² Bu dönemde Rus medyasında etnik Rusların yerel dilleri öğrenmeye mecbur kalmaları, Rusların onur ve haysiyetinin çiğnenmesi olarak yorumlanmış ve yerel halkla aslında eşit hale getirilmeye çalışılan Ruslara karşı kötü davranıldığı imajı verilmeye çalışılmıştır. Bu ülkelerin Rus göçünü önleme politikaları, kendi içindeki ekonomik ve sosyal krizleri arttırdığı için göçleri istemeyen Rusya'nın, bölgede jeopolitik avantaj sağlayan etnik Rusları yerlerinde tutma politikası ile de örtüşmektedir.

Rusya Federasyonu'ndaki Türk nüfusu ile Orta Asya'daki Rus nüfusu kuşkusuz buldukları siyasal üniteler içerisinde önemli rollere sahiptirler. Rusya Federasyonunun Orta Asya'dan kopamayışının en önemli nedenlerinden biri de bölgedeki "Rus" nüfusudur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Orta Asya'daki etkisini kaybetmeye başlayan Rusya

¹⁷¹ Dmitriy Eršov, "Kitayskiy Vopros", 19.01.2010 <http://www.kreml.org/opinions/202880460>, Aktaran:

Mehmet Arslan

¹⁷² Nezihoğlu, s.42.

Federasyonunun bölge üzerinde kaybettiği gücü, adeta bölgede oranı giderek azalan Rus nüfusuna paralel olarak azalmaktadır.

Orta Asya ülkelerinde yaşayan Slav nüfusu Moskova'ya bunları koruma ve çoğunlukla da buldukları ülkelere müdahale aracı olarak bu unsurları kullanma olanağı sağlamaktadır. Bugün, Rusya'nın Orta Asya politikalarının bir ayağını bölgede kalan bu Slav nüfusuna dayandırmaktadır. Orta Asya devletlerinin bağımsız hareket etmelerinin önündeki engellerden biri olan bu kesimler, Orta Asya devletlerinin Rusya Federasyonu ile ilişkilerine de yön vermekte ve bu devletlerin "yumuşak karnını" oluşturmaktadır.¹⁷³

Bu sorunun öncelikli yaşandığı ülke olarak Kazakistan, Rusya'yla münasebetlerinde bu faktörü özellikle hesaba katmak zorundadır. 17 milyonluk nüfusunun yaklaşık % 35'ni Rusların oluşturduğu Kazakistan bu açıdan Moskova için ayrıca önem taşımaktadır. Sovyet döneminde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan ve daha çok ülkenin kuzeyinde yerleşmiş bulunan Slav nüfus, bu ayrıcalıklarını kaybetme endişesiyle yüzünü Moskova'ya çevirerek çeşitli sorunlarının halledilmesinde Moskova'dan destek aramaktadır. Nazarbayev ise ülkesindeki nüfusun etnik dağılımından kaynaklanan nedenlerle ortaya çıkabilecek bir kutuplaşmanın yaratabileceği siyasi gerilimden endişe duymaktadır. Buna bağlı olarak, Nazarbayev ulus devletin-oluşması sürecinde Moskova ile ilişkilerinde zaman kazanmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Kazak hükümetinin bu sorunun ülke sınırları içerisinde çözülmesine ilişkin 3 boyutlu bir siyaset izlediği söylenebilir. İlk olarak Rus siyasi elitlerinin Kazaklarla yer değiştirmesi, ikinci olarak, bir nüfus politikasının izlenmesi ve üçüncü olarak Kazak dili ve kültürünün popüler hale getirilmesidir.

Bu çerçevede Nazarbayev, kuzeydeki yerel yönetimlere kendisine sadık kadrolar yerleştirmiştir ve kilit noktalarda Kazak olmayan unsurlar merkezden yapılan atamalarla değiştirilmiştir. Nazarbayev aynı zamanda kuzeydeki Kazakları etkinlik dışında sayısal bakımdan da güçlendirmeye yönelik bir siyaset izlemektedir. Bu doğrultuda, Çin, Özbekistan ve Moğolistan'daki Kazak diasporasının göç ettirilmelerini sağlamak için

¹⁷³ Mustafa Erdem, "Orta Asya Güvenliğinde Radikal Dini Hareketler Sorunu", **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 46, s.80.

birtakım teşviklerde bulunulmuştur. Devlet tarafından yapılan bu teşvikler sonucu 1991'den bu yana, eski Sovyet Cumhuriyetlerinden yaklaşık 200.000 Kazak Kazakistan'a göç etmiştir. Aynı teşvikler güneydeki Kazaklar için de söz konusudur. Buna karşılık, bugüne kadar yaklaşık 1 milyon Rus ise ülkeyi terk etmiştir.¹⁷⁴

Ülkedeki Rus muhalefet yakın izlemeye alınarak Kazakistan'ın bütünlüğü aleyhine siyasi görüşlerin ifade edilmesi yasaklanmıştır. Bu çerçevede bazı Rus örgütleri ve medya kuruluşları kapatılmıştır. Fakat bu tür baskılar sadece muhalif Rus kesime yönelmemekte, ülkedeki Rus ya da Kazak tüm kesimleri demokrasi talepleriyle, hükümete ve Nazarbayev'e yönelik eleştirileri bu şekilde susturulmaya çalışmaktadır. Bunun ülkedeki genel sıkıntının bir parçası olduğunu söylemek daha doğrudur. Nitekim dönemin ABD Dışişleri Bakanı Albright'm bu ülkeye yaptığı 12 Nisan 2000 tarihindeki ziyarette muhalefetten yönetime yönelik olarak yaptığı en temel eleştiri Hükümetin demokrasi ve basın özgürlüğüne ilişkin tavrı konusunda olmuştur. Kazak Hükümeti tarafından izlenen bu strateji Rus asıllı Kazak vatandaşlarını tedirgin etmektedir. Fakat bu kesimler, bölgeyi kendi vatanları olarak görmekte, Rusya Federasyonu'na göç ise bir tercihten çok koşulların yarattığı bir durumu ifade etmektedir.

Diğer taraftan, bunların çoğu açısından bu konuda bir istek olsa dahi, ekonomik ve siyasal açıdan sorunlar yaşayan Rusya Federasyonu'nda kendilerini bekleyen belirsiz gelecek, karar alma konusunda tereddüt doğurmaktadır. Bu nedenle, göç etmek yerine yerlerinde kalarak kendilerine yönelik Kazaklaştırma girişimlerine direnmek isteyen geniş bir kesim söz konusudur. Bu kesim doğal olarak Moskova'nın vereceği desteği beklemekte ve aynı zamanda bu desteğe bağımlı kalmaktadır.¹⁷⁵

Bununla birlikte, Kazakistan'dan Rusya Federasyonu'na göç edenlerin sayılarında da her yıl belirli bir artış görülmektedir. 1997'de 222.006 olan bu rakam Rusya Federasyonu

¹⁷⁴ Şen, s.5.

¹⁷⁵ John Calabrese, "Çin'in Orta Asya Politikası: Yenilenme ve Üslenme", **Avrasya Etütleri**, Sayı: 16, Sonbahar-Kış 1999, s. 75.

Göç Servisi verilerine göre, Mayıs 1999 itibariyle 1.138 milyon kişiye ulaşmıştır, bunların % 83'ünü Ruslar oluşturmaktadır.¹⁷⁶

Rusya Federasyonu'nun *Yakın Çevre* olarak bilinen politikası çerçevesinde, Federasyon dışında kalan yaklaşık 25 milyon Rus'u ulusal güvenlik önceliği olarak kabul etmesi nedeniyle Kuzey Kazakistan Rusları artan bir biçimde Moskova'nın desteğini talep eder hale gelmiştir. Zaman zaman Göçmenler Derneği, Rusya Subaylar Birliği ve Ortodoks Vatandaşlar Birliği gibi sivil toplum örgütlerinin katılımıyla gösteriler düzenlenerek, Kazakistan'daki Rus nüfusun ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğü ve Kazakistan'ın insan haklarını çiğnediği ileri sürülmektedirler. Öte yandan, Kazakistan'ın doğusunda bağımsız bir Rus Altay Cumhuriyeti kurmayı planladıkları gerekçesiyle gözaltına alınanlar da olmuştur.

Rusya Federasyonu İnsan Hakları Komiseri, artan işkence iddiaları karşısında, Nazarbayev'den söz konusu Ruslara karşı yumuşaklık gösterilmesi talebinde bulunmuştur. Diğer taraftan Putin'in göreve gelmesi ile Kazakistan'da yaşayan Ruslara özerklik verilmesine ilişkin Rus basınında yazıların ve tartışmaların arttığı görülmüştür. Hatta bu özerkliğin çıkabilecek uluslararası çatışmaları önleyebileceği, demografik durumunun düzelebileceği ve cumhuriyet içerisindeki kalifiye eleman göçünün önüne geçilebileceği öne sürülmektedir. Üstelik bu durum, daha öncede belirtildiği üzere, sadece, koruma isteğinin ötesinde, bu ülkelerin iç politikalarına yönelik bir müdahale aracı olması ve dış politikalarında hareket kabiliyetlerini sınırlandırıcı bir faktör olması bakımından da ayrıca bir önem taşımaktadır.

Bu aracın etkin bir biçimde kullanılması bölgede yeniden etkinlik kurma iddiasındaki Rusya için, bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik siyasette kolaylaştırıcı bir unsur olacaktır. Aynı zamanda, ekonomik sorunlara boğuşmakta olan Rusya bu ülkelerdeki Rus azınlığı yerlerinde tutmak suretiyle hem ekonomisi üzerinde bunların göçünün yaratacağı ilave bir yükten kurtulmuş olacak, hem de bu azınlıkları bir baskı aracı olarak kullanma imkânına sahip olacaktır.

¹⁷⁶ Sagadeev, s.39.

Putin'le birlikte daha aktif bir politika dönemine giren Rusya Federasyonu'nun sadece Kazakistan'da değil, fakat Rus azınlığın var olduğu Orta Asya'daki diğer devletlerde de daha aktif ve müdahaleci bir siyaset izlemiştir. Yine bununla bağlantılı bir diğer konu, bölgede Rus dilinin yeri ve statüsü sorunudur. Bu sorun, bütün Orta Asya cumhuriyetleri için geçerlidir. Kazakistan ve diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da ulus devlet oluşturma sürecinin bir parçası olarak bağımsızlık sonrasında Rusçanın yerini alacak ulusal dilin kullanımına geçilmiş ve giderek Rusçanın etkinliğinin sınırlandırılmasına çalışılmıştır.¹⁷⁷

Bu doğrultuda, Kırgızistan'da 2005 yılından itibaren tüm işlemlerin Kırgızca yapılması ve devlet memurlarının Kırgızca bilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu durum Sovyet idaresi altında yerel dillere ihtiyaç duymayan Rus azınlık için büyük bir sorunun başlangıcını oluşturmuştur. Bununla birlikte böyle bir uygulama, Kırgızistan için de nemli bir problemi beraberinde getirmektedir. Sovyet yapısı içerisinde ekonomi ve diğer alanlarda, temel sanayi dallarında nitelikli işgücünün bel kemiğini oluşturan Rus azınlığın bu biçimde kaybedilmesi tehlikesi belirlemiştir. Ülkede yaşanan ekonomik sorunların yanında bu tur uygulamalara gidilmesi, Rus azınlığı göç etmek zorunda bırakmaktadır. Görüleceği üzere, Orta Asya devletleri her ne kadar bağımsız olsalar da koşullar tarafından belirlenen ya da tamamen irade nitelikteki nedenlerle Rusya bölgeyi terk etmemiştir. Bunun aksi söylene dahi, bu ülkelerde Rusya'nın geri dönüşünü kolaylaştıracak iç dinamikler halen varlıklarını korumaktadır.¹⁷⁸

5.3.EKONOMİK BOYUTUN ETKİSİ

Orta Asya ülkeleri yetmiş yılı aşan bir süredir Sovyet'lerin bu topraklarda yaptığı tahribatın izlerini silme yolunda gayret göstermektedirler. John H. Kautsky'nin dediği gibi:

¹⁷⁷ Murat Şahin "Orta Asya'da Coğrafi Konumun Siyasal Etkileri", **Avrasya Etütleri**, Sayı:5, Sonbahar-Kış 1999, s. 133.

¹⁷⁸ Gerald Robbins "Post-Sovyet Anayurdu" **Avrasya Etütleri**, Cilt 1, Sayı 3, 1994, s. 34.

"Sömürgeciliğin sonu politik bağımsızlıkla değil, iktisadi bağımsızlıkla gelir ve iktisadi bağımsızlıktan sağlanan başarı, gerçek politik bağımsızlığı getirir.

Ne yazık ki bağımsızlık kazanmalarının üzerinden yıllar geçtiyse de bu ülkelerin Rusya'ya ekonomik bağılıkları devam etmektedir. Rusya ve Orta Asya devletleri arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutu bölge ekonomilerinin birtakım yapısal özelliklerinin yanı sıra, bölgenin sahip olduğu zengin enerji kaynakları tarafından biçimlendirilmektedir. Sovyet ekonomik sisteminin çökmesiyle birlikte bu devletler, piyasa ekonomisinin araçlarını ülkelerinde uygulamaya yönelik bir çaba içine girmişlerdir.

Diğer taraftan, Sovyet ekonomik sisteminin yapısal özellikleri gereği, ekonomisi reformların gerçekleştirilmesini engelleyici bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Sovyet idaresi altında ticaretlerinin yaklaşık % 90'ını Sovyet sınırları içerisinde yapan bu devletler, bağımsızlık sonrasında bu bağımlılık ilişkisinin sürmesini sağlamaktadır.

Ekonomik değişim konusunda yıllardır sürdürülen çabalarla birlikte Orta Asya devletleri eski imparatorluk merkezine bağılıklarını büyük ölçüde muhafaza etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin, geçmişte Özbek ve Türkmen pamuk endüstrisi Sovyet piyasasına hizmet edecek biçimde oluşturulmuştu; bugün, bu sanayiler hala, büyük ölçüde Moskova'nın yapacağı alımlara bağımlıdırlar. Benzer şekilde, Kırgızistan'daki elektronik sanayi ve Kazakistan'ın sahip olduğu ağır sanayi Rus ordu mekanizmasını desteklemek üzere tasarlanmıştı. Rus ordusu çöküşe girince Kırgız ve Kazak ekonomileri de bu süreçte onu izlediler. Bu ve benzeri durumlar orta Asya devletlerinin ekonomik açıdan Rusya'ya bağırdıkları çerçevesinde, çok fazla seçeneklerini olmadığını göstermektedirler.¹⁷⁹

Geçmişten devralman ekonomik yapıların yarattığı bir diğer sorun bu devletlerin ekonomilerinin hammadde, özellikle petrol ve gaz, ihracatına bağımlı olmalarıdır. Özellikle Hazar bölgesinde yer alan Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol ve gaz gelirlerine olan bağımlılıkları nedeniyle hâlihazırda bu kaynakların ihraç kontrolünü elinde bulunduran

¹⁷⁹ Yazıcı, s.22.

Rusya'nın bu ülkelerin ekonomileri üzerinde de önemli bir kontrol aracına sahip olacağı açıktır.

Doğal kaynakların ve özellikle enerji kaynaklarının ihracatı, ihrac kalemleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu hassas yapı, diğer Orta Asya ülkeleri için de geçerlidir ve yapılacak reformlarla genel olarak ekonomilerin geleceği bu kaynakların uluslararası fiyatlarındaki değişimlerle bağlı kalmaktadır. Diğer taraftan, bu kaynakların uluslararası piyasalara ulaştırılması konusunda, örneğin Rusya'nın sahip olduğu birtakım araçlar, doğrudan doğruya bu ülkelerin Rusya ile ilişkilerine yön vermektedir.

Orta Asya devletlerinin çoğu Rusya'nın yeni yapıların getirdiği ve bir bakıma sahip olunan ortak mirastan kaynaklanan ekonomik sorunlar açısından, kendilerini en iyi şekilde ifade edebilecekleri ve bu konuda işbirliği yapabilecekleri, belki de, yegâne merkez olarak algılamaktadırlar. İçinde buldukları bu durumu, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev 2000 yılında gerçekleşen Avrasya Zirvesi esnasında, şu sözlere ortaya koymuştur: " Eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya ile birleşmelerinden başka şansları yoktur. Kültürümüz bir, tarihimiz bir, atalarımız bir. Aynı ekonomik altyapının, benzer sorunlarını yaşıyoruz. Ancak bu şekilde Batı ile entegrasyonu sağlayabiliriz."¹⁸⁰

Bahsedilen yapısal sorunların ötesinde, bölgesel enerji kaynaklarının uluslar arası piyasalara ulaştırılması konusunda Rusya ve diğer güçler arasında yaşanan rekabet, Rusya ve Orta Asya devletleri arasındaki ekonomik ilişkilerin temel noktasını oluşturmaktadır.

5.4.ENERJİ BOYUTUNUN ETKİSİ

5.4.1.Doğalgaz:

1990'lardan sonra Orta Asya dünya sahnesinde sadece jeopolitik bakımdan değil jeoenerji bakımından da öne çıkmaya, önem kazanmaya başladı. Rusya'nın başta Ukrayna olmak üzere bazı komşuları ile Avrupa arasında son dönemde yaşadığı doğalgaz krizinin

¹⁸⁰ Robbins, s.35.

sonucu olarak bugün Orta Asya doğalgazı tahmin edilemeyecek derecede bir önem kazanmış bulunuyor; zira Rusya'nın hem Ukrayna ve hem de başkaları ile yaptığı son doğalgaz anlaşmaları Orta Asya doğalgazı sayesinde hayata geçebilecek; başka bir deyişle Rusya, Orta Asya ülkeleri ile ucuz doğalgaz bağlantılarına sahip olmasaydı ne Ukrayna ne de başkaları ile anlaşmalar yapabilirdi ve bu yüzden söz konusu krizlere çözüm de bulunamazdı. Özellikle Rusya'nın Ukrayna ile olan enerji krizinin 2005 Kasım sonu Türkmen gazı ile çözülmesi Gazprom'un Orta Asya'ya yönelik politikalarını etkilemiştir.¹⁸¹

Rusya kendi doğalgazını devlet kontrolünde olan dev Gazprom şirketi vasıtasıyla satıyor. Gazprom da sattığı doğalgazın büyük bölümünü Rusya'daki doğalgaz sahalarından elde ediyor; ama bu arada Gazprom kendi üretimini Türkmen doğalgazı ile destekliyor, meydana gelen açıkları bununla kapatıyor ve böylece taahhütlerini hem kendi hem de Türkmen doğalgazıyla yerine getirmiş oluyor. Orta Asya doğal gazının cazipliğini onun üretim ucuzluğu ve ulaşım kolaylığına bağlamaktadırlar.

Rusya'nın kendi doğalgazı artı Türkmen doğalgazından meydana gelen bu toplam sevkıyatı artık değişen şartlar sonucu başka bir önem kazanmak üzere; zira Gazprom hem içte ve hem dışta da giderek artmakta olan ihtiyacı kendi kaynaklarıyla karşılayamama durumuna yavaş yavaş karşıya gelmektedir.

Gazprom, Rusya içinde Rus tüketicisine dış piyasalardan çok ucuza, devlet destekli fiyatlardan büyük miktarda doğalgaz satıyor. Bu miktar 2004 yılında 258 milyar metreküp, 2005 yılında ise 325 milyar metreküp civarındaydı ve Gazprom bu ucuz fiyatlardan dolayı yaklaşık 1 milyar dolarlık bir zararı üstlenmek zorunda kalmıştı. Diğer yandan, Gazprom dış piyasalara bu yıl 151 milyar metreküp doğalgaz satmayı hedefliyor ki bunun 2008 yılında en az 163 milyar metreküpe ulaşması bekleniyor.¹⁸²

Gazprom'un bu artacak olan miktarları sadece kendi üretimiyle karşılamasının mümkün olmadığı, bu yüzden açığı kapatmak için başta Türkmenistan olmak üzere

¹⁸¹ www.anlasmalar.com Erişim Tarihi: 20.01.2009

¹⁸² Fikret Ertan, "Orta Asya Gazı", <http://www.cnnturk.com.tr> Erişim Tarihi: 20.01.2009

Özbekistan ve Kazakistan gibi Orta Asya ülkelerine daha çok dayanmak, onlardan daha fazla doğalgaz almak zorunda kalacağı bugünden tahmin ediliyor ve bunun da şüphesiz bu Orta Asya ülkelerinin jeoenerji bakımından yeni bir önem kazanmalarına yol açacağına bugünden muhakkak gözüyle bakılıyor.¹⁸³

Gazprom bu gelişmelerden dolayı son günlerde gözünü Türkmenistan ve Özbekistan'a eskisinden daha çok çevirmiş bulunuyor. Nitekim, bu yüzden Gazprom'un Özbekistan ile 2006 yılında 9 milyar metreküp, Türkmenistan ile ise 30 milyar metreküp doğalgaz alım anlaşması yaptığı bildirilirken Türkmenistan'dan alacağı doğalgazın 2007-2008 yıllarında 70-80 milyar metreküpü bulacağı tahmin ediliyor.¹⁸⁴ Böylece Gazprom 2010 yılına kadar gaz ihracatını % 20'ye yükseltebilecektir.

Bu arada, Gazprom'un Orta Asya'dan almayı planladığı bu büyük miktarlardaki doğalgazını daha kolay ulaşımı bakımından mevcut Orta Asya merkezi doğalgaz hattının kapasitesini yükseltmek için planlama yapmaya başladığı söyleniyor. Buna göre, Gazprom, Türkmenistan doğalgazını Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Rusya'ya bağlayan merkezî hattın bugünkü yılda 42 milyar metreküp kapasitesini yılda 55 milyar metreküp kapasiteye yükseltmeye hazırlanıyor.

Ayrıca, Gazprom'un bu kapasite yükseltmesine ek olarak Orta Asya'yı Rusya'ya bağlayacak olan yıllık 30 milyar metreküp kapasiteli yeni bir doğalgaz hattını da ciddi şekilde düşündüğü ve Rusya'nın Orta Asya'daki güçlü müttefiki Özbekistan'da önümüzdeki yıllarda 1,5 milyar dolarlık enerji yatırımı planladığı da söyleniyor. Özbekistan'daki doğal gaz üretimine 2004 yılından beri Rus şirketi 'Lukoil' katılmıştır. 16 Haziran 2005 yılında ise Özbekistan'ın yeni gaz rezerv bölgesi 'Kandım'da 1 milyar dolar yatırım yapacakları konusunda 'Özbekneftegaz' ve 'Lukoil' anlaşma yapmıştır. Kandım bölgesindeki gaz rezervinin 283 milyar metre³ olduğu tahmin edilmektedir. 2007 yılına kadar Özbekistan'daki doğal gaz üretiminin 3 milyar metre³ ulaştırmayı planlamaktadırlar. Bir ilginç tarafı

¹⁸³ Cenk Pala "Hazar Boru Hatları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, Cilt 7,Sayı 4, Kış 2001-2002,s. 235.

¹⁸⁴ www.cumhuriyet.com.tr Erişim Tarihi: 20.01.2009

'Lukoil' kendi çıkarttığı doğalgazı satmaktan vazgeçme kararı aldı. Bütün doğal gaz Özbekistan-Kazakistan sınırında Gazprom'a satılmaktadır.¹⁸⁵

Teorik olarak doğalgazı Lukoil'in satması daha karlı olabilirdi fakat problem doğalgaz dağıtımı için kendi tekelinde boru hatlarının olmamasından kaynaklanmaktadır. Eğer Alekperov kendi ürettiği doğalgazı kendisi satmak isteseydi yeni boru hatları üretimi için yine bir servet harcamayı göze alacaktı. O yüzden Lukoil daha az maliyetli yolu seçmiş ve boru hatları tekeli elinde tutan 'Gazprom'dan uygun fiyattan doğalgazı satın almaya razı olmuştur.

Özbekistan Andican olayları sırasında doğalgazı Kırgızistan'a karşı mültecilerin geri verilmesi konusunda siyasi baskı olarak kullanmıştı. Bunun sonucu 1 Eylül 2005 yılından itibaren 'Kırgızgaz Anonim Şirketi'yle aralarında yapılan anlaşmayı uzatmaktan vazgeçmişti. Özbekistan'ın sürekli gaz ithalatçısı olan Kırgızistan'daki mülteci sorunu ortadan kalkmaya başlayınca anlaşmayı tekrar yenilemişlerdi.

Kısacası Rusya, kendi doğalgaz sahaları ihtiyaca cevap vermemeye başladığı için Orta Asya'ya enerji açısından yönelmiş bulunuyor. Bazı uzmanlar, Rusya'nın önümüzdeki yıllarda Orta Asya ülkelerinden yılda 100 milyar metreküp doğalgaz almasının söz konusu olduğunu bugünden söylüyorlar. Orta Asya'nın doğalgazı dünya jeopolitiği ve jeoekonomisi bakımından işte böyle önem kazanmaktadır.

5.4.2.Petrol:

Kısa bir süre önce Sovyetler Birliği'nin parçası olan bu ülkelerde Batılı petrol şirketlerinin anlaşmaları imzalandığında tanık olan Rusya, kendi enerji ağının dışına çıkacak bu eski Sovyet cumhuriyetlerinin Amerika'nın ve onun desteklediği Türkiye'nin nüfuz alanına gireceği endişesine kapılmıştır. Diğer taraftan, petrol ihracatçısı bir ülke olan Rusya, Orta Asya devletleriyle petrol konusunda aynı zamanda bir rekabet ilişkisi içerisinde. Bu nedenle, güneyinde yer alan bu ülkelerdeki gaz ve petrol alanlarında

¹⁸⁵ Fikret Ertan, "Orta Asya Gazı", <http://www.cnnturk.com.tr> Erişim Tarihi: 20.01.2009

yaşanan gelişmeler, Rusya'nın kendi ihraç potansiyeli için de bir tehdit oluşturmakta ve yakın çevresi içinde alternatif taşıma rotalarının inşası, Rusya'nın bu ülkeleri etkilemede etkili aracı olan Rus boru hatları ağının terk edilmesi ve bu aracının devre dışı kalması endişesini beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, Putin'le birlikte rahatsız edici bu durumdan kurtulmaya yönelik girişimlere hız verildiği görülmektedir. Rusya Federasyonu açıkça Orta Asya'daki petrol, gaz ve diğer altyapı projelerine katılmasının zorunluluğunu ifade etmiştir.

Bugün, Kazak petrollerinin büyük bir kısmı, İran'a takas karşılığı verilen az bir miktar dışında, Rus boru hatları yoluyla taşınmaktadır. Daha önce de Başbakan Çernomırdin döneminde, Rusya BDT içerisindeki başlıca petrol ve gaz üreticisi ülkeleri OPEC benzeri bir kartel çatısı altında birleştirmek ve böylece üretim miktarları ve fiyatların belirlenmesine ilişkin kararlarının alınmasında etkin olmaya yönelik başarısızlıkla sonuçlanan bir politika izlemiştir. O zaman, başarısız olan bu politika, bugün Rusya tarafından tekrar devreye sokulmaya çalışılmaktadır.¹⁸⁶

Bu konuda Putin yönetimiyle birlikte başarılı adımların da atıldığına tanık olmaktadır. Kazakistan'ın yerel gaz şebekesini işletmekte olan Belçikalı Tractebel Şirketi'nin 20 yıllık imtiyazı 2 Mayıs 2000'de feshedilerek, şirketin Kazakistan'dan çıkarılması sağlanmıştır. Böyle bir girişimin nedeni olarak da o dönemin Kazakistan Başbakanı Kasımjomart Tokayev tarafından enerji hatları üzerinde devlet kontrolünün sağlanması amacı gösterilmiştir. Bu durum Moskova'nın 2.3 milyar dolarlık Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (Caspian Pipeline Consorti'nun ortağı konumundaki iki büyük Rus petrol şirketi (Lukoil ve Rosneft) ile petrol alanındaki varlığının bu defa gaz alanında pekiştirmesi anlamına gelmektedir.¹⁸⁷

Diğer taraftan, Moskova'nın benzer girişimleri gaz potansiyeli bakımından dünyada dördüncü sırada yer alan Türkmenistan'la da söz konusu olmakta ve özellikle

¹⁸⁶ Vakur Kayador "Dünden Bugüne Rusya: Rusya'nın Genel Politikaları", **2023 Dergisi**, 15 Ekim 2004, sayı 42, s. 34.

¹⁸⁷ M.Ş. Gubaydulina "Orta Asya'nın Jeopolitik Çizgileri", **Stratejik Analiz**, Cilt:1, Sayı 6, Ekim 2000, s. 79.

2000'den sonra bu kaynaklar üzerinde etkinlik konusunda bölgede Rusya'yla bölge-dışı diğer güçler arasında giderek artan bir rekabet yaşanmaktadır. Bölge ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılıklarını kırarak olan dış dünyaya açılmalarının önündeki engellerden biri ulaşım problemidir. Bu ülkelerin ulaşımındaki dış bağlantıları Moskova merkezlidir. Bu nedenle dış dünyaya acılımda yetersiz durumdadır. Bu ülkelerin hiçbirinin açık denizlere çıkışı yoktur. Baltık denizine ise sadece Rusya üzerinden ulaşabilmektedirler. Hazar denizi ise kapalı bir denizdir. Afganistan'daki istikrarsızlık buradan geçebilecek yolları güvensiz hale getirmektedir. Çin alternatifine bakıldığında ise hem ilişkilerin çok sıcak olmadığı, hem de bu güzergâhta dünya pazarlarına ulaşmak için elverişli yolların bulunmadığı görülmektedir.¹⁸⁸

Sonuç olarak günümüzde Orta Asya ülkelerinin dış ticaretlerinde BDT'nin ve özellikle de Rusya'nın ağırlığı devam etmektedir. Bu durumun yakın gelecekte değişmesi şimdilik imkânsız görünmektedir.

5.5. BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU(BDT)

BDT'nin kurulması, "Sovyet İmparatorluğu yeniden mi canlanıyor?" yorumlarına sebep olsa da zaman içerisinde üye ülkelerin bağımsızlıklarını güçlendirme yönündeki istikrarlı çabaları, BDT'nin hiçbir zaman bir Sovyet imparatorluğuna dönüşmeyeceği anlaşılmıştır. Rus siyasetçiler özellikle ekonomik faktörlerin bu entegrasyonu kaçınılmaz kıldığını belirtmişlerdir.¹⁸⁹

Yeltsin ve Çernomirdin'in: "Ekonomik birliği askeri ve politik birlik takip edecektir." demeleri aslında BDT'nin kuruluşunun altında ne gibi planların gizli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. BDT'nin bütünleşme çabaları Rusya'daki iktidar değişiklikleriyle

¹⁸⁸ Gubaydulina, s.79-80.

¹⁸⁹ Anar Somuncuoğlu, "Putin'in İktidarı: Sovyet Sonrası Rus Siyasi Rejiminin Sağlamlaştırılması", **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 24, Nisan 2002, s. 24.

paralel olarak değişmiş, Yeltsin zamanında dağılmaya yüz tutan topluluk, Putin'in iktidarı devralmasıyla Rusya'da görülen toparlanmadan olumlu etkilenmiştir.¹⁹⁰

Ancak 11 Eylül'den sonra ABD'nin Orta Asya'da kalıcı olmaya yönelik adımlar atması bu birliğin geleceği üzerinde kara bulutların dolaşmasına sebep olmuştur. BDT'de bir yandan bütünleşme arayışları sürerken diğer yandan çözümsüz sorunlar da gün geçtikçe çoğalmaktadır.

BDT içerisinde her kuruluş yıldönümünde bu türden yapılan iyimser açıklamalara rağmen kurumsal bütünleşme bir türlü sağlanamamıştır. Diğer yandan üye ülkeler arasında çatışan çıkarların zaman zaman sıcak savaşa dönüşmesi ve bunun BDT çerçevesinde çözülememesi kurumun karşılaştığı en önemli engellerin başında gelmiştir.

BDT her ne kadar Baltıklar dışındaki eski Sovyet cumhuriyetleri tarafından kurulmuşsa da bu topluluğun kurulmasında ve bir kimlik kazanmasında Rusya başat rol üstlenmiştir. Sovyetler Birliği'nde baskın unsur olan Rusya, aynı rolünü BDT içerisinde de sürdürmüştür.¹⁹¹ Rusya'nın BDT ile ilgili çabalarının anlaşılır sebepleri bulunmaktadır. Rusya'nın Orta Asya politikasını iyi analiz edebilmek için, SSCB'nin dağılışından sonra izlediği BDT politikasını bilmemiz lazım. SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan Cumhuriyetlerin bağımsızlık ve egemenliğini tanıyan Rusya, kısa sürede bu tutumundan vazgeçti. Çöküş sonrası oluşturulan BDT'nin o anki yapısı Rusya'nın hoşuna gitmeyince, 1992'den itibaren BDT'yi kendi Federasyonu'nun doğal bir parçası olarak görmeye başladı ve BDT'yi oluşturan Cumhuriyetleri, SSCB döneminde olduğu gibi, yönetme eğilimine girdi. Hatta BDT'ye girmeyi kabul etmeyen ve Rusya'dan bağımsız bir politika izlemeye çalışan bazı Cumhuriyetlerde bir takım yapay problemler çıkartarak, bu Cumhuriyetleri BDT'ye girmeye zorladı.

¹⁹⁰ Halim Nezihoğlu, **Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri**, Alfa Yayınları, Mart 1999, s. 31.

¹⁹¹ Sinan Oğan, "Bağımsız Devletler Topluluğunun 10. yılında Orta Asya'ya 11 Eylül'le Gelen Amerikan Miladı", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 22, Şubat 2002, s. 52.

"*Yakın Çevre*" diye adlandırabileceğimiz askeri doktrin ilan eden Rusya, eski SSCB topraklarının kendi hayati çıkar alanı olduğunu ilan etti. Ayrıca, bu doktrinde, soğuk savaş öncesi nükleer silaha ilk başvuran ülke olmama ilkesinden de vazgeçerek, sınırlarına yapılacak en ufak bir müdahalede nükleer silah kullanacağını açıkladı. Buna ilaveten, Cumhuriyetlerde yaşayan Rus azınlığın haklarını koruma bahanesi ile, daha önce taahhüt ettiği halde bazı Cumhuriyetlerdeki askerlerin de geri çekmeyi durdurdu.¹⁹²

Rusya Başkanlık Danışmanı Andranik Migranyan "Yakın Sınır Ötesi" başlıklı makalesinde Rusya'nın BDT politikasını şu ifadelerle açıklamaktadır:

" Rusya'nın eski SSCB'nin bulunduğu bütün bölgelerde özel çıkarları vardır. Rusya, bu topraklar üzerindeki ülkeleri tek bir ekonomik ve askeri-politik birlik içinde toplayarak ve entegrasyonu derinleştirerek federal ve konfederal bir devletler topluluğu oluşturmayı öngörüyor."

"Hükümetimizin politikası askeri, ekonomik ve diplomatik olarak her alanda eski Sovyet gücünü ortaya çıkarmaktır" diyen Rusya Başbakanı eski danışmanlarından Andrei İllarinov'un bu ifadesi ise, Rusya'nın BDT politikasının ana hatlarını çizmesi bakımından çok dikkat çekicidir.

Eski Sovyet cumhuriyetleri daha gevşek bağlarla bu topluluk içerisinde yer alsalar da BDT, Rusya'nın yakın çevresindeki hegemonyasını sürdürmesi için en önemli araç durumunda olmuştur. Rusya Federasyonu'nun milli güvenliğini ve dış politikasını düzenleyen konseptlere bakıldığında bu husus daha iyi anlaşılmaktadır. 23 Nisan 1993'te yayımlanan Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti'nde Rusya'nın eski Sovyet alanına yönelik amaçları şöyle tanımlanmıştır: "Yeni bağımsız ülkelerle siyasi, ekonomik ve askeri işbirliğini BDT çerçevesinde ve ikili ilişkiler bazında derinleştirmek BDT alt yapısını

¹⁹² Ayacan Kumarova, Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikası, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.99.

güçlendirmek, bütün yeni bağımsız devletlerde Rus vatandaşlarının haklarının korunması, BDT sınırlarının ortak korunması, BDT barış gücünün oluşturulmasıdır."¹⁹³

22 Haziran 2000'de oluşturulan Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti'nde de 1993'te yayımlanan ilk konseptte olduğu gibi "*bölgesel önceliklere*" büyük önem verilmiştir. Başkan Putin BDT liderlerinin Soçi'deki gayri resmi toplantısında yapmış olduğu açıklamada, "Rus Dış Politikası'nda bir numaralı öncelik BDT'ye verilmiştir" demiştir. Diğer yandan 10 Ocak 2000'de yayımlanan Rusya Federasyonu Milli Güvenlik Konsepti'nde, "BDT içerisindeki bütünleşmenin zayıflaması" Rusya'nın milli güvenliğine yönelik en önemli tehditler arasında gösterilerek, Rusya'nın BDT ile olan ilişkilerine verdiği önem vurgulanmıştır.¹⁹⁴

Rusya Federasyonu'nun BDT içerisinde önem verdiği bir diğer husus, Rusçanın yaygın olarak kullanılmasının sağlanması stratejisidir. Nitekim Rusya, eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rus dilinin yaygın olarak kullanılması ve Rusçaya Kırgızistan'da olduğu gibi "devlet dili" statüsünün verilmesi için çaba harcamıştı.

Eski Sovyet coğrafyasında Rusçanın kullanılmasının Rusya için taşıdığı öneminin anlaşılması için 10 Ocak 2000'de yayınlanan Rusya Federasyonu Milli Güvenlik Konsepti'ne bakmak yeterlidir. Bu konseptte "Çok uluslu Rusya Federasyonu'nun bütün halklarının manevi bütünlüğünü sağlayan bir faktör ve BDT üyesi ülkelerin halkları arasında bir iletişim vasıtası olarak Rus dilinin rolünü muhafaza etmeden toplumun manevi yenilenmesi mümkün değildir." denmektedir. Aslında bu konu bölgesel boyutta incelendiğinde Rusya Federasyonu dışında Rus dilinin bir iletişim dili (bazen de Kırgızistan örneğinde olduğu gibi devlet dili) olarak kullanılması ve Rusya Federasyonu Milli Güvenlik Konseptine girmesi Rusya'nın, yakın çevresinde bir baskı ve bütünleşme aracı olarak "dil" unsurunu nasıl kullandığını göstermektedir. BDT içerisindeki en önemli sorunlardan birisi de topluluk üyelerinin farklı dış politika yönleri ve gelişme stratejileridir. Bir daha herhangi bir şekilde Rusya'nın hegemonyası altına girmek istemeyen topluluk ülkelerinin ikili ve dış

¹⁹³ Nezihoğlu, s.33.

¹⁹⁴ Kumarova, s.91.

ilişkilerinde değişik tercihlere yönelmeleri, BDT üyesi ülkelerin oluşturdukları bir kurumlar manzumesini ortaya çıkarmıştır. Eski Sovyet cumhuriyetlerin BDT üyeliklerinin yanı sıra kendi aralarında oluşturdukları küçük gruplaşmalar ve kurmuş oldukları çeşitli kurumlar ile bu topluluğa bağlı kalmadıklarını ortaya koymuşlardır. Oluşturulan bu örgütler arasında GUUAM, Gümrük Birliği, Orta Asya Ekonomik Topluluğu, Avrasya Ekonomik Birliği, Kolektif Savunma Anlaşması, Rusya-Beyaz Rusya Birliği, Şanghay İşbirliği Örgütü gibi kurumlar ciddi evrimler geçirmektedirler.¹⁹⁵

Rusya'nın BDT ülkelerindeki cumhurbaşkanı ve hükümetten daha çok oradaki politik rejimlerle arasını iyi tutması daha karmadır. Devlet başına gelen yeni hükümet demokratik yollarla seçilse de ileride Rusya'ya karşı tavin ne şekilde olacağı belirsizdir. Örneğin: 1993 yılında Azerbaycan'da demokratik usulle seçilen cumhurbaşkanı Abdulfaz Elçibey bir anda ülkenin Rusya ile olan ilişkilerini kesmeye kalkışınca ülkede iç karışıklık, istikrarsızlık meydana gelmiştir. Sonunda Rusya'nın desteğiyle ülkede iktidar devrimi gerçekleşerek devlet başına daha otoriter cumhurbaşkanı Geydar Aliyev gelmiştir. Buna benzer gelişme 1991-1992 yıllarında Gürcistan'da gerçekleşmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı Zvyadom Gamsahurdiya ülkenin Rusya ile olan ilişkisini bitirme noktasına gelince devlet başına Eduard Şevardnadze gelmiştir.

Bunun hepsi şunu gösteriyor ki: Rusya kendisinden kopan ülkeleri "Eğer benden koparsanız sizin de sonunuz böyle olacak " diye ima ederek geçmişteki tecrübeleriyle uyarmaktadır. Bunun farkında olan BDT ülkeleri Rusya'dan kopma tehlikesini göze alamamaktadır.¹⁹⁶ Orta Asya devletleri de başlangıçtan beri kendilerine karşı dışarıdan gelebilecek bir tehditten çok, olası iç çatışmalardan endişe duymuşlardır. Dolayısıyla Azerbaycan ve Gürcistan gibi duruma düşmek istememektedir.

11 Eylül sonrası Rus basınında BDT'nin misyonunu tamamladığı yönünde yorumlar yapılarak "BDT yumuşak bir geçiş" için iyi bir model olmuş ve bu görevini tamamlamıştır."

¹⁹⁵ Ömer Göksel İşyar, "Geleneksel Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:25, 2004, s. 184.

¹⁹⁶ Kumarova, s.92.

denilmiştir. Gerçekten de 11 Eylül sonrası BDT üyesi Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri kendilerini eskisinden daha çok güvende ve Rusya'ya daha az bağımlı hissetmişlerdi.

5.6. RUSYA'NIN DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA'NIN ÖNEMİ

Sovyetler Birliği dağılmasından sonra, Rus ekonomisi, Batılı finans kuruluşları tarafından sağlanacak kredi ve desteğe bağımlı kalmış ve Batı ile ilişkilerini değerlendirirken bu etken özellikle belirleyici olmuştur. Rus *güvenlik doktrini* aslında, birinci zorunluluk çerçevesi içerisinde bu ekonomik ilişkilerin bozulmaması için Batıyı gücendirici hiçbir davranışta bulunulmaması ve bununla birlikte Federasyonu'nun ülkesel ve yapısal bütünlüğünün sürdürülmesine dayanmıştır. Ancak 1993 yılına gelindiğinde, yakın zamana kadar Sovyet İmparatorluğu'nun parçası olan topraklarda bölge dışı güçlerin etkinlik kurma çabası içine girmeleri, geçmişin yarattığı sahiplik duygusu içerisinde, Moskova'yı bu alanlarda daha etkin bir politika izlemeye ve kendisinin bu bölgeden dışlanması sonucunun doğuracak her türlü girişimi engellemeye yönelik bir yaklaşım içerisine itmiştir.¹⁹⁷

Moskova tarafından "*yakın çevre*" olarak ilan edilen bölgede yer alan yeni bağımsız ancak bir o kadar da dış etkilere açık devletlerin, bağımsızlık sonrası ortaya çıkan etnik sorunları, güvenlik kaygıları ve yeni devlet olmanın beraberinde getirdiği sıkıntıları Rusya tarafından etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Böylece bu tür kaygıların ve sıkıntıların yoğun bir biçimde hissedildiği Orta Asya coğrafyasında Rusya görece hareket serbestisine sahip olmuştur. Söz konusu bölgenin en büyük endişe kaynaklarından biri olan köktendinci hareketlerin bölgede etkinlik kazanma ihtimali, Çeçenistan sorunuyla arasında birtakım paralellikler ve bağlantılar kuran Rusya tarafından özellikle etkin bir biçimde kullanılmaktadır.¹⁹⁸

Bölge devletlerine yönelik Rusya'nın ve Amerika'nın sunduğu destek arasında temel bir farklılık söz konusudur. Amerikan desteği beraberinde birtakım yükümlülükleri de getirmektedir. Bu yükümlülüklerden birisi de demokrasinin ve insan haklarının

¹⁹⁷ Osman Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara : ASAM Yayını, 2001, s.78.

¹⁹⁸ Nermin Guliyeva "Afganistan'daki Çalkantıların Orta Asya Üzerindeki Etkileri", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 4, s.43.

geliştirilmesidir. Rus desteğine bakıldığında çeşitli koşullar öne sürmekten çok, verdiği mesajlarla bölge devletlerine her türlü sorunlarının çözümünde başvurabilecekleri bir güven noktası olmaya yönelik politikalar izlemektedir.¹⁹⁹

Rusya bu çabayı büyük ölçüde, BDT içerisinde sürdürmektedir. Bu çerçevede, Rusya'nın girişimlerine şüpheyle yaklaşan Özbekistan Lideri Kerimov Nisan 2000'de bit tutum değişikliğine gittiği görüldü. Mart 1999'da gerekli güvenceleri sağlamadaki yetersizliği nedeniyle BDT Ortak Güvenlik Pakti'ndan ayrılan Kerimov sonradan ülkesinin BDT askeri tatbikatlarına ev sahipliği yapmasını sağlamış, ayrıca hava savunma sistemlerinin modernizasyonu için dış yardım alabileceklerini de ifade etmiştir. Bu durum, uzun bir süredir bu tür teklifler götüren Moskova'ya karşı açık bir davettir.²⁰⁰

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Türkmenistan ve Özbekistan'a yaptığı 18 Mayıs 2000'de tarihli ilk gezisinde Orta Asya'nın bir stratejik öncelik olduğunu vurgulamıştır. Putin, "Özbekistan'a yönelik her tehdit, aynı zamanda Rusya Federasyonu'na yapılmış bir tehdittir. " ifadesiyle vereceği desteği ortaya koymuştur. Rusya bu şekilde, aynı zamanda bölgede daha aktif bir politika izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Kerimov, Rusya'ya duyduğu güveni şu sözlerle ifade etmiştir: "Bölgesel bütünlüğe yönelik bir tehdit ya da saldırı durumunda yardıma hazır tek ülke Rusya'dır."²⁰¹

Öte yandan, Kazakistanlı ünlü akademisyen Satpayev'in şu sözleri, bu devletlerin kafalarındaki Amerikan imajını ortaya koyması açısından özellikle ilginçtir: "Rusya, bir savaş ortaya çıktığında kelimelerle değil parayla, askeri yardım gibi temel şeylerle yardım edecek bir ülkedir... Amerika ise, askerlerini Orta Asya'da bir yerlerde ölmeleri için göndermeyecektir." Görüldüğü üzere, bu devletler Rusya'yı güvenlikleri için kendini ve askerlerini feda edebilecek bir güç olarak algılanmaktadır.

Orta Asya ülkeleri her ne kadar Rus milliyetçiliğinin yükselişinden kaygı duysalar da, Orta Asya'daki Sovyet döneminin anılarını zihinlerinden atamamış yönetici sınıflar, Rusya

¹⁹⁹ Guliyeva, s.44.

²⁰⁰ Öztürk, s.78.

²⁰¹ Dağı, s.94.

ile güçlü bir işbirliğinin gerekliliğine inanmaktadırlar. Bu çerçevede, Moskova eski Sovyet sınırlarını kendi güvenliğinin sınırları olarak algılamakta ve bu bölgede sürdürülecek bir Rus varlığını ulusal güvenlik gereksinimi ve önceliği olarak kabul etmektedir. Bu şekilde Avrasyalaştırma politikası da olumlu bir şekilde işlemektedir.

6.RUSYA’NIN GÜVENLİK POLİTİKASININ ETKİLERİ

6.1. ABD ÜZERİNE ETKİLERİ

6.1.1.Genel Bakış:

1989’da Berlin duvarının yıkılması ve 1991’de Doğu Bloku ile SSCB’nin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş’ın ardından uluslararası sistem, günümüzde hâlen devam eden, yeniden yapılanma sürecine girdi. İki kutuplu uluslararası yapının ortadan kalktığı bu süreçte, istikrarsızlık kaynakları ortaya çıktı. Bir yandan zengin ve fakir ülkeler arasındaki ekonomik uçurumun hızla açılmasıyla Doğu-Batı karşıtlığı yerini Kuzey-Güney ayırımına bırakırken, diğer yandan bölgesel çatışmalar pek çok bölgede gerginliğe yol açtı.²⁰² Nitekim, SSCB’nin dağılma sürecinde ortaya çıkan ideolojik boşluğun saldırgan milliyetçilikle doldurulmasıyla²⁰³ su yüzüne çıkan bölgesel çatışmalar –Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya- Güney Kafkasya devletlerinin hem iç hem de dış politikalarını etkilemeye devam etmektedir.

Sovyetler yıkıldıktan sonra, ABD’nin ‘tek kutuplu dünya düzeni’ gereği Avrasya üzerinde hakimiyet kurma stratejisinde, Rusya politikası ön plandadır. Hedef, Rusya’nın çevresinde Batı yanlısı devletlerden oluşan kuşağın yaratılması, petrol gelirleriyle Rus ekonomisinin güçlendirilmesi ve liberal değerlere sahip elitin oluşturulmasından sonra federal yapıyı, etnik ve dini unsurları kullanarak Rusya’nın siyasi parçalanmasını sağlamaktır.²⁰⁴

Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve dağılmasından sonra uluslar arası güç dengesinde önemli değişiklikler olmuştur. Bazı analizcilere göre dünya 1989’dan sonra çok kutuplu hale gelmiştir. Hatta bu değişikliğin olduğu dönem Charles Krauthammer’e

²⁰² Sander, s.367.

²⁰³ Oral Sander “Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye’nin Dış Politika Hedefleri”, Faruk Sönmezoğlu (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. Baskı, İstanbul,: DER, 2001, s. 608.

²⁰⁴ Tamina KİBAR, **Türkiye’nin Rusya İçin Önemi**, <http://www.turksam.org/tr/a104.html>

göre “tek kutuplu an”dır. Krauthammer, ABD 1990’ların başlarında Körfezdeki deneyimi yaşadığı sırada, dünyayı çok kutupluluktan oldukça uzakta değerlendirir. Bilakis, sistem tek bir gücün hakimiyetindeymiş gibi gözüküyordu. Bu sırada ABD öyle üstündü ki, dünyanın neresinde olursa olsun çıkacak herhangi uyuşmazlıkta askeri, diplomatik, politik ve ekonomik araçlarıyla tam anlamda belirleyici bir oyuncu durumundaydı. Bu görüşün destekçisi olan geleneksel realistçiler şunu savunmaktaydılar: tek kutupluluktan bir sonraki adım, tüm dünyanın bu hegemonu karşı ittifak oluşturmaları olacaktır. Krauthammer buna itiraz ederek, bütün devletlerin, Irak operasyonunda ABD’nin tarafında yer almasını aksine bir delil olarak ileri sürmüştür. Ona göre soğuk savaşın ardından ideolojik olarak pasifize olmuş olan Batı ve kuzey ülkeleri, dünyada güvenlik ve düzen için ABD dış politikasının ardından gitmeyi tercih etmişlerdir.²⁰⁵

Doğu Bloku ve SSCB’nin dağılmasının ardından iki kutuptan, iki süper güçten birinin ortadan kalkmasıyla birlikte tek süper güç olarak kalan ABD’nin üstünlüğü ve bunun devamının “gerekliliği”, hem “tarihin sonu”, “medeniyetler çatışması”²⁰⁶, “büyük satranç tahtası” gibi tezlerin ortaya atılmasıyla, hem de Amerikan ulusal güvenlik stratejisi belgeleri aracılığıyla vurgulandı.²⁰⁷ Örneğin, SSCB’nin henüz resmen yıkılmadığı dönemde, Körfez Savaşı’nın ardından Ağustos 1991’de açıklanan ulusal güvenlik stratejisinde, “yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasına rağmen ABD siyasal, ekonomik ve askeri boyutta gerçek anlamda küresel gücü, erişimi ve etkisi olan tek devlettir” değerlendirilmesi yapılmakta, ayrıca “1990’larda Amerikan liderliğinin yerine geçecek bir liderlik olmadığı”nın altı çizilmekteydi. Yine, 1996 stratejisinde “ABD’nin dünya liderliğinin daha önce hiç olmadığı kadar gerekli olduğu” vurgulanıyor, 2002’ye gelindiğinde de ABD’nin “büyük ekonomik ve siyasal etkisi ve eşsiz askeri gücü”nün altı çiziliyordu.

²⁰⁵ Charles Krauthammer, “The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs: Amerika and the World*, Vol.70, No 1, Winter 1990/1991, s.23-33, Aktaran: Ömer Göksel İşyar, s.161.

²⁰⁶ Emre Kongar, *Demokrasi ve Vampirler*, İstanbul: Remzi, 2002, s.250.

²⁰⁷ Brzezinski, s.31.

Soğuk savaş döneminin iki süper gücü Sovyetler Birliği ve ABD'nin doğrudan çatışan çıkarları olmakla beraber, bunlar oldukça azdı. Bunlar hayati çıkarlarının zedelendiklerini gördüklerinde çatışmaya giriyorlardı. Avrupa üzerinde, her ikisi de belli çıkarlara sahiplerdi. Ama yine de Avrupa, her ikisi için tam da taviz verilmez bir hayati çıkar alanı değildi. Sovyetler Birliği, Batı Avrupa için doğru bir tehditti. Bundan dolayı NATO çerçevesinde ortak bir güvenlik sistemi oluşturmaya çalışmışlardır. Sovyetler de ona Varşova Paktı ile cevap vermiştir. İki ülke arasında bir nükleer yığılma dengesi bulunuyordu. Birinin nükleer silah seviyesi birkaç yüze indiğinde bile, bu caydırıcılık değişmeyecekti. İki süper gücün çatışan diğer çıkarları: petrol, türlü ham madde kaynakları ve dolayısıyla üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkiydi. Sovyetler Birliği Petrol kaynakları itibariyle kendi kendine yetiyordu. Petrol zengini Orta Doğu'daki hayati çıkarları, ABD ve Batı'nın ki kadar değildi. Ama yine de Orta Doğu'da zaman zaman müthiş rekabet yaşıyordu.²⁰⁸

Rusya günümüzde “büyük güç” konumunu koruyabilecek ölçüde ekonomik imkanlara sahiptir. Dünya doğal kaynak rezervinin % 21'ine sahip olan Rusya'da, keşfedilen mineral kaynakların değeri 30 trilyon \$, tahmin edilenlerin değeri ise 150 trilyon \$'dır. Doğal kaynaklar itibarıyla dışa bağımlı olan ABD'nin aksine Rusya, dünya petrol-kömür üretiminin % 10' una, doğalgaz üretiminin % 30 una sahiptir. Ayrıca dünya pik üretiminde 4. , çelik üretiminde ise 5. sıradadır.²⁰⁹

Böylece Soğuk Savaş sonrasında üstünlüğünün “önemini” vurgulayan ABD, yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sistemde hegemonyasını²¹⁰ yeniden üreterek sürdürmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, “çok taraflı” (multilateral) politikalar izleyen Clinton yönetimiyle, “tek taraflı” (unilateral) politikalar izleyen Bush yönetimi arasında “amaç” açısından bir fark yoktur.

Hegemonyasını sürdürmeyi amaçlayan ABD, kendisine küresel ya da bölgesel rakipler istemediğini, 1990'lardan itibaren çeşitli belgelerle dünyaya duyurmaktadır.

²⁰⁸ Ömer Göksel İşyar, **Karşılaştırmalı Dış Politikalar**, 1. Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2009, s. 159.

²⁰⁹ İşyar, s. 165.

²¹⁰ Filiz Çulha Zabcı, “Sömürge Tipi Demokrasi` ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi”, **Mülkiye**, Cilt XXIX, Sayı 246, Bahar 2005, s. 229.

Örneğin, 1992’de dönemin savunma bakanlığı müsteşarı olan Paul Wolfowitz’in hazırlanmasında önemli rol oynadığı, basına sızdırılan ama tepkiler üzerine geri çekilen taslak Savunma Planlaması Rehberi’yle (Defense Planning Guidance), esas amacın ABD’ye rakip bir ülkenin ortaya çıkmasını engellemek olduğu belirtilmişti. Ayrıca, 1997’de açıklanan “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi”nde, Washington’un “ABD için büyük önem taşıyan kritik bölgelerde düşman bir gücün hakim olmadığı bir dünya arayışında” olduğu vurgulanıyordu.²¹¹ Yine, 1997’de açıklanan, 2015’e kadar ABD’nin savunma ihtiyaçlarını ortaya koymak amacıyla hazırlanan Dört Yıllık Savunma Stratejisi’ne (Quadrennial Defense Review) göre, “bugünün tek süper gücü ABD, bu konumunu 1997-2015 döneminde koruyacak”tı. Bununla birlikte, belgede “2015 sonrası dönemde bölgesel bir büyük gücün veya küresel bir rakibin oluşma olasılığı”ndan bahsedilerek, “Rusya ve Çin’in, gelecekleri belirsiz olsa da, bu türden rakipler olma potansiyeline sahip güçler olarak görüldükleri” vurgulanıyordu. Bu saptamanın ardından ABD’nin üstünlüğünü kaybetmesinin “dünyayı tehlikeli hale getireceği” belirtilerek, “düşman bir bölgesel koalisyonun ya da hegemonun ortaya çıkmasının engellenmesi” ABD’nin “yaşamsal ulusal çıkarları” arasındaki yerini bir kez daha alıyordu. Ayrıca, Aralık 2000’de Ulusal İstihbarat Konseyi (National Intelligence Council) tarafından hazırlanan “Küresel Eğilimler 2015” (Global Trends 2015) adlı raporda, “ABD’nin büyük bir güç olmaya devam edeceği” ve “Amerikan küresel ekonomik, teknolojik, askeri ve diplomatik etkisinin 2015’te eşsiz olacağı” belirtilmekle birlikte, hegemonyasının devamını arzulayan ABD’nin olası rakiplerine de değiniliyordu. Rapora göre, “dünya sahnesinde Amerikan liderliğini güçlendireceği kadar, ona meydan okuyacak Çin, Rusya, Hindistan, Meksika ve Brezilya gibi devletler; AB gibi bölgesel örgütler, çokuluslu şirketler, kâr amacı gütmeyen örgütler gibi önemli aktörler” olacaktı.²¹²

Clinton döneminde (1992-2000) izlenen stratejiler de ABD’nin dünyadaki süper güç konumunu korumaya yönelikti, ancak Bush yönetiminden farklı olarak askeri değil

²¹¹ I. Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD**, Tuncay Birkan(çev.) İstanbul: Metis, 2004, s.16.

²¹² Canar, s.7.

ekonomik güç temellerine dayanıyordu. Ekonomik üstünlüğü, askeri güçten daha yetkin gören bir politika anlayışı benimseyen Clinton yönetimi için en büyük tehdit global ekonomik krizlerdi. Türk-Amerikan ilişkileri, Clinton döneminde savunma ve güvenlik gibi konuların yanı sıra ekonomi, ticaret, enerji, bölgesel işbirliği başlıkları altında gelişti. Hem Türkiye hem de ABD bu dönemde önlerine çıkan yeni zorluklar karşısında birlikte hareket edebildiler. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünyada demokrasilerin kazanılması, serbest piyasa mantığının götürülmesi açısından işbirliğine ihtiyaç vardı. Şiddetle, terörle birlikte mücadele edebilmeye ihtiyaç vardı. Bunların hepsi 1990-91 ile birlikte yapılabildi. Ancak 11 Eylül dünya siyasi takviminde yeni bir kırılma noktası oldu. Amerika, 11 Eylül terör saldırılarına kendi evinde hedef olmasının ardından Amerikalıların dünyaya bakışları, dünyayı tarif edişleri değişti. Devlet politikalarında ve oluşturduğu uluslararası stratejilerde radikal bir değişim gerçekleştirdi. I. ve II. Bush dönemlerine damgasını vuran “Bush Doktrini” ile ABD askeri alanda giriştiği proaktif anlayış ile “küresel lider” olma konumunu sürdürmeyi hedefledi. Afganistan ve Irak’a yapılan askeri müdahaleler ile Orta Doğu’daki siyasi düzenin şekillenmesinde belirleyici güç oldu. Bush doktrinin dayandığı “önleyici saldırı” tezi uyarınca Bush yönetimi, Amerika’nın kendisine yönelik doğrudan bir saldırı olmaksızın tehdit olarak algıladığı hedefleri vurma hakkını kendinde gördüğünü deklare etti ve uluslararası terör ile mücadeleyi Amerika’nın siyasi gündeminin birinci önceliği haline getirdi. Bu yaklaşım, Amerika’yı uluslararası platformda daha bireysel ve öncü bir siyasi aktör konumuna taşıdı. Bush iktidarı döneminde, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana arka plana itilen Stratejik Savunma Girişimi, “Füze Kalkanı Projesi” adıyla 2000’li yıllarda tekrar ABD’nin savunma politikasında yerini buldu. Afganistan savaşı, ardından Irak’ın işgal edilmesi Bush Doktrini ile tutarlı olmasına rağmen, dünya çapında uluslararası meşruiyet kazanamadı.²¹³

Yine, 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan saldırılardan bir yıl sonra Eylül 2002’de açıklanan yeni ulusal güvenlik stratejisiyle de ABD, kendisine rakip istemediğini ilan etti. Belgeye göre ABD, önalıcı (pre-emptive) ve

²¹³ http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/21Mart06_giris.pdf TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ–ABD İlişkiler Nereye Gidiyor?

önleyici (preventive) saldırıda bulunabilecek, başka bir deyişle, kendisine yönelik bir saldırının gerçekleşmesi olasılığı üzerine, bir ülkeye saldırılabilecekti. Böylece, SSCB'nin yokluğunda hegemonyasının devamı için “yeni bir düşman bulmak zorunda” kalan ABD, bu belgeyle düşmanın -“belli bir coğrafi bölge ya da ülkelerle sınırlı” olmayan- terörizm olduğunu açıkça belirterek, “terörizme karşı savaş”ı başlattı. Nitekim, belgeye göre savaş alanı Afganistan’la sınırlı değildi; “Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve Asya’da binlerce eğitilmiş terörist bulunuyor”du. Ayrıca, belgede terörizmin yanı sıra 1990’larda ortaya çıkan “serseri devletler”le (rogue states) mücadelenin de altı çiziliyordu. Böylece bir kez daha, “Amerika’nın büyük stratejisinin Amerika’nın üstünlüğünü koruması ve kendisine karşı her hangi bir rakibin yükselmesini önlemek olduğu” dünyaya duyuruldu²¹⁴ ve ABD, “başatlığını devam ettirmek için planlama aşamasından eylem aşamasına” geçti. Nitekim, “terörizmle mücadele” gerekçesiyle Afganistan’ın ardından Irak’ı işgal eden ABD, enerji kaynakları açısından büyük önem taşıyan, bölgesel güçlerle çevrili Orta Asya ve Orta Doğu’da denetimi elinde tutmaya çalışarak, potansiyel rakiplerinin gerçek rakipler olarak ortaya çıkmalarını ve hegemonyasını sarsacak bölgesel ittifakları önlemeyi hedeflemektedir. Büyük Orta Doğu Projesi ya da sonradan değiştirilen adıyla “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi” de “ABD’nin yeni teknikler ve ittifaklar içinde hegemonik liderliğini sürdürebilme senaryosudur.”²¹⁵

Öte yandan, SSCB’nin ve Varşova Paktı’nın yokluğunda ABD’nin izlediği politikalar “*tek kutuplu dünya*”yı çıkarlarına aykırı bulan aktörlerin seslerini yükseltmelerine neden olmaktadır. Bu aktörlerden biri de 1991’de uluslararası sisteme SSCB’nin varisi olarak katılan RF’dir.

Demokratik parlamenter düzeni kurmaya ve serbest piyasa ekonomisine geçmeye çabalayan Yeltsin yönetimi, başlangıçta Batı’yla işbirliğine ağırlık veren bir dış politikaya yöneldi. Fakat, içeride toprak bütünlüğünü koruma sorununun yanı sıra, 1998 ekonomik

²¹⁴ Hasan Köni, “Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”, **Stratejik Analiz**, Haziran 2003, s. 82.

²¹⁵ Zabcı, s.229.

bunalımıyla doruğa çıkan siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşılaşan RF,²¹⁶ Batı'dan yeterli destek bulamadığını gördü. Dışarıda ise, NATO'nun genişlemesi, ABD'nin 1972 tarihli ABM (Anti-Ballistic Missile) anlaşmasından çekilerek kendi ulusal füze savunma sistemini kurma yönündeki politikaları, 1998'de ABD'nin Afganistan, Sudan ve Irak'a yönelik füze saldırıları, NATO'nun 1999'da Yugoslavya'yı bombalaması, ABD'nin RF'nin “**yakın çevre**”sine yönelik artan ilgisi, Rus güvenlik çıkarları açısından önemli bölgelerde RF'nin zayıflığından yararlanarak ABD'nin etkinliğini arttırması şeklinde değerlendirildi.²¹⁷ Böylece, RF'de “tek kutupluluğa” karşı sesler yükselmeye başladı.

“**Çok kutuplu bir dünya**”, 1993'ten itibaren RF'de tartışılmasına karşın, özellikle eski Dışişleri Bakanı (Ocak 1996-Ağustos 1998) ve eski Başbakan (Eylül 1998-Mayıs 1999) Yevgeniy Primakov tarafından savunulmuştur. Güvenlik Konseyi'nde RF'nin veto hakkına sahip olduğu BM'i “iki kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya geçişi sağlayacak temel mekanizma” olarak gören Primakov, ayrıca Moskova'nın Ortadoğu ve Asya ülkeleriyle de ilişkilerinin gelişmesinin gerekliliğini, özellikle de RF-Çin-Hindistan işbirliğinin önemini vurguluyordu.²¹⁸

“**Çok kutupluluk**” hedefi, 1990'ların ikinci yarısında Rusya Federasyonu dış politikasında öne çıkmakla birlikte, özellikle Yeltsin sonrasında Vladimir Putin yönetimiyle temel dış politika hedefi haline gelmiş, 2000'de yayınlanan yeni milli güvenlik konsepti, askeri doktrin ve dış politika konseptinde vurgulanmıştır. Nitekim, 10 Ocak 2000'de yürürlüğe giren RF Milli Güvenlik Konsepti'nde, “birbirini dışlayan iki eğilim”e (tek kutupluluk ve çok kutupluluk) değinilerek, uluslararası alanda RF'nin ulusal çıkarının, “egemenliğinin güvenceye alınması ve Rusya'nın büyük bir devlet ve çok kutuplu bir dünyanın etkili merkezlerinden biri olarak mevkiinin takviye edilmesi”nde olduğu belirtilmektedir. 21 Nisan 2000'de yürürlüğe giren Rusya Federasyonu **Askeri Doktrini**'nde yine “**çok kutuplu dünya**” hedefi vurgulanarak, BM'in merkezi rolüne

²¹⁶ Pınar Bedirhanoglu, “Rusya'da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm”, **Toplum ve Bilim**, Cilt 92, Bahar 2002, s. 217.

²¹⁷ Yevgeniy Primakov, **Kapalı Kutu Rusya**, Nuri Eyüpoğlu(çev.), Ring Yayını, 2002, s.170.

²¹⁸ Büyükkakıncı, s.149.

değnilmiştir. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nin izni olmadan gerçekleştirilen müdahalelerin uluslararası güvenliği sağlayan temel mekanizmaları, başka bir deyişle, BM'i güçsüzleştireceği belirtilmiştir. NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasına yapılan bu göndermenin yanı sıra, bu örgütün genişlemesine duyulan tepki de doktrinde temel dış tehditler arasında yerini almıştır.²¹⁹ 28 Haziran 2000'de açıklanan Dış Politika Konsepti'ne göre, Rusya Federasyonu çok kutuplu bir dünya sisteminin oluşmasını hedeflemektedir. ABD'nin gerek ekonomik yolla gerekse de güç kullanarak egemen olacağı “*tek kutuplu bir dünya*” yapılanmasına doğru bir eğilim’e dikkat çekilerek bu eğilimin, Rusya Federasyonu'nun “ulusal çıkarlarına yönelik yeni bir tehdit ve meydan okuma” olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, “tek taraflı hareket etme stratejisinin” BM Güvenlik Konseyi'ni zayıflattığına işaret edilerek, BM'in dolayısıyla da, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası ilişkilerdeki merkezi rolünün devamı Rusya Federasyonu'nun küresel öncelikleri arasında ilk sırayı almaktadır.

6.1.2.Ortak Savunma ve İşbirliği Örgütlerinin Etkisi:

Böylece Rusya Federasyonu, Putin'le birlikte ABD hegemonyasına karşı çok kutuplu dünyayı hedefleyen bir dış politika izlemektedir. “Çok kutupluluk” hedefi, “çok boyutlu dış politika”yı da gerekli kılmakta,²²⁰ bu çerçevede RF, uluslararası sistemin tüm katılımcılarıyla işbirliği yapmaktadır.²²¹ Nitekim, Dış Politika Konsepti'nde bölgesel öncelikler başlığı altında, BDT üyesi ülkelerden Çin'e, Hindistan'dan Japonya'ya, İran'dan Afrika ülkelerine, AB'den ABD ve Latin Amerika ülkelerine, NATO'dan “Şanghay Beşlisi”ne kadar çok sayıda aktörle ilişkilerin geliştirilmesi ve işbirliğinin RF açısından önemi vurgulanmaktadır. Dolayısıyla RF, tamamen Batı yanlısı ya da tamamen Batı karşıtı olarak nitelendirilemeyecek, dengeli bir dış politika izlemektedir. Nitekim, Putin'in Azerbaycan, Kuzey Kore, Çin, Hindistan, Küba, İngiltere, Almanya gibi pek çok ülkeye

²¹⁹ Osman Metin Öztürk, “Rusya Federasyonu'nun Askeri Doktrini”, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, ASAM, Ankara, 2001, s. 60.

²²⁰ Utku Yapıcı, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004, s.116.

²²¹ Erel Tellal, **Rusya Federasyonu**, A.Ü. S.B.F. Ders Notu, Ankara, 2005, s. 10.

gerçekleştirdiği ziyaretler ve imzalanan çeşitli anlaşmalar, belgeler dengeli ve aktif dış politikanın göstergesidir.

Putin döneminde izlenen çok boyutlu dış politika çerçevesinde Batı'yla işbirliğine verilen önem devam etmektedir. Bu noktada özellikle Avrupa ile ilişkiler öne çıkmakta, “Batı Avrupa ülkeleriyle özellikle Fransa, Almanya, Büyük Britanya ve İtalya gibi etkili olanlarıyla karşılıklı ilişkiler, Rusya'nın Avrupa'daki ve dünya olaylarındaki ulusal çıkarlarını desteklemek ve Rus ekonomisinin istikrarı ve büyümesi için önemli bir kaynak” olarak görülmektedir. Nitekim, çok kutuplu dünya hedefi doğrultusunda RF, özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.²²²

RF dış politika konseptinde “ciddi ve temel farklılıklar”ın varlığına rağmen ABD'yle işbirliğinin önemi de vurgulanmakta, özellikle “stratejik nükleer silahların azaltılması ve kısıtlanması sorunları”nın ABD'yle diyalog kurularak çözülebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla RF, ulusal çıkarlarını gözardı etmeden, ABD'yle de işbirliği yapmaktadır. Nitekim RF, NATO'nun genişlemesi, Yugoslavya'nın bombalanması, ABM gibi konularda ABD ile arasındaki anlaşmazlıklara rağmen, 11 Eylül'ün ardından ABD'yle bu çerçevede yakınlaştı. Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar sonrasında ABD'ye desteğini bildiren ilk devlet başkanı Putin olmuş,²²³ ABD önderliğinde oluşturulmaya çalışılan “uluslararası terörizm karşıtı koalisyon”a ve Afganistan'a yönelik askeri harekâta RF, başından itibaren destek vermişti. Ayrıca RF, Afganistan'la ilgili istihbarat bilgilerini paylaşmış ve Orta Asya'da eski Sovyet cumhuriyetlerinde ABD askeri üslerini onaylamıştı. RF'nin bu tutumunda, köktendinci, ayrılıkçı İslamı kendisine tehdit olarak görmesi ve Çeçenlerinin terörist olduklarını kabul ettirme çabası rol oynamıştı. 11 Eylül'ün ardından ABD ve RF arasındaki yakınlaşma, Aralık 2001'de RF'nin, ABD'nin ABM'den çekilmesini “anlayışla karşılaması”yla devam etti. 2002'ye geldiğinde de Mayıs ayında Bush'un Moskova ziyaretinde iki ülke arasında nükleer silah başlıklarının azaltılmasına ilişkin anlaşma ve bir dizi belge imzalandı. Öte yandan, ABD ve Rusya

²²² Tellal, s.17.

²²³ Primakov, s.12.

Federasyonu arasındaki yakınlaşma, “**terörizme karşı savaş**”ın Afganistan’la sınırlı kalmaması, Irak’a yönelik askeri harekâtın gündeme gelmesiyle sona erdi. ABD’nin Irak petrollerini denetimi altına almasıyla ekonomisi olumsuz yönde etkilenebilecek olan RF, Fransa ve Almanya’yla birlikte ABD’nin karşısında yer aldı.²²⁴

1991 yılında NATO ile başlayan resmi ilişkiler daha sonra adı Avrupa Ortaklık Konseyi (Eura-Atlantic Partnership Council) olarak değiştirilen Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (North Atlantic Council) çerçevesinde başlamıştır. Daha sonra 1994 tarihinde Rusya ‘nın Barış için Ortaklık programına katılmasıyla daha da sağlamlaştırmıştır.²²⁵

Mayıs 2002’de ABD ve Rusya Federasyonu arasında imzalanan anlaşmanın ardından, 28 Mayıs’ta Roma’da, 1997’de kurulan NATO-RF Sürekli Ortak Konseyi yerini NATO-RF Konseyi aldı. Böylece, NATO’nun 5. maddesi RF için işletilmeyecek olsa da ve RF’nin veto yetkisi bulunmasa da, NATO’nun karar alma sürecine RF de katılmış oldu. RF’nin, örgütün genişlemesinden duyduğu rahatsızlık devam etmekle birlikte, Roma Bildirisi’yle NATO ile yakınlaşması da çok boyutlu dış politika, dolayısıyla hem Doğu hem de Batı’yla yakın ilişkiler geliştirilmesi çerçevesinde gerçekleşti. Dolayısıyla, bir yandan NATO’yla ilişkilerini geliştiren RF, diğer yandan da Şanghay İşbirliği Örgütü’nde (ŞİÖ) yer aldı.

1996 yılında NATO’nun Bosna-Hersek’teki barış gücüne katılarak işbirliği için önemli bir adım atılmıştır. Mayıs 1997 tarihinde yapılan NATO Paris Zirvesinde iki tarafta karşılıklı ilişkiler, işbirliği ve güvenlik konusunda bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Burada NATO ve Rusya birbirlerini düşman olarak görmediklerini attıkları imzalarla duyurmuşlardır.²²⁶

Çok kutuplu dünya hedefi doğrultusunda çok boyutlu dış politika izleyen RF, bu çerçevede önde gelen Asya ülkeleriyle, özellikle de Hindistan ve Çin’le de ilişkilerini

²²⁴ Tellal, s.18-19.

²²⁵ Formal NATO-Russia Relations, www.bits.de/NRANEU/relations.htm ,Aktaran: Serdar Erdurmaz, “NATO - Rusya Federasyonu İlişkilerine Bir Bakış”, <http://www.avsam.org/tr/a1887.html>

²²⁶ www.nato-russia-council.info/HTM/EN/documents27may97.shtml

geliştirmeye önem vermektedir. RF'nin, çok kutuplu dünya hedefini paylaştığı Çin'le ilişkileri 1990'lardan günümüze gelişti. “ABD tarafından yönetilen bir dünya fikri”ne karşı olan RF ve Çin, Aralık 1992’de yapılan Yeltsin-Yiang zirvesinin ardından Eylül 1994’te gerçekleştirilen ikinci zirvede, “çok kutuplu bir dünya”dan yana olduklarını açıkladılar. Nisan 1996’da imzalanan “Stratejik Ortaklık Bildirisi”ni izleyen Nisan 1997 tarihli “Çok Kutuplu Uluslararası Sistem Bildirisi” ile de RF ve Çin, ABD hegemonyasına karşı tutumlarını bir kez daha dile getirdiler. Bu bağlamda, aralarındaki sınır anlaşmazlıklarını çözen RF ve Çin, NATO’nun genişlemesine, 1998’de Sudan, Afganistan ve Irak’a yönelik füze saldırılarına, Yugoslavya’nın bombalanmasına, ABD’nin ABM’e yönelik politikasına karşı ortak tavır sergileyerek birbirlerine yaklaştılar. 2001’e gelindiğinde ise, iki ülke arasında “İyi Komşuluk Dostane İlişkiler ve İşbirliği” anlaşması imzalandı.²²⁷

RF ve Çin’in ABD hegemonyasına karşı tutumları, ikili ilişkilerinin yanı sıra ŞİÖ çerçevesinde de sürmektedir. Nitekim, 1996’da bölgede sınır güvenliğinin ortak korunması, ayrılıkçı ve aşırı İslamcı hareketlerin önlenmesi amacıyla yaşama geçirilen Şanghay Beşlisi (RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan), 15 Haziran 2001’de Özbekistan’ın katılımıyla bir işbirliği örgütüne dönüştürülerek, amacının “Hazar ve Orta Asya’daki enerji kaynaklarının ortak denetimi ve tek kutupluluğa karşı savaşım” olduğu açıklanmıştır.

2005’e gelindiğinde, ŞİÖ’nün 5 Temmuz’da Astana’da gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirvesi’nde önemli kararlar alındı. Birincisi, gözlemci statüsüyle örgüte katılan devletlerin sayısı dörde yükseldi. 2004’te gözlemci statüsü elde eden Moğolistan’ı bu zirveyle İran, Pakistan ve Hindistan izledi. ABD’nin “serseri devlet” olarak nitelendirdiği, dünya çapında yalnızlaştırmaya çalıştığı, Ahmedinecad’ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından baskılarını daha da arttırdığı İran’ın ŞİÖ’ye katılması, “ABD’nin küresel gücüne karşı açıkça bir meydan okumadır.” İkincisi, terörizmle mücadele çerçevesinde Afganistan’da operasyonları devam eden ABD, buradaki geniş ölçekli askeri operasyonlarına son vermeye ve bölgede edindiği üslerden çekilme takvimi açıklamaya

²²⁷ Merve İrem Yapıcı, “NATO-Rusya İlişkileri: Sorunlu Konu Genişleme”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 57, 2005, s.18.

davet edildi. “Tek kutupluluğa karşı savaşım”ı amaçlayan ŞİÖ’nün aldığı bu karar da ABD’ye verilen önemli bir mesaj olmuştur. Ayrıca, Astana Zirvesi’nin ardından ŞİÖ çerçevesi dışında, 18-25 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen Çin-Rus ortak askeri tatbikatı da, yeniden yapılanan uluslararası sistemin “tek kutuplu yapısının varlığını sürdürmekte giderek zorlanacağını göstermektedir.”²²⁸

SSCB, ABD ile giriştiği silahlanma yarışını kaybetmiştir. ABD’nin silah teknolojilerinde, özellikle Ortadoğu ilkerine yaptığı satışlarda, dünyada en büyük paya sahip olup birinci sırada yer almaktadır. ABD’nin silahlanma konusundaki durumu, Varşova paktının dağılması ve NAT’nun genişleme fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu fikir temelinde Rusya’yı Avrupa dışında tutup, ABD’nin askeri üstünlüğünü kullanarak birleşik Almanya’yı kontrol altında tutmak anlamı taşımaktadır.²²⁹

Diğer taraftan dünyanın enerji kaynaklarının merkezi Kafkasya ve Orta-Doğu’da binlerce kişinin ölmesine neden olan sıcak çatışmaların da başlaması bizi daha da endişeye sevk etmektedir. Rusya’nın Putin’le birlikte artan saldırgan ve tehditkar dış politikasına karşı koymak gerekçesiyle ABD’nin mevcut uluslararası konjonktürden de istifade ederek bölgesel savaşları, uluslararası ekonomik krizi aşmak için 2. Dünya Savaşında olduğu gibi genel bir savaşa dönüştürebileceği olasılığı da bazı uzmanlar tarafından dile getirilmektedir.²³⁰

ABD 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında NSS02 adında, 17 Eylül 2002’de resmileşen ‘Ulusal Güvenlik Stratejisi’ni hazırlamıştır. Adı geçen stratejide 4 ana başlık oluşturulmuştur: 1-Önleyici Savaş 2-Askeri müdahale ve öncelik 3-Yeni karşılıklılık 4-Demokrasiyi Yayma. ABD’nin ulusal güvenlik anlayışında, 11 Eylül 2001 sonrası, konvansiyonel ve nükleer tehdidin yanı sıra, kitle imha silahları ve söz konusu silahları kullanan, devlet dışı aktörler yani terör örgütleri, yine ABD’nin bakış açısıyla ‘haydut devletler’ ya da ‘başarısız devletler’ öncelikli tehdit haline gelmişlerdir. Öyle ki, 11 Eylül

²²⁸ Canar, s.14.

²²⁹ Caşın, Özgöker, Çolak, s.55.

²³⁰ Uğur Özgöker, “Küresel Kriz Dünyayı Bir Savaşa Sürüklermi” www.isletmehowto.com/pdf_news_48.pdf
Erişim: 05.04.2009

2001 saldırılarının ardından toplanan NATO Olağanüstü Zirvesi'nde, terör, öncelikli tehdit algılaması kapsamına girmiştir. Yani, ABD, ulusal güvenliğini NATO zemininde, dost ve müttefikleri çerçevesinde küreselleştirmiştir. 2002'deki Afganistan işgali bu tehdide dayandırılmış, uluslar arası kamuoyunda kabul görmüştür. ABD, Eylül 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi kapsamında, uluslararası hukukta yer almayan 'önleyici savaş' kavramını, Afganistan ve Irak işgali dahil, uluslararası pek çok operasyonda ulusal güvenliği açısından meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanmaktadır.²³¹

11 Eylül sonrası ***Bush Doktrini*** ile ABD, NATO dahil olmak üzere uluslararası kuruluş ve kurallara artık daha az bağlı bir şekilde hareket edeceğini açıkça ortaya koymuştur. Amerikan yönetimi 11 Eylül sonrası '*kitle imha silahlarının terör şebekelerince kullanılması ve ABD'nin petrol kaynaklarına erişim imkânlarının bu terörist gruplar ve destekçisi devletlerce sınırlanması*' gibi tehditlerin gerçekleşmesini beklemeyeceğini açıklamıştır. Artık ABD, müdahalede bulunmak için, klasik uluslararası hukukun gerektirdiği saldırının ortaya çıkmasını beklemek yerine kendi güvenliğine yönelik tehdidi algılar algılamaz kendisi güç kullanacaktır. 11 Eylül 2001'den yaklaşık bir yıl sonra 20 Eylül 2002'de ABD Başkanı Bush "*Ön Alıcı (preemptive) Güç Kullanımı/Ön Alıcı Askeri Müdahale Stratejisi*" ne geçildiğini açıklamasıyla bu durum, fiiliyata geçileceğinin resmi söylemi olmuştur. Bunun en açık şekilde yorumu ise, şöyleydi: Artık ABD, istediği zaman, istediği yere, ister NATO'nun kullanımıyla, mümkün olmazsa tek başına güç kullanabileceğini ilan etmiştir.*Bush Doktrini*, ABD yönetiminin, dünyaya '*tek lider benim*' mantığıyla yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Bunu, ABD'nin kendisinin belirlediği yeni konumunu ifade etmekte kullandığı '*emsalsiz*', '*eşsiz güç*' kavramlarından da anlamak mümkündür. Ayrıca belgede RF, Çin, Hindistan, Japonya, AB ile çeşitli Asya ve Afrika ülkeleriyle ilgili cümlelerde, bu ülkelere yönelik kibirli bir şekilde tepeden bakma havasının, özellikle oluşturulmuş olduğu da görülmüştür.Önleyici savaş ile ABD'nin, uluslararası sistemden istediği zaman kopmasını/ayrılmasını/ihlâl etmesini veya daha samimi bir ifadeyle, üstünlüğünün ve hegemonyasının, uluslararası hukuk ve kurumlarını

²³¹ Deniz Tansız, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye", Cumhuriyet Strateji Eki, 11-2005

hiçe sayarak pervasızca uygulaması olarak da değerlendirilebilir.Önce Afganistan'ı daha sonra Irak'ı işgali, ABD'nin bu güç kullanımını göstermesi bakımından önemlidir. Bundan sonra ABD, Avrasya'da bir zamanlar SSCB'nin etkin olduğu sahalarda etkin rol oynamaya başlamış, bu durum ise, kabuğuna çekilen RF'yi ve RF'nin yeni müttefiklerini, karşı tedbirler almaya zorlamıştır.²³²

RF-ABD arasındaki anlaşmazlık konularından ve ilişkileri gerginleştiren konulardan bir tanesi de Kosova'nın durumudur. Anlaşmazlıkta, AB ile ABD, Kosova'nın bağımsızlığı konusunda birlikte aynı görüşü savunurken RF, AB ve ABD'nin karşısına çıkmıştır. AB ve ABD yaklaşık olarak 8 yıldır BM yönetiminde olan Kosova'nın bağımsızlığından yana tavır sergilerken RF'nin desteğini alan Sırbistan ise, BM arabulucusunun Kosova'ya uluslararası denetim altında bağımsızlık verilmesine karşı çıkmıştır. Zaten RF, G8 Zirvesi'nden önce 6 Haziran 2007'de Sırbistan'ı destekler mahiyette açıklaması ile ABD ve AB'ın bu konuda yanlarında olmadığını, hatta şiddetle karşılarında olduğunu göstermiştir.

RF-ABD arasındaki anlaşmazlık konularından birisi de İran'ın nükleer çalışmalarını durdurması temelinde ortaya çıkmıştır. G8 Zirvesi'nde RF, Batı kanadı ile birlikte Tahran yönetiminin çalışmalarına duyduğu kaygıya ortak olduğunu, ifade etse de bu konuda RF'nin İran'a karşı fazla bir yaptırımda bulunmayacağı öngörüsünde rahatlıkla bulunulabilir.²³³

6.1.3.Yakın Çevre Politikasının Etkisi:

Orta Asya Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikası açısından hayati öneme sahip bir bölge olarak addedilmemişti. SSCB'nin dağılmasının ardından, Orta Asya'ya yönelik Amerikan angajmanı başlamakla beraber, bölge ilk dönemde Washington

²³² <http://www.turksam.org/tr/a1319.html>, Şenol KANTARCI, RUSYA-ABD: "Koalisyonlar Dönemi mi"?

²³³ <http://www.turksam.org/tr/a1319.html>, Şenol KANTARCI, RUSYA-ABD: "Koalisyonlar Dönemi mi"?

açısından Orta Doğu gibi hayati çıkarların bulunduğu stratejik bir bölge olarak değerlendirilmemişti. 11 Eylül saldırıları öncesinde bölge, Amerikan karar vericileri açısından 1990'ların ilk yarısında SSCB'den arta kalan nükleer kapasiteler nedeniyle, 1990'ların ortalarında özellikle Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz rezervlerinin yeniden keşfedilmesiyle ve 1990'ların sonundaysa demokrasi ve insan hakları ihlalleri gibi konularla dikkati çekmişti.²³⁴

Orta Asya ve Kafkaslar bölgesi Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya ve ABD arasında önemli bir güç mücadelesine tanık olmuştur. Dağılmadan bir süre sonra yayınlanan “Yakın Çevre Doktrini”, yönetimde Avrasyacıların etkinliğinin hissedildiğini gösteriyordu. Avrasyacılar, Rusya'nın hayati çıkarlarını bağımsızlığını kazanmış yeni cumhuriyetlerde olduğunu düşünüyordu ve Rusya'nın; Sovyetler'in önceleri egemenliğinde olan topraklardan kolayca çekilmeyeceğini gösteriyordu. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun da kurulmasında bu mantık yatıyordu ve Rusya Orta Asya ve Kafkaslarda bağımsızlığını kazanan devletlerin bu toplulukta olmasını istiyordu. Çünkü, Rusya Federasyonu, Büyük Britanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası yüzleştiği sorunla karşılaşmak istemiyordu. Kendisinin çekilmesiyle doğan boşluğun diğer devletler, özellikle ABD tarafından doldurulacağını biliyordu. Bu yüzden bölge devletlerinin eski Komünist Parti üyeleri tarafından yönetilmelerine çabalıyordu. Ayrıca bölge devletlerinin özellikle siyasal açıdan istikrarsız ve ekonomik yönden güçsüz olmaları Rusya'nın çıkarlarıyla bire bir örtüşüyordu. Çünkü bölge devletlerinin istikrarsızlığı Rusya'nın bölgeye müdahalesini kolaylaştıracaktı. Bunun en açık örneğini Ermenistan-Azerbaycan savaşında Rusya'nın aldığı tavırda görüyoruz. Buna karşın ABD'nin bölgeye yönelik politikaları genel olarak Rusya'ya alanını daraltmadığı mesajını vererek bölge devletleriyle ilişkileri güçlendirip ekonomik ve siyasal açılardan bölge devletlerinin Batı ile bütünleşmesini sağlamaktı. ABD'nin bu bölgelerle ilişkilerinde Türkiye önemli bir rol almış ve model ülke olarak bu devletlere de yapılanma hususunda tavsiye edilmiştir. Ne var ki Türkiye'nin bölge ile ilişkileri çok kolay ilerlememiş ve birçok kez Rusya'nın

²³⁴ Eugene Rumer, “Flashman's Revenge: Central Asia after September 11,” *Strategic Forum*, No. 195. 2002.

engelleme hatta tehdit girişimleri ile karşı karşıya kalınmıştır. Hatta Rusya çoğu kez Türkiye'nin Çeçenistan'da Rusya aleyhine Çeçenlere destek verdiğini iddia etmiştir. Bu kriz bölgesinde Türkiye'nin etkinliği Rusya tarafından en alt düzeye çekilmeye çalışılmıştır.²³⁵

Clinton döneminde ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikasının aslında iki farklı düşünce tarafından şekillendiği ileri sürülmektedir. İlk grupta Rusya Federasyonu'nun eski emperyal politikalarına dönmeden liberal bir ekonomik modele ve demokratik kurumsal yapılara sahip bir sisteme dönüşmesini isteyen ve “*önce Rusya*” (Russia First) anlayışıyla sloganlaştırılan düşünce yer almaktaydı. Bu düşüncenin özünde, Rusya'nın artık eskisi gibi küresel bir aktör olmadığı ancak; bölgesel bir aktör olarak varlık göstermesinin de Amerikan çıkarlarına aykırı olmadığı yatmaktaydı. Bu gruptan farklı olarak, öncülüğünü 1996 sonunda Dışişleri Bakanı olan Madeline Albright'ın yaptığı ve Rusya Federasyonu'nun politikalarına hâlâ kuşkuyla bakan bir başka grup bulunmaktaydı. Bu grup, Rusya Federasyonu'nun eski SSCB geçmişine vurgu yaparak buna yönelik politikaları jeopolitik çerçevede değerlendirmekte ve dolayısıyla SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğunun Rusya Federasyonu tarafından doldurulmasını engellemek istemekteydi. Bu bağlamda Rusya'nın bölgeye nüfuz ederek bölgede dominant hale gelmesi Orta Asya devletlerinin egemenliklerinin ve ekonomilerinin güçlendirilmesiyle engellenmeliydi.²³⁶

Bununla beraber, ABD'nin 11 Eylül saldırılarına kadar Orta Asya politikasını küresel düzeyde jeostratejik ve jeopolitik faktörlerle doğrudan ilişkilendirmediği öne sürülmektedir. Bu bağlamda, ABD'nin BDT Büyükelçisi Stephen Sestanovich, 1999'da Washington'un Orta Asya'ya yönelik “*demokratikleşme, piyasa merkezli reformlar, Batı siyasi ve askeri kurumlarıyla daha fazla ilişki ve kitle imha silahlarının yayılmasını, terörizmi ve uyuşturucu ticaretini önlemeye yönelik güvenlik politikaları geliştirmek*”

²³⁵ Gamze Güngörmüş KONA, **Obama Dönemi ABD'nin Güvenlik Politikası**, <http://www.politikadergisi.com/makale/obama-donemi-abd%E2%80%99nin-guvenlik-politikasi>

²³⁶ Erhan Çağrı, “ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları,” *Stradigma* (Sayı 9): 1-21.(2003)

şeklinde birbiriyle ilişkili dört hedefinin olduğunu belirterek, bölge ülkelerinin egemenliğinin, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasının Washington açısından önemli olduğunu ifade etmişti.²³⁷

Ancak 11 Eylül saldırılarına kadar ABD'nin Orta Asya'ya angajmanının günümüzle karşılaştırıldığında, “sınırlı” düzeyde kaldığı söylenebilir. Bu sınırlı angajman güvenlik ve özellikle de ekonomik boyutlarda kendini göstermekteydi. Ayrıca bağımsızlığını yeni kazanmış devletler olarak Orta Asya'da devlet altyapısının güçlendirilmesi, demokratik kurumların oluşturulması da ilk dönemde ABD'nin öncelikleri arasında yer almaktaydı. Bu bağlamda George Herbert Bush döneminde Kongre tarafından 1992 Ekiminde çıkarılan Özgürlüğü Destekleme Yasası ile bağımsızlığını kazanan eski Sovyet Cumhuriyetlerine yardımların yapılabilmesinin önü açılmıştır. Washington'un Orta Asya'ya yönelik güvenlik alanındaki ilk angajmanıysa bölgede SSCB'den kalan nükleer silahların ve diğer kitle imha silahlarının geleceğine yönelik olmuştur. Nitekim, özellikle Kazakistan'da bulunan nükleer silahlara ilişkin olarak Kazakistan'la Washington arasında 1993 Aralık ayında imzalanan Karşılıklı Tehdit Azaltması Şemsiye Anlaşması'yla Kazakistan'da bulunan nükleer füzeler, savaş başlıkları ve silolar imha edilmiştir. Ayrıca Kazakistan ve Özbekistan'da bulunan nükleer tesisler ve kimyasal – biyolojik silahlarla bunların altyapıları da aynı anlaşma kapsamında ortadan kaldırılmıştır²³⁸

1990'lı yılların ilk yarısında Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının uluslararası pazarlara açılmasıyla beraber Amerikan şirketlerinin de bu bölgeye yerleşmesi eş zamanlı olmuştur. Örnek vermek gerekirse Amerikan Enerji Bakanlığı'na göre Kazakistan 9 ila 29 milyar varil kanıtlanmış petrolle Hazar havzasında en fazla kanıtlanmış petrol rezervine sahip olan ülke konumundadır ve Kazak rezervlerinin yarısından fazlasının

²³⁷ Elizabeth Wishnick, “Growing U.S. Security Interests in Central Asia,” Strategic Studies Institute, <http://www.e11th-hour.org/archives/usinterest.pdf>, (2003)

²³⁸ Jim Nichol, **Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests**, Congressional Research Service, Issue Brief for Congress **2006**,.s.12-13,

bulduğu Tengiz petrol sahası 1993'te yapılan anlaşmayla Chevron-Texaco öncülüğünde Exxon-Mobil'in de içinde yer aldığı bir konsorsiyum tarafından işletilmektedir²³⁹

Chevron-Texaco, Kazakistan'ın tahmini rezervi 2.4 milyar varil olan Karaçaganak sahasında faaliyet gösteren konsorsiyumda yer almaktadır. Ayrıca Kazakistan'ın Hazar kıyısındaki petrol ve doğal gaz faaliyetleri Mobil'in de içinde bulunduğu bir konsorsiyum tarafından yürütülmektedir. Bir başka örnek de Türkmenistan'a ilişkin olarak verilebilir. Zira, 101 tcf doğal gaz rezervine sahip olan Türkmenistan, 1995'te Unocal'la Türkmen doğal gazını satın alma ve nakletme hakkına ilişkin bir anlaşma yapmıştı²⁴⁰

Bush'un ilk başkanlık döneminde ABD'nin ulusal füze savunma sistemini kurmaya plânlaması ve 2001 yılının sonunda bu planlar doğrultusunda soğuk savaş'taki dehşet dengesinin mihenk taşı sayılan 1972 Anti Balistik Füze Anlaşması'ndan (ABM) çıkması dünyada büyük gürültü koparmıştı. Plâna göre füze savunma sistemi, bütün ABD'yi (ve perspektifte müttefiklerini) “şer eksenini” ülkeleri başta olmak üzere güvensiz ve istikrarsız ülkelere gelebilecek muhtemel füze saldırılarından koruyacaktır. Ulusal füze savunma sisteminin “savunması”, ABD'ye düşman olan ve olabilecek ülkelerin stratejik füze elde etme ve/veya bunları ABD'ye karşı kullanma ihtimalleri üzerinde kurgulanmıştı. ABM Anlaşması, soğuk savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği'nin sâdece başkentlerinin füze savunma sisteminin kalkması altında bulunmasına izin vererek iki ülkeyi karşılıklı olarak birbirlerinin stratejik saldırılarına açık bırakıyordu. 2001'de ABM Anlaşması'ndan çekilen ABD, Alaska'da stratejik füze kalkanı kurmaya yöneldi. Bugün gelinen aşamada Amerikan stratejik füze savunma sisteminin Avrupa'yı da kapsamaması amacıyla bazı Doğu Avrupa ülkeleriyle görüşmeler başladı. Stratejik füze savunma sisteminin Polonya'da veya Çek Cumhuriyeti'nde kurulabileceğinden bahsedilmektedir. Buna paralel olarak ABD, “uluslararası terörizmle savaş” kapsamında küçük çaplı nükleer bomba üretimi ve balistik füzelerin konvansiyonel başlıkla donatımı konusunda ısrar etmektedir. ABD, kendisinin ve müttefiklerinin güvenliğini “barbar” saldırılarından korumak açısından söz konusu önlemlerin gerekli olduğunu iddia etmektedir. Kimisine göre ise bu plânlar, ABD'nin hegemonik gücünü yayma ve ilelebet yaşatma stratejisinin gerekli bir aşamasıdır. İleride değişik ülkelerin veya grupların sâhip olabilecekleri silâhlar ve erçekleştirebilecekleri saldırılar konusundaki tahminler bir tarafa bırakılırsa, bugün itibarıyla ABD'nin stratejik savunma konusunda aldığı tedbirlere degecek askerî potansiyele sâhip olan tek ülke Rusya'dır. Bu sebeple Rusya yetkilileri, ABD plânlarının

²³⁹Jim Nichol, **Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests**, Congressional Research Service, Issue Brief for Congress 2005, s.48-65,

²⁴⁰Unocal (1996), **1996 Annual Report**, <http://www.unocal.com/investor/96ar/finrev/mdanda/outlook.htm>,

stratejik istikrarı yıkıcı nitelikte olduğunu ve dolayısıyla Rusya'nın milli güvenliğini tehdit ettiğini ifade etmektedir.²⁴¹

Durumu özetlersek; yeni dünya düzeni; soğuk savaş sonrası ortaya çıkan iki blok çatışmasının yok olduğu siyasi,ekonomik,yeknolojik,askeri,çevresel ,hukusal,kültürel ilişkiler bütünüün iç içe geçtiği ve etkileşim halinde dinamik bir ortamın yarattığı süreç olarak değerlendirilebilir. Bu yeni sürecin dört farklı temel özelliğinden bahsedilebilir. Yeni dünya düzeni ABD'nin ekonomik sosyal siyasal,kültürel ve askeri açıdan tek süper güç olarak kaldığı görülmektedir. Büyük güçler arasında çatışmaların yokluğu ve fakir bölgelerdeki istikrarsızlık bölgesel çatışmaları artırmıştır. BM'nin küresel bir siyasi idare şeklinde bu duruma müdahalesi barışı artıracak ve askeri güce başvurmak içinse BM'nin onayı ve güvenlik konseyinin oybirliğiyle mümkün olabilecektir. Batı değerleri olan serbest piyasa ekonomisi,serbest ticaret ve liberal demokrasi,kominizm karşısında zafer kazanmış olarak görülmektedir.²⁴²

Son Kafkasya kriziyle birlikte, Washington'un iddiası, Rusya'nın, ABD-Gürcistan ilişkilerini büsbütün göz ardı etmeden ve ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmayacak şekilde, Küba ile olan askeri ve fikri işbirliğini sürdüreceği yönünde. Füze savunma sisteminin bu bağlamda, görece olarak tehlikesiz ve yumuşak bir tedbir olarak değerlendirilmesini istiyor ABD; lakin önde gelen ABD'li stratejistler bu konuda pek de iyimser değil. Onlar, Rusya'nın bunu, bölgedeki caydırıcılığına potansiyel bir tehdit şeklinde algılayacağını ve bu suretle, bu sistemi ve sistemin kurulacağı bölgeyi bu çerçevede içinde değerlendireceğini söylüyor. AP yorumcusu Desmond Butler'ın ifade ettiği şekliyle, Moskova'nın iddia ettiği ve Washington'un her seferinde reddettiği şeyin, yani "Gürcistan işgalinin, bu anlamda, Polonya'da kurulması öngörülen bu sistemin gerçek hedefinin Rusya olduğu şeklindeki kanaatin ürettiği bir hamle olduğudur."²⁴³

²⁴¹ Nurullah Aydın, **ABD'İN VE RUSYA'NIN YENİ GÜÇ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE**, 2023 Dergisi Sayı 75, 2008.

²⁴² Caşın, Özgöker, Çolak, s.37

²⁴³ Noam Chomsky, "Osetya, Rusya, Gürcistan; Yeni Bir Soğuk Savaşımı" www.yarindergisi.com Erişim Tarihi: 05.04.2009

Matlock, Kosova'nın, bu süreci yorumlamada önemli bir faktör olduğunu söyleyen tek kişi değil. Boston Globe editörlerinin de belirttiği gibi: "Bush'un Kosova'ya yönelik ortaya koyduğu kural ve uyguladığı pratiğin, Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığının tanınması yolunda da geçerli olmaması için bir neden var mı?" Ne var ki arada bazı farklılıklar da mevcut. Strobe Tallbott, ABD ve NATO'nun dokuz yıl önce Kosova'da uyguladıkları pratiğin bedelleriyle karşı karşıya olduklarını belirtiyor ve ekliyor: "Ancak bu örnekleme, yine de tamamıyla doğru değil." NATO'nun Sırbistan bombardımanı üzerine John Norris ile beraber yazdıkları kitabın girişinde, bunun nedenlerini anlatıyorlar. Norris, NATO'nun Sırbistan savaşının asıl nedeninin, Kosovalı Arnavutların içinde buldukları kötü durum değil; Yugoslavya'nın geniş siyasi ve ekonomik reformlara gitmemesi ve bunlara ısrarla direnmesi olduğunu belirtiyor. Bu şu demek oluyor: NATO bombardımanının asıl nedeni, Kosovalı Arnavutların durumu değildi; bu çok da ilgilendirmiyor onları; Batılı kaynakların da doğruladığı gibi, kötü ve zor durum, bombardımanın daha çok sonucu olarak karşımıza çıkıyor; nedeni değil. Bu ise hiç de yeni bir şey değil; zira ABD ve İngiltere'nin, Balkanlar'daki uygulamalarına bakıldığında, insani bir kaygıyla hareket ettiklerine çok da şahit olduğumuzu söyleyemeyiz. Kosova'daki durumdan çok daha feci ve kötü manzaralar yaşandı Balkanlar'da; ancak bunlar bu tarz operasyonların bir nedeni olmadı hiç. Fakat bunlar, sadece yalın gerçekler, Orwell'ın "milliyetçiler"inin çok da önemi yok dolayısıyla; bu kez ise, Batı entelektüel toplumunun büyük bir kısmının kendi itibarını yüceltme ve ABD'nin dış politikasının "asil yanları"na dair yalan söyleme hünerinde ifade buluyor "gerçekler"; Sırbistan'ın bombalanması, milenyumun finişinde kutsal bir coşku üretircesine, hükümdarlık tacında bir mücevheri andıran parıltısında anlam buluyor ya da bununla birlikte, bombalamanın asıl nedeninin, bu ve benzeri baş belalarının kiliseye kabullerine izin verilmesi için uzun zamana ihtiyaç olsa da Sırbistan'ın Clinton yönetimi ve müttefiklerinin siyasi ve ekonomik programları için Avrupa'daki tek muhalif istisnayı teşkil etmesi olduğunu en üst düzeyden dinlemek ilginç geliyor.²⁴⁴

²⁴⁴ Chomsky, www.yarindergisi.com Erişim Tarihi: 05.04.2009

Elbette ki Kosova ile Gürcistan'ın bağımsızlık yahut Rusya'yla birleşme çağrısında bulunan bölgeleri arasında başka farklılıklar da var. Bu yüzden Rusya'nın o bölgede, Kosova'daki Camp Bondsteel gibi bir Vietnam savaş kahramanının ismi verilen üsle karşılaştırılabilecek yahut Afganistan'ın işgalindeki kahramanlardan birinin ardından ismi verilen devasa bir askeri üssünün olmadığını biliyoruz. Ki bu üsler muhtemelen, Ortadoğu enerji üretim bölgelerini hedef alan geniş ABD üslenme sisteminin yalnızca birer parçasıdır. Bunlar dışında daha pek çok farklılık da vardır.

Rusya'nın Gürcistan'daki vahşi hareketinin kışkırttığı "yeni bir soğuk savaş" hakkında bir dolu konuşma cereyan ediyor. Tabii ki kimse, -Meksika körfezinde herhangi bir muadili asla hoş görülmeyecek olan- ABD'nin Karadeniz'deki yeni deniz kuvvetleri gibi, bu karşılaşmanın işaret fişeklerinden korkuya kapılmadan edemez. NATO'nun Ukrayna'yı da içine alarak genişlemesi düşüncesi oldukça tehlikeli olabilir.

Yine de, yeni bir soğuk savaş pek muhtemel görünmüyor. 2008'in Soğuk Savaş sonrası ortamında hem Doğu'ya ve hem de Batı'ya aynı şekilde hitap eden tek bir gerçeklik bulmak mümkün görünmüyor.²⁴⁵ İhtimalleri değerlendirmek için önce eski soğuk savaş netleştirerek başlamalıyız. Hararetli retoriğini bir yana bırakırsak, fiiliyatta soğuk savaş, her iki yarışmacının da kendi nüfuz alanlarını ki Rusya için bu Doğu komşularıyken; küresel süper güç için dünyanın büyük kısmıydı kontrol edebilmek için şiddete ve yıkıma başvurmak konusunda sınırsızca özgür olduğu zımni bir sözleşmeydi. İnsanlık böyle bir şeyin yeniden dirilmesine tahammül etmek durumunda değil; olması durumunda hayatta kalması da muhtemel değil.

Mantıklı bir alternatif Clinton tarafından reddedilen ve Bush tarafından çöktürülen Gorbaçov vizyonudur. Makul bir tavsiye yakın zamanda Beyrut merkezli Daily Star'da yazan eski İsrail dışişleri bakanı ve tarihçi Şolomo ben Ami'den geldi: "Rusya ABD ile hakiki bir stratejik ortaklık aramalı, ikincisi yani ABD ise, dışlandığı ve aşağılandığı zaman Rusya'nın büyük bir küresel bozguncu olabileceğini anlamalıdır. Soğuk savaşın bitişini

²⁴⁵Bülent Gökay, "Yeni Bir Soğuk Savaş Mı Başlıyor?" **Hicran Dergisi**, Eylül Sayısı, 2008, s.2.

müteakip yıllar boyunca ABD tarafından görmezden gelinen ve küçük düşürülen Rusya, yeniden dirilen bir güç olarak çıkarlarına saygı gösteren yeni bir küresel düzenle bütünleşmeye muhtaç; batı karşıtı bir kutuplaşma stratejisine değil."²⁴⁶

²⁴⁶ Chomosky, www.yarindergisi.com Erişim Tarihi: 05.04.2009

6.2. AB ÜZERİNE ETKİLERİ

6.2.1. Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa Güvenliği:

Tarih, büyük değişimler sonrası oluşan güvenlik ortamının bir süre sonra yeniden şekillendiğinin örnekleriyle doludur. I. Dünya Savaş sonrası Almanya'nın alınan tüm önlemlere rağmen, yeniden diğer devletlerin güvenliğine bir tehdit olmasının da etkisiyle, Avrupa II. Dünya Savaşı sonrasında güvenliğine karşı olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ni Atlantik ittifakıyla dengelemeye çalışmıştır.²⁴⁷

Soğuk savaşta, Avrupa'da güvenliği etkileyen temel belirleyiciler, Sovyetler Birliği'nin bir tehdit olarak algılanması, kurulan ittifaklar ve Avrupa'nın ideolojiler çerçevesinde bölünmesidir. Avrupa'nın bu bölünmüş yapısı, dönemin sonuna kadar sürmüştür. Ayrıca, Kore Savaşı, Küba bunalımı gibi dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler de Avrupa'yı belirli nedenlerden dolayı etkilemiştir. Bu nedenle, iki kutuplu sistemde Avrupa güvenlik sistemini anlamamız için, öncelikli olarak dönem içerisinde yaşanan gelişmeleri incelememiz gerekmektedir.

6.2.1.1. Almanya Sorunu:

Soğuk savaşın başlangıç yıllarında, Batı Avrupa'da her ne kadar Alman tehdidi dile getirilse de, savaşın galibi Müttefiklerin böyle bir endişesi olmamıştır.

İngiltere ve Fransa, 4 Mart 1947'de Dunkerque'de Almanya'nın muhtemel savaş niyetlerine karşı 50 yıl geçerli olacak bir ittifak ve karşılıklı yardım anlaşması imzalamışlardır. Dunkerque Antlaşması, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa devletlerinin yaptıkları ilk siyasi güvenlik anlaşması olmuştur.²⁴⁸

²⁴⁷ Tunçsiper, s.15.

²⁴⁸ Uğur Kılıç, " Batı Avrupa Birliği: Canlanan Savuma ve Güvenlik Örgütü I. Batı Avrupa Birliği Öncesi Gelişmeler", *Avrasya Dosyası*, Cilt.1, Sayı.2, Yaz 1994, s.85.

Anlaşmaya göre, taraflardan birisi Alman saldırısına uğrarsa, diğer taraf saldırıya uğrayan devlete doğrudan doğruya yardım edecek, yine Almanya, Fransa ve İngiltere karşısında kendi iktisadi görev ve sorumluluklarını yerine getiremezse, taraflar müşterek tedbirler alabileceklerdir.

Dunkerque Anlaşmasının Almanya'ya karşı yapıldığı ileri sürülmüşse de, gerçekte SSCB'den gelebilecek girişimlere karşı koymak amacıyla yapıldığı açıktır. Çünkü o tarihlerde Almanya, Müttefiklerin işgali altında olması nedeniyle, İngiltere ve Fransa için bir tehlike oluşturmamaktaydı.²⁴⁹ Bu nedenle savaşın hemen ardından ABD'nin Avrupa savunmasında yer alıp almayacağı belirsizliğinin olduğu bir ortamda, iki önemli Batı Avrupa ülkesi İngiltere ve Fransa'nın her hangi bir tehdide karşı beraber hareket edeceği kesinlik kazanmıştır.

6.2.1.2. Almanya'nın NATO Üyeliği:

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Almanya dört işgal bölgesine ayrılmıştı. Batı'nın kontrol ettiği üç bölge daha sonra birleştirilmiştir ve anayasanın hazırlanmasının ardından, Ağustos 1949'da Federal Almanya, hemen ardından SSCB'nin kontrolündeki doğu bölgesinde de, Doğu Almanya kurulmuştur. Soğuk savaş boyunca sürecek, Almanya'nın birleştirilmesi sorunu da böylece başlamıştır.²⁵⁰

Federal Almanya'nın silahlandırılması konusu da, bu dönemde NATO müttefiklerinin kendi aralarında ve SSCB ile görüş ayrılığını oluşturan bir problem olmuştur. ABD'ye göre; Federal Almanya'nın NATO üyesi olması, NATO'nun kuzey kanadının güvenliği için şarttı. Ancak, Fransa geleneksel korkular nedeniyle, buna karşı çıkmış, sonuç olarak bu muhalefete rağmen, Federal Almanya 5 Mayıs 1955'te NATO'ya dâhil edilmiştir.

50'ler sonrasında, Avrupa'da Almanya'nın yeniden bir sorun olmasına yol açan olaylar, tarafların öncelikle birbirlerine olan güvensizliklerinden kaynaklanmıştır. Federal

²⁴⁹ Gürkaynak, s.49.

²⁵⁰ Tunçsiper, s.27.

Almanya'nın NATO'ya dâhil olması, Varşova Paktı'nın kurulmasını tetikleyen olaylardan biri olmuş, bu ülkenin silahlandırılması da SSCB tarafından, kendisine bir tehdit olarak algılanmıştır. Tarafların Almanya konusunda birbirlerine verdikleri notalar gerilimin artmasına neden olmuş, tüm bunların sonunda Ağustos 1961'de Doğu Almanya tarafından Berlin'i ve iki ülkeyi ortadan bölen bir duvar inşa edilmiştir. Bu, soğuk savaşı tırmandıran sorun, yapılan girişimler sonucu değil, ancak soğuk savaş döneminin bitmesi ile son bulmuştur.

6.2.1.3. SSCB'nin Batı'da Tehdit Olarak Algılanması

İkinci Dünya Savaşı'ndan galip ayrılan devletlerinden Sovyetler Birliği, savaş sonrası ABD ile beraber süper güç konumuna yükselmiştir. Coğrafi konumun da etkisiyle, Doğu Avrupa'da Sovyet baskısı, savaşın ardından etkisini arttırarak sürdürmüş ve bu durum, Batı Avrupa'da SSCB'ye karşı bir güvensizlik oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca Fransa, Almanya ve İtalya' da SSCB' nin etkisiyle komünist partilerin çıkardığı karışıklıklar artmaya başlamıştır. Bu durum Avrupa ülkeleri ve ABD yi rahatsız etmeye başlamıştır. Ve ABD bu dönemden sonra Avrupaya yardımlarını artırmaya başlamıştır.²⁵¹

SSCB'nin Doğu Avrupa'da etki kurmasının temel sebebi; ülkenin bir kıta devleti olmasından kaynaklanmaktadır. Kıta devletlerinin dış politikalarının en belirgin özeliği, kıtaya egemen olacak stratejik bölgede kurulduktan sonra, kıtanın tümünü ele geçirene kadar ya da kıtayı paylaşan sınırdaş devletleri nötrale edip böylece görece bir güvenliğe kavuşana dek genişlemeleridir. Bundan hemen sonra gelen aşama kıtaya en yakın bölgelerin denetimi ya da en azından buralarda dost hükümetlerin işbaşına gelmesidir.²⁵² Doğu Avrupa'da da bu gerçekleşmiş ve 50'li yıllara gelmeden Doğu Avrupa'daki birçok ülkede komünizm hakim olmuştur.

Yunanistan'da komünizme destek veren, İran'dan çıkmamakta direnen ve Türkiye'den Doğu Anadolu'da toprak ve boğazlarda üs isteyen Sovyetlerin bu girişimleri,

²⁵¹ Caşın, Özgöker, Çolak, s.185.

²⁵² Sander, s.203.

özellikle İngiltere ve ABD olmak üzere Batı'da endişeyle karşılanmış ve Batı'nın buna göre politikalar izlemesine yol açmıştır.

Batı ve Doğu'nun karşı karşıya geldiği ilk anlaşmazlık Berlin ablukası ile gerçekleşmiştir. 1947 yılında Batılı devletler kendi işgal bölgelerinin ekonomik bakımdan bütünleşmesi için ilk adımları atmışlar ve 1948 yılında yine kendi bölgelerinde para reformu yapmışlardı. Aynı yıl, üç Batı işgal bölgesinde bir Alman hükümetinin kurulması kararlaştırılmış ve bu faaliyetlere Sovyet tepkisi Berlin'in abluka altına alınması olmuştur. Batının etkili müdahalesi ile ablukanın etkisiz olduğunu gören Sovyetler, Mayıs 1949'da ablukayı kaldırmıştır.

SSCB, kapitalizmle sosyalizm arasındaki ideolojik kopukluğun ortada kaldırılmazlığını daha iyi ortaya koyabilmek için Eylül 1947'de, tüm komünist partileri bir araya getiren Kominform'u kurarak ve Doğu Avrupa ülkelerinin halk demokrasilerine dönüşmesi sürecini hızlandırarak tüm dünya komünist hareketi üzerindeki nüfuzunu arttırmıştır. Şubat 1948'de Prag'da yapılan hükümet darbesi bu sürecin son aşaması olmuştur.²⁵³ Bu ülkelerdeki Sovyet askeri varlığı da bölge ülkelerindeki komünist rejimlerin kurulmasında büyük etkinlik göstermiştir. Bu nedenle ilk kez Churchill tarafından kullanılan ve Avrupa'nın bölünmüşlüğüne simgeleyen, "demir perde" kavramı, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin halk ayaklanmalarıyla komünizmi terk ettiği soğuk savaşın sonuna kadar, geçerliliğini korumuştur.

6.2.2. Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa'da Güvenlik İttifakları:

İki kutuplu sistemin en önemli karakteristiklerinden birisi de, güvenlik amacıyla oluşturulan ittifakların etkin olmasıdır. Tarihin her döneminde görülen ittifaklar, bu dönemde gerçekten hem sayıca, hem de etkinlik bakımından önplanda yer almıştır. Ancak dönem içerisinde, Avrupa'da, Ortadoğu'da ya da birkaç ülkenin kendi arasında oluşturduğu

²⁵³ S.Pacteau, F.C. Mougel, s.107.

bu güvenlik ittifaklarından hiçbirisi NATO kadar etkili olamamıştır. Atlantik merkezli bu ittifak soğuk savaş sürecinde, daha sonra kendisini lağveden Varşova Paktı ve Batı Avrupalı devletlerin oluşturduğu güvenlik ittifaklarından çok daha baskın olmuş, yeni rollerle, 21. yüzyılda da varlığını sürdürmeye devam etmekte ve halen Avrupa güvenliğini sağlayan temel kuruluş olma işlevini sürdürmektedir.

6.2.2.1.Batı Avrupa Birliği

Şubat 1948’de yaşanan Prag Darbesi sonrası, 4 Mart 1948’de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere’nin temsilcileri Brüksel’de biraraya gelerek yaptıkları müzakereler sonrası, 17 Mart 1948’de Brüksel Antlaşması’nı imzalamışlardır.²⁵⁴ Bu anlaşma daha sonra Batı Avrupa Birliği (Western Union) olarak adlandırılan Brüksel Anlaşması Örgütü’nün kuruluş belgesi olmuştur.

Anlaşma’nın 4. maddesine göre: taraflardan birisi Avrupa’da silahlı bir tecavüze maruz kaldığı takdirde, diğerleri ona, BM Anlaşmasının 51. maddesine uygun olarak iktidarları dâhilindeki her türlü vasıtalarla askeri ve diğer yardımlarda bulunacaktır. Böylece, taraflar birbirlerine otomatik yardımda bulunma garantisi vermişlerdir.

NATO’nun kurulmasıyla Batı Avrupa devletleri arasında Brüksel Anlaşması Teşkilatı’nın varlığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar neticesinde, Brüksel Anlaşması devletleri Kasım 1949 tarihinde, Kuzey Atlantik Savunma Komitesi’ne NATO Batı Avrupa Bölgesel Planlama Grubu’nun, Brüksel Anlaşması Daimi Askeri Komitesi’nin görevlerini kapsayacak şekilde yetkilendirilmesini önermiştir. Brüksel Anlaşması Teşkilatı Danışma Komitesi’nin Aralık 1950 tarihli kararıyla sözkonusu teşkilatın savunma mekanizması NATO’ya transfer edilmiştir.²⁵⁵

²⁵⁴ Kılınç, s. 86.

²⁵⁵ Erdoğan, s.24.

NATO üyelerinin büyük çoğunluğu BAB üyelerinden oluşmuştur. Bundan dolayı fiili ve hukuki olarak BAB'ın NATO ile ilişkide olması doğaldır.²⁵⁶

Batı Avrupa Birliği soğuk savaş sürecinde Avrupa'nın savunulması konusunda NATO'nun gölgesinde kalmış, etkili bir savunma ittifakı haline ulaşamamıştır. BAB'ın 1973 yılları arasında etkili olduğu konular, Federal Almanya'nın NATO'ya katılması, Batı Avrupa ülkeleri arası ilişkilerin arttırılması ve AT ülkeleri ile İngiltere arasında aracı bir rol üstlenmesi üzerine odaklanmıştır. Bunların dışında savunma anlamında Avrupa'da ortak bir politikaya doğru ilerleme söz konusu olmamıştır.

1992 yılına kadar BAB, İran-İrak savaşında üyelerin, Körfez bölgesinde ulaşım serbestliğinin sağlanması, mayın tarama operasyonları ve Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında Körfez'e savaş gemisi gönderilmesi gibi konularda beraber hareket etmişlerdir.

BAB'nin etkinlik alanı, soğuk savaş sonrasında 1992 Maastricht Anlaşması'na kadar tam olarak tanımlanamamış, ancak bu anlaşma sonrasında Avrupa Birliği'nin savunma ile ilgili karar ve eylemlerini hazırlamak ve uygulamak konusunda yetkilendirilmiştir. 19 Haziran 1992'de Bonn'da yapılan BAB Başkanlar Konseyi toplantısı sonucunda yayınlanan Petersberg Bildirisi'nde ise örgütün rolü daha belirgin olarak tanımlanmıştır. Buna göre BAB, insani operasyonlar ve kurtarma çalışmaları, barış koruma, barış sağlama ve kriz yönetimi konularında yetkilendirilmiştir. Bu kapsamda da BAB, Yugoslavya olaylarında ve Arnavutluk'taki krizde, bazı çalışmalarda bulunmuştur.²⁵⁷

1991 tarihli Batı Avrupa Birliği'nin Rolü ve Avrupa Birliği'yle ve Atlantik Paktı'yla İlişkilerine Dair Bildiri'de, üye devletler BAB'ın aşamalı olarak takviye edilmesini kararlaştırmışlardır. Bunu sonrasında, 2000 tarihli Nice Antlaşması ile BAB tamamen feshedilmiş, mevcut yetkileri Avrupa Güvenlik ve Savunma Politika'sına aktarılmıştır.

²⁵⁶ Caşın, Özgöker, Çolak, s.253.

²⁵⁷ Tunçsiper, s.23.

6.2.2.2. NATO:

ABD'nin özellikle soğuk savaş sırasında Avrupa'ya büyük önem vermesinin bir sonucu olarak, yalnızcılık politikasından vazgeçeceği Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla anlaşılmıştır. ABD Kongresi'nin Haziran 1948 Vandenberg kararını²⁵⁸ kabul etmesinin ardından ise, ABD'nin bir Avrupa savunma sisteminin içerisinde yer alacağı kesinlik kazanmıştır. Bunun ardından da, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da imzalanan anlaşma ile kurulmuştur.

NATO'nun kurucu üyeleri ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Norveç, İzlanda, Danimarka ve Portekiz'dir. İttifaka, 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Almanya, 1982'de ise İspanya dahil olmuştur.

Şüphesiz NATO'nun ittifak dışındaki aday ülkeler kadar Sovyetlerin(Rusya) ulusal güvenlik önceliklerini birinci dereceden etkilemiştir. Putin yönetimi, 2002 Moskova ve St. Petersburg Zirveleri'nde, SSCB' nin eski iki düşmanı NATO ve ABD yeni stratejik işbirliğini sağlamıştır.²⁵⁹

İkinci Dünya Savaşına yol açan ortamın en belirgin özelliği, Nazi Almanya'sının Avrupa'da güç dengesini kendi lehine bozacak şekilde güçlenmesi olmuştur. Benzer şekilde, savaş sonrasında Sovyetlerin böyle bir dengesiz güç ilişkisini yeniden oluşturabilmesi ihtimali, Batı Avrupa ülkelerinin ABD ile ittifak ilişkisi içine girmesine neden olmuştur. NATO'nun kurulması sayesinde, Avrupa ülkeleri, ABD'nin sahip olduğu gücü, Avrupa sorunlarında da bu ülkeyi yükümlülük altına sokarak, savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da tek başına yarattığı dengesiz durumu ortadan kaldırmıştır.

NATO'nun en önemli özelliği ortak savunma ilkesine dayanmasıdır. Anlaşmanın 5. maddesine göre üye ülkeler içlerinden birine yada bir kaçına yapılmış saldırıyı hepsine yapılmış kabul edeceklerdir ve buna göre birbirlerinin savunmasına, silahlı güç kullanmak da dahil olmak üzere katkıda bulunacaklardır.

²⁵⁸ Gürkaynak, s.54.

²⁵⁹ Caşın, Özgöker, Çolak, s.424.

NATO'nun önemli özelliklerinden biri de, ABD'nin barış zamanında Avrupa ülkeleri ile yaptığı ilk askeri ittifak olmasıdır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası kargaşa ortamında, Batı Avrupa ülkeleri ile ABD arasındaki ilişkilere belirli bir düzen ve kurallar bütünü getirmiş, ama öte yandan iki blok arasındaki soğuk savaşın da doruk noktasını oluşturmuştur.²⁶⁰

NATO kurulduğu 1949 yılından günümüze, üye ülkelerin ortak savunmasını sağlamaktadır. İleriki bölümlerde ayrıntılarıyla dile getireceğimiz gibi, NATO soğuk savaş döneminde Avrupa güvenliğinde söz sahibi olan en önemli ittifak olmuştur ve Batı Avrupa Birliği ve Varşova Paktı'nın aksine varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

6.2.2.2.1. Soğuk Savaş Döneminde NATO'nun Stratejileri:

NATO kurulduğu günden beri Sovyetler Birliği ile ilişkilerini dört önemli sürece ayırmış ve bu süreçlere uygun stratejiler planlayarak uygulamıştır. Bu süreçler; a- Gerginlik dönemi (1949 - 1962) b- Yumuşama (detant) dönemi (1962-1968) c- Uzlaşma dönemi (1968 - 1990) d- 1990 sonrası yeni stratejik konsept dönemidir.²⁶¹

6.2.2.2.1.1. Topyekûn Karşılık Stratejisi

NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen uluslararası ortamda kendisini koruyacak stratejiler üretmiştir. Bunlardan en önemlisi ise; devletler için en fazla caydırıcılık unsuru taşıyan, rekabete ve nükleer silahlanmaya dayanan topyekûn karşılık stratejisidir.

Dünyanın nükleer silah gerçeği ile tanışması ABD'nin 1945 yılı Ağustos'unda Japonya'nın Hiroşima ve Nagasaki kentlerine attığı ve yaklaşık iki yüz bin insanın ölümüne yol açan iki atom bombası ile başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu uluslararası sistemin diğer süper gücü SSCB'nin de 1949'da nükleer silah

²⁶⁰ Sander, s.242.

²⁶¹ Erol Bilbilik, **NATO İstanbul Zirvesi ve Geniş Ortadoğu Stratejisi**, İstanbul: Otopsi Yayınları,, 2004, s.27

denemesini yapmasının ardından nükleer silahlar, ABD ve SSCB arasındaki ilişkiler stratejisinin tespiti ve yürütülmesinde en temel unsur olarak öne çıktı. Bu bağlamda iki süper güç Topyekun Karşılık ve Esnek Karşılık olarak kavramsallaştırılan caydırıcılık stratejileri geliştirilirken, taraflar arasındaki güç dengesi özellikle 1960'larda dehşet dengesine, (MAD) karşılıklı silahlanmaya dönüştü.²⁶² 1951 yılında Kore Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Washington ile Moskova arasındaki çatışmanın niteliğini araştırmak üzere bir komisyon kurmuş ve ortaya çıkan belgeyi kabul ettiği gibi NATO'nun resmi stratejisi, Topyekün Karşılık Stratejisi haline gelmişti. Burada asıl önemli olan nokta, belgenin sınırlı savaş anlayışını, Başkan Kennedy'den çok önce benimsemiş olmasıdır. Buna göre, Sovyet tehdidini, savunma çabaları ile etkisiz hale getirmek için geniş ordular ile örgütlenme yoluna gidilmesi gerekmektedir.²⁶³

Dünyada 1950'li yılların ortası ve sonu bir umut ve gerginlik dönemidir. Bir yandan, Sovyetler Birliği'ndeki Stalin sonrası çözülme ve diğer yandan (ikisi de 1955'te yapılan) Cenevre ve Avusturya Devlet Antlaşmalarının ruhu Soğuk Savaş geriliminde bir azalma olması umutlarını artırmıştı. Ancak 1956'da yaşanan Berlin Krizi Avrupa'nın halen çabuk alevlenebilen bir yapıda olduğunun göstergesiydi. Batı Avrupa hükümetlerinin NATO'nun üzerindeki Amerikan nükleer şemsiyesinin güvenilirliği konusunda şüphelerin olduğu ve Batı Avrupa halklarının (özellikle de Batı Almanya halkı) ABD'nin Batı Avrupa'nın savunması amacıyla nükleer silahları kullanma doktrininden çıkardıkları anlamdan rahatsızlık duydukları bir dönemdi.²⁶⁴ Bu dönem 1950'lilerin ortasında ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa'dan karşılıklı olarak ayrılmaya çalıştığı ve Doğu Avrupa'nın silahsızlanması için entrikaların üretildiği bir dönemi temsil etmekteydi.

²⁶² Nazım Cafersoy, "ABD - Rusya İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi", **Stratejik Analiz**; İsrail - Filistin Çatışması Sürecinde Uluslararası Bir Çözüm Arayışı: Mitchell Komisyonu, Sayı 17, (Eylül 2001), s.40.

²⁶³ Oral Sander, **Türk - Amerikan İlişkileri (1947 - 1964)**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1993, s.90

²⁶⁴ D.Gonca Peksarı, **NATO'nun Değişen Konsepti**, K.Ü. S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2006, s.44.

1953 yılının son aylarında ABD, yeni Genelkurmay Başkanı Oramiral Radford'un, Ulusal Güvenlik Konseyi'ne yeni bir rapor hazırlattı. "Yeni Bakış" "*New Look*" diye bilinen bu rapor "N.S.C. 162" adı ile ABD'nin stratejik bombardıman uçakları ve nükleer silahlar alanındaki başarılarını simgeleyen 1953 yılının ekim ayında başlayan Başkan Eisenhower tarafından, 1954 yılının Aralık ayında ise; NATO Konseyince onaylandı ve yeni NATO stratejisi olarak kabul edildi. Termonükleer silahların gelecek savaşta kullanılmayacağı varsayımını reddeden bu belge, birkaç ay sonra ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles tarafından açıklanan Topyekün Karşılık Stratejisinin temelidir.²⁶⁵ Aralık 1955'te yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Topyekün Karşılık Stratejisi somut bir hal almış ve güdümlü füze sayısının artırılarak geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu yeni strateji ile Amerikan ekonomisinin büyük ordu besleyerek düştüğü ağır durumun önüne geçmek hedeflenmiştir.²⁶⁶

O dönemin şartları göz önüne alındığında bu stratejinin çok da yersiz olmadığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle ayrılmış güçlü Rusya karşısında baş edebilecek yeterlilikte bir Avrupa'nın olmaması ve artık klasik silahlar kullanılarak savaşın engellenemeyeceği gerçeği topyekün karşılık stratejisini doğru kılmaktadır. Dolayısıyla Rus tehdidine karşı caydırıcı olarak Amerikan kuvvetlerinin ve nükleer gücünün ön plana çıkarılması zorunlu olmuştur.

Çünkü bu stratejisi düşman saldırısının iki türde gerçekleşebileceğini öngörmüştü. Bunlardan ilki büyük çapta saldırı ve genel savaşken; ikincisi örtülü operasyonlar ve genel savaştan daha düşük boyuttaki saldırılardı.²⁶⁷

NATO'nun caydırıcılığı bu strateji ile gitgide Amerikanlaşan ve nükleerleşen bir hal almış ve bu eylemsel bir temelde Kıta'nın güvenliği konusunda geniş çaplı bir ABD bağlılığını garanti ettiği için, Avrupalılara kusursuz bir şekilde uymuştur. ABD birliklerinin devam eden varlığı, bu bağlılığın somut bir göstergesi olmuştur. Herhangi bir çatışmanın

²⁶⁵ Sander, 1993, s.92.

²⁶⁶ Peksarı, s.45.

²⁶⁷ Bilbilik, s.27.

başlangıcında Amerikan katılımını sağlayarak ve NATO caydırıcılığının en gerekli ögesi olan ABD nükleer cephaneliği devreye girerek; Avrupa zamanla bağlı hale getirilerek strateji görünmez bir tuzak işlevi görmüştür. 1950'lerin sonlarında bu durum NATO'nun Avrupalı zihniyetini baskın hale getirmişti.²⁶⁸

ABD'nin diğer ülkelere de kabul ettirdiği Topyekün Karşılık Strateji, kısaca Kuzey Atlantik bölgesinde ortaya çıkan bir komünist tehlike karşısında, ABD'nin Stratejik Hava Komutanlığı kanalıyla Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin önemli nüfus ve endüstri merkezlerine karşılıkta bulunulacağını öngörmekteydi. Böylece NATO'nun artık geniş bir kara ordusu bulundurması da gerekmiyordu. Tercihen Amerikalı askerlerden oluşacak ve kendisine bir saldırı durumunda stratejik hava kuvvetlerinin de harekete geçmesini sağlayacak kadar bir kuvveti içermekteydi. Bu açıdan strateji; nükleer silahlarla karşılık yeteneği ile düşmanı hem sınırlı hem de topyekün bir savaştan caydıracaktır; ya da nükleer silahlar durum gerektirdiği takdirde kullanılacaktır.²⁶⁹

Topyekün karşılık stratejisine göre, karşı tarafla girişilecek her hangi bir çatışmada, karşı tarafın kullandığı silah türüne bakılmaksızın nükleer silah kullanılmasını içerir. Nükleer silahlar şehir, liman ve sanayi merkezlerini hedef alırken, taktik silahlarda karşı tarafın ordularının bertaraf edilmesinde kullanılacaktır. Karşı tarafın ortadan kaldırılmasını ve tahriklerle nükleer silahların kullanımını öngören strateji, Sovyetler Birliği'nin uzun menzilli silahlar üretmeye başladığının anlaşılmaya başlamasıyla gevşemiştir. "ABD Savunma Bakanı Robert McNamara, söz konusu bu strateji doğrultusunda, bir füzenin taşıdığı tek nükleer başlık yerine bu füzenin daha küçük infilak gücünde bir çok savaş başlığı taşıyarak geniş alanları etkisiz kılınması projesini savunmuştur."²⁷⁰ Herhangi bir Avrupa çatışmasına Amerika'nın hemen katılımının sağlanmasıyla, Amerika'nın somut konvansiyonel askeri varlığı NATO'nun caydırma işlevinin güvenilirliğini artırmıştır. Caydırma, Avrupa müttefiklerinin egemenlik odağı olmuştur. Çünkü nükleer ya da konvansiyonel olsun herhangi bir savaş bölge için bir

²⁶⁸ Peksarı, s. 45.

²⁶⁹ Sander, s.301.

²⁷⁰ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s.233.

felaket oluşturabilirdi.²⁷¹ Sonuçta nükleer bir saldırı ile karşılık, Sovyetler Birliği'nin girişeceği topyekün bir saldırıyı caydıracak durumda olurken; artık nükleer silahların kullanılması korkusu savaşın çıkmasını bir derece engelliyordu. Böylece NATO üyesi devletler Avrupa kıtasında çok fazla kara ordusu bulundurmalarını gerektirmeden nükleer çağın gereklerine uygun olarak güvenliklerini sağlamışlardır.

Bu devrede Amerika, kendi hava gücünün üstünlüğü ile ve Avrupa'daki müttefiklerinin kendisine temin ettiği imkanlarla da atom silahını her hangi bir saldırı halinde doğrudan doğruya Sovyet Birliği'nin üzerine götürüp, atma imkanına ilk günden sahip bulunmaktaydı. Bu imkanın caydırıcı etkisi büyük olmuştur ve o tarihten sonra Avrupa'da Sovyet ilerlemesi durdurulmuştur. Sovyetler de atom silahını kendi hava imkanları ile hava güçleriyle, ilerilere götürmek ve yabancı memleketlere atom bombası atmak imkanına kavuştukları ve 4 Ekim 1957'de Sputnik'in uzaya gönderildiği zaman durum değişmiştir.²⁷² Sputnik'in fırlatılmasına askeri açıdan bakıldığında Sovyetler Birliği, bir termonükleer savaş başlığını yaklaşık olarak beş millik bir mesafeye yirmi dakikada gönderme imkanına kavuşmuştur. Dolayısıyla ABD ve dünyanın hemen her yeri Sovyet füze menzili içine girmiştir.²⁷³ Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Sputnik ile ICBM'lere (Kıtalararası Uzun Menzilli GÜdümlü Füze) sahip olması NATO'nun topyekün karşılık stratejisini tartılır hale getirmiştir. Şimdiye kadar her türlü saldırıya karşı korunmuş olan ABD, Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlarının yıkıcılığına açılmış konumuna gelmiştir. Artık çözüm olarak ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı 1957'de Sovyetlere yakın olan müttefik topraklarında Orta Menzilli GÜdümlü Füze (IRBM) yerleştirme girişimlerinde bulunmuş ve bu durum ABD'ye daha sonra seçenekli bir strateji uygulama imkanı sağlamıştır.

Ancak, Topyekün Stratejisinin bazı zararları olduğu yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Öncelikle stratejinin büyük ölçüde ABD'nin nükleer gücüne bağlı olduğundan, tetikte sadece ABD'nin parmağı olması, geleneksel ittifak anlayışıyla bağdaşmayan bir durumdur.

²⁷¹ Peksarı, s. 45.

²⁷² DENİZ Selahattin, **Dünya Siyasetinde Türkiye'nin Yeri ve NATO**, Ankara, 1990, s.75.

²⁷³ Gürkaynak, s.82.

Dolayısıyla ABD'nin yapacağı hareketlerin Avrupalı müttefiklerinin hareket alanını daraltma olasılığı söz konusuydu. İkinci olarak küçük çaptaki çatışmalarda nükleer silahların olayları global bir savaşa döndürme olasılığı, bu silahların kolaylıkla kullanılması caydırıcı bir unsur olarak kalmasına engel olmaktaydı.²⁷⁴ Sovyetler Birliği'nde kendisine yönelik bir saldırıyı durdurabilmek için nükleer silahları kullanabileceğini açık bir biçimde beyan etmiştir. Sovyetler Birliği'nin bu tutum değişikliğinde; askeri ve siyasi konvansiyonel kuvvetlerin kullanımı karşısında nükleer silahların caydırıcılığına başvurması olağan bir tedbirdir. Ayrıca Soğuk Savaş esnasında Kızıl Ordu'nun konvansiyonel üstünlüğünden korktuğu için nükleer silahları ön plana çıkararak Amerikan ve NATO stratejilerine karşı Sovyet yönetimi nükleer silahları son çare olarak düşüneceğini vurgulayan taktik bir anlayış kullanıyordu.²⁷⁵ Dolayısıyla nükleer silahlara Sovyetler Birliği'nin sahip olması caydırıcılığın yanı sıra uluslararası arenada temel aktör olarak kalmasını sağlamıştır.

Mevcut duruma göre uygulanması zorunlu hale gelen topyekün karşılık strateji yerini 1957'den itibaren esnek mukabele stratejisine doğru bırakmış ve 1960'dan sonra Kennedy yönetimiyle tamamen değişmiştir. 1970'e kadar sürecek olan bu yeni strateji krizleri önlemede nükleer güç yerine konvansiyonel yöntemlerin kullanılması ve çevreleme politikasının uygulanmasını gerektirmekteydi.

6.2.2.2.1.2. Esnek Mukabele Stratejisi:

Artık 1957'den itibaren topyekün karşılık stratejisinin zayıf noktaları ortaya çıkmaktaydı ve bu strateji caydırıcılığını yitirmişti. Yeni bir strateji zorunluluk haline gelmişti.

Örneğin; bu strateji saldırgana karşı topyekün ve tüm imkanlarla karşılık vermeyi öngörmekteydi. Durum böyle olunca, coğrafi olarak tehdide en yakın topraklar üzerinde olan Avrupa devletleri karar alma mekanizmasında daha çok yer almak istiyorlardı. Bu da

²⁷⁴ Koray Erdoğan, "Değişen NATO mu Stratejileri mi", www.geocities.com/begunay/27.htm, 10.11.2008

²⁷⁵ C.Cem Oğuz, "Büyük Satranç Tahtası ve Rusya'da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu", **Avrasya Dosyası - Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 4, (Kış 2001), s.115

her karara ve stratejiye müdahale etmek isteyen Avrupalı devletlerin ABD'nin hareket alanını kısıtlamasına neden olacaktı. İkinci olarak, eskiden Amerika toprakları olası bir Rus nükleer saldırısı menzili dahilinde bulunmuyordu. Ancak, Sovyetlerin ICBM'leri (Kıtalararası Uzun Menzilli GÜdümlü Füze) kullanmaya başlamalarından sonra ABD toprakları bu tip bir saldırıya açık hale gelmişti.²⁷⁶ Böyle bir durumda esnek stratejinin benimsenmesi çok daha avantajlı idi çünkü nükleer silahların kullanılması ancak Avrupa için düşünülebilirdi.

Keza kıtalararası füzelerin bulunması ve tatbik edilmeye başlanması Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki bu termonükleer silah ve bu silahı hedefe götürme bakımından bir denge sağlamıştı. Her iki blokun lideri olan rakipler arasında korkuya ve dehşete dayanan bir denge meydana gelmişti. Yani saldırıya başlayacak olan devlet belki de ilk anda karşı tarafta milyonlarca insanın kaybına sebep olacaktı. Fakat kendisini de total bir tahripten kurtaramayacaktı. Dolayısıyla bu denge nükleer silahın adeta kullanılmaması gibi bir paradoksal bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Ancak bununla beraber Avrupa için yeni bir tehlike meydana gelmiştir. Avrupa'da klasik konvansiyonel silahlar bakımından Sovyetler Birliği Avrupa devletlerine kıyasla çok üstün durumdaydı.²⁷⁷ Sonuçta iki süper güç olan Sovyetler Birliği ve ABD'nin de nükleer teknolojide bu derece ilerlemesi birbirlerine verebilecekleri zararları ölçülemez bir boyuta taşırken, nükleer gücü kullanma tehdidinin caydırıcılığını ortadan kaldırırken, esnek karşılık stratejisini ortaya çıkarmıştır.

Bu sıralarda Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki ilişkiler de bozulmuştu. Sovyetler Birliği, nükleer silahları geliştirmesi için Çin'e yardımda bulunmayı vaat etmiş ancak bunu yerine getirmemiştir. Böylece, atom silahlarının yayılmasını önlemek ve zararlarını azaltmak için Eisenhower ve Kruşçef tarafından sürdürülen çabalar, 1957 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın kurulması, 1959'da da Antartika Anlaşmasının yapılması ile sonuçlandırılmıştır.²⁷⁸ Böylece iki süper güç atom silahlarının kullanılmasının

²⁷⁶ Koray Erdoğan, "Değişen NATO mu Stratejileri mi", www.geocities.com/begunay/27.htm, 10.01.2009

²⁷⁷ Peksarı, s.48.

²⁷⁸ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika**, Ankara: Atilla Kitapevi, 1993, s.846.

yaratacağı tahribatın bilincine vararak, bu silahların sınırlandırılmasına yönelik girişimlere başlanmış ve daha esnek stratejiler oluşturmuşlardır.

Başkan Kennedy, 1963 Ocak ayında yaptığı açıklamasında, gerektiğinde Avrupa'yı savunmak için nükleer silahların kullanılabileceğini belirtmişti. Fakat her koşulda ve durumda nükleer karşılık yükümlülüğünün ortadan kalkması gerekmektedir. Ayrıca Amerikan Savunma Bakanı McNamara'ya göre; nükleer bir savaş bile genel bir savaşa varmadan sınırlı tutulabilirdi. Her iki taraf da ilk anda yoğun yerleşme merkezlerine değil ana nükleer merkezlere saldırıda bulunabilir ve savaş bu biçimde sınırlı tutulabilirdi. Dolayısıyla böyle bir strateji müttefikler arasında eş güdüm ve hedef saptamasını ve dolayısıyla bir ülkenin nükleer silahlar üzerinde tekeli gerekliliğini kılıyordu.²⁷⁹

1962 yılında Küba Krizi'nin iki blok liderini direkt olarak karşı karşıya getirmesi ve bir savaş tehlikesinin ortaya çıkması her iki ülke liderlerini de korkutmuştu. Zira her iki blokta birbirlerini yok edecek derecede silahlara sahipti. Bu kriz sonrasında ise Batı'nın yumuşama "*Detant*", Doğu Bloku'nun da birlikte yaşam diye adlandırdığı dönemece girilmişti. NATO bu çerçevede 1967'de Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel'e bu döneme uygun bir politik strateji belirlemesi için görev vermişti.²⁸⁰

Belçika Dışişleri Bakanı Harmel, 1967 yılında yeni bir plan ileri sürmüştür. Bu, iki blokun karşılıklı yumuşamasını temin etmek ve böylece barışı gerçekleştirmek için yapılan bir plandır. NATO'nun bir taraftan bütünlüğünü tam olarak korumaya gayret gösterirken, bir taraftan da Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yakınlaşmayı geliştirme amaçlanmıştır. Detant dönemi karşılıklı bloklar arasında yumuşamayı temin etmektir. Esnek karşılık stratejisi de Harmel'in bu teklifinden sonra ortaya konulmuştur.²⁸¹

Esnek karşılık stratejisi; "nükleer eşik"i yükseltmek, diğer bir ifadeyle nükleer silahlara başvurma ihtimalinin azaltılması, konvansiyonel silah sistemlerinin

²⁷⁹ Sander, s.306.

²⁸⁰ Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s.201.

²⁸¹ Peksarı, s.49.

yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ilkesine dayanmıştır. Bu çerçevede esnek karşılık stratejisinin aşamalarına baktığımızda;

- savunmanın öncelikle konvansiyonel silahlarla yapılması, düşmanın bu tür silahlarla durdurulmaya çalışılması,

- konvansiyonel silahların kullanıldığı savunma yeterli olmadığında ise; taktik nükleer silahların kullanılması ve nükleer silahlara başvurma sorumluluğunun karşı tarafa yükletilmesi, bu savunma yetmediğinde de nükleer silahlara başvurulmasıdır.²⁸²

Esnek Karşılık Stratejisinde; düşman saldırısının genel savaş ve genel savaştan daha küçük bir saldırı olmak üzere iki şekilde gerçekleşeceği öngörülmüştü. Stratejinin, topyekün karşılık stratejinden farkı; NATO savunmasının başarılı olamaması veya tehlikeye düşmesi durumunda nükleer silahların caydırıcılık etkisini artırmasıdır.²⁸³ Dolayısıyla stratejide aşamalı nükleer silah kullanmak zorunda kalmanın bir başka amacı da karşı tarafı nükleer silah kullanmaya zorlamakla suçlayıp, bunun sorumluluğunu Doğu Bloku'na yüklemektir. NATO'nun bu strateji ile amacı; Doğu Bloku'nun da kendileri gibi davranmasını sağlayarak nükleer silah kullanılması riskini azaltmak istemiştir.²⁸⁴ Halbuki o güne kadar, Sovyetler Birliği hangi silahla saldırırsa saldırıya mutlaka nükleer silahlarla saldırı bertaraf ediliyordu. Esnek karşılık stratejisi, ne çeşit bir saldırı olursa ona karşı nükleer silah kullanmayı değiştirmiştir. Nükleer anlamda caydırıcılığın tahrip boyutu düşünüldüğünde maddi ve manevi olarak çok fazla kayıp verilmesi göze alınamamıştır.

Türk hükümeti de esnek karşılık stratejisinin ortaya çıkmasını ilk başta onaylamamış ancak zamanla stratejinin gerektirdiği hükümet politikalarını uygulamaya koymuş, gerekli askeri üsler açmıştır.

16 - 19 Aralık 1957 yılında Türkiye'den de Başbakan A. Menderes'in katıldığı NATO Konseyi'nin hükümet başkanları düzeyindeki toplantısında, atom silahlarının

²⁸² Dedeoğlu, s.235.

²⁸³ Bilbilik, s.29.

²⁸⁴ Çakmak, s.201.

katılması konusunda bir karar alınmıştı. Bu karar üzerine, NATO savunması çerçevesinde ABD tarafından Türkiye'ye verilecek olan modern silahlarla ilgili olarak Türkiye ile ABD 18 - 28 Ekim 1959 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştı. Ancak daha önce 5 Mayıs 1959'da Ankara'da imzalanan bir anlaşma ile atom silahlarının kullanılması için bilgi ve eğitim işleri düzenlenmişti. Böylece Türkiye, atom silahlarının ülkesinde konuşlandırılmasını kabul edince ABD tarafından atom başlıkları ve bunların atılmasını sağlayacak sistemler de gönderilmeye başlanmıştı. Bunlar arasında IRBM'lerden (Orta Menzilli Balistik Füze) Jüpiter füze rampaları da 1959 sonlarında İngiltere, İtalya ve Türkiye'de konuşlandırılmıştı.²⁸⁵ Esnek karşılık stratejisiyle ilgili bazı Türk yazar ve politikacılar Türkiye'nin toprakları üzerindeki nükleer silahları kullanma hakkının olmadığını ve bu silahlar yüzünden Türkiye'nin Sovyet tehdidinde maruz kaldığını iddia ettiler. Onlara göre, Sovyetler Birliği'nin Batı blokuyla bir savaşa başlaması halinde Türk toprakları üzerindeki nükleer silahlar bulunan üsler bombalanabilir veya ABD, Türk hükümeti'nin denetimi altında bulunmayan bu üslerdeki nükleer silahları kullanarak Türkiye'yi isteği dışında bir savaşın tarafı durumuna getirebilirdi. Türkiye'ye bu noktada önerilen şey, ya nükleer silahlar üzerinde Türk hükümetinin denetiminin tam olarak sağlanması ya da Türk toprakları üzerindeki bütün nükleer silahların kaldırılmasıydı.²⁸⁶

Nitekim her iki süper güç de, öbürünü (ve öbürüyle birlikte başka herkesi) yok etmeye öyle yeterli hale gelmiştir ki; bu durum hemen MAD karşılıklı garantili yok etme diye adlandırılmış ve nükleer silah yarışını çeşitli biçimlerde denetlemek için düzenlemeler oluşturulmaya başlanmıştır.²⁸⁷

ABD ile Sovyetler Birliği arasında nükleer anlamda silahsızlanma ve silahların denetimi çabalarının, esas olarak 1962 Küba Krizi'nin ardından belirgin bir görünüm kazanmıştır. Bu kriz sırasında her ülkenin bir nükleer savaşın eşiğine gelmesi, bütün dünyada heyecan ve endişe yaratırken, her iki ülke yöneticilerini de etkilemiş, 20 Haziran

²⁸⁵ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmalar**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, s.397.

²⁸⁶ Nasuh Uslu, **Türk - Amerikan İlişkileri**, Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları, 2000, s.193.

²⁸⁷ Peksarı, s.49.

1963'te taraflar arasında "Sıcak Hat" Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre taraflar, bunalımlı durumlarda kullanmak üzere aralarında doğrudan bir haberleşme hattı oluşturma konusunda anlaşmışlardır. Taraflar arasında 30 Eylül 1971'de Washington'da imzalanan Nükleer Savaş Riskini Azaltacak Önlemler Anlaşması da nükleer silahların kullanımına karşı önlemleri içermiştir. Bu anlaşmalar temelde nükleer silahların kullanımına ilişkin sınırlandırmaları konu edinirken, ABD ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahların üretimine ilişkin ilk önemli anlaşma 1972 yılında SALT-I olmuştur.²⁸⁸ Bu anlaşmaları takiben düşmanın balistik füzelerini daha hedefe ulaşmadan yok etmeyi amaçlayan, ülke genelinde herhangi bir savunma sistemi oluşturulmasını önlemek amacı taşıyan AMB (Anti Balistik Füze) Anlaşması (1974) ve (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri) SALT-II (1979) Anlaşması ABD ile Sovyetler Birliği arasında imzalanmış ve daha esnek bir strateji oluşturularak uzlaşma dönemine doğru gidilmiştir.

6.2.2.2.1.3. Esnek Mukabele ve İleri Savunma Stratejisi :

1950'ler Amerika'nın geçici NATO taahhütlerini kurumsallaştırıldığı on yıldır ve 1960'lar ve 1970'ler de şimdi müttefiklerde görüş ayrılığı yaratan konuların yüksek görünürlük elde etmeye başladığı on yıllardır. Batı Avrupa'nın ABD'nin gitgide artan inanılmaz nükleer garantisine aşırı güveni, Avrupa'nın geleneksel savunma çabalarının yetersizliği, Batı Almanya ve Fransa gibi kilit NATO üyeleri ve ABD'nin birbirine aykırı güvenlik çıkarları ile dış politika hedefleri belirgin hale geldi.²⁸⁹ Bu dönemde detant gelişmiş fakat birçok kriz de yaşanmıştı.

Brejnev'in bu dönemin başından itibaren giriştiği detant politikası 1974 sonrasında Üçüncü Dünya Devletleri'nde yaşanan olaylarla zarar görmüş; bu dönem Arap-İsrail Savaşı, Petrol krizi gibi krizlerle ve silahlanma yarışı ile ifade bulmuştur. Özellikle 1970'lerin sonlarındaki güvenlik tartışmalarının odağını da Doğu-Batı askeri güç dengesi olmuştur. Hem stratejik, yani doğrudan ABD ve Sovyetler arasında karşılıklı kullanılacak olan hem de ister bir ülkeden diğerine orta menzilli atışlarla ya da isterse

²⁸⁸ Cafersoy, s.41.

²⁸⁹ Peksarı, s.50.

daha kısa cephe atışlarından olsun Avrupa kıtasında kullanılmak üzere olan nükleer silahlar, Avrupa güvenlik stratejilerinde önemli bir yer işgal etmiştir. 1979 yılında Cruise ve Pershing-II füzelerinin Avrupa'ya yerleştirilmesi kararı alan NATO'ya karşılık Sovyetler Birliği de 175 adet SS-20 füze bataryasını aynı coğrafyaya yerleştirmeye başlamış ve bu gelişme Avrupa'da nükleer gerilimi artırmıştır.²⁹⁰ Yine de 1991 yılına kadar sürecek olan esnek karşılık stratejisinde silahsızlanma ve silahların kontrolü ile ilgili önemli adımlar atılmıştır.

Ortadoğu'da Sovyetler Birliği ile yaşanan bu gelişmelerden sonra, ABD "Carter Doktrini" resmen uygulamaya koymuştur. 1979'daki İran İslam Devrimi ve 1980'de İran ile Irak arasında patlak veren savaştan sonra petrol fiyatları da ikinci kez aşırı derecede yükselmiştir. Ortadoğu petrollerine bağımlı olan Avrupa ülkeleri ise, güvenliklerinin sağlanmasını sadece Avrupa kıtasının güvenliği ile yeterli kalmadığı, hammadde ve enerji kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu ve Afrika bölgelerini de içerdiği gerçeğinin farkına varmışlardır.²⁹¹

"Bu tür kaygılar, 1970'lerin sonlarında Esnek Karşılık Stratejisi çerçevesinde İleri Savunma Doktrininin kabulünü sağladı. Bu doktrin, çatışmayı yerleşim merkezlerinden mümkün olduğunca ileride ve uzakta tutmayı öngörüyordu. Kanat ülkeleri olan Türkiye ve Norveç'e düşen yük yine artırıyordu. Fakat kısa süre sonra, bu doktrinle, stratejik derinliğe sahip, sürpriz ve sürat ilkelerine önem veren, kademeli düzenlenmiş Sovyetler Birliği birliklerine hareket inisiyatifi verildiği anlaşıldı."²⁹² Stratejinin kabul edildiği yıllarda ise "sınırlı savaş" anlayışı bazı NATO üyesi devletleri savaş alanı dışına çıkarırken bazılarını olası bir savaşın merkezi haline getiriyordu. Örneğin; Kanada böyle bir tehdide ne kadar uzaksa Türkiye o kadar yakındı. Zira Türkiye topraklarında büyük güçler arasındaki küçük çatışmalar oldu-bittiye getirilebilir ve Sovyetlerin işgal edeceği topraklar dünya barışının bozulmaması uğruna feda edilebilirdi. Şimdi çok uzak bir ihtimal gibi görünen bu olasılık

²⁹⁰ Mesut Hakkı Çaşın –Beril Dedeoğlu, "NATO - BAB - AB - AGİT İlişkileri", **Avrasya Dosyası-Avrupa Birliği Özel**, Cilt 5, Sayı 4, (Kış 1999), s.166.

²⁹¹ Gürkaynak, s.117.

²⁹² Erhan Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, (Editör: Baskın Oran), Cilt- I, Ankara: İletişim Yayınları, 2001, s.571.

Soğuk Savaş ortamında üst düzeyde bir güvenlik bunalımına sebep olabilirdi. Zaten, Türkiye esnek karşılık stratejisine bu sebeplerden dolayı uzun süre direnmiş ve durumu en son kabul eden ülkelerden biri olmuştur.²⁹³ Bu çerçevede NATO, 1979 yılında Çift Yol “*Double Track*” kararını almıştır. Çift Yol, nükleer silahlara başvurulmaması prensibi ile birlikte Avrupa’nın konvansiyonel caydırıcılığının artırılmasını ifade etmektedir. Burada amaç, caydırıcılık ile savaş yapılma olanağını ortadan kaldırmaktır. Söz konusu strateji, Avrupa’da sınırlı bir nükleer savaş ve Sovyetler Birliği’nin Avrupa’daki konvansiyonel kapasitesini artıracak ihtimallerini yükseltmiş ve bu doğrultuda bazı önlemler geliştirilmiştir. NATO’nun nükleer silahları ilk kullanan taraf olmaması için en başta yapılacak olanın NATO konvansiyonel güçlerinin modernizasyonu olduğuna karar verilmiştir.²⁹⁴ Buna göre nükleer silahlara başvurmayı önlemek için Avrupa’da caydırıcılık rolü oynayabilecek miktarda konvansiyonel silahlara sahip olmak gerekmektedir. Ayrıca 1979 yılında SSCB’nin Afganistan’ı işgali, Polonya’da işçi sendikasının hak aramasının komünist rejim tarafından zorla bastırılması, 1985’te reformcu Gorbaçov’un Sovyetler Birliği komünist partisinin genel sekreteri olması gibi önemli değişiklikler olmuştu. Ancak NATO 1989’a kadar temel strateji ve prensiplerinde önemli değişiklikler yapmamıştı.²⁹⁵

1980’lerdeki ABD politikasının NATO’ya yansımaları ise, NATO’nun Avrupalı müttefiklerinin silah ve teçhizatlarını yenilenmesi biçiminde olmuştur. Fransa, bu uygulamayı Avrupa’nın yeniden silahlandırılması olduğu gerekçesiyle, İngiltere ve Almanya ise; mevcut askeri varlığın artırılmasının birliklerin esnekliğini bozacağı gerekçesiyle geri çevirmiştir. Dolayısıyla, ABD’nin bu yeni politikası Batı Avrupalı müttefiklerinin direnişlerini artırmıştır.²⁹⁶ Bu durumda esnek karşılık stratejisini uygulamaya koymak için 1980’lerde FOFA (Birbirini İzleyen Kuvvetler Üzerine Taarruz Konsepti) ile ALB (Hava - Kara Muhabere Doktrini) gibi kavramlar stratejiyi geliştirmek için kullanılmıştır. Soğuk Savaş’a damgasını vuran ve Türkiye’nin de uzunca bir süre kabul etmediği bu iki strateji, NATO üyesi ülkelerde göreceli bir güvenlik sağlamıştır.

²⁹³ Erdoğan, www.geocities.com/gegunay/27.htm, 10.01.2009

²⁹⁴ Dedeoğlu, s.236.

²⁹⁵ Çakmak, s.202.

²⁹⁶ Caşın-Dedeoğlu, s.197.

Soğuk Savaş'ta NATO'nun görevi müttefiklerinin topraklarını saldırıya karşı savunmaktı. Müttefikinin toprak bütünlüğünü savunma NATO'nun birincil görevi olmaya devam etse de, (Madde 5'teki misyonu gereğince) Soğuk Savaş'ın bitimiyle İttifak'ın fiili sınırları dışında görevler üstlenmeye çok daha fazla varlığını adadı (Madde 4'teki operasyonlar çerçevesinde). Ancak, henüz Merkezi ve Doğu Avrupa güvenliği ile ilgili sorumluluğu konusunda açık ve doğrudan bir anlaşma ya da ilke bulunmamaktadır.²⁹⁷ NATO İttifak'ının kırkıncı yıldönümü 1989'da göstermektedir ki; Batı'da yaşanan krizler artık İttifak'ın aşikar olarak Batı Avrupa dışındaki bölgelere doğru büyümesini ve NATO içinde çok daha fazla muhafazakar kesimi İttifak'ın düzeltimi ve güven sağlama için gerektirmektedir.¹³² Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla NATO stratejisi yumuşamış, NATO asker indirimine gitmiş, nükleer silahların sayısı azaltılmış ve hızlı hareket kabiliyetine sahip acil müdahale gücü ortaya çıkarılmıştır. NATO böylece her türlü harekete karşı koyacak bir yapılanmaya dönüştürülmüştür

Rusya Federasyonu gibi büyük ve daha evvel Varşova Paktına liderlik yapmış süper güç olan bir ülkeyi bünyesine dahil etmeden kontrol etme imkanının yollarını aramış ve bu platformu NRC ile gerçekleştirmeyi başarmıştır. NRC vasıtasıyla Rusya'nın hali hazırdaki ve geleceğe yönelik niyet ve maksadını belirleme, takip ve kontrol imkanına sahip olabildiği söylenebilir.

NATO Doğu'ya doğru genişleme stratejisini uygularken, Rusya'nın NRC kanalı ile devamlı nabzını tutma imkanına sahip olduğu düşünülebilir. Ancak, Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna konusundaki kararlı tutumu NATO'nun bu ülkeler üzerindeki niyetini yeniden gözden geçirerek, ertelemesine neden olmuştur. ABD'nin Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki başarısız girişimleri Rusya'nın arka bahçesi olarak tanımladığı bu bölgede yeniden nüfus kazanmasına neden olmuştur. ABD'nin bu bölgede yeniden etken olabilmesi için NATO örgütü bir vasıta olabilir. NATO'nun Afganistan'daki başarısı Orta Asya ülkelerinde Batı'nın yeniden etkinlik kazanmasına yol açabilir. Ancak bu faaliyetin Rusya'ya rağmen yürütülmesi oldukça güç bir iştir. Bu nedenle Rusya'nın mutlaka

²⁹⁷ Peksarı, s.52.

Afganistan sorununda NATO'nun yanında yer alması sağlanmalıdır. NATO'nun yeni stratejik konseptine göre, uluslar arası güvenliği tehdit eden bölgelerde görev üslenmesinde karşısına Rusya gibi bir gücün engel olarak çıkması sorunu tırmandırmaktan başka bir işe yaramayacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenle, Rusya'nın bir Dünya gücü olarak NATO ile işbirliği içinde bulunması güvenlik gereğidir.²⁹⁸

ABD'nin bölgeye olan etkisi 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra hissedilir oranda artmıştır. Rusya'nın ABD ile bu saldırılardan sonra ilişkilerini geliştirmesi sonucu ABD, üç önemli devlete yerleşmiş ve askeri olarak varlığını buralara da yaymıştır. Bu üç devlet Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'dı. Rusya ise ABD'ye tanıdığı bu etki alanı sonucu Çeçenistan'da geniş çapta askeri bir operasyona girişmiştir. ABD'nin gücünün bu şekilde genişlemesi özelde ABD'nin genelde ise NATO'nun bölge devletleriyle ilişkilerinin çeşitlenmesine ve artmasına yol açmıştır. NATO artık Trans-Atlantik çizgilerini iyice aşmış ve küresel terörizmin odaklandığını iddia ettiği ve kriz noktasıyla çakışan hemen her noktaya askeri olarak ulaşma hedefi ve çabasına girişmiştir.²⁹⁹

ABD'nin önceden mücadele (pre-emptive strike) anlayışı Bush Doktrini ile hayata geçirildi. Artık potansiyel tehdit oluşturduğu varsayılan her birey, örgüt ya da devlet ABD'nin özellikle NATO bağlamında hedefi olabilirdi. Bu ifadenin konumuz için anlamı büyüktür. Çünkü ABD'nin potansiyel tehdit saydığı ya da sayabileceği birçok unsur özellikle Orta Doğu, Balkanlar, Orta Asya hatta Güney Doğu Asya'da mevcut bulunmaktadır. Bunun en bariz sonucunu ABD'nin "Şer Ekseni" diye nitelendirdiği Irak, İran ve Kuzey Kore'ye karşı uygulamaya çalıştığı politikada görebiliyoruz.³⁰⁰

6.2.2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Dönüşümü:

²⁹⁸ Serdar Erdurmaz, "NATO - Rusya Federasyonu İlişkilerine Bir Bakış", www.avsam.org/tr/a1887.html

²⁹⁹ Gamze Güngörmüş KONA, **Obama Dönemi ABD'nin Güvenlik Politikası**, <http://www.politikadergisi.com/makale/obama-donemi-abd%E2%80%99nin-guvenlik-politikasi>,

³⁰⁰ Gamze Güngörmüş KONA, **Obama Dönemi ABD'nin Güvenlik Politikası**, <http://www.politikadergisi.com/makale/obama-donemi-abd%E2%80%99nin-guvenlik-politikasi>,

Soğuk Savaş'ın en karanlık ve tehlikeli zamanında doğan NATO 40 yıl boyunca olağanüstü başarısının tadını çıkardı. NATO, Sovyet ordusu ve ideolojik tehdidine karşı bir savunma duvarı olarak kuruldu; ama bu tehlike geri çekilince kendine başka bir temel arayan kurum haline geldi. Bu kurum için yeni tartışmanın arz ettiği kritik konu, hızlı jeopolitik değişim döneminde, NATO'yu doğuran ve destekleyen faktörlerin alakalı ve inandırıcı kalıp kalmayacağıydı. NATO'nun yapısı, askeri-politikle ve Avrupa sahnesiyle ilgili askeri işlerle baş etmek için hala yeterli olabilecek düzeydeydi. Ama yine de Avrupa çevresi dışına ve acil askeri konuların ötesine bakma konusunda, NATO karargâhlarının kapasiteleri sorgulandı. De Gaulle'ün, İttifakın dünya çapındaki politikasını kordine etmeyi üçlü bir yapıyla yönetme teklifi iyi bilinir. Belki daha az bilinen, Henry Kissinger'in "Kuzey Atlantik sınırları dahilindeki ulusların politikalarını uyumlaştıran en üst düzeyde bir siyasi yapı" olarak anlattığı NATO sınırları içinde bir çeşit yönetme grubu veya yürütme komitesi kurma yönündeki tekrarlanmış önerileridir.³⁰¹ Bu önerilerin ise, uluslararası alandaki değişikliğe ayak uydurup uydurmayacağı NATO'nun küresel misyonunda değişime ne kadar açık olduğuna bağlıdır.

Atlantik havzasının Soğuk Savaş dönemindeki stratejik önemi Soğuk Savaş sonrasında değişmiştir. Özellikle Soğuk Savaş süresince Sovyet tehdidine karşı ortak bir savunma merkezi oluşturan bu havza, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla ortak bir ittifak hattı olmaktan çıkmış, uluslararası ekonomi-politik ve stratejik yapılanmanın merkezi haline gelmiştir.³⁰² Bu bakımdan yeni konsept NATO'nun faaliyetlerine, amacına coğrafi sınırlama da getirmeyecektir.

Ayrıca hala etkisini sürdürmekte olan bu değişim sürecinin ortaya çıkardığı bu belirsizlikler sistemin önemli güçlerini yeni kıta ve havza tanımlamaları yapmaya zorlamıştır. Entegrasyon ve bloklaşma anlayışına göre kendilerine uygun politikalar üreten, üç ülke grubu oluşmuştur.

³⁰¹Cem Oğultürk, **Soğuk Savaş Sonrası Yeni Avrupa Güvenliği ve NATO'nun Transformasyonu**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, S.B.E, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2005, s.138.

³⁰² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s.210

a- Yeni uluslararası ekonomik ve politik konjonktür içinde alternatif kozlar bulundurmak isteyen büyük güçler,

b- Çift kutuplu statik yapının dağılmasından sonra uluslararası ilişkiler içindeki konumunu yeniden tanımlamak zorunda kalan bölgesel güçler,

- İç siyasi kültür içinde yaşadığı kimlik krizini ya da uluslararası ilişkilerdeki yalnızlığını dünya-sistemine entegrasyon ile aşmaya çalışan ülkelerdir.³⁰³

Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası ortamda çift kutuplu sistem yerini tek kutuplu sisteme bırakmış, kıta ölçekli küresel politikalar ön plana çıkmış, jeo-politik stratejiler yeniden tanımlanmıştır. Yeni Stratejik Konsept ile İttifak'ın gelecekteki görevleri tanımlanırken, NATO yapılarına bu görevleri yerine getirmesi için gerekli yeteneğin kazandırılmasını sağlamıştır. Artık NATO, müttefiklerinin güvenliğine yönelik tehditler NATO dışından ve bazen Avrupa'nın coğrafi sınırlarının çok ötesinden kaynaklanacaktı.³⁰⁴ Artık NATO'nun yeni amacı, yalnız belli bir bloktan gelebilecek saldırılara karşı ittifak üyesi ülkeleri korumak değildir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce yürütülmesi gereken uluslararası jandarma misyonunu da üstlenerek, global anlamda tüm dünyada barışı sağlamaktır. NATO'nun bu yeni politikasına dayanak teşkil eden ve uluslararası jandarma misyonunu yükleyen unsurlar, ittifakın hukuki veya siyasi statüsündeki bir farklılaşma değil, tamamen konjonktürel yapıdaki değişiklikler olmuştur.³⁰⁵ Müttefikler her defasında BM onayına başvurulup başvurulmadığı üzerinde tartışıp NATO'ya uygun olarak hareket edilmesinde uzlaşacaklardır. Bu durum NATO'nun amacını zorunlu olarak değiştirmiştir. Bu amaçla transatlantik bir bağlantıyla Avrupa'nın güvenliğinin garantörlüğü devam edecek, NATO'nun Avrupa'ya doğru genişlemesinin önü açılacak ve daha kapsamlı işbirliği geliştirilecekti. ABD'nin Soğuk Savaş sona erdi diye, Avrupa'dan çıkmak yada bağları koparmak gibi bir stratejik yaklaşımı söz konusu değildi. ABD mevcut konumunu daha az bir maddi bedelle korumak istiyordu. İşte bu anlayış

³⁰³ Davutoğlu, s.185.

³⁰⁴ "İttifakta Birlik ve Çatlak Var", www.milliyet.com.tr Erişim: 05.04.2009

³⁰⁵ Çağdaş Evrim Ergün, "Yeni NATO Konsepti", www.basarm.com.tr/dergi/99-06/a/nato/htm., Erişim: 05.04.2009

çerçevesinde, İngiltere ve Fransa St.Malo'da, ABD'nin katılmayı öngörmediği kriz yönetimi operasyonlarını AB'nin siyasi öncülüğünde yapılabilmesi için gerekli yeni mekanizmaların geliştirilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır. St.Malo ile birlikte 1990'lardan bu yana BAB'ın üstlenmeye çalıştığı fonksiyonların AB'ye entegre edilebilmesinin de önü açılmış oluyordu.³⁰⁶ ABD için değişmeyen tek şey Avrupa'nın güvenliğini tek başına üstlenmesi olmuştur. Ancak Avrupa ülkeleri de her zaman NATO içinde ABD'nin egemenliğini azaltmak için sürekli olarak mücadele etmişlerdir. Örneğin; Fransa'nın 1967'de NATO'nun askeri kanadından çekilerek savunmasını nükleer güce dayandırması bunun sonucudur.

Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesi NATO içerisindeki merkez çevre tartışmalarını da anlamsız hale getirmiştir. Soğuk Savaş döneminde savunmada öncelikli bölge, Doğu Almanya Batı Almanya sınırının batısında kalan bölge iken; NATO'nun yeni stratejisinde bu durum iki şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan biri, Kuzey'de Almanya Rusya arasındaki rekabet alanını oluşturan Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan bölge, diğeri ise Kuzey Afrika ve Akdeniz'den Ortadoğu ve Güneybatı Asya'ya uzanan şerit üzerinde yer alan bölgedir. Bunlardan özellikle Doğu Avrupa'da ortaya çıkan çatışmaların Avrupa'yı kısa bir süre etkisi altına alabileceği görülmüştür. Çünkü; 1992'den bu yana devam eden Bosna - Hersek'teki çatışmanın sona erdirilememesinin en büyük nedenlerinden bir tanesi bu bölgedeki güç dengesinin oldukça hassas olmasıdır.³⁰⁷

NATO ülkeleri, toplu savunma taahhütlerinin ve güvenliklerinin en iyi teminatının NATO aracılığıyla sağlanacak işbirliğini bilmektedirler. Çünkü askeri istila olasılığı azalmış olmasına karşın, bölgesel çatışmalara müdahale etmek ve Avrupa'da barışı ve istikrarı korumak için siyasi ve askeri işbirliği alanında yeni yapılanmalara gerek vardır. Aslında askeri güçlere ve yeteneklere, kriz yönetimi, barışı koruma ve barışı destekleme operasyonları gibi yeni görevlere uyarlamak ve bunun yanı sıra temel savunma görevlerini devamlı olarak yerine getirmelerini sağlamak için büyük iç reformlar yapılması

³⁰⁶ Can Buharalı, **Avrupa Güvenliğinde AB ve Türkiye**, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 2002, s.31.

³⁰⁷ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s.297

gerekiyordu.³⁰⁸ Avrupa güvenliği ile ilgili yeni değerlendirmeler, tehditler saptanarak çözüm önerileri geliştirildi. Artık NATO, savunma amaçlı bir örgüt olmaktan adeta çıkarak, güvenlik alanında işbirliğine giden politikalar üreten bir örgüt haline getirildi.

Güvenli bir Avrupa için, Soğuk Savaş döneminde Sovyet hegemonyası altında bulunan, Balkan ülkeleri ve Orta Avrupa ülkelerinin Batı Avrupa'yla ve Batı savunma sistemiyle bütünleşmesi sonucu güvenli bir Avrupa oluşacağı kanısı oluştu. Bu nedenle, NATO genişleyerek eski Varşova Paktı ülkelerini bünyesine alarak kendi savunma sistemine dahil etmeye başlamıştı. Büyük ölçüde Avrupa'ya odaklanan bu savunma yaklaşımı ile Ortadoğu ve Afrika gibi Soğuk Savaş sonrası etnik ve mezhepsel çatışmaların derinleştiği ve yeni çatışmalara gebe Ortadoğu ve Afrika ülkelerini ise göz ardı etmiştir.³⁰⁹ Dolayısıyla NATO'nun küresel misyonunu artırmakla birlikte küresel stratejiler üretmek ve bunları uygulamak gerekmektedir.

Yine de Kissinger'in "NATO'yu yeniden şekillendirme" konusundaki son planı, özellikle Avrupa'da hatırı sayılır bir şekilde ilgi gördü. NATO'da varolan "hem benzersiz hem de huzursuz edici" tartışmalara işaret etti, Kissinger, İttifak'ın stratejik yapısının ısrarlı eleştirisi ve iddia edilen, İttifak'taki Avrupa kararsızlığı üzerine dayalı İttifak'ta çarpıcı değişiklikler yapılmasını önerdi. Kissinger, "NATO doktrini, genişlemesi ve politikalarında ciddi ve hızlı bir revizyon konusunda ısrar etti ve Helmut Schmidt gibi, İttifak'ın "bu yüzyılın geri kalanı için uygun olarak Doğu - Batı problemleri ve Üçüncü Dünya ilişkileri için büyük bir strateji geliştirmek zorunda" olduğunu ileri sürdü. İttifak, yeni genişletilmiş misyon ifadesiyle Avrupa civarının bütününe güvenliği ve istikrarındaki rolünü kabul etme yönünde kararlar almalıdır. Böyle genişletilmiş bir misyon kabul edilirse, bir sonra ihtiyaç duyulacak adım, İttifak'ın onaylama ve yasal olarak kriz yönetimini veya olası güvenlik operasyonlarını üstlenme süreçlerini kolaylaştırarak NATO'nun güvenilirliğini artırmaktır. Müttefikler eylemden yana olma "*biastor action*" denilen durumun yaratılması

³⁰⁸ "İttifakta Birlik ve Çatlak Var", www.milliyet.com.tr Erişim: 05.04.2009

³⁰⁹ Nilüfer Narlı, "Yeni Dünya, Yeni Tehditler, Yeni Savaş, Yeni Paradigma", **Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu - Tarihten Günümüze Dış Tehditler**, (Editörler: Orhan Kılıç - Mehmet Çevik), 17 - 19 Ekim 2001, Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi, 2002, s.565.

için NATO’da artan bir baskı oluşturacaktır. Bu, durum NATO’nun Merkezi ve Doğu Avrupa’daki ulusların ihtiyaç duyduğu güvenlik yardımlarının daha çabuk karşılama potansiyelinin iyileşmesini gerektirir. Bu yolda, politik süreç, emrindeki askeri güçlere hemen müracaat ederek krizlerin erken çözümlenmesine yardımcı olabilir.³¹⁰

Dolayısıyla gelecekte NATO’nun misyonu, sadece belirli bir görüşü temsil etmek değil, aksine tüm dünyanın çıkarları doğrultusunda hareket etmek olmalıdır. NATO’nun tüm dünyayı çatısı altına alması süreci ya Batılı ülkelerin ideolojilerinin diğer ülkelere kabul ettirilmesi yoluyla ya da ideolojilerin uzlaşması ile ideolojiler üstü bir yapılanmanın sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir. Zira Batılı ülkelerin düşünce yapısının tüm Dünya ülkelerine empoze edilmesi kalıcı bir barış ortamı yaratmayacağı gibi yeni bir Doğu Bloğunun gizliden gizliye gelişmesine de zemin hazırlayabilir. Çözüm olarak, eski Doğu Bloku ülkelerinin bastırılması yerine geliştirilecek işbirlikleriyle farklı ideolojilerin uzlaştırılmasıyla NATO’nun onları da kapsar hale getirilmesi kalıcı bir çözüm olacaktır ve yirmi birinci yüzyıl da dünya barışının sağlanmasında önemli rol oynayacaktır.³¹¹

6.2.2.2.1. NATO’nun Londra ve Roma Zirvelerinden Sonra Ortaya Çıkan Yeni Misyonu

İttifakın yayılmacı yeni gündemi iki yeni misyonu ortaya çıkarmıştır: Birincisi NATO üyesi olmayan Avrupa’da ve ikincisi ise bölgedeki ülkelerle yeni köprüler kurarak Orta ve Doğu Avrupa’da istikrarı sağlamak. Küreselleşme taraftarları ise ittifakın hayatiyetinin yeni bir transatlantik müzakereye bağlı olduğunu iddia etmekteydiler.

İkinci olarak hatırlamamız gereken şey NATO’nun üye ülkelere çok yönlü yansıtılmış güçlü prensipler yoluyla güvenlik sağlamasıdır. NATO içerisinde güvenlik bölünmezdir. Bu kurumsal yapı Batı’da da sadece teorik bir alternatiften ibaret değildir. ABD’nin seçilmiş bazı Avrupa devletlerine güvenlik garantisi sağlayan iki taraflı önerileri

³¹⁰ www.basarm.com.tr Erişim: 05.04.2009

³¹¹ www.basarm.com.tr Erişim: 05.04.2009

1947 Martı'nda Washington'da Senatör Robert TAFT tarafından desteklenmiştir. 1947 Martı'nda Fransa ve İngiltere Dunkirk Antlaşması olarak anılan, iki taraflı “İttifak ve Ortak Yardımlaşma” anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma olası bir Alman saldırısına karşı onları bir araya getiriyordu.

1948 Ocak ayında İngiltere Dışişleri Sekreteri Ernest BRUIN, batının Dunkirk modelini genişleterek iki taraflı anlaşmalar ağı yapıp, ABD'yi de içine alarak bir “Savunma Topluluğu” meydana getirmesini önerdi. Ancak bilinmesi gereken NATO'yu üreten yapı bu değildi. ABD, iki kutupluluğu ve Sovyet tehdidini kullanıp Batı Avrupa devletlerinin zorunlu olarak kabul edecekleri zorlayıcı bir alt güvenlik sistemi kurabilirdi. Sonuçta, planlanan başlıca NATO stratejisi olarak, 1950'de NSC-68 ve 1953'te NSC-162 alternatif büyük stratejilerin iyi yönlerini araştırdı: Bunlar “İyi ve kötü adamlar” fenomeni altında izolasyonizm, çok taraflılık, birleştiricilik, önleyici savaş, kapsamlılık ve küreselleşmeydi. NATO antlaşması ve onun yarattığı organizasyon II. Dünya Savaşı'ndan beri Rus Kızıl Ordusu'nun yayılmacılığına en net meydan okumaydı, bunu sağlayan ise Amerikan hava gücüne ve nükleer donanımının yanında Marshall planı ve Truman Doktrinine dayanarak Batı Avrupa'nın savunmasından ibaretti.³¹²

1990 yılından itibaren Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılması ve iki Almanya'nın birleşmesi ile şekillenen Soğuk Savaş döneminin sona ermesi olarak tanımlanabilen dünyadaki siyasi, ekonomik ve askeri gelişmeler, uluslararası yapıda ve ilişkilerde bir belirsizlik ortamı yaratmış, ülke ve teşkilleri yeni arayış ve düzenlemelere sevk etmiştir. Bu kapsamda NATO'nun izleyeceği yeni stratejinin esasları ilk olarak Londra Bildirisi ile açıklanmıştır. Bu bildiri ile Soğuk Savaş döneminin çatışmalarından çıkılarak işbirliği ve ortaklık dönemine geçişi kolaylaştıracak temel konular belirlenmişti. İttifakın daha sonra Roma, Brüksel, Paris ve Madrid'de birbiri ardına yapılmış olan zirve toplantılarında ise Londra Bildirisi ile tesis edilen çerçeve geliştirilmiştir.³¹³

³¹² Oğultürk, s.62.

³¹³ Didem Yaman, **Terörizmle Mücadelede Uluslararası İşbirliği Çerçevesinde NATO'nun Rolü**, Onsekiz Mart Üniversitesi, S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006, s.98.

NATO'ya yönelen geleneksel tehdidin değişmesi ile yeni risk bölgeleri ve tehditler ortaya çıkmış, özellikle güney bölge kanat konumundan çıkarak cephe durumuna geçmiştir. Bu bağlamda, klasik 5'nci madde görevlerinin yanı sıra,³¹⁴

- Büyük çaplı mülteci hareketleri,
- Ekonomik güçlükler,
- Kökten dincilik,
- Etnik ayrımcılık ve temizlik gibi NATO görevleri olarak ele almaya alışık olmadığımız yeni durumlarla karşı karşıya kalınmıştır.

6.2.2.2.2.2. AGİK:

Güvenlik kavramı içerisinde, askeri boyutun yanı sıra siyasi, ekonomik ve sosyal boyutların da eklenmesi ile NATO'nun da stratejisinin değiştirilmesi ihtiyacı ve bölge dışı kullanımlar, barışı koruma, insani yardım gibi görevlerle uğraşması gereği ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, NATO'nun 1967'den beri yürürlükte olan stratejisinin oluşmakta olan yeni güvenlik ortamı ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemelere gidilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu kapsamda hazırlanan Yeni Stratejik Konsept, 7-8 Kasım 1991 tarihlerinde Roma Zirvesi'nde Devlet ve Hükümet Başkanlıklarınca onaylanmıştır. NATO bugünkü şeklini, 1991 Roma Zirvesi ile almaya başlamış ve bu süreç, 1999 Washington Zirvesi ile bugünkü halini almıştır. NATO yeni stratejisini geliştirirken çevresindeki güvenlik kuşağını da geliştirmeyi esas almış ve bu maksatla yeni üyelere kapısını açmıştır.³¹⁵

Çift kutuplu dünya düzeninde Avrupa'da güvenliği ve istikrarı sağlayacak bir antlaşma çabaları 1950 ortalarına kadar uzanmaktadır. Güvenlik ve istikrarı Avrupa'da

³¹⁴ Oğultürk, s.62,

³¹⁵ Yaman, s.99.

oluşturma fikri esas itibariyle Doğu Blok'undan kaynaklanan bir fikirdir. Temelinde ise Almanya'nın bölünmüşlüğü ve Berlin sorunlarının önemli yer tuttuğu Soğuk Savaş döneminde Avrupa'daki sınırları meşrulaştırma isteği yatmaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonra iki ayrı bloğa ayrılan Avrupa'da Sovyetler Birliğinin tehdidine karşı 1949 yılında kurulan NATO'ya karşı SSCB'de bir arayış içine girmiştir. Bu kapsamda SSCB Dışışleri bakanı Molotov, Varşova Paktının kurulmasından önce, 1954 yılında, Avrupa'daki mevcut statükoyu muhafaza etmek ve bir "Avrupa Ortak Güvenlik Antlaşması" oluşturmak maksadıyla bütün Avrupa devletlerinin katılacağı bir ortak güvenlik sistemi kurulmasını önermiş ve ABD'nin bu görüşmelere sadece gözlemci olarak katılmasını istemiştir. Avrupa güvenliği konusunda ilk kez ortaya atılan böyle bir önerinin, Doğu-Batı ilişkilerinin her geçen gün tırmandığı Soğuk Savaş döneminde geręekleřmesi mümkün olmamıştır.

Doğu'ya yönelik ilk NATO çalışmaları, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansını güçlendirmek ve "Tüm Avrupa"nın kurumu olarak Vancouver'den Vladivostok'a kadar uzanmasını sağlamak yönündeydi.³¹⁶

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Soğuk Savaşın hafiflemesi süreci olan yumuşama koşullarında, yani gerilimi azaltma politikası sonucu Arnavutluk hariç bütün Avrupa devletleri, ABD ve Kanada'nın katılımı ile 1973-1975 dönemi arasında AGİK olarak ilk sonuçlarını vermiştir.³¹⁷

Hazırlık çalışmaları 2 yılı aşkın bir süre devam eden konferans 1 Ağustos 1975 tarihinde Helsinki Nihai Senedi'nin hükümet başkanları tarafından imzalanması ile hayata geğmiştir. AGİK, uluslararası hukuk normlarına, saldırmazlık ve çekişmelerin barışçı yollarla çözümlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Başlangıçta üye sayısı Avrupa ve Kuzey Amerika'dan otuz beş devlet iken, bu sayı halen elli dörde ulaşmıştır.³¹⁸

³¹⁶ Yaman, s.99.

³¹⁷ www.canaktan.org Erişim: 05.04.2009

³¹⁸ Oğultürk, s.78.

Helsinki Nihai Senedi esas itibariyle “sepet” adı verilen 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci sepet Avrupa’da güvenlik ve güvenlik artırıcı konuları, ikinci sepet ekonomi, bilim, teknoloji ve çevre ile ilgili konuları, üçüncü sepet ise İnsan hakları ve diğer konuları içermektedir. Katılımcı devletlerarasındaki ilişkilerde esas olacak kuralları Birleşmiş Milletler Yasasının maksat ve prensipleri ile uyumlu olarak ortaya konmuştur. Helsinki Nihai Senedi’nin en dikkat çekici yönü 35 imzacı devlet arasındaki ilişkilere rehberlik edecek 10 temel ilkenin ortaya konmasıdır. Senetteki bu prensip ile Avrupa’da güvenlik, ekonomi, demokrasi ve insan hakları konularını içeren yeni bir süreç başlamıştır. AGİK’ in anayasası sayılan 10 ilke şunlardır.³¹⁹

1. Egemen eşitlik ve egemenliğe saygı
2. kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma
3. Sınırların ihlal edilmezliği
4. Devletlerin toprak bütünlüğünün korunması
5. Antlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü
6. İçişlerine karışmama
7. İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygı
8. Halkların eşit haklardan ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanması
9. Devletler arasında işbirliği
10. Uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesidir.

³¹⁹ www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/439-444.pdf Erişim: 05.04.2009

Helsinki Nihai Senedinin imzalanmasını müteakip katılımcı devletler varılan sonuçların takibi maksadıyla belirlenecek bir takvim dahilinde “İzleme Toplantıları” yapılmasına karar vermişlerdir.

Helsinki zirvesi aslında 1975’den 1989’a, Berlin duvarının yıkılmasına kadar gidecek yolda bir takım önemli sinyaller yollamıştır. Hiç değilse Sovyet sistemi altında yaşayan Varşova Paktı ülkelerindeki muhalefetin eline, Sovyetler Birliğine veya kendi ülkelerindeki komünist rejimlere hukuki anlamda götürebilecekleri bir belge vermiştir. Sovyetler Birliğinin, içerisinde insan hakları vs. gibi kavramların bulunan uluslararası düzeyde imzaladığı, ilk belgedir. Pek çok Amerikalı ve Avrupalı AGİK İnsan Hakları Taahhütlerini sadece evrensel ahlaki değerler tesis etme açısından değil aynı zamanda Sovyet Komünizmi ile siyasi mücadelenin imkan dahilinde yararlı enstrümanı olarak görüyorlardı.³²⁰

Soğuk Savaş sırasında ABD ve NATO müttefikleri Sovyet politik sistemiyle yaşanan uluslararası gerginliğin yumuşaması konusunda AGİK normlarının geliştirilmesini önermişlerdir. Fakat AGİK’in operasyonel otoritesi konusunda daha gevşek davranmışlardır. Çünkü AGİK kararlarının oybirliği ile alınması ve NATO’yu etkileyebilecek bir Sovyetler Birliği vetosunu önleme endişesi her zaman NATO üyesi ülkeleri telaşlandırmıştır. Sovyetler Birliği tarafında ise AGİK’in hali hazırdaki sınırların değişmezliği ilkesini vurgulaması uygun bulunmuş, böylece bölünmüş Almanya’nın ve Baltık ülkelerinin SSCB ile işbirliği düzenlenmiştir.

Başlangıçta, Orta ve Doğu Avrupa’nın komünizm sonrası reformcu liderleri AGİK’i güvenlikleriyle ilgili fikirlerini dile getirebilecekleri ve Batı’nın standartlarını ve değerlerini halklarına aktarabilecekleri bir forum olarak görmüşlerdir. NATO için ise AGİK ile ortak işbirliği içinde çalışmak Doğu’nun gelişmekte olan demokrasilerine resmi bir güvenlik garantisi vermeden ulaşmak demektir. Burada amaç elbette NATO’nun genişlemesi değil, “NATO’yu tamamlayıcı” bir örgüt oluşturmaktır. 1990 Temmuzunda

³²⁰ Oğultürk., s.145.

Londra toplantısında alınan karara göre dostane ilişkilere devam edilecek, birlikte çalışılacak ve zamanla bu durum daha resmi boyutlara taşınabilecek, fakat bu NATO üyeliği anlamına gelmeyecekti.³²¹

Soğuk savaşın bittiğinin ilan edildiği 1990 Londra Konferansı'nda yayınlanan bildiri doğrultusunda NATO ve eski Varşova Paktı üyeleri ile Harmel Raporu'nun ilkeleri doğrultusunda ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu durum, Avrupa'da daimi bir barış düzenine doğru ilerleme vaadi sunan, yeni ve ortak bir sayfanın açılması doğrultusunda güçlü bir adımdı. O zamandan bu yana işbirliği ve ortaklık; bir yanda NATO ve üye devletleri öte yanda Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Orta Asya'nın yeni ülkeleri arasında ilişkiye damgasını vurdu. Bu yeni ortaklık çabuk başladı ve hızlı genişledi.³²²

Haziran 1991'de İttifak dışişleri bakanlarının Kopenhag'daki görüşmesinde, bu ortaklığın gelişmesi için ileri adımlar atıldı. Üst düzey ziyaretlerin sonucu olarak, güvenlik ve diğer konular üzerindeki görüş alışverişi, askeri ilişkileri yoğunlaştırıldı ve bir çok alanda deneyim ve uzmanlık alışverişiyle yeni ilişkiler ortaya çıktı. Merkez ve Doğu Avrupa hükümetlerinin dışişleri bakanları, toplantıya katılmaları için davet edildiler. Kuzey Atlantik Konseyi (KAK), NATO Askeri Komitesi ve diğer NATO komiteleri periyodik görüşmeler ve mesajlar ile KAK'ın oluşmasını sağlamışlardır.

NATO'nun 1991 Kasım Roma toplantısında, Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ile ilişkileri arttırmak için Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAK) temelleri atıldı. Bir Amerikan inisiyatifi olarak ortaya çıkan ve eski Varşova Paktı ülkelerine de açık olan bu kurumun amacı "politik güvenlik konularında danışma ve işbirliği sağlamaktır".³²³

Savaş sonrası Avrupa tarihsel koşullar tarafından şekillenmeye başlamıştı. İster istemez, savaş sonrası sistemin dayanıklılığı, oluşan sistemin getirdiği şartların dönüşümüyle, belirsiz bir uluslararası ortam oluşmuştur. Bu durum NATO'nun kuruluş

³²¹ HİÇYILMAZ Semih Hiçyılmaz, **Halklara Karşı Bir Örgütlenme: NATO**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2004, s.83

³²² Oğultürk, s.145.

³²³ www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf Erişim: 05.04.2009

amacını da sorgulamıştı. Çünkü 1990'ların başında uluslararası arenada bir çok şey değişmişti. Değişen faktörlerden biri de düşmanın niteliği olmuştur artık somut bir düşman, devlet ya da ideoloji yoktur. Bu durum çok daha fazla siyasi, ekonomik, sosyal alanda işbirliği içinde olarak savunmayı güçlendirmenin gerektiği anlaşılmıştır. Sonuçta yeni tehditler dünya barışını, global ekonomiyi ve istikrarını tehdit edecek konumda olan tehditlerden kaynaklanmaktaydı.

“Avrupa'nın herhangi bir bölgesindeki istikrarsızlık, üyeler için tehdit oluşturabilir” argümanını temel alan örgüt, 1995 yılı sonunda, BM'nin vermiş olduğu yetki ile Bosna'daki barış anlaşmasının “askeri hükümlerinin uygulanması” için çok uluslu bir güç (IFOR) oluşturmuştur. 1999'da da, Sırp güçlerine karşı operasyonlar yapan örgüt, aynı yıl içerisinde, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya gibi, eski Sovyet Bloğu ülkelerini de içine almış ve bir genişleme sürecine girmiştir. Artık tek taraflı ve kitlesel bir tehdide karşı savunma mücadelesi veren NATO'nun askeri alanda tutumu alan dışı görevlere çıkarak; değişikliğe uğrarken NATO'nun amacını da değişikliğe uğratmıştır.³²⁴ NATO'nun bu değişim süreci 1990 Londra Zirve toplantısında başlatılmış, 1991 Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde de somut bir hal almıştır.

Soğuk Savaş döneminde caydırıcılık üzerine kurulan NATO stratejileri artık Soğuk Savaş sonrasında caydırıcılığın ötesinde acil mukabele ve müdahale unsurlarına dayanan politikalar üzerine erken müdahaleyi ve sınırlı güç kullanımını ifade eden stratejiler üzerine kuruludur. 11 Eylül sonrasında ABD'nin güvenlik politikasında meydana gelen değişiklikle “asimetrik savaş” kavramının kabulü bunun göstergesidir. İstanbul Zirvesi ayrıca NATO'ya duyulan ihtiyacın giderek artacağını vurgulaması bakımından da önem taşımaktadır. Bu nedenle kolektif savunma da bütün dünya için İttifak'ın temel amacı olmaya devam edecektir. NATO gelecekte de Avrupa - Atlantik bölgesi-nin istikrarına katkıda bulunmaya devam edecektir.³²⁵

³²⁴ www.basarm.com.tr Erişim: 05.04.2009

³²⁵ Enver Bozkurt, **Nato'nun Geleceği**, Tartışma Platformu, s.186.

6.2.3. Genel Politikalarına Etkisi:

Dış politika da en etkin strateji ulusların sahip olduğu ekonomik,siyasal,sosyal,kültürel ve askeri güçlerle sağlanabilir. 1950 li yıllarda AB'nin kurulma düşüncesiyle gerçekleştirilen Avrupa kömür ve çelik topluluğu , Avrupa atom enerjisi topluluğu , AET antlaşmalarıyla AT'nin ilk temelleri atılmıştır AB'nin hukuki ve ekonomik temelleri oturtulduktan sonra belki de birliğin daha çok gündemini işgal etmeye başlamıştır. Dış politikadaki gelişme ortak güvenlik ve savunma politikasını beraberinde getirmiştir. AB'nin temellerini oluşturan hukukun üstünlüğü ,insan hakları ve demokrasiye inanç ortak dış ve güvenlik politikasının odak noktasından biri haline gelmiştir.³²⁶

2. Dünya savaşı sonrası Avrupa'da ortaya çıkan boşluğu ABD, İngiltere,Fransa ve SSCB tarafından doldurulmaya başlanmıştır. Bu boşluk doldurma ve Avrupa'nın sınırlarının yeniden belirlenmesi iki karşıt ideolojinde ortaya çıkması ve çatışmasını da beraberinde getirmiş ve soğuk savaş dönemini başlatmıştır.Bu süreç dünyayı *iki kutuplu* bir yapıya ve şiddetli boyutlara ulaşan dinamik bir silahlanma yarışına girmiştir. Bu silahlanma süreci teknolojik gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. *İki kutuplu sistem* kaos ortamını sıcak bir savaş olmadan engellemiş, barış ve güvenliğin sağlanmasında denge unsuru olarak rol almıştır. Silahlanma yarışı nedeniyle barış ve güvenliğin bozulma riski ve dünyanın yaşanmaz hale gelme olasılığı silahların kontrol altına alınmasını zorunlu kılmıştır.³²⁷

AB'nin 2. Dünya savaşı sonrası Avrupa'da güvenlik konularını tamamen ABD 'ye bırakması ekonomik entegrasyona yönelmesini beraberinde getirmiştir. Bu yaklaşım ABD'nin işine gelmiş ve Avrupa'nın ekonomik yapılanmasını desteklemiştir. Çünkü savaş sonrası ABD ekonomisi sıkıntıya girmiş ekonomik pazarın oluşması ve serbest piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için Avrupa'nın ekonomik yapısının düzelmesi hem ABD ekonomisi hemde Avrupa'nın güvenliği için bir gereklilik arz etmiştir.Askeri açıdan güçlü

³²⁶ Caşın, Özgöker, Çolak, s.21.

³²⁷ Caşın, Özgöker, Çolak, s.18.

olan ABD hem Doğu bloku karşısında dengeleyici ve üstün bir güç olarak durması hemde Avrupayı kontrol altına alması öngörülmüştür. 2. Dünya savaşı sonrası oluşturulan NATO savunma örgütü olarak Avrupa güvenliğinde bir numaralı rol oynamıştır. Bu sayede Avrupa birliği üyeleri savunma harcamalarını kısmış,ekonomiye yapılan yatırımlar ve entegrasyon süreci AB ekonomisini bugün dünya ekonomileri arasında en üst seviyeye getirmiştir. Aynı gelişme ortak güvenlik ve savunma politikasında görülmemektedir. AB'nin ODGP/OGSP'sı henüz emekleme sürecinde olup uzun bir sürecin geçmesi gerekmektedir. AB'nde ortak güvenlik ve savunma politikasının gelişmesi açısından istekli olunsa da bu kültürel entegrasyonun henüz gelişmediğini görmekteyiz.³²⁸

Dış politikada ortak hareket eden ve savunma konusunda da inisiyatif sahibi Birliğin uluslar arası politikadaki etkisini artıracığının bilincinde olan üye devletlerin ilk defa olarak bir “ortak dış politika” hedefini Antlaşma'ya dahil ettikleri Maastricht Antlaşması ile bütünleşme yoluyla bir araya gelme kararı veren aktörler yapılarını, politikalarını ve araçlarını “uyumlaştırma”dan ziyade “birleştirme”yi, daha ileride de “tek”leştirmeyi kabul ettiler. Antlaşma'nın 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmesinden bu yana, Avrupa Birliği, uluslar arası sahnede giderek sesini daha fazla duyurmaya demokrasi, insan hakları gibi Avrupa Birliği'nin temel değerlerini oluşturan ve savunmaya kararlı olduğu temel ilkeler ve ortak değerleri ODGP araçlarıyla savunmaya başlamıştır.³²⁹

1700 ve 1800 lü yılların Avrupa'sında büyük değişimler yaşanmış ,bu günkü ulus devletlerin temelleri atılmıştır. Özellikle Fransız ihtilali ve ABD'nin bağımsızlığının aslında günümüze yön veren politik sistemin yapılanmasındaki model altyapıyı teşkil ettiği söylenebilir. Avrupa'da göç edip Amerika'ya yerleşen göçmenlerin bir Amerikan toplumu oluşturarak günün birinde “*süper güç*” statüsüne ulaşarak dünyayı yöneteceğini kimse hayal edemezdi. ABD toprakları kuruluşundan bu güne işgal görmemiştir. 1900' lü yıllarda

³²⁸ Caşın, Özgöker, Çolak, s.19.

³²⁹ Haydar Efe, **Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, s.68.

Avrupa 2. Dünya savaşına kucak açarken ABD yolunda ilerlemeye devam etmiş, üstelik her iki dünya savaşında da savaşın sonuçlarının belirleyicisi olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla da ABD , dünyada tek süper güç haline gelmiştir. 1900' lü yılların başlarında Sovyetler dağılmış, Avrupa'nın ilk yarım yüzyıl da çöküşü ve ikinci yarım yüzyılda ise entegrasyon hareketleriyle Avrupa birliği yolunda hızlı adımlarla ilerlemiş, ABD ise erişilmez bir güç haline gelmiştir.³³⁰

Avrupa'nın yeni güvenlik mimarisi, Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesini takip eden yıllarda çok daha büyük bir sahayı kapsayacak ölçüde genişleme gerekliliği duymuştur. Çift kutuplu sistemin gerçeklikleri ve çifte çevreleme stratejisi geride bırakılırken, ulus devletlerin tek başına üstesinden gelemeyecekleri bir yığın ve içiçe geçmiş tehdit oluşmaktadır. Terörizm, şiddete yönelik radikal dinci eylemler, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, gelişmekte olan ülkelerde görülen kötü idareler ve sivil ihtilaflar, organize suçlar ve bütün bunları besleyen kötü sosyo-ekonomik koşullar, Soğuk Savaş yıllarının göreceli istikrarını aratmaktadır. Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesi, bu tehditlerin tek başına askeri veya geleneksel iktisadi araçlarla ortadan kaldırılamayacağını belirtirken kollektif güvenliğin, çok taraflılığın ve stratejik bölgelerde stratejik aktörlerle işbirliğinin gerekliliğinin altını çizmektedir.³³¹

Bilindiği gibi 1990 sonrası “yeni dünya” düzeniyle dünyada yaşanan değişim ve gelişmeler ab nin ODGP da bir farklı değişimler yaratmıştır. Özellikle bölgesel ve etnik çatışmalar ,terörizm, Avrupa da ortaya çıkan istikrarsızlık durumunda ab nin buna müdahale etmesi ,dünyanın herhangi bir yerinde çıkan sorunun avrupayı etkilemesi , uluslar arası ilişkilerin karmaşık hale gelmesi ab nin etkin bir ODGP/OGSP geliştirmesini kaçınılmaz kılmıştır.³³²

³³⁰ Caşın, Özgöker, Çolak, s.21.

³³¹ A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy, Document Proposed by Javier Solana and Adopted by the Heads of State and Government at the European Council in Brussels on 12 December, 2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, Erişim Tarihi: 05.04.2009

³³² Caşın, Özgöker, Çolak, s.21.

SSCB'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan Doğu bloku ülkelerinin kırılğan ekonomileri AB'nin yatırımlarını ve ticaretlerini tehdit edebileceği gibi silahlı çatışmaya bile neden olabilirdi. Bu gelişmeler üzerine bu ülkelere ekonomik yardım, ekonomilerinin düzeltilmesi, hukukun üstünlüğü, istikrar ve güvenin sağlanmasında ab ve natoya üye olma yolunda tedbirler alınmıştır. fiziksel tehditle ab nin güvenliğini etkileyen en önemli etkenlerdir. bu tehdit Sovyetlerin parçalanmasıyla artmıştır. Nükleer silahların varlığı, Çernobil faciası gibi etkenler önemli bir güvenlik sorunu oluşturmuştur. Nükleer kimyasal ve biyolojik atıkların Avrupa'da ,eski Sovyetler birliği ülkelerinde, ve yeni nükleer çalışma yapan ülkelerdeki varlığı büyük bir çevresel kirlenme yaratmaktadır. Bu Avrupa için olduğu kadar tüm dünyayı tehdit etmektedir. Tüm bu açıklamalar ışığında ab, ODGP nin vasıtasıyla geniş ölçekli yetkilere ve dikkat çekici biçimde çevresel bir boyut ihtiva eden birleşik ve geniş bir güvenlik politikasına sahiptir.³³³

Maastricht Antlaşması, ortak bir savunmaya yol açabilecek gelişen ortak savunma politikasının çerçevesini de içeren ODGP'nin amaçlarını belirlemiş, Birliği ve üye devletleri, Avrupa Birliği'nin ortak değerlerini, temel çıkarlarını, bağımsızlığını ve bütünlüğünü Birleşmiş Milletler Şartı ilkelerine uygun olarak korumaya; Birleşmiş Milletler ile Helsinki Son Senedi ilkelerine ve Paris Şartı amaçlarına uygun olarak, dış sınırlar da dahil olmak üzere, barışı korumaya ve uluslararası güvenliği güçlendirmeye; uluslar arası işbirliğini artırmaya demokrasi ve hukukun üstünlüğünü ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı sağlamaya çağırmıştır.(ABA mad. 11)

Maastricht Antlaşması'nın ikinci sütunu, (ODGP) Topluluklar sütununun supranasyonal yapısının aksine ASİ gibi tamamen hükümetlerarası yapıda olmasa da, hükümetlerarası yapısını büyük ölçüde korumuştur. Ancak söz konusu hükümetlerarası yapıya karşın, ODGP yapısına Konsey, Genel İşler Konseyi, Avrupa Parlamentosu,

³³³ Caşın, Özgöker, Çolak, s.21.

Komasyon, Siyasi ve Güvenlik Komitesi, Avrupa Muhabirler Grubu ve ODGP alışma grupları dahil edilmiştir.³³⁴

İngiltere hariç Avrupa lkeleri, “Bush Doktrini”ne Irak Savaşı ncesi dönemde sıcak yaklaşmadı. Ne var ki; Haziran 2003’te Avrupa Birliği Müşterek Dış Politika ve Güvenlik Politikasından sorumlu AB Yüksek Temsilcisi Javier Solana’nın söylemi, “AB güvenlik stratejisinin kriz ortaya çıkmadan harekete geçmeye hazır olunması” gerektiği yönündeydi. 2003 Kasım’ında İstanbul’da yaşanan terör saldırılarında hedefler HSBC binası, İngiliz Konsolosluğu ve iki sinagogdu. 11 Mart 2004’te İşpanya’nın başketinde meydana gelen terör eylemleri, Temmuz ayında Londra’daki üç ayrı metro istasyonuna ve çift katlı otobüse düzenlenen saldırılar, Avrupa’nın ortak dış ve güvenlik politikasında küresel terörle mücadele konusunu üst sıralara taşıdı. Radikal İşlamcı terör örgütlerince gerçekleştirilen eylemlerin 2004 yılında Avrupa’ya sıçramasının yanı sıra Avrupa’da son dönem iktidara gelen siyasi aktörlerin Amerika’ya yakın isimler olması Avrupa ile Amerika’nın dış politika önceliklerinin yakınlaşmasına sebep oldu. Dönemsel ayrılıklar haricinde, AB; NATO’nun, Avrupa’nın savunma ve güvenlik planlamasının merkezinde kalması konusunda hemfikir tavrını koruyor.³³⁵

Genişleyen Avrupa, ister sıcak ister donmuş çatışmalar olsun süreklilik kazanmış sorunları barındıran bölgelere ve terörizmin beslendiği coğrafyalara artık her zamankinden daha yakındır. Avrupa’nın çevresini kuşatan, bağımsızlığını yeni kazanmış eski Sovyet uydu cumhuriyetler yaklaşık yirmi yıldır ulusal güvenliklerini ve toprak bütünlüklerini tehdit eden çatışma ve yoksulluk kaynaklı sorunların pençesinde. Bu ortam içerisinde sosyal altyapı da dahil olmak üzere fiziki ve iktisadi tüm altyapı tahrip olmakta ve devlet otoritesinin de yokluğuyla suç örgütleri daha kolay hareket imkanı bulmaktadır. AB’nin sınırları genişledikçe sorunları artmış ve yapısı heterojenleşmiştir. Terör ve suç örgütlerine karşı her zamankinden daha geçirgen sınırlara sahip olan Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesinde, bölge ve ülkelerde sağlanacak kalkınmanın n şart olduğunu

³³⁴ Efe, s.72.

³³⁵ http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/21Mart06_giris.pdf TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİğİ–ABD İlişkiler Nereye Gidiyor?

belirtmektedir. Aksi takdirde çatışma, yatırım ve ekonominin normal işleyişine dönmesinin önündeki en büyük engeldir. Bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler bu kısır döngü içerisinde bocalarken, zamanın Alman Savunma Bakanı Volker Rühe “Batı Avrupa Doğu’ya istikrar götürmelidir, yoksa istikrarsızlık Batı’ya gelecektir” diyerek, AB’nin ve onun içinde “sivil gücü” ile belirleyici ülkelerden biri olan Almanya’nın küresel tehdit algılamalarına ilişkin tavır değişikliğini yansıtmaktadır.³³⁶

AB’nin üye devletleri, “sadakat ve karşılıklı dayanışma ruhu içinde, aktif bir biçimde ve samimiyetle” Birlik’in Dış ve Güvenlik Politikası’nı desteklemeyi ve AB’nin tutum ve eylemlerine aykırı hareketlerden sakınmayı taahhüt etmişlerdir. (ABA mad.11) Maastricht Antlaşması’yla getirilen bu düzenlemelerin tam anlamıyla etkin ve güçlü bir ODGP oluşturamadığı, Balkanlardaki gelişmelere müdahale edilememesiyle açıkça görüldü. Bunun üzerine, AB, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası oluşturma çabalarının ayrılmaz ve önemli bir parçasını oluşturan ortak bir “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası” (AGSP) oluşturma çabalarına hız verdi. Bu çabalar, Soğuk Savaş boyunca Batı Avrupa’nın güvenliğinde başat rol oynayan NATO’nun geleceği konusunda soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuş, Avrupa’da NATO’nun varlığı sorgulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle NATO değişen uluslar arası sisteme kendini uydurma çabası içine girmiştir. NATO, 1991 Roma Zirvesi’nde Avrupalı müttefiklerine kendi güvenlikleri üzerine daha fazla sorumluluk almalarına izin verilen; kriz yönetimi görevleri için askeri yeteneklerin yeniden yapılandırılması ve güvenliğe daha geniş bir yaklaşım getiren ‘Yeni Stratejik Konsepti’ni açıklamıştır.³³⁷

Avrupa Birliği, daha aktif ve etkin bir dış politikanın arayışları içerisinde. NATO’nun başını çeken müttefiki ABD ve bu kurumun kuruluş sebebi olan Rusya Federasyonu’nun aksine AB henüz yeterliliğini ispat edememiş sınırlı bir silahlı müdahale gücüne ve karar mekanizmalarına sahiptir. Ancak AB, koşulluluk politikalarının ve toplumsal öğrenme süreçlerinin de en etkin kullanıcılarından. Avrupa Konseyi, Avrupa

³³⁶ <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld199798/ldhansrd/vo980731/text/80731-05.htm>, Erişim Tarihi: 05.04.2009

³³⁷ Efe,s.73.

Güvenlik Stratejisi belgesinde bu farklılaşmanın altını çizmektedir. Belgede Birleşik Devletler'in Avrupa bütünleşmesi ve güvenliğinde oynadığı kritik rol anılmakla birlikte, Soğuk Savaş'ın bitişi ile Birleşik Devletler'in askeri bir aktör olarak egemen bir konumda kaldığı; oysa, ABD'nin askeri bir aktör olarak çağın çözülmesi zor sorunlarına tek başına yanıt veremeyeceği kabul edilmektedir.

Rusya ise Soğuk Savaş'ı geride bırakırken hala çok büyük bir ülke olup, nükleer silahlara sahiptir. Trenin'in de (2006) belirttiği gibi Rusya'nın büyük güç zihniyeti sarsılmış olmakla birlikte yıkılmış değildir.³³⁸ Batılı hükümetler, işbirliği ve ortaklık politikaları aracılığıyla eski doğu bloğu ülkelerini kısa sürede Avrupa'ya dahil etmeyi umarken, Balkanlar'da yaşanan çatışmalar, Avrupa'nın gücünün sınırlarını ortaya koymuştur. AB, Rusya'nın da zaman içinde eski Varşova Paktı ülkeleri örneğini takip etmesini ummaktadır. Böylece, Rusya da daha geniş bir güvenlik ve istikrar topluluğunun içinde yer alacaktır. Hernekadar, Rusya'nın NATO ve AB'ye üyeliği düşünülmesi de, Rusya ile kurulacak ayrıcalıklı ilişkiler aracılığı ile bu ülkenin zamanla değişeceği ve Batılı yardımlar sayesinde demokratik bir siyaset düzenine ve Pazar ekonomisine geçerek Batı yanlısı bir dış politikayı benimseyeceği hesaplanmıştır.

6.2.4.Yakın Çevre Politikalarının Etkisi

Ancak, Rusya bu hesabı boşa çıkarmış görünmektedir. Trenin'in özetlediği gibi ne Moskova'yı siyaseten Batı'ya bağlamak ve liderlerinin toplumsallaştırılması amacıyla dahil edildiği G-8; ne de güvenlik gündemlerinin uyumlaştırılması ve askeri reform aracılığıyla oluşturulan NATO-Rusya Konseyi beklentileri karşılayabilmiştir.³³⁹ Avrupa Konseyi'nin de Batılı değer ve normların Rusya'da yerleşmesine hizmet etmesi beklenmiştir ama bu

³³⁸ Sanem Özer, "Avrupa Birliği Rusya Ve Abd'nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:15, 2008, s.172.

³³⁹ Özer, s.173.

kurumdaha çok Rus ve Batılı hukukçuların Çeçenistan ile ilgili konulardaki sözlü çatışmalarına sahne olmuştur. Rusya, AGİT'i Avrupa'nın Sovyetler sonrası devletlerin içişlerine karışmak için kullandığı siyasi bir araç olmakla suçlarken Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşmasını da Rus kuvvetlerine haksız kısıtlamalar getirdiği gerekçesiyle eleştirmektedir. Rusya'nın AB bütünleşme politikaları aracılığıyla istenilen çizgiye çekilemeyeceği artık açıklık kazanmış görünmektedir. Trenin Batı'yı, renkli devrimler ile Rusya'yı ABD ve AB'ye bağlayacak "demokratik ve Batı yanlısı bir çar"ın iktidara taşınması düşüncesine yatırım yapmaması için uyardığıdır³⁴⁰ AB'nin ve NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesine, hatta ABD'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'da askeri varlığını hissettirmesine rağmen soğukkanlılığını koruyan Rusya, Putin'in ikinci dönem başkanlığının ilk yarısı son bulurken, konumunu güçlendirmiş ve Batı'ya yönelik eleştirel söylemlerini sertleştirmiştir.³⁴¹

Rusya, etki sahası içine giren Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan Batı destekli rejim değişikliklerine çok geçmeden Tataristan'da özerkliğin kısıtlanması ile yanıt vermiştir. İçerden müdahalelere karşı, Rusya ilk başta Washington karşıtı bir Rusya-Fransa-Almanya eksenini oluşturarak Batılı sisteme nüfuz etmeye çalışsa da transatlantik ilişkilerin sanılandan daha sağlam olduğu anlaşılmaktadır.

Rusya, AB ile kesişen yakın çevresinde etkinliğini artırmayı tek çıkar yol olarak görmektedir. 11 Eylül sonrası Putin'in uluslararası terörle mücadelede Washington'a destek vereceği sözü ve eski Sovyet topraklarında Amerika Rusya'yı büyük ortak olarak kabul ettiği takdirde ABD'nin küresel liderliğini kabul edeceği yönünde verdiği mesaj çok gerilerde kalmış görünmektedir. Avrupa Birliği'nin üye sayısı 27'yi bulurken, NATO'nun ve ABD'nin NATO çerçevesindeki üslerinin de Romanya ve Bulgaristan üzerinden Rusya'ya yaklaşması Rusya'yı tedirgin etmektedir. Tüm bu rahatsızlıklara ek olarak üç Güney Kafkasya ülkesi, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın NATO'ya üyeliği arzuladıklarını ve gerekli yükümlülükleri karşılayabildikleri takdirde üyeliklerinin önünde

³⁴⁰ Özer, s.173-174.

³⁴¹ LYNCH, D., Der. 2005 What Russia Sees, Chaillot Paper, Sayı 74, 2005, <http://www.iss-eu.org/chaillot/chai74.pdf> Erişim Tarihi: 05.04.2009

hiçbir engelin bulunmadığını, Avrupalı ülkeler olarak kabul gördüklerini bilmek Rusya'yı kaygılandırmaya yetmektedir. ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik operasyonu çerçevesinde Gürcistan ve Azerbaycan'da konuşlandığı üsler ve sağladığı askeri mühimmatla yardım, bir süredir **Rusya'nın yakın çevresinde** dahi müdahale gücünün ve varlığının sorgulanmasına yol açmıştır. Ancak, Putin Yeltsin'den devraldığı hantal idare ve kayıp lejyonları anımsatan disiplinsiz orduya rağmen Rusya'da otoriteyi kısa sürede eline almış ve federal yapıyı sıkı bir merkezi idareye kavuşturmuştur. Batı'nın Rusya'nın gücünden çok zaafiyetlerinden korkuyor olması sebebiyle fazla itiraz etmediği bu yeni otoriter yönetim, petrol ve doğalgaz gelirleri ve enerjide sahip olduğu tekel sayesinde tekrar özgüvenini kazanmıştır.

6.2.5. Enerji Politikasının Etkisi:

Avrupa Birliği, dünyanın ikinci en büyük enerji kaynakları tüketicisi ve dünyadaki en büyük enerji kaynakları ithalatçısı konumundadır. AB'nin bu niteliği dünyanın önde gelen enerji kaynakları, özellikle de doğalgaz, ithalatçısı konumundaki Rusya Federasyonu için çok önemlidir. AB'nin 2001 tarihli Yeşil Kitap'ında aktardığına göre önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde Birliğin ithalat aracılığı ile sağlanan enerji ihtiyacı şimdiki yüzde 50 seviyesinden yüzde 70'e kadar çıkacaktır.³⁴²

Avrupa Birliği, Topluluk Anlaşması'nın imzalandığı günlerden bu yana hem enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye, hem de bu kaynakların sağlandığı coğrafik çeşitliliği artırmaya çalışmaktadır. AB, bu şekilde enerji ürünlerinin ithalatına olan bağımlılığından kaynaklanabilecek riskleri azaltmaya çalışmaktadır. Oysa, günümüzdeki göstergeler dünyanın geri kalan enerji kaynaklarının gelecekte daha çok Ortadoğu'da yoğunlaşacağına işaret etmektedir. AB, kendisine yaklaşık 90 gün yetecek bir petrol stoğu inşa etmeye çalışsa da, bu girişim AB'nin petrol açısından Ortadoğu'ya doğalgaz açısından da Rusya ve Hazar Havzası kaynaklarına olan bağımlılığını ortadan kaldırmayacaktır. İşte bu sebeple, AB kendisine enerji kaynaklarının yönetimi ve taşınmasında etkinlik kazandıracak ve

³⁴² http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/index.htm Erişim Tarihi: 05.04.2009

küresel bir rol biçecek bir entegre ulaştırma ve doğalgaz-petrol boru hatları ağının inşasına odaklanmıştır. AB'nin enerji güvenliği politikasını üzerine oturttuğu bu proje, AB'nin Rusya ile olduğu kadar Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerini de belirlemekte ve en son olarak da Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının da ortaya koyduğu gibi Akdeniz'e açılmaktadır. AB'nin enerji güvenliği politikası kapsamında üzerinde durduğu ülkeler adeta Komşuluk Politikası'nın izdüşümünde tamamen aynı kavisi çizerek AB'yi kuşatmaktadır.

Enerji ortaklığı Rusya-Avrupa Birliği ilişkilerinin en önemli boyutlarından biri olup Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın (OİA) çizdiği hukuki çerçeve içerisinde oluşturulmuştur. Enerji ortaklığının amacı enerji alanında diyalogun geliştirilmesini ve enerji pazarlarını açarak bütünleştirecek politikaların izlenmesini sağlamaktır. Yeni üyelerin gelişen sanayilerinin ihtiyaç duyacağı enerji arzını da gözönünde bulundurursak AB'nin, Avrupa pazarına uygun ticari şartlarla doğalgaz ve petrol sağlayacak, istikrarlı ve güvenilir bir Rusya'ya olan ihtiyacının artacağı ortadadır.

Enerji Diyalogu kapsamında AB, dahili enerji pazarında rekabeti güçlendirmek, sürdürülebilir kalkınmayı korumak ve harici enerji arzı güvenliğini garanti altına almak amacı ile Rusya'yla ilişkilerin geliştirilmesini öngörmektedir. AB'nin Rusya'dan beklentisi enerji sektöründe, özellikle de doğal tekellerin yapısı ve yönetimi alanında, doğal kaynakların fiyatlandırılması ve vergilendirilmesinde gerekli reformları yapması ve Rusya'daki yabancı yatırımcılar için ihtiyaç duyulan sağlıklı altyapının ve yatırım koşullarının oluşturulmasını sağlamasıdır. Özellikle de BP, Shell, Total ve ENI gibi Avrupalı şirketler Rus pazarına rahatça girmek istemektedirler. Bu sebeple de enerji sektöründe şeffaflık ve sağlıklı işleyen rekabet koşulları, AB'nin Rusya'nın doğalgaz sunumu ve fiyatları konusunda keyfi bir tutum izlemesine engel olabilir³⁴³

Vladimir Putin de Rus doğalgazı ve petrolünün Rusya'nın dış politikasında oynadığı rolü artırmaya çalışmaktadır. Başkan Putin, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD ile bir

³⁴³ Özer, s.175.

enerji ortaklığına itiraz etmemektedir. Hatta Putin, Rus enerji sektörünü yabancı yatırımlar için cazip kılmaya isteklidir. Diğer taraftan Putin, Rus enerji sektörü uluslararası pazarlarla rekabet edecek ölçüde gelişinceye kadar devlet kontrolünü sürdürmeye kararlı görünmektedir. Putin'in ancak Rus doğalgaz ve petrol sanayisinde yeniden düzenleme tamamlanıp devletin bu stratejik sektördeki ulusal çıkarını koruyacak kapasiteye eriştiği zaman, Batılı firmaların Rus pazarına girişine izin vereceğini aktarmaktadır. Putin, Mikhail Khodorkosky gibi Rus asıllı oligarklara dahi göz açtırmamıştır. Batının Khodorkosky'nin tutuklanmasına karşı gösterdiği tepki aslında Putin'in sıkı devletçi ve tekelci politikaları, liberalleşme ve serbest pazar çağrılarına rağmen sürdürmek istemesinden duyulan endişeden kaynaklanmıştır. Batının endişeleri boşa çıkmamıştır. Bugün Avrupa doğalgazının kaderi Rus enerji devi Gazprom'un alacağı kararlara ve uygulamalarına bağlıdır. Bunun en canlı örneği Avrupa'nın Ukrayna'da desteklediği "turuncu devrim"e karşı Rusya'nın Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ulaşan doğalgazda kısıntıya gitmesidir. Aynı şekilde Gürcistan da Ocak soğuklarında Rusya'dan benzer bir uyarı almış ve boru hattı istasyonlarında yaşanan arıza bahanesi ile Gürcistan'a sağlanan doğalgaz bir süreliğine kesilmiştir.

Rusya, AB ve ABD'ye açıkça meydan okumaktan çekinmemekte, yine de bu meydan okumayı bir Batı karşıtlığına dönüştürmemektedir. AB-Rusya ilişkileri, Rusya'nın bütünleşmeye çalıştığı küresel ekonomi ve ihtiyaç duyduğu mali yardımlar ve gelişen ticari ilişkiler açısından çok büyük öneme sahiptir. Avrupa Birliği ile Rusya'nın işbirliğinden beklentileri esas itibariyle farklıdır. AB, Rusya ile ilişkilerinde bu ülkenin kendisine bağlılığını amaçlamaktadır. Rusya ise güvenlik alanında işbirliği aracılığıyla ortak bir karar alma mekanizması ve ortak barışı koruma ve insani müdahale ilkeleri oluşturmaya ve güç kullanımına ilişkin kural ve sınırlandırmaları belirlemeye çalışmaktadır. Rusya aynı zamanda güvenlik alanında işbirliği sayesinde uluslararası örgütlerin rolünü tartışma olanağı bulmuştur. AB, Rusya'nın Amerika ile sürdürdüğü ilişkilerin gerisinde kalmak istemediği için 3 Ekim 2001'de Moskova ile güvenlik ve savunma alanında işbirliği için yeni adımlar atmayı kabul etmiştir. Bu adımlar uluslararası terörizmle mücadeleyi de içermektedir. Ayrıca, yeni tehditlere karşı diyalogun gelişimini sağlamak için taraflar,

Rusya'nın AB Siyaset ve Güvenlik Komitesi ile aylık danışma toplantılarında bir araya gelmesini kabul etmişlerdir. Ancak, Rusya ve AB güvenlik alanında somut bir işbirliği sergileyememiş, stratejik ortaklığa yönelik gözle görülür ve devamlılığı olan bir eylem ortaya koyamamıştır. Rusya ve AB işbirliğine verilebilecek tek somut örnek Rus askeri görevlilerin Bosna-Hersek'teki AB Polis Misyonu'na katılımlarıdır³⁴⁴

AB ve Rusya, Mayıs 2003'te dış güvenliğin de dahil olduğu dört başlıkta “ortak sahaların” oluşturulmasına karar vermiştir. Komisyonun 2004'te kabul ettiği bildiriye göre “ortak sahalar” Enerji Diyalogu'nu, çevresel işbirliğini, siyasi ve güvenlik işbirliği alanlarını kapsamakla birlikte uygulamada yeterli ilerleme sağlanamamıştır (European Commission, 2004b). En başta Rusya, AB'nin “Genişleyen Avrupa-Yeni Komşuluk Politikası” kapsamında açıklık kazanan bütünleşmeyi Rusya'ya kadar yayma, dolayısıyla da Rusya'yı Avrupa'ya yakınlaştırma politikasına karşı çıkmaktadır. Rusya bunun yerine her iki tarafın da en temel çıkarlarından hareketle karşılıklı yakınlaşma esaslı bir ortaklığı savunmaktadır. Danilov'un da (2005) ifade ettiği gibi Rusya, AB'nin sınırlarının etrafında çepeçevre dost ülkelerden oluşan bir kuşak görmek istemesini anlayışla karşılamakla birlikte, AB'nin çevresini çoğunlukla AB standartları ile uyumlu bir “yakın çevre”ye dönüştürme arzusuna sıcak bakmamaktadır.

ABD ise Rusya'nın gözlemediği üzere zayıflayan askeri gücüne rağmen gittikçe genişleyen bir coğrafyada varlığını sürdürmektedir. AB ve NATO açısından Rusya, büyüyen ekonomisi, toparlanan askeri gücü ve enerji pazarındaki egemen konumu ve hem Orta Asya'ya hem de Orta Doğu'ya olan yakınlığı sebebi ile kesinlikle gözardı edilemeyecek bir ‘stratejik ortak’tır. AB ve NATO açısından asıl sorun Rusya'yı yabancılaştırmak yerine ‘stratejik ortak’ kılmaya olanaklı politikalar geliştirebilmektir. NATO'nun ABD önderliğinde sürdürdüğü genişleme politikası ise Rusya ve Batı arasındaki bağları ve güven ortamını zayıflatmakta ve AB'nin Rusya ile ilişkilerinde adım adım katettiği gelişmelere zarar vermektedir. NATO'nun genişlemesine karşı AB içinde özellikle Fransa ve Almanya kaynaklı itirazlar yükselmekte ve Irak Savaşı'ndan bu yana

³⁴⁴ Özer, s.176.

AB ve ABD önderliğindeki NATO yeni bir ideolojik ve stratejik farklılaşma yaşamaktadır.³⁴⁵

6.3.TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ

Rusya’da Bolşeviklerin iktidara gelmesi ve Türkiye’de de Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yeni bir devlet kurulması taraflar arasında yeni bir ilişki sureci başlamıştır. Yeni dönemde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)-Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri biçimde gelişen süreçte birkaç değişik dönemden bahsedebiliriz. İlişkilerin ilk dönemi iyi komşuluk ilişkileri dönemi (1921–1939), ikincisi Sovyetlerin saldırgan Yakın Doğu (Orta Doğu) politikasının hedefindeki iki ana ülkeden (diğeri İran) biri olduğu ve Türkiye’nin NATO kampında yer almasına neden olan ve Stalin’in ölümüyle sona eren (1945–1953) dönemdir. Stalin’in olumunun ardından iki ülke arasındaki ilişkilerde belirli bir yumuşama yaşanmış, 1960-70’lerde iki ülke arasında ekonomik ilişkiler gelişme sürecine girmiş ve 1984 tarihli doğal gaz anlaşması ile ilişkilere enerji boyutu eklenmiştir. İki ülkenin Soğuk Savaş dönemindeki algılamalarında Sovyetler için, Türkiye NATO’nun güney kanat ülkesi; Türkiye için, Sovyetler Birliği kızıl tehdit olarak değerlendirilmiştir.³⁴⁶

Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde bir çok kriz bölgesinde ABD ile ortak hareket etmiştir. Somali, Bosna ve Kosova müdahalelerinde Türkiye ABD’nin yanında yer almıştır. Bu müdahalelerde Türkiye Soğuk Savaş’tan bu yana süregelen “en güvenilir müttefik” konumunu devam ettirmiştir. Kriz bölgelerinden Balkanlar’da Türkiye Yugoslavya’nın dağılmasıyla bölge ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Etnik yapı, din, dil gibi özellikler bakımından büyük farklılıklar gösteren bu coğrafya Yugoslavya’nın dağılmasıyla çatışmaların odağı haline gelmiştir. Farklı dil, din, mezhep ve etnik gruba

³⁴⁵ Özer, s.179.

³⁴⁶Nazim CAFERSONY, ”Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü”, <http://www.avsam.org/tr/a787.html>

sahip insanların yanyana yaşadığı bu coğrafya, dağılmadan çok kısa bir zaman sonra savaş alanına dönmüştür. Ortodoks Sırlar, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnaklar arasında çıkan savaşta çok ciddi bir etnik temizlik başlamıştır ve bu olay Avrupa'nın göbeğinde olmasına rağmen Avrupa ve Avrupa Birliği üyesi ülkeler olaya sadece seyirci kalmıştır. Türkiye bölgedeki çatışmaların barışçı yoldan halledilmesini ısrarla istemiştir. Rusya'nın vetosuna rağmen, NATO düzeyinde bir hareket düzenleyen ABD ve onun müttefikleri olaya müdahale etmiş ve Dayton Anlaşması ile olaylar durulabilmiştir. Türkiye, bölgede barışın tesis edilmesi hususunda ABD ve NATO ile ortak hareket etmiştir. Kısa bir süre sonra Kosova'da patlak veren olaylar Türkiye'nin bölge ile yeniden yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Kosova, Yugoslavya döneminde özerk bir yapıya sahip olmasına rağmen dağılmadan sonraki dönemde statüsünün belirsizliği ve bölgedeki Arnavutlar'ın daha fazla özerklik isteklerine Sırlar'dan sert bir tepki gelmiş ve bölge yine sıcak çatışmaların içine sürüklenmiştir. Avrupa ve Avrupa Birliği'nin Bosna olayında olduğu gibi yine seyirci kalması üzerine Rusya'nın veto çabalarına rağmen NATO düzeyinde ABD'nin öncülük ettiği askeri müdahaleyle olaylar durulabilmiştir. Bosna'nın halen istikrara kavuşturulamaması; bölgenin her an patlamaya hazır bir çatışma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir ki, Türkiye'nin bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmesi gerekmektedir. NATO'nun bölgede bulundurduğu barışı koruma birlikleri Türkiye'nin zaten bölge ile ilgili gelişmelerde barıştan yana olduğunu göstermeye yetmiştir. Türkiye'nin bu birliklerde asker bulundurmasının bölge istikrarına katkıda bulunacağını söyleyebiliriz.³⁴⁷

6.3.1. Jeopolitik Konumun Etkisi:

Bu gelişmeler Türkiye açısından önemli sorunlar yaratmaktadır. Askeri stratejik açıdan bakıldığında Soğuk Savaş döneminde yapılan askeri planlarda ani bir Sovyetler Birliği saldırısı için bu ülkenin sadece bir kaç günlük hazırlık süresine ihtiyaç duyduğu bilinmekteydi. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile egemen devletler olarak ortaya çıkan ve

³⁴⁷ Gamze Güngörmüş KONA, **2000-2008 Dönemi Türkiye'nin Güvenlik Politikaları, Türk Dış Politikası**, (der.)Prof.Dr.Haydar Çakmak, www.uiportal.net

arada adeta tampon bölge oluşturan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan 400 yıllık Türk-Rus ortak sınırının da ortadan kalkmasına ve dolayısıyla Rusların olası bir ani saldırı için gerekli hazırlık imkanlarının son derece zorlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum Türkiye açısından önemli bir ferahlama sağlamış ve askeri imkan ve kabiliyetlerini ülkenin içeride ve dışarıda sorunlu olduğu güney ve güneydoğusuna yeterli oranlarda yöneltmesine olanak sağlamıştır.³⁴⁸

Ancak, AKKA hükümlerinin ard arda gelen kararlı girişimlerle Rusya lehine iyileştirilmesi, Rusya'nın Gürcistan ve Ermenistan'da askeri üslerini yeniden teşkil etmesi, ve 1993 tarihli "yakın çevre doktrini" ile başlayan son askeri diktirin dahilinde de açıkça vurgulanan nükleer silaha başvurma tehditleri sebebiyle Türkiye'nin bir çok ortak özelliğe sahip bölge ülkeleriyle ilişkilerini her alanda geliştirmek istemesinin karşısında Rusya Federasyonu'nu bulmasına sebep olmaktadır.³⁴⁹ Rusya Federasyonu ve Türkiye tarihsel bir takım birikimler sebebiyle henüz aralarındaki güven bunalımını aşabilmiş görülmemektedirler. Soğuk Savaş döneminde nükleer savaş tehditi ile örtüşen ideolojik kamplaşmanın keskinleştirdiği zıt görüş ve yargılar siyasi karar-vericilerin egemen olduğu çevrelerde son on sene boyunca olumlu yönde pek bir gelişme kaydedememiştir. Sözden çok icraata önem veren askeri karar-verici çevreler için Rusya'nın AKKA hükümlerini delme girişimleri için ortaya koyduğu gerekçeleri inandırıcı bulmak zordur. Son Rus askeri doktrininin de bu yönde olumlu bir katkı yapması beklenemeyeceği açıktır. Oysa, gerek jeopolitik, gerek jeostratejik zorlamalar sebebiyle her iki ülkenin de gelecekte bugünden daha iyi şartlarda olmasına olanak sağlayacak önemli ortak stratejik avantajlar söz konusudur.

6.3.2.Bölgesel Sorunların Etkisi:

Dağlık Karabağ konusunun iki liderin görüşmelerindeki ana konularından birisini oluşturacağı muhakkak. Başbakan Erdoğan'ın Moskova'da olacağı 12 Ocak günü Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un resmi bir ziyaret için Erivan'a gidecek

³⁴⁸ Kibaroglu, s.18.

³⁴⁹ Kibaroglu, s.18-19.

olması da bunun kanıtıdır. Erivan temaslarının ardından Lavrov aynı gün Moskova'ya dönerek, Türk heyeti ile 13 Ocak'ta gerçekleşecek toplantılara katılması beklenmektedir. Rusya Dışişleri Bakanı'nın Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın yanı sıra üst düzey Ermeni yetkililerle görüşmesi planlanmaktadır. Erdoğan'ın Moskova'da bulunduğu gün 12 Ocak'ta Ermenistan Anayasa Mahkemesi protokolün anayasal uygunluğunu görüşecektir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün geçtiğimiz aylarda yaptığı açıklamada Rusya ile Ermenistan konusunda sessiz ve yeterince aktif bir politikanın sürdürüldüğünü ifade etmesi Moskova ziyaretinde ana gündem maddelerinin başında Dağlık Karabağ konusunun geldiğini göstermektedir.

Erdoğan'ın Moskova ziyaretinde önemli gündem maddelerinden biri de Gürcistan'ın Rusya ile yaşadığı sorunlar ve Ankara'nın önerdiği Kafkas İşbirliği ve İstikrar Platformu'nun hayata geçirilmesi konuları olmuştur.³⁵⁰

Ancak üste belirttiğimiz iyimser tablo Türkiye-Rusya ilişkilerinde sorunların olmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle 1990'ların başından itibaren ciddi biçimde yayılan bölgesel etnik çatışmalar ve separatizm dalgası Türk-Rus ilişkilerinin seyrini de zaman-zaman etkilemiştir. Bu bağlamda Güney Kafkasya'daki separatizm dalgası özellikle yaygın bilinen ismiyle Karabağ sorunu (aslında bu sorun Ermenistan'ın Azerbaycan'ın işgali sorunudur), Çeçen sorunu ve PKK sorunu benzeri sorunlar zaman-zaman önem kazanmıştır³⁵¹

SSCB-nin çöküşünden sonra bölgesel sorunlar içerisinde Karabağ sorunu ikili ilişkilerin tansiyonunun zaman-zaman artırmıştır. Örneğin, 1992–1993 döneminde Tur kamuoyunun artan Karabağ duyarlılığı nedeniyle soruna askeri müdahale sesleri

³⁵⁰ Sinan OĞAN , “Başbakan Erdoğan'ın Moskova Ziyareti ve Gündemdeki Konular”
<http://www.avsam.org/tr/a1893.html>

³⁵¹ Nazim CAFERSOY, “Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü”,
<http://www.avsam.org/tr/a787.html>

yükselirken, dönemin BDT Silahlı Kuvvetler Komutanı Şapasnikov bunun üçüncü dünya savaşı anlamına geleceğini ilan etmiştir. Benzer şekilde dönemin Türk Başbakanı Süleyman Demirel de Karabağ'a müdahalenin Kızıl Ordunu karşılarına alma anlamına geleceğini belirtmiştir. Geçen dönem içerisinde giderek yakınlaşan Türk-Rus ilişkileri fonunda Karabag sorunu da ikili ilişkilerin gerginleştirici faktörü olmaktan çıkarak, zaman-zaman ikili üst düzey zirvelerin görüşme konusu olmuştur. Bu görüşmelerde Karabağ sorunu bölgesel istikrarın sağlanması bakımından ele alınmıştır. Bölgenin iki önemli aktörü ve AGIT Minsk grubunun üyesi Rusya (aynı zamanda eşbaşkan) ve Türkiye Karabag sorununda gerekli aktif işbirliğini yapması sorunun adil ve hızlı biçimde çözülmesi için hayati öneme sahiptir. Bugün geldiğimiz noktada ikili ilişkilerin giderek derinleşmesi ve tarafların Güney Kafkasya'da işbirliğine 1990-ların başına oranla daha sıcak yaklaşması Karabağ sorunun ve bütünlükle Güney Kafkasya'daki separatizm kaynaklarının kurutulması için geniş fırsatlar sağlamaktadır. Rusya'nın Güney Kafkasya'daki gerçek rakibinin ABD olduğunun farkına varması ve ABD'nin de Güney Kafkasya'daki politikasında Türkiye'nin rolünün giderek azalması da Rusya ve Türkiye'ye bölgesel işbirliği fırsatı sağlamaktadır. Ancak, bu işbirliğinin temelinde sorunların adil çözümü ve bölge devletlerinin toprak bütünlüğünün sağlanması, güç kullanımıyla elde edilmiş kazanımların meşrulaştırılmaması temel ilkeler olmalıdır.³⁵²

Türk-Rus ilişkilerinin tansiyonunu zaman-zaman artırıcı bir diğer sorun ise Çeçen sorunu olmuştur. Özellikle, 1994–1996 dönemindeki ilk savaş sırasında bu tansiyon önemli ölçüde artmıştır. Türkiye'nin resmi Çeçen politikası sorunun Rusya'nın toprak bütünlüğü içinde barışçıl vasıtalarla çözülmesi olmuştur. Ancak zaman-zaman Türkiye'de bulunan Çeçen asili diasporanın örgütsel ve bireysel faaliyetleri ilişkilerin tansiyonunun artırmıştır. Hatta dönemin Rusya büyüklercisi Albert Çernişev “evi camdan olan komsusunun penceresine tas atmamalı” diye PKK sorununa dolaylı bir vurguda bulunmuştur. 1999-da başlayan ve zaman-zaman süren sıcak çatışmalar sırasında ise Çeçen sorunun ilişkilerin tansiyonunu fazla etkilemediğini söylemek mümkündür. Bunda Türkiye yönetiminin ülke

³⁵² Nazim CAFERSOY, “Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü”, <http://www.avsam.org/tr/a787.html>

içindeki Çeçen diasporasının faaliyetlerini önemli ölçüde kısıtlayıcı önlemler almasının yanısıra, Rusya ile terörizmle işbirliği surecini sık-sık yenileyici söylem ve eylemlerde bulunmasının da rolü vardır. İkili ilişkilerde, PKK sorunun esasen çok ciddi bir sıkıntı kaynağı teşkil etmemiştir. Bu konuda en önemli dönemeci terör örgütü PKK-nin lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'nin takibinden kurtulmak için 1997 yılında Rusya'ya gitmesi oluşturmuştur. Ancak, Rusya yönetimi Öcalan'ın kısa surede ülke dışına çıkarması ile bu konu ikili ilişkilerin sıkıntı noktası olmamıştır.³⁵³

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini yaşarken karşılaştığı Kuzey Kıbrıs ve Ermeni sorunu dayatmaları, ulusal menfaatlerini zedelemektedir. AB'nin Birleşik Kıbrıs politikasında, Türkiye'nin çıkarları hesaba katılmamaktadır. Rusya, AB üyesi Birleşik Kıbrıs devleti oluşursa, Akdeniz'de, tam da Baku-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının çıkışı karşısında, farklı bir dış politika izleyen diğer bir devletin olacağı farkında. Doğal olarak, Türkiye'nin artık etkin olmadığı, ABD'nin AB üzerinden denetim altına alınan Birleşik Kıbrıs oluşumu Rusya'nın pek hoşuna gitmeyecektir. Rusya, birleşmeyi geciktirmek ve birleşmenin Amerikan hegemonyasının bir derecede azaltan bölgesel gücünün de çıkarlarını hesaba katan bir formülde gerçekleştirilmesini istemektedir.³⁵⁴

Rusya, Türkiye'nin Orta Doğudaki aktifleşen rolünü ve özellikle Irak konusunda tavrını göz önünde bulundurarak, bu bölgede de Türkiye ile stratejik işbirliğine ilgi duymaktadır. Irak'a müdahalesi sürecinde, ABD müttefiki Türkiye'yi, kendi çıkarlarına karşı adımlar attırmaya çalışmış, ancak bu kez başarılı olamamıştır. ABD'nin müdahalesi sonucunda, Türkiye için stratejik önemi olan bölgede istikrarsız bir durumun oluşması, ABD'nin Kuzey Irak ve Kürt sorununa yaklaşımının netlikten uzak olması Türkiye'yi rahatsız etmekte. Hem Rusya, hem Türkiye için Irak'taki gelişmeler büyük önem taşımakta. Putin, Erdoğan'la görüşmesinde değindiği Irak konusunun önemini şöyle dile getirmişti: "Bu ülkede istikrarın sağlanmasını istiyoruz ve bunun için elimizden geleni yapacağız. "Ülkelerimizin durumu, azımsamayacak derecede bu bölgedeki istikrara

³⁵³ Nazim CAFERSON, "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü", <http://www.avsam.org/tr/a787.html>

³⁵⁴ Tamina KİBAR, Türkiye'nin Rusya İçin Önemi. <http://www.turksam.org/tr/a104.html>

bağılıdır.” Neticede, Irak’ın yeniden yapılandırılmasında Rusya ve Türkiye birlikte hareket etmeyi ve Türkiye’nin altyapısının kullanılmasını kararlaştırmıştır.³⁵⁵

Kafkaslar ve Orta Asya’da Türkiye güvenlik açısından Türk Cumhuriyetlerle ilişkilerini yoğun tutmaya çalışmıştır. Özellikle Kafkaslar’da Ermenistan-Azerbaycan arasında Karabağ sorunu yüzünden çıkan çatışmada Türkiye, Azerbaycan’ı açıkça desteklemiştir. Fakat Rusya, Ermenistan’a olan açık desteği ve bölge üzerinde geçmişten beri süregelen etkinliği ile Türkiye’nin etki alanını daraltmıştır. Rusya ile ilişkileri ciddi şekilde gerginleştiren bu olaylar, Türkiye’nin Kafkasya’daki diğer devletler ve Orta Asya’daki cumhuriyetlerle ilişkilerini de etkilemiştir. Rusya, Türkiye’nin Rus-Çeçen çatışmasında Çeçenleri desteklediğini defalarca iddia etmiştir. Bu iddialar karşısında Türkiye’nin benimsediği tavır genel olarak Rusya ile ilişkilerin bozulmamasına gayret gösterme şeklinde olmuştur. Rusya’nın iç meselesi olarak nitelendirdiği bu olaya Rus yönetimi çok sert tepki göstermiş ve Rusya’nın parçalanabileceği telaşı Rus yöneticileri Türkiye’ye karşı tavır almaya itmiştir. Çünkü Orta Asya ve Kafkaslar halen önemli bir Türk nüfusu barındırmaktadır ve Çeçenistan’da meydana gelebilecek bir bağımsızlık hareketi diğer bölgeleri de etkileyebilecektir. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD ve Rusya arasında yaşanan yakınlık Rusya’nın bölgede daha rahat hareket etmesini sağlamıştır. Rusya’nın yapacağı müdahalelerde kısa bir süre önce oluşan uluslararası yapının Rusya’ya geniş bir hareket alanı sağladığını unutmamız gerekir. Gerek Azerbaycan, gerek Çeçenistan konularında Türkiye’nin ihtiyatlı olması ve Rus faktörünü göz ardı etmemesi gerekir. Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerde de Rus faktörünün hesaba katılması gerekir. Çünkü 11 Eylül saldırılarından sonra bölge üzerindeki ABD-Rus mücadelesinin kısmen de olsa ertelendiğine tanık oluyoruz. Dolayısıyla ABD bölgeye nüfuz edebilmek için Rus gücünü dengeleme adına artık Türkiye’ye 1990’ların başında duyduğu gereksinimi duymayabilir. Yani Türkiye’nin model bir ülke olarak telaffuz edilmesinin ötesinde çok da fazla bir fonksiyonu olmayabilir. Burada bölgede -hem Kafkaslar’da hem de Orta Asya’da- istikrarsızlığın giderilebilmesi için petrol ve doğalgaz

³⁵⁵ Tamina KİBAR, **Türkiye’nin Rusya İçin Önemi**. <http://www.turksam.org/tr/a104.html>

kaynaklarının Batı'ya aktarımı önemli bir unsur olacaktır. Ayrıca, ABD'ye Irak operasyonunda açık destek veren Şevardnadze hükümetinin düş(ürül)mesi, Kırgızistan ve Ukrayna'da yaşanan olaylar ABD'nin bölgeye ilgisinin ileride artacağı ve Rusya ile ABD arasındaki ilişkilerin bundan etkileneceğinin işaretlerini vermektedir. Kendi içinde çok parçalı bir yapısı olan Gürcistan'ın ileride ABD için Kafkasya'ya yönelik yeni politikalar benimsemeye önemli bir unsur olacağını hatırlatmamız gerekir.³⁵⁶

6.3.3.Ekonomik ve Enerji Boyutunun Etkisi:

SSCB'nin çöküşü ile ilişkilerde yeni bir hukuki ve siyasi başlangıç sözkonusu olmuştur. Yeni Rusya Orta Doğu politikasında Stalin dönemine benzer bir öncelik sıralaması yapmış ve öncelikli ülkeler olarak Türkiye ve İran'ı belirlemiştir. Yeni anlayışın önceliği eski Sovyet coğrafyasında etkinliğin kaybedilmemesi ve bu bağlamda Türkiye'nin (ve İran'ın) Kafkaslar ve Orta Asya'da etkinlik kazanmasını önlemektir. Gecen dönemde ikili ilişkilerdeki süreci jeopolitik nüfuz alanlarında ve ikili ilişkilerde kontrollü gerginlik ve rekabet dönemi (1992-1999) olarak nitelenebilir. Fakat burada dikkati çeken husus şudur: Taraflar bir yandan jeopolitik rekabeti sürdürürken, öte yandan yoğun bir ekonomik işbirliği sürecine girmiştir. Her iki taraf ekonomik alanda işbirliğinin mümkün olduğu kadar geliştirilmesi yönünde net bir tavır sergilemiş, özellikle Rusya tarafı bu konuda çok istekli olmuştur. 1997'de Rusya Başbakanı Viktor Cernomirdin Türkiye'nin ekonomik anlamda stratejik ortakları olduğunu ifade etmiş, Ekim 2000'de Türkiye'yi ziyaret eden Başbakan Mihail Kasyanov da ticaret hacminin 3 milyar dolardan 10 milyar dolara çıkarılmasını önermiştir. 2003 yılı itibarıyla bu hedef gerçekleşmiştir. Ekonomik alanda siki işbirliği sonucu bugün geldiğimiz noktada Mavi Akim projesi gerçekleşmiş, Başkan Putin'in Aralık 2004'deki Ankara ziyareti sırasında iki ülke arasında ticaret hacminin önümüzdeki üç yıl içinde 25 milyar dolara çıkarılması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca ziyaret sırasında iki ülke arasında enerji alanındaki işbirliğinin

³⁵⁶ Gamze Güngörmüş KONA, **2000-2008 Dönemi Türkiye'nin Güvenlik Politikaları, Türk Dış Politikası, (der.)Prof.Dr.Haydar Çakmak, www.uiportal.net**

genişletilerek sürdürülmesi konusunda önemli uzlaşmalara varılmıştır. Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın Ocak 2005-de Moskova'ya yaptığı ziyaret de iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi bakımında önemli olmuştur.³⁵⁷

Rusya'nın, 2004 yılı içinde - Baltık Cumhuriyetlerinin AB'ye ve NATO'ya dahil edilmesi, Ukrayna'daki '**Turuncu**' devrim, Moldavya'nın göstere göstere anti-Rus politika yürütmesi (üye olduğu BDT zirve toplantılarına bile katılmaması) gibi - Batı istikametinde yaşadığı jeopolitik yenilgiler, aynı zamanda - Merkezi Asya'da pozisyonunu güçlendirme çabaları, Çin ve Hindistan ile stratejik ortaklık anlaşmaları, Türkiye ile yakınlaşması gibi - Doğu istikametinde yoğun politika yürütülmesi, 'Rusya bakışlarını Doğu'ya çevirdi' söylemlerine neden oldu. Aslında, dünya çapında bir güç olmaktan vazgeçmeyen Rusya, geleneksel Rus dış politika konseptine uyarak, tek yönlü, bir bölgeye yönelik dış politika yürütemez, o hep çok yönlü dış politika yürütmüştür. Putin, dış politikasında 'çok kutuplu dünya' tezine dayanan 'Primakov doktrinini' uygulamaktadır. Yani, birkaç bölgesel gücün birleşerek oluşturduğu 'kutup', ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine karşı dengeleyici bir unsur oluşturabilir. Bağımsız dış politika yürütebilen ve ekonomik olarak güçlenen Çin ve Hindistan'la stratejik ortaklıklar kuran, Avrasya'da entegrasyon sürecinin liderliğini üstlenen Rusya'nın izlediği politika, basit bir 'Doğu'ya yönelme' olarak adlandırılmaz.³⁵⁸

Özellikle 2000-li yılların başından itibaren Rusya-Türkiye ilişkilerinde ekonomi alanında işbirliğinin yanısıra, siyasal ve güvenlik alanlarında da kontrollü gerginlik ve rekabet anlayışından işbirliğine geçiş süreci konusunda bazı somut adımlar atılmıştır. Bu bağlamda 16 Kasım 2001'de iki ülke dışişleri bakanlarının New York'ta imzaladıkları "Avrasya Eylem Planı" ile Avrasya coğrafyasında siyasi alanda ve terörizmle mücadele işbirliği ve ekonomik ortaklık konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinde en mesafeli tutum takınan resmi kurumlardan Rusya Genelkurmayı'nın o dönemdeki Başkanı Anatoliy Kvasnin'in Ocak 2002'de yaptığı Türkiye ziyareti de bölgede istikrar için Rus-Türk işbirliği önerisi ile ilişkilerin güvenlik

³⁵⁷ Nazim CAFERSOY, "**Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü**", <http://www.avsam.org/tr/a787.html>

³⁵⁸ Tamina KİBAR, **Türkiye'nin Rusya İçin Önemi**. <http://www.turksam.org/tr/a104.html>

boyutuna yeni bir acilim getirmiştir. Bunun yanısıra, iki ülke arasında askeri eğitim anlaşması imzalanması ve Türk ordusunun modernizasyonu çerçevesinde yapılan askeri helikopter ihalesine Rus şirketinin ilgisi de ikili ilişkilerin güvenlik boyutu bakımından anlamlı hususlardır. Başbakan Erdoğan'ın AKP Genel Başkanı sıfatıyla Aralık 2002'de yaptığı Moskova ziyaretinde de Rusya-Türkiye ilişkilerindeki işbirliği olanakları üzerinde durulmuş ve Sayın Erdoğan iki ülke arasında başlatılabilecek “Avrasya ekonomik heyecanına” vurgu yapmıştır.³⁵⁹

Türkiye'nin bir enerji koridoru olarak diğer bir işlevi de, Batı-Doğu arasındaki rekabetin kesiştiği bir bölge olmasıdır. Çok yakında Hazar petrolü, Türkiye üzerinden, Rusya'yı devre dışı bırakarak, Baku-Ceyhan boru hattıyla Batıya ulaşmaya başlayacak. Bunu, jeopolitik yenilgi olarak gören Rusya, Baku-Ceyhan boru hattını kullanmayarak, Rus ve Kazak petrolünü Boğazlardan tankerlerle taşımaya planlamakta ki, bu durum Türkiye'yi ekolojik sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Bu hassasiyetin farkında olan Rusya, Boğazları by-pass eden petrol boru hattının inşası konusunda projeler geliştirmektedir. Rusya, enerji alanında Türkiye'de dev yatırımlar yapmaya hazır. Bu yatırımlar sadece doğal gaz sektörüyle sınırlı değil, elektrik ve petrol sektörlerini de kapsamakta. Ayrıca, Rus enerji kaynaklarının Türkiye aracılığıyla üçüncü ülkelere pazarlanması söz konusudur. 'Mavi Akım' boru hattının artacak kapasitesinin kullanılmasını garantiye almak isteyen Rusya, 'Mavi Akım' boru hattının İsrail ve Avrupa'ya uzatılmasını gündeme getirmekte. Moskova, boru hattının uzatılmasıyla özellikle İsrail'e yapılacak doğal gaz sevkiyatına büyük önem vermektedir. Diğer taraftan Washington, Bakü-Erzurum boru hattı inşa edildikten sonra Türkiye'ye ulaştırılacak Azeri doğal gazı konusunda Ankara'ya baskı yapmaktadır. Amerika, Merkezi Asya ile Azerbaycan petrol ve gazını Türkiye üzerinden dünya pazarına taşıyacak 'Transcaspian' enerji koridorunu oluşturmaya hedeflemektedir. Böylece, ABD gaz taşımacılığı alanında Rusya'nın tekeline kaldırmaya çalışmaktadır. Bu

³⁵⁹ Nazim CAFERSON, "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü", <http://www.avsam.org/tr/a787.html>

nedenle yaşanan bu çekişmenin kendi lehine çözülmesi açısından, Türkiye ile ilişkiler Rusya için büyük önem taşımaktadır.³⁶⁰

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 12-13 Ocak tarihlerinde Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in davetlisi olarak Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirecektir. Erdoğan'ın iki gün sürecek temasları sırasında Türk-Ermeni protokolleri ve bu çerçevede Ermenistan'a Rusya tarafından baskı yapılması konusu, Güney Akım ve Nabucco Projeleri, "Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı" ve "Mavi Akım 2 Projesi", Ceyhan limanına kurulması planlanan rafineri projesi, Nükleer enerji santralleri ve gerileyen ticaret ve turizm hacmi, Tuz gölü doğalgaz depolarının inşası, Irak'ta enerji işbirliğinin geliştirilmesi ve bir dizi ortak konularının ele alınması, aynı zamanda gündemde olan bölgesel ve uluslararası sorunların masaya yatırılması beklenmektedir. Türkiye'nin nükleer santral ihalesini iptal etmesinin ardından gerçekleşen bu ziyaret ile Rusya'nın gönlünün alınmasını da hedefleniyor. İki liderin görüşmesinde masaya yatırılacak olan konuların başında ise "al ya da öde" şartı sebebiyle Rusya'ya ödenecek olan yaklaşık 1 milyar dolarlık alınmayan gazın bedeli de bulunmaktadır.³⁶¹

Genel anlamdaki bölgesel sorunlardan gündeme gelmesi muhtemel olanlar şöyledir:

1. Bölgesel güç ve potansiyel küresel güç özellikleri taşıyan Rusya gibi etkili bir ülkenin başbakanı olması hesabıyla, ziyaretin sadece Türkiye tarafından değil, neredeyse tüm Avrasya ve Atlantik Okyanusu'nun da ötesinden dikkatle izlenecek olması.

2. Bölgesel sorunlar sebebiyle Türkiye ile görüş alış verişinde bulunmak. Bu konuda da özetle şu hususlar söylenebilir:

³⁶⁰ Tamina KİBAR, **Türkiye'nin Rusya İçin Önemi**. <http://www.turksam.org/tr/a104.html>

³⁶¹ Sinan OĞAN , "**Başbakan Erdoğan'ın Moskova Ziyareti ve Gündemdeki Konular**" <http://www.avsam.org/tr/a1893.html>

a. “NATO’nun doğuya doğru genişlemesi” projesi doğrultusunda Gürcistan ve Ukrayna’nın da ittifaka dahil olması konusundaki Rusya’nın itirazları. Buna bağlı olarak Ağustos 2008’de Güney Osetya sebebiyle patlak veren Gürcistan-Rusya çatışması ve kriz sonrası istikrarsızlığı sağlamakla ilgili düşünceler.

b. Dağlık Karabağ meselesi sebebiyle Azerbaycan-Ermenistan arasındaki gerginliğin, Minsk Gurubu Başkanı Rusya tarafından yürütülen çalışmalar hakkında görüş teatisi.

c. Nükleer silah ürettiği gerekçesiyle İran’a uygulanan BM şemsiyesi altındaki yaptırımlar, İran’ı ikna, İran-ABD arasındaki gerginliği azaltmada yapılabilecek hususlar üzerinde düşüncelerin karşılıklı ifadesi.

d. Arap-İsrail barış süreci ile ilgili karşılıklı görüş alış verişi.

e. Afganistan-Pakistan’da NATO ve ABD’nin Taliban’a karşı mücadelesiyle ilgili görüş alış verişi.

f. Doğu Türkistan’da Urumçi’de meydana gelen olaylar hakkında fikir teatisi (az bir ihtimalle).³⁶²

³⁶² Celalettin Yavuz, **Putin’in Ankara Ziyaretinin Jeopolitik Analizi**, <http://www.avsam.org/tr/a1744.html>,

7.SONUÇ

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra toprak kaybına uğrayan Rusya Federasyonu,17 milyon metrekarelik yüzölçümüyle(Kanada:10, Çin:9.6, ABD:9.4 milyon kilometrekare) hala dünyadaki en geniş ülkedir. Bunun yanında Rusya'nın daha başka bir takım unsurları itibarıyla da süperg üç özelliklerini en azından askeri bakımdan korumaya devam ettiği söylenebilir.Rusya, Sovyetler Birliğinden arta kalan askeri potansiyelin % 60'na sahiptir. Nükleer güç itibarıyla da % 55 ile dünyada birinci sıradadır. ABD'nin nükleer silah stokları % 40 civarındadır. BM uzmanlarına göre, dünyada 30 bin nükleer silah bulunmaktadır³⁶³. Bunların yaklaşık 28 bini Rusya ve ABD'nin elindedir. ABD'nin 7.100 operasyonel nükleer başlıklı füzesi ve 3.000-5.000 arası stoğuna karşılık; Rusya'nın 8.000 operasyonel nükleer başlıklı füzesinin yanında 8.000 civarında da stoğu vardır. Dünyadaki hafif silahların da %20 ila %25'inin Rusya'nın elinde olduğu söylenmektedir.³⁶⁴

Günümüzde nükleer silahlanma ve silahsızlanma girişimlerinin içi içe geçtiği uluslararası konjonktür de dikkate alındığında, özellikle ABD'nin ulusal hava savunma sistemi konuşlandırma isteği ve bu girişime başta Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kesin ve sert tavırlarla karşı çıkmaları ve bu bağlamda yaptıkları açıklamalar³⁶⁵, yakın gelecekte söz konusu Rus güvenlik belgesinin ve askeri doktrininin nükleer silahlara ve diğer kitle imha silahlarına daha fazla yoğunlukta operasyonel görev tanımları yapmasına sebep olabilir endişesi yaratmaktadır.

Diğer taraftan Rus uzmanlar, yaşanan ekonomik sıkıntılar ve zaafa uğramış askeri ortam gibi nedenlerle bakımsızlık ve yeni teknoloji geliştirememesi sebebiyle önümüzdeki

³⁶³ www.greenpeace.org/turkey/campaigns/di-er-kampanyalar/nuekleer-silahlar

³⁶⁴ www.porttakal.com/haber-dunyadaki-nukleer-silah-haritasi-83211.html

³⁶⁵ Mustafa Kibaroglu, "Amerikan Ulusal Savunma Sistemi," **Avrasya Dosyası** - Amerika Özel, Güz 2000, Vol. 6, No. 3, ASAM, Ankara, s. 90 – 105.

on yıl içinde zaten Rusya'nın etkin stratejik nükleer silah gücünün anlaşmalarla varılan seviyelerin de altında kalacağını öngörmektedirler.³⁶⁶

Rusya Federasyonu'nun Nisan 2000 itibarıyla resmen ilan ettiği *ulusal güvenlik konsepti* ve *askeri doktrini* esas itibarıyla, Rusya perspektifinden bakıldığında, Batı'da bazı çevrelerde ortaya konulan ve "Rusya'nın bir dağılma süreci daha yaşayacağı" yönündeki görüşlere haklılık kazandırabilecek gelişmeleri önlemek amacıyla hazırlandığı düşünülebilir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin topyekün nükleer saldırıya uğrama ihtimaline karşı geliştirilen ve konvansiyonel silahlar kategorisindeki açık üstünlüğünün avantajını kullanmaya yönelik planlar içeren Sovyet askeri doktrini, günümüzde jeopolitik alanda meydana gelen gelişmeler sonucu Rusya'nın nükleer caydırıcılığın tekrar ön plana çıkartılmasını zorunlu kıldığı iddia edilebilir.³⁶⁷ Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, toplumsal koşullar ve etnik-federatif yapı ülke bütünlüğü açısından bazı zafiyetler yarattığı görüşü ve bu zafiyetlerin ülke içinden ve dışından bazı merkezler tarafından istismar edilebileceği kaygısı, Rus askeri ve siyasi karar-vericilerin çok tedirgin olmaları sonucunu yaratabilir. Bir yandan uluslararası alanda meydana gelen ve Rusya açısından bakıldığında açıkca aleyhine olan gelişmeleri önleyemeyen, diğer taraftan içerideki bazı etnik unsurların uluslararası camiada destek bulan girişimlerini bastıramayan bir yönetim, köşeye sıkıştırılmış gibi bir ruh haliyle davranır bir görüntü verdiği düşünülebilir. Rusya'nın diplomatik ve siyasi alanda kaybettiği ağırlığını, halen bir süper güç olarak nitelenebilecek askeri imkan ve kabiliyetlerini hatırlatarak dengelemek istediği ve askeri gücünü gerektiği takdirde kendini (ve ortak çıkarı bulunan mütefiklerini) koruma güdüsüyle pek de beklenmeyen ortam ve usullerle kullanabileceğini ifade etmek zorunda olduğu anlaşılabilir.³⁶⁸

Artık şunu kabul etmek gerekir ki, Rusya'nın tarihi mirası da bize göstermiştir ki, en zor şartlarda bile tekrar toparlanıp bir denge unsuru haline gelme kapasitesine

³⁶⁶Mustafa Kibaroglu, "Nükleer Denge Aranıyor: Rusya Parlamentosu Duma'nın Onayladığı START II Anlaşmasının Önemi," **Milliyet - Entelektüel Bakış**, 20 Nisan 2000, İstanbul, s. 22.

³⁶⁷Mustafa Kibaroglu, "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini" **Avrasya Dosyası**, Rusya Özel Sayısı, 2001, s.14.

³⁶⁸ Kibaroglu, s.15.

sahiptir.Çarlık Rusya'sının yıkılışından Sovyet Rusyasını çıkaran ve bu devleti dünyanın süper gücü haline getiren irade göz ardı edilemez. Sovyet Rusyasının yıkılışından sonra dünya sahnesine çıkan Rusya Federasyonu tekrar "büyük güç" olma hedefine kilitlemiştir. Tarihi tekerrürler Rusya'nın bu hedefini yakalamasının zor olmayacağını söylemektedir. Özellikle Putin Dönemi Rusya'sı tekrar dünya güç dengesinde sahnede yerini almıştır ve bunu daha da üst seviyelere çıkaracağı açıktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ana Britanica, Cilt:18,İstanbul,1990.

Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

Arı Tayyar , Uluslararası İlişkiler Teorileri, 5. Baskı,: Marmara Kitap Merkezi
Yayıncılık,2008

Armağanoglu Fahir,**20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1980)** ,Cilt I ,8.baskı,İş Banksı Kültür
Yayınları Ankara ,1992.

Art ,Michael H. **En Etkin Yüz**, Mehmet Harmancı(çev.), İstanbul:Sabah Kitapları, 1994.

Aydın , Nurullah, **ABD'nin ve RUSYA'nın Yeni Güç Politikalı ve Türkiye**, 2023 Dergisi
Sayı 75, 2008.

Ayman, Gülden, **Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1994.

Bal, Mehmet Ali, **Modern Devlet ve Güvenlik**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Bilbilik, Erol, **NATO İstanbul Zirvesi ve Geniş Ortadoğu Stratejisi**, Otopsi Yayınları,
İstanbul, 2004.

Bilgin, Erdoğan, **ABD'nin Orta Asya Siyaseti**, Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk
Cumhuriyetleri, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

Brezinski, Zbigniev, **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev: Ertuğrul Dikbaş), Sabah Yayınları,
İstanbul, 1998.

Brzezinski,Zbigniev, **Büyük Çöküş**, Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990.

Brown Chris - Ainley Kirsten, **Understanding International Relations** , çev:Arzu
Oyacıoğlu,Yayınodası, İstanbul,2007.

Buharalı, Can, **Avrupa Güvenliğinde AB ve Türkiye**, ARI Düşünce ve Toplumsal
Gelişim Derneği, 2002.

Crell, George, **Rusların Asya Siyaseti**, Toker Yayınları, İstanbul, 1990.

Caşın Mesut Hakkı, **“Novgorod Knezliğin’nden 21. Yüzyıla Rus İmparatorluk
Stratejisi**, İstanbul:Okumuş Adam Yayınları, 2006.

- Caşın Mesut Hakkı, Özgöker Uğur, Çolak Halil, “**Küreselleşmenin AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikalarına Etkisi**” **Avrupa Birliği**, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.
- Çağrı, Erhan “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, (Editör: Baskın Oran), Cilt- I, Ankara: İletişim Yayınları, 2001.
- Çakmak, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Dağı ,Zeynep, “**Rusya’nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye**”, Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim, 1988.
- Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Dedeoğlu, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.
- Deniz, Selahattin, **Dünya Siyasetinde Türkiye’nin Yeri ve NATO**, Ankara, 1990
- George Crell, **Rusların Asya Siyaseti**, Toker Yayınları, İstanbul, 1990.
- Duverger, Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1998.
- Dugin, Aleksander, **Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.
- Erdoğdu, Hikmet, **Avrupa’nın Geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Esedullah, Oğuz, **Afganistan: Sovyet İşgalinden İç Savaşa**, İstanbul, Cep Kitapları, 1999.
- Evans Graham - Newnham Jeffery, **Uluslararası ilişkiler sözlüğü**, H. Ahsen Utku(çev.) ,Gökkube yayınları, İstanbul, 2007.
- Rizaeddin Fahreddin , **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, İlyas Kamalov(çev.),Kaküs Yayınları, İstanbul, 2003.
- Hobsbawm Eric, **Kısa 20. Yüzyıl: 1914 – 1991 Aşırılikler Çağı**, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayıncılık, İstanbul.
- Holbrooke, Richard, **Bir Savaşı Bitirmek**, (Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.
- Hiç, Mükerrerem, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1994.
- Gaddis ,John Lewis, **Soğuk Savaş:Pazarlıklar,Casuslar,Yalanlar,Gerçek**,Dilek Cenkçiler(çev.),1 Baskı,YKY, İstanbul ,2008.

- Guzzini, Stefano, “**Structural Power:The Limits of Neorealist Power Analysis**”, International Organization, vol,47,no 3,summer,1993
- Gönlübol, Mehmet, **Uluslararası Politika**, Ankara: Atilla Kitapevi, 1993
- Gürkaynak, Muharrem, **Avrupa’da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınevi, Ankara, 2004.
- İşyar, Ömer Göksel, "Geleneksel Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:25, 2004.
- İşyar Ömer Göksel , **Karşılaştırmalı Dış Politikalar**,1.Baskı, Bursa: Dora Yayınları,2009.
- İnce , A.Fırat , “**Rusya Federasyonu- Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerine Kısa Bir Bakış:Stratejik OrtaklıkPerspektifleri**”,Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Erhan Büyükkakıncı(der.),Phoenix Yayınları, Ankara ,2004.
- Kılınç, Uğur, “ Batı Avrupa Birliği: Canlanan Savuma ve Güvenlik Örgütü I. Batı Avrupa Birliği Öncesi Gelişmeler”, **Avrasya Dosyası**, Cilt.1, Sayı.2, Yaz 1994.
- Kumárova, Ayacan, **Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikası**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- Karasar, Hasan Ali, "Bağımsızlık Sonrası Türkistan'da Rus Siyaseti", **Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı**, Cilt 6, No:4, 2001.
- Kayador, Vakur "Dünden Bugüne Rusya: Rusya'nın Genel Politikaları", **2023 Dergisi**, 15 Ekim 2004, sayı 42.
- KİBAROĞLU Mustafa, “Amerikan Ulusal Savunma Sistemi,” **Avrasya Dosyası - Amerika Özel**, Güz 2000, Vol. 6, No. 3, ASAM, Ankara,
- Kıbaroğlu, Mustafa, “Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini” **Avrasya Dosyası**, Rusya Özel Sayısı, 2001.
- Kongar, Emre, **Demokrasi ve Vampirler**, İstanbul, Remzi, 2002.
- Köni, Hasan, “Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”, **Stratejik Analiz**, Haziran 2003.
- Lieven ,Anatol, “Russian Opposition to NATO Expansion”, **The World Today**,1995.
- Lucas John, **20. Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu**, İstanbul:Sabah Kitapları,1993.
- Lynch, D., Der. 2005 What Russia Sees, Chaillot Paper, Sayı 74, 2005.
- Mansur Raul,**Moskova:Gorsel Gezi Rehberi Serisi**,Ankara:Dost Kitabevi Yayınları,1999.

- Mearsheimer ,John J., **Back to the Future:Instability in Europe After the Cold War** , International Security, Vol . 15, No. 1, Summer 1990
- Mikail, Hasan,**Putin Dönemi Rusya**, İstanbul:IQ Kültür Sanat Yayıncılık,2008.
- Morgenthau, Hans, **Uluslar arası Politika**,Baskın Oran ve Ünsal Oskay (çev.), Ankara: Sevinç Matbaası,1970
- Morgenthau Hans , **Peace , Security,and the United Nations, Chicago:Universty Of Chicago Press**, 1946.
- Nichol,Jim **Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests**,Congressional Research Service, Issue Brief for Congress **2006**.
- Nezihoğlu, Halim, **Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri**, Alfa Yayınlan, Mart 1999.
- Oğuz, C.Cem, “Büyük Satranç Tahtası ve Rusya’da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu”, **Avrasya Dosyası - Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 4, (Kış 2001).
- Oğultürk, ĞULTÜRK Cem, **Soğuk Savaş Sonrası Yeni Avrupa Güvenliği ve NATO’nun Transformasyonu**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, S.B.E, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2005.
- Oğan, Sinan, "Bağımsız Devletler Topluluğunun 10. yılında Orta Asya'ya 11 Eylül'le Gelen Amerikan Miladı",**Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 22, Şubat 2002.
- Onay, Yaşar, **Tarihte ve Günümüzde Rusya'nın Orta Asya Siyasetleri**, İ.Ü. S.B.E. Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul, 1995.
- Onay Yaşar,**Rus Stratejisinin Mimarları**,1.Baskı,İlgi,Kültür,Sanat Yayıncılık, İstanbul,2008.
- Öztürk, Osman Metin, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, ASAM Yayını, Ankara, 2001.
- Öztürk, Osman Metin “Rusya Federasyonu’nun Askeri Doktrini”, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, ASAM, Ankara, 2001.
- Özer, Sanem, “Avrupa Birliği Rusya Ve Abd’nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:15, 2008.
- Pala, Cenk "Hazar Boru Hatları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, Cilt 7,Sayı 4, Kış 2001-2002.

- Pacteau, S.- Mougel, F.C., **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, (Çev. Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Peksarı, D.Gonca, **NATO'nun Değişen Konsepti**, K.Ü. S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2006.
- Primakov, Yevgeniy, **Kapalı Kutu Rusya**, Çev. Nuri Eyüpoğlu, Ring Yayını, 2002.
- Pozdnyakov Elgiz, **"Russia is a Great Power"**, International Affairs, Moscow, 1993.
- Robbins, Gerald "Post-Sovyet Anayurdu" **Avrasya Etütleri**, Cilt 1, Sayı 3, 1994.
- Rahr Alexadre, **"Rus Dış Siyasetinde Atlantikçilere Karşı Avrasyacılar"**, Yeni Forum, Eralp Yalçın(çev.), 1992.
- Rüehe, Volker, **Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin Avrupa Bakış ve Politikaları, Dünyada Yeni Güvenlik Anlayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları**, HAK Basımevi, İstanbul 2003.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918 - 1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- Sander, Oral, **Türk - Amerikan İlişkileri (1947 - 1964)**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1993.
- Sander Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 7.baskı.:İmge kitapevi , Ankara.1998.
- Sander, Oral, "Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri", Faruk Sönmezoğlu (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. B., İstanbul, DER, 2001.
- Sazak, Derya, **11 Eylül Gölgesinde Saddam**, Doğan Kitapçılık A. Ş., İstanbul, 2003.
- Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmalar**, Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.
- Somuncuoğlu, Anar, "Putin'in İktidarı: Sovyet Sonrası Rus Siyasi Rejiminin Sağlamlştırılması", **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 24, Nisan 2002.
- Somuncuoğlu, Anar, "Avrasya Ekonomik Birliği: Rus Dış Politikasında Yeni Bir Atak", **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 15, Temmuz 2001.
- Soltan, Elnur "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü: Çizilemeyen Sınırlar.", **Stratejik Analiz**, Cilt 12, Sayı 13, Mayıs 2001.
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der yayınları, Ankara, 2000.

- Şen, Cihangir Gürkan, "Rusya Orta Asya'ya Ger Mi Dönüyor?", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 2, Haziran 2000.
- Şahin, Murat "Orta Asya'da Coğrafi Konumun Siyasal Etkileri", **Avrasya Etütleri**, Sayı:5, Sonbahar-Kış 1999.
- Tellal, Erel, **Rusya Federasyonu**, A.Ü. S.B.F. Ders Notu, Ankara, 2005,
- Tunçsiper, K. Nilgün, **Uluslararası Sistem Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006,
- Toykenov, Kayrat, **Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikası**, A.Ü.S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- Uslu, Nasuh, **Türk - Amerikan İlişkileri**, Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları, 2000,
- Wallersteelin, I., **Amerikan Gücünün Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2004.
- Yapıcı, Merve İrem, "NATO-Rusya İlişkileri: Sorunlu Konu Genişleme", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 57, 2005.
- Yapıcı, Utku, Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya, İstanbul, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Yazıcı, Bahaddin, **Sıcak Nokta: Orta Asya. Orta Asya'da Yeniden Yapılanma ve Terör**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, Kasım 2003.
- Yeltsin, Boris; **Geceyarısı Günlükleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Wallerstein,I, **Amerikan Gücünün Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD**, Tuncay Birkan(çev.) İstanbul, Metis, 2004.
- Zabcı, Filiz Çulha, "Sömürge Tipi Demokrasi` ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi", **Mülkiye**, Cilt XXIX, Sayı 246, Bahar 2005,

Sürelî Yayınlar

Akgönenç Oya, “**Rusya Federasyonunun Dış Politika Hedefleri**”, Avrasya Dosyası, Cilt: 1, Sayı:1,1994.

Baycaun Saule "Orta Asya'da Bitmeyen Sınır Sorunları: Kırgızistan-Özbekistan Gerginliği", **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 43, Kasım 2003.

Bedirhanoglu,Pınar, “Rusya’da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm”, **Toplum ve Bilim**, Cilt 92, Bahar 2002.

Calabrese, John, “Çin'in Orta Asya Politikası: Yenilenme ve Üslenme”, **Avrasya Etütleri**, Sayı: 16, Sonbahar-Kış 1999.

Cafersoy, Nazım, “ABD - Rusya İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi”, **Stratejik Analiz**; İsrail - Filistin Çatışması Sürecinde Uluslararası Bir Çözüm Arayışı: Mitchell Komisyonu, Sayı 17, (Eylül 2001).

Cafersoy, Nazım, " Rusya'daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi", **Stratejik Analiz**, Cilt:4, Sayı 37, Mayıs 2003.

Çomak,İhsan "Rusya'da Bir Milli İdeoloji Arayışı; Avrasyacılık", **2023 Dergisi**, Sayı 42, 15 Ekim 2004.

Çomak, Hasret, **2010’lu Yıllarda NATO ve Güvenlik Yaklaşımı**, Görüş, Ekim 2004.

Caşın, Mesut Hakkı - Dedeoğlu, Beril , “NATO - BAB - AB - AGİT İlişkileri”, **Avrasya Dosyası-Avrupa Birliği Özel**, Cilt 5, Sayı 4, (Kış 1999).

John Calabrese, “Çin'in Orta Asya Politikası: Yenilenme ve Üslenme”, **Avrasya Etütleri**, Sayı: 16, Sonbahar-Kış 1999.

Haydar Efe, **Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008.

Ekici, Gökçen "Orta Asya Güvenlik Ağı: Kim Kimi, Kimden Koruyor?", **Stratejik Analiz**, Sayı 29, Temmuz 2003.

Erdem, Mustafa "Orta Asya Güvenliğinde Radikal Dini Hareketler Sorunu", **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 46.

Gökay, Bülent, “Yeni Bir Soğuk Savaş Mı Başlıyor?” **Hicran Dergisi**, Eylül Sayısı, 2008.

Guliyeva, Nermin "Afganistan'daki Çalkantıların Orta Asya Üzerindeki Etkileri", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 4.

- Gubaydulina, M.Ş. "Orta Asya'nın Jeopolitik Çizgileri", **Stratejik Analiz**, Cilt:1, Sayı 6, Ekim 2000,
- İşyar, Ömer Göksel, "Geleneksel Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:25, 2004.
- Kılınç, Uğur, " Batı Avrupa Birliği: Canlanan Savuma ve Güvenlik Örgütü I. Batı Avrupa Birliği Öncesi Gelişmeler", **Avrasya Dosyası**, Cilt.1, Sayı.2, Yaz 1994.
- Kumarova, Ayacan, **Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikası**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- Karasar, Hasan Ali, "Bağımsızlık Sonrası Türkistan'da Rus Siyaseti", **Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı**, Cilt 6, No:4, 2001.
- Kayador, Vakur "Dünden Bugüne Rusya: Rusya'nın Genel Politikaları", **2023 Dergisi**, 15 Ekim 2004, sayı 42.
- KİBAROĞLU Mustafa, "Amerikan Ulusal Savunma Sistemi," **Avrasya Dosyası - Amerika Özel**, Güz 2000, Vol. 6, No. 3, ASAM, Ankara,
- Kıbaroğlu, Mustafa, "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini" **Avrasya Dosyası**, Rusya Özel Sayısı, 2001.
- Köni, Hasan, "Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi", **Stratejik Analiz**, Haziran 2003.
- Layawski ,Paul, "Central And Eastern Europe:Exporting Instability" RUSI Journal, 1995.
- Oğuz, C.Cem, "Büyük Satranç Tahtası ve Rusya'da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu", **Avrasya Dosyası - Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 4, (Kış 2001).
- Oğultürk, GÜLTÜRK Cem, **Soğuk Savaş Sonrası Yeni Avrupa Güvenliği ve NATO'nun Transformasyonu**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, S.B.E, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2005.
- Oğan, Sinan, "Bağımsız Devletler Topluluğunun 10. yılında Orta Asya'ya 11 Eylül'le Gelen Amerikan Miladı",**Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 22, Şubat 2002.
- Onay, Yaşar, **Tarihte ve Günümüzde Rusya'nın Orta Asya Siyasetleri**, İ.Ü. S.B.E. Yüksek Lisans Tez Çalışması, İstanbul, 1995.
- Öztürk, Osman Metin "Rusya Federasyonu'nun Askeri Doktrini", **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, ASAM, Ankara, 2001.

- Özer, Sanem, “Avrupa Birliği Rusya Ve Abd’nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:15, 2008.
- Pala, Cenk "Hazar Boru Hatları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, Cilt 7,Sayı 4, Kış 2001-2002.
- Peksarı, D.Gonca, **NATO’nun Değişen Konsepti**, K.Ü. S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2006.
- Robbins, Gerald "Post-Sovyet Anayurdu" **Avrasya Etütleri**, Cilt 1, Sayı 3, 1994.
- Somuncuoğlu, Anar, "Putin'in İktidarı: Sovyet Sonrası Rus Siyasi Rejiminin Sağlamlaştırılması", **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 24, Nisan 2002.
- Somuncuoğlu, Anar, "Avrasya Ekonomik Birliği: Rus Dış Politikasında Yeni Bir Atak", **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 15, Temmuz 2001.
- Soltan, Elnur "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü: Çizilemeyen Sınırlar.", **Stratejik Analiz**, Cilt 12, Sayı 13, Mayıs 2001.
- S. Stankoviç, “**Rusya Kendisini Arıyor**”, Avrasya Dosyası, Cilt:1,sayı:1 Ankara,1994.
- Şen, Cihangir Gürkan, "Rusya Orta Asya'ya Ger Mi Dönüyor?", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 2, Haziran 2000.
- Şahin, Murat "Orta Asya'da Coğrafi Konumun Siyasal Etkileri", **Avrasya Etütleri**, Sayı:5, Sonbahar-Kış 1999.
- Tellal, Erel, **Rusya Federasyonu**, A.Ü. S.B.F. Ders Notu, Ankara, 2005,
- Tunçsiper, K. Nilgün, **Uluslararası Sistem Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006,
- Toykenov, Kayrat, **Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikası**, A.Ü.S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- Yapıcı, Merve İrem, “NATO-Rusya İlişkileri: Sorunlu Konu Genişleme”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl 2, Sayı 57, 2005.
- Zabcı, Filiz Çulha, “Sömürge Tipi Demokrasi` ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi”, **Mülkiye**, Cilt XXIX, Sayı 246, Bahar 2005,

Diğer Yayınlar

- Cafersoy, Nazim, "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü",
<http://www.avsam.org/tr/a787.html>, 19.01.2010.
- Chomsky, Noam, "Osetya, Rusya, Gürcistan; Yeni Bir Soğuk Savaş mı"
www.yarindergisi.com Erişim Tarihi: 05.04.2009.
- Çomak, İhsan, "Rusya'nın Sorunları, Rusya'nın Çözümleri", www.turksam.org/tr/yazilar
Erişim Tarihi: 20.01.2009
- Erdoğan, Koray, "Değişen NATO mu Stratejileri mi",
www.geocities.com/begunay/27.htm, 10.11.2008
- Erdoğan, Koray, "Değişen NATO mu Stratejileri mi",
www.geocities.com/begunay/27.htm, 10.01.2009
- Ertan, Fikret, "Orta Asya Gazı", <http://www.cnnturk.com.tr> Erişim Tarihi: 20.01.2009
- Ergün, Çağdaş Evrim, "Yeni NATO Konsepti", www.basarm.com.tr/dergi/99-06/a/nato/htm, Erişim: 05.04.2009
- KİBAROĞLU Mustafa, "Nükleer Denge Aranıyor: Rusya Parlamentosu Duma'nın Onayladığı START II Anlaşmasının Önemi," **Milliyet - Entelektüel Bakış**, 20 Nisan 2000, İstanbul
- Kona, Gamze Güngörmüş, **Obama Dönemi ABD'nin Güvenlik Politikası**,
<http://www.politikadergisi.com/makale/obama-donemi-abd%E2%80%99nin-guvenlik-politikasi>
- Kibar, Tamina, **Türkiye'nin Rusya İçin Önemi**, <http://www.turksam.org/tr/a104.html>
10.02.2010.
- Oğan, Sinan, "**Başbakan Erdoğan'ın Moskova Ziyareti ve Gündemdeki Konular**"
<http://www.avsam.org/tr/a1893.html>, 20.01.2010.
- Özgöker, Uğur, "Küresel Kriz Dünyayı Bir Savaşa Sürükler mi"
www.isletmehowto.com/pdf_news_48.pdf Erişim: 05.04.2009
- Uzgel, İlhan, "İstanbul NATO Zirvesi"
<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/dergi/dergiler/42/455/5147.pdf> 10.01.2009
- Yavuz, Celalettin **Putin'in Ankara Ziyaretinin Jeopolitik**

Analizi,<http://www.avsam.org/tr/a1744.html>, 21.01.2010.

Yakovlev Aleksandr, Anılar,,Olga Grebennikova(çev.), www.aif.ru, Erişim Tarihi: 05.02.2010.

Dmitriy Erşov, “Kitayskiy Vopros”, <http://www.kreml.org/opinions/202880460>, 19.01.2010

http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/21Mart06_giris.pdf 10.02.2010.

www.mehrnews.com/tr 10.01.2009

www.evrensel.net Erişim Tarihi: 20.01.2009

www.tasam.org.tr Erişim Tarihi: 20.01.2010

www.porttakal.com/haber-dunyadaki-nukleer-silah-haritasi-83211.html 05.02.2010.

www.greenpeace.org/turkey/campaigns/di-er-kampanyalar/nuekleer-silahlar
20.01.2010.

<http://www.avsam.org/tr/a1887.html> Erişim Tarihi:15.02.2010.

www.anlaşmalar.com Erişim Tarihi: 20.01.2009

www.cumhuriyet.com.tr Erişim Tarihi: 20.01.2009

<http://www.iss-eu.org/chailot/chai74.pdf> Erişim Tarihi: 05.04.2009

http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/index.htm Erişim Tarihi: 05.04.2009

www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/439-444.pdf Erişim: 05.04.2009

www.canaktan.org Erişim: 05.04.2009

www.basarm.com.tr Erişim: 05.04.2009

www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf Erişim: 05.04.2009

www.basarm.com.tr Erişim: 05.04.2009

www.politics.ankara.edu.tr Erişim:10.01.2009

www.en.wikipedia.org/wiki/Nikita_Krushchev.htm, Erişim:10.01.2010

www.eia.doe.gov/.../images/FSU_energymap.gif, Erişim:10.01.2010.

<http://www.unocal.com/investor/96ar/finrev/mdanda/outlook.htm>,19.01.2010.